

DOI <https://doi.org/10.36486/np>

DOI (Issue): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\)](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53))

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Нехай благо народу буде найвищим законом!

Цицерон

НАУКА І ПРАВООХОРОНА № 3(53), 2021

Засновано 2007 року

Видається 4 рази на рік
(лист Міністерства юстиції
України
від 02.06.2009
№ 7446-0-33-09-32)

**Відповідно до наказу
МОН України**
від 15.10.2019 № 1301
журнал “Наука і правоохо-
рона” включено до Переліку
наукових фахових видань
України відповідно до списку
згідно з додатком 8
(категорія “Б”)

**Зареєстровано
Міністерством
юстиції України**
Свідоцтво про державну
реєстрацію друкованого
засобу масової інформації:
серія КВ № 13082-1966Р
від 21.08.2007

Науковий журнал “Наука і
правоохорона” внесено до
переліку міжнародної
наукометричної бази **Index
Copernicus International
Journals Master List**

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного
науково-дослідного інституту
МВС України
(протокол
від 27.10.2021 № 7)

Адреса
01011, м. Київ,
пров. Євгена Гуцала, 4-а
Телефон: (044) 254-95-21
Факс: (044) 280-01-84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
[http://
naukaipravoohorona.com/](http://naukaipravoohorona.com/)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор
ВЕРБЕНСЬКИЙ М.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Заступник головного редактора
МУЗИКА А.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Відповідальний секретар
ПЛУГАТАР Т.А., к.ю.н., с.н.с. (ДНДІ)

АЛЕКСЄЄНКО І.В., д.політ.н., проф. (Дніпр. держ. ун-т внутр. справ)
БАРКО В.І., д.лсх.н., проф. (ДНДІ)
БЕРЛАЧ Н.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БЛОУС В.Т., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БОНДАРЕНКО В.Д., д.ф.н., проф. (ДНДІ)
БРІЄДЕ ЯУТРИТЕ, д.ю.н., проф. (Латвійський ун-т, Латвійська
Республіка)
БУХАНЕВИЧ О.М., д.ю.н., доцент (ХУУП)
ГЕСЬ В.М., д.е.н., проф. (Ін-т економ. прогноз. НАН України)
ГУЛІЄВ Аріф Джаміль огли, д.ю.н., проф. (НАУ)
ДОЛЖЕНКОВ О.Ф., д.ю.н., проф. (Південноукр. нац. пед.
ун-т ім. К.Д. Ушинського)
ЗАРОСИЛО В.О., д.ю.н., проф. (МАУП)
КОПИЛЕНКО О.Л., д.ю.н., проф. (Ін-т законодавства Верховної Ради
України)
КОПОТУН І.М., д.ю.н., проф. (Academy HUSPOL, Czech Republik;
EIDV, Slovakia)
КОРИСТІН О.Є., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КРИВОЛАПЧУК В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КУЛИК О.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
МИСЛИВИЙ В.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
MILAN HEJDIS, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republik)
НАВРОЦЬКИЙ В.О., д.ю.н., проф. (Львів. держ. ун-т внутр. справ)
ПОПОВИЧ В.М., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ПРОЦЕНКО Т.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and
Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)
РЯДІНСЬКА В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
СВИРИДЮК Н.П., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ФЕДОТОВА Г.В., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ШОПНА І.М., д.ю.н., проф. (ВІКНУ ім. Т. Шевченка)
ЯРМИШ О.Н., д.ю.н., проф. (Ін-т законодавства Верховної Ради
України)
ОПРИШКО І.В., к.ю.н., с.н.с., доцент (ДНДІ)

Засновник і видавець

© Державний науково-дослідний інститут МВС України

Науковий журнал посів I місце в конкурсі на краще
наукове періодичне видання в системі МВС України
у 2010 році, II місце у 2011 і 2012 роках та III місце
у 2014 році.

За точність викладеного матеріалу відповідальність
несуть автори статей та їх рецензенти.

Київ 2021

DOI <https://doi.org/10.36486/np>

DOI (Issue): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\)](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53))

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Let the welfare of the people be the supreme law

Cicero

NAUKA

I PRAVOOKHORONA № 3(53), 2021

Founded in 2007

Issued four times a year

(Letter of the Ministry of Justice of Ukraine dated 02.06.2009 No. 7446-0-33-09-32)

By order

No.1301, dated 15.10.2019 included into the Ukrainian sciences special edition List according to annex 8 (category "B")

Registered

by Ministry of Justice of Ukraine State registration certificate series KB No. 13082-1966P dated 21.08.2007

Scientific journal "Nauka i Pravookhorona" included in the list of international database **Index Copernicus International Journals Master List**

Recommended

by State Research Institute's Scientific Council (Record No. 7 dated 27.10.2021)

Address

4a Ye.Gutsalo Lane, UA-01011 Kyiv, Ukraine
tel.: +38 044 254 95 21
fax: +38 044 280 01 84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
<http://naukaipravoohorona.com/>

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

VERBENSKIY M.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

MUZYKA A.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

Executive Secretary

PLUHATAR T.A., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate (State Research Institute MIA Ukraine)

ALIEKSIENKO I.V., Doctor of Political Sciences, Full Professor (Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)

BARKO V.I., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BERLACH N.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BILOUS V.T., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BONDARENKO V.D., Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BRIEDE JAUTRITE, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (University of Latvia, Latvian Republic)

BUKHANEVYCH O.M., Doctor of Juridical Sciences, Docent (Khmelnitsky University of Management and Law)

HEIETS V.M., Doctor of Economic Sciences, Full Professor (Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine)

HULIIEV ARIF DZHAMIL OHLY, Doctor of Juridical Sciences, Professor (National Aviation University)

DOLZHENKOV O.F., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (South Ukrainian K.D. Ushynsky NPU)

ZAROSYLO V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (IAPM)

KOPYLENKO O.L., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)

KOPOTUN I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Academy HUSPOL, Czech Republic; EIDV, Slovakia)

KORYSTIN O.Ye., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

KRYVOLAPCHUK V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

KULYK O.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

MYSLYVYI V.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

MILAN HEJDIS, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republic)

NAVROTSKYI V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Lviv State University of Internal Affairs)

POPOVYCH V.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

PROTSENKO T.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)

RIADINSKA V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

SVYRYDIUK N.P., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

FEDOTOVA H.V., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

SHOPINA I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv)

YARMYSH O.N., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)

OPRYSHKO I.V., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Docent (State Research Institute MIA Ukraine)

Founder

© State Research Institute MIA Ukraine

The scientific journal won 1st place in the competition for the best scientific periodical in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in 2010, the second place in 2011 and 2012, the third place in 2014.

For the accuracy of the posted material, the authors and reviewers are responsible.

Kyiv 2021

З М І С Т

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ
ПРАВознавство. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Бондаренко В.Д. Розвиток партнерства поліції з релігійним середовищем	7
Чисніков В.М., Лелет С.М., Кобець М.П., Алексеева О.В., Кожухар О.В., Якубчик Т.В. Правоохоронні органи Української Держави (квітень – грудень 1918 р.): хроніка основних подій	13
Ярмиш О.Н., Греченко В.А. Дисциплінарні правовідносини в міліції Української РСР у 1937 р.	24

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Азаренко Т.І. Правові аспекти визначення поняття “добročесність”	39
Бойко І.В. Правовий механізм проведення перевірки на добročесність державних службовців Національного агентства України з питань державної служби	47
Буличев А.О., Буличева Н.А. Правовий аналіз формування податкових надходжень місцевих бюджетів: міжнародний досвід	58
Гусейнлі Аласкар Магбет огли. Поняття правового статусу адвоката як учасника адміністративного судочинства	68
Ірха Ю.Б. Юридична природа правових обмежень та заборон	76
Колесник В.А. Правові проблеми протидії деструктивним інформаційним впливам у сучасному інформаційному просторі	88
Косілова О.І. Інструменти адміністративно-правового забезпечення реалізації політичних прав громадян України	95
Рядінська В.О., Андрущенко Г.С., Скоробогатова А.Ю. Антикорупційні заборони щодо одержання поліцейськими подарунків, які є активами, включеними до одноразової (спеціальної) добровільної декларації	106
Смерницький Д.В. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері технічного регулювання	116
Хальота А.І. Правовий статус поліцейських в Україні та шляхи його удосконалення	123

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Багаденко І.П. Кримінальне провадження за участю неповнолітніх відповідно до міжнародних стандартів	133
Бурбій А.В. Теоретичні підходи до визначення поняття “гіпноз” у кримінально-правовій науці	141
Гусєва В.О. Установлення в процесі досудового розслідування причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів	148

Користін О.Є., Веселова Л.Ю. Ризикорієнтованість кібербезпеки 158

Оцел В.В. Кримінологічна характеристика випадків домашнього насильства (ст. 126¹ КК) в Україні 168

Підюков П.П., Устименко Т.П., Конюшенко Я.Ю., Калиновський О.В. Генеза та історичні витоки довічного позбавлення волі і проблеми удосконалення українського законодавства щодо його призначення та виконання 177

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Ангеленюк А.-М.Ю. Перевірка на доброчесність у поліції Сполучених Штатів Америки: нормативно-правовий аспект 186

Ievchuk T.V., Zarosylo V.O., Zarosylo V.V. The French Gendarmerie as a Law Enforcement Agency: the History of Its Origin and Development 193

Рямзіна А.Ю. Міжнародне правове регулювання запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі 201

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Барко В.І., Фатхутдінов В.Г. Правові та соціально-психологічні особливості службової діяльності дільничних офіцерів Національної поліції України 209

Остапович В.П., П'янківська Л.В., Легенький М.І. Факторна структура індивідуально-типологічних показників особистості поліцейського патрульної поліції 221

CONTENTS

THEORY AND PHILOSOPHY OF LAW. COMPARATIVE LAW.
HISTORY OF LAW AND STATE

- Bondarenko Viktor.** Promotion of Partnership between Police and Religious Community 7
- Chysnykov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchuk Tetiana.** Law Enforcement Bodies of the Ukrainian State (April–December 1918): Chronicle of Main Events 13
- Yarmysh Oleksandr, Grechenko Volodymyr.** Disciplinary Legal Relations in the Militia of the Ukrainian SSR in 1937 24

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCIAL LAW

- Azarenko Tetiana.** Legal Aspects of the Definition of the Criteria of Integrity 39
- Boiko Ivan.** Legal Mechanism of Checking on the Integrity of Civil Servants of the National Agency of Ukraine on State Issues 47
- Bulychev Andrii, Bulycheva Nataliia.** Legal Analysis of Formation of Tax Revenues of Local Budgets: International Experience 58
- Huseinli Alaskar Mahbeth ohly.** The Concept of the Legal Status of a Lawyer as a Participant in Administrative Proceedings 68
- Irkha Yurii.** Legal Nature of Legal Restrictions and Prohibitions. 76
- Kolesnyk Victoriia.** Legal Problems of Counteraction to Destructive Information Influences in the Modern Information Space 88
- Kosilova Olha.** Tools of Administrative and Legal Support of the Implementation of Political Rights of Citizens of Ukraine 95
- Riadinska Valeriia, Andrushchenko Halyna, Skorobohatova Alina.** Anti-Corruption Prohibitions Regarding Receipt of Gifts by Police Officers That Are the Assets Included in Disposable (special) Goods 106
- Smernytskyi Demian.** Legal Responsibility for Offenses in the Field of Technical Regulation 116
- Khaliota Andrii.** Legal Status of Police Officers in Ukraine and Ways of Its Improvement 123

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY.
CRIMINAL EXECUTIVE LAW

- Bahadenko Iryna.** Criminal Proceedings with the Involvement of Minors in Accordance with International Standards 133
- Burbii Anastasiia.** Theoretical Approaches to the Definition of the Concept of “Hypnosis” in Criminal Science. 141
- Husieva Vlada.** Establishment in the Process of Pre-Trial Investigation of the Causes and Conditions Contributing the Commission of Criminal Offenses against Law Enforcement Officers 148

- Korystin Oleksandr, Veselova Liliia.** Risk Orientation of Cyber Security 158
- Otsel Valentyna.** Criminological Characteristics of Cases of Domestic Violence (Art. 126-1 of the Criminal Code) in Ukraine 168
- Pidiukov Petro, Ustymenko Tetiana, Koniushenko Yana, Kalynovskyi Oleksandr.** Genesis and Historical Origins of Life Imprisonment and Problems of the Improvement of Ukrainian Legislation on Its Imposition and Departure 177

INTERNATIONAL LAW

- Anheleniuk Anna-Mariia.** Examination of an Integrity in the USA Police: the Regulatory Aspect 186
- Ievchuk Tetiana, Zarosylo Volodymyr, Zarosylo Vitalii.** The French Gendarmerie as a Law Enforcement Agency: the History of Its Origin and Development 193
- Riamzina Alina.** International Legal Regulation of Prevention of Gender-Based Violence against Women 201

LEGAL PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITY

- Barko Vadym, Fatkhutdinov Vasyl.** Legal and Socio-Psychological Features of the Service Activities of District Officers of the National Police of Ukraine 209
- Ostapovych Volodymyr, Piankivska Liudmyla, Lehenkyi Mykola.** Factor Structure of Individual-Typological Indicators of Personality of Patrol Police Officer 221

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство. Історія права та держави

УДК 351.74

Бондаренко Віктор Дмитрович,
доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1781-8370

РОЗВИТОК ПАРТНЕРСТВА ПОЛІЦІЇ З РЕЛІГІЙНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ

У статті висвітлюється взаємодія та партнерство поліції з інститутами громадянського суспільства. Зокрема, спираючись на новітній досвід взаємодії поліції (міліції) із релігійними організаціями, виокремлюються найбільш перспективні аспекти розвитку партнерських стосунків між ними. Зроблено висновок, що розвиток партнерства поліції з релігійним середовищем, вочевидь, веде до співпричетності впливу цих двох важливих суспільних інститутів на українське суспільство.

Ключові слова: поліція, релігійні організації, партнерство, спільна відповідальність.

Основою партнерства між поліцією та релігійними організаціями є правові засади, створені чинною законодавчою базою, що робить їх співвідповідальними за стан публічної безпеки і правопорядку та відповідного рівня суспільної моралі.

Різні аспекти означеної проблеми описані в роботах Авер'янова В.Б., Бандурки О.М., Грохольського В.Л., Загуменної Ю.О., Калюжного Р.А., Кожухар О.В., Комзюка А.Т., Ніколенко Н.М., Шемшученка Ю.С. та ін.

Попри значну кількість робіт, що висвітлюють різні аспекти взаємодії поліції з інститутами громадянського суспільства, вважаємо за необхідне зайвий раз наголосити на практично повній відсутності робіт, що акцентували б увагу на партнерстві поліції та релігійних організацій. Зважаючи на подальше реформування системи правоохоронних органів, з одного боку, та на швидке зростання мережі релігійних організацій і наростання в їхньому середовищі внутрішніх протиріч, що нерідко ведуть до порушення суспільної рівноваги – з другого, робить цю проблему актуальною. Поліція і релігійне середовище покликані кожен у свій спосіб мінімізувати негативні явища у діяльності одне одного, у першу чергу, засобами правової освіти та духовно-релігійного виховання.

Мета статті – спираючись на новітній досвід взаємодії поліції (міліції) із релігійними організаціями, виокремити найбільш перспективні аспекти розвитку партнерських стосунків між ними.

Діяльність релігійних організацій в незалежній Україні уже в пору демократизації не раз створювала граничну напругу в житті українського суспільства, що відволікала на себе увагу правоохоронної системи. І хоч це більшою мірою стосується першого періоду незалежності України, про події того часу слід згадати, оскільки їхня гострота до певної міри була обумовлена відсутністю досконалої моделі діяльності правоохоронних органів із мінімізації напруги в релігійному середовищі. Ідеться, передусім, про практично некерований владою процес відновлення структур греко-католицької церкви в Галичині у 90-х роках минулого століття, або створення на базі частини Української православної церкви та Української автокефальної православної церкви, Української православної церкви Київського патріархату (1993), чи, скажімо, поховання у липні 1995 року патріарха УПЦ КП Володимира Романюка біля стін Софії Київської тощо.

Оцінюючи події тих часів, можна стверджувати, що в абсолютній більшості випадків міліція як один із ключових елементів правоохоронної системи діяла в дусі карально-репресивного органу, що особливо рельєфно проявилось в умовах т. з. “чорного вівторка” 18 липня 1995 року біля стін Софії Київської.

Друга група подій, що відбувалися в релігійному середовищі значно пізніше і пов’язані з діяльністю т. з. “Білого братства”, “Посольства Божого” Сандея Аделаджі та одіозного пастора Мунтяна, а також його громади “Відродження”. Вони також свідчать про недостатнє розуміння правоохоронцями процесів, що відбувалися в означених сегментах релігійного життя країни і включали в себе психологічні маніпуляції свідомістю значних мас людей, фінансові спекуляції та інші правопорушення, частина з яких залишається нерозслідуваними й нині.

За три десятиліття демократизації українського суспільства правоохоронні органи загалом відійшли від т. з. патерналістської моделі впливу на релігійне середовище, що характеризувалася намаганням жорстко впливати на їх діяльність і не спиралася на розуміння внутрішніх рухів і спонукань у житті релігійних організацій.

Поволі ця модель поступалася розширенню співпраці між поліцією і релігійним середовищем. Поставали нові форми конструктивної співпраці між ними, що базувалися на взаємному консультуванні, узгодженні дій, координації зусиль, правовому навчанні та духовно-релігійному просвітництві тощо. Водночас кінцевою метою цієї роботи дослідники вважають становлення партнерської моделі взаємодії поліції з релігійними організаціями, що характеризуються глибоким взаєморозумінням ролі цих двох інституцій по забезпеченню безпеки при проведенні релігійних заходів та розв’язанні внутрішніх проблем та протиріч у житті релігійних організацій, а також їх спільної діяльності, спрямованої на зміцнення громадського порядку, захисту прав людини та її гідності [1].

Для успішного розв’язання подібного роду проблем вони мають вчасно потрапляти в поле зору поліції, а це можливо лише в разі зростання довіри громадян до поліції та превентивного формування реальних уявлень поліції про процеси і явища в релігійному середовищі, що здатні привести до масових порушень громадського порядку і законності в релігійному середовищі регіону чи країни в цілому. З цією метою структурним підрозділам поліції слід було б запровадити

практику регулярного отримання інформації про релігійну ситуацію в тому чи іншому регіоні від центрального апарату та місцевих органів Державної служби з етнополітики та свободи совісті, а також від посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, які знаходяться у постійному контакті з релігійними організаціями. Поліції, що працює безпосередньо в населених пунктах тієї чи іншої ОТГ, слід також регулярно бути в релігійних громадах, знати настрої священства та віруючих аби мати можливість зіставити їх з тенденціями, що виразно проступають на загальнодержавному рівні. До таких нині можуть бути віднесені насамперед міжцерковні протиріччя, пов'язані з утвердженням в Україні помісної православної автокефальної церкви – Православної Церкви України, що частіше всього виливаються у протистояння між віруючими ПЦУ та УПЦ Московського патріархату за храми по всій території країни.

З метою зміцнення партнерства у співпраці поліції з релігійним середовищем не менш важливе значення мала б постійна контактність керівництва Національної поліції зі священноначаллям окремих релігійних організацій та міжконфесійних об'єднань. Передусім ідеться про співпрацю із Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, що вже системно взаємодіє з багатьма міністерствами і відомствами [2].

До розряду дестабілізаторів суспільного спокою, що можуть бути пов'язані з діяльністю будь-якої релігійної організації, слід віднести також церковні заходи різного характеру, такі як хресні ходи, поклоніння іконам, паломництва, візити церковного священноначалля, освячення новозбудованих храмів тощо. Прикладами таких заходів, що свого часу викликали суттєву напругу в суспільстві, можуть слугувати хресні ходи від Почаєвської та Святогірської лавр до Києво-Печерської лаври, що кілька років тому відволікали на себе величезні сили поліції з метою недопущення відкритих зіткнень між представниками двох церков та громадськими активістами. Цьогоріч, наприклад, подібні події були пов'язані з відвідинами України Вселенським патріархом Варфоломієм I у межах святкування 30-ї річниці незалежності України, коли частина вірних УПЦ МП всіляко демонструвала своє несприйняття цього візиту.

Тільки предметні знання про ці та інші події, що здатні призвести до наростання суспільної напруги або порушень громадського порядку, можуть сприяти ефективній протидії поліції цим негативним явищам. Саме тому стаття 11 Закону України “Про Національну поліцію” зазначає, що діяльність поліції здійснюється у тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб [3].

Професор Л. Ніколенко, аналізуючи проблему співпраці поліції з різного роду об'єднаннями громадян, справедливо вказує, що законодавство не може вичерпно визначити усі напрями такого співробітництва. Однак, враховуючи специфіку регіону та проблеми тих чи інших територіальних громад, поліція мала б планувати свою діяльність, зважаючи на позицію релігійних організацій, що оцінюються як проблематичні. Лише в такому випадку підтримання поліцією правопорядку може бути ефективним і дозволить вирішити ті проблемні моменти, що здатні дестабілізувати ситуацію в регіоні [4].

Взаємодія поліції з релігійними та іншими громадськими організаціями, що мають дотичність до функціонування релігійного середовища, повинні враховуватися при плануванні роботи з охорони правопорядку в конкретному регіоні. Для ефективного планування своєї роботи поліції необхідно знати настрої священно- та церковнослужителів, церковного активу, молодіжного середовища, капеланів, волонтерів, членів громад, які співпрацюють із засобами масової інформації, керівниками неформальних об'єднань, що діють при релігійних організаціях.

З метою попередження можливих правопорушень слід було б висвітлювати позицію поліції у місцевих ЗМІ та проводити зустрічі з населенням щодо роз'яснення відповідного законодавства. У справі попередження правопорушень на релігійному ґрунті особливу роль відіграє правова освіта активу релігійних громад. Священство разом із релігійними активістами мають чітко усвідомити неприпустимість порушення чинних законів та можливого їх невиконання з міркувань доцільності чи власної вигоди. Виконання Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів є обов'язковим для усіх громадян України, а релігійні організації мають стати рядопокладеними учасниками правовідносин, хоча і базують свою діяльність у суспільстві з урахуванням невторчання держави і церкви у внутрішні справи одне одного [5].

Плануючи масові акції, церковне священноначалля зобов'язане ставити правоохоронні органи до відома про можливі вияви суспільної напруженості у зв'язку з їх проведенням. Це стосується як регулярних подій (святкування Великодня, Різдва Христового, паломництв, храмових свят тощо), так і тих, що проводяться нерегулярно і викликають значний суспільний інтерес.

Рівень підготовки поліції до виконання своїх обов'язків у релігійному середовищі найрішучішим чином залежить від знань особливостей цього середовища. Якщо говорити про сучасну правозастосувальну практику, то найчастіше поліція стикається із складнощами практичного застосування Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи" [6] і у значній кількості випадків робить це без належної чіткості, допускаючи силові дії з боку тієї чи іншої громади, що є сторонами конфлікту. Натомість після прийняття відповідних рішень судами поліція мала б безсторонньо виконувати їх, не допускаючи силового протистояння з боку учасників конфліктів.

Зважаючи на те, як змінюється роль поліції та релігійних організацій в українському суспільстві в процесі поступової його демократизації, громадяни України вправі розраховувати на більш тісні стосунки поліції з інститутами громадянського суспільства загалом та з релігійними організаціями зокрема. Сьогодні в юридичній літературі широко дебатується правова категорія "поліцейські послуги". У роботах В. Вдовічена, І. Зозулі, Д. Ластовича, А. Овчарова, В. Трояна та інших різнобічно висвітлюється це явище [7]. Така дискусія не позбавлена сенсу. Вона дає розуміння того, що поліція поволі переходить до партнерства з іншими суспільними інститутами та солідаризує з ними свої зусилля. У випадку з церквою, що також починає відігравати все більш помітну роль у нашому суспільстві, остання перестає бути простим споживачем поліцейських послуг, а

виступає партнером поліції у здійсненні виховної роботи серед населення, реалізації гуманітарних акцій, проведенні позашкільної роботи, здійснення опіки над проблемними категоріями громадян тощо. По відношенню ж до самої поліції релігійні організації покликані виконувати душпастирські та капеланські функції, здійснювати роль духовно-релігійного просвітництва тощо.

Розвиток партнерства поліції з релігійним середовищем, вочевидь, веде до співпричетності впливу цих двох важливих суспільних інститутів на українське суспільство. Вони не лише перестали бути антагоністами, як це було за тоталітарного режиму, а виступають як потужна виховна та захисна сила у галузі права та публічної безпеки, захисту важливих інтересів особи та суспільства, їхніх матеріальних та духовних цінностей. Поліція і Церква, виконуючи свої функції, забезпечують охорону прав і свобод людини, людської гідності та провідних суспільних інтересів, пов'язаних із захистом спільного блага, надання допомоги особам, що її потребують. Розвиток партнерства між ними дає можливість сподіватися на досягнення ще більших спільних суспільно значущих результатів у їхній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гурковський М.Н., Єсімов С.С.* Адміністративно-правові форми та методи взаємодії поліції з інститутами громадянського суспільства. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична, 2018. № 4. С. 121–133; Ковалів М.В. Взаємодія поліції та інститутів громадянського суспільства. Соціально-правові студії, 2021. Вип. 2 (12). С. 79–85.
2. *Докаш В.* Міжрелігійний діалог як фактор суспільної стабільності. Релігія і соціум, 2010. № 2. С. 120–125.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Урядовий кур'єр, 2015. № 146. С. 1.
4. *Ніколенко Л.М.* Питання взаємодії громадських організацій та поліції. Актуальні питання забезпечення публічної безпеки, порядку в сучасних умовах: поліція та суспільство – стратегії розвитку і взаємодії. Маріуполь: ДВНЗ “НДТУ”, 2018. С. 144–145.
5. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. Відомості Верховної Ради УРСР, 1991. № 25. Ст. 283.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи: Закон України від 17.01.2019 № 2673-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019. № 6. Ст. 40.
7. *Вдовічен В.* Субстанціональні якості правової категорії “поліцейські послуги”. Адміністративне право і процес, 2020. № 8. С. 152–156.

REFERENCES

1. *Hurkov's'kyi, M.N., Yesimov, S.S.* (2021) Administratyvno-pravovi formy ta metody vzayemodiyi politsiyi z instytutamy hromadyans'koho suspil'stva; “Administrative and Legal Forms and Methods of Police Interaction with Civil Society Institutions”. Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series, 2018. No 4. P. 121–133; Kovaliv, M.V. Vzeyemodiya politsiyi ta instytutiv hromadyans'koho suspil'stva. “Interaction between the Police and Civil Society Institutions”. Socio-Legal Studies. Issue 2 (12). P. 79–85 [in Ukrainian].
2. *Dokash, V.* (2010) Mizhrelihiynny dialoh yak faktor suspil'noyi stabil'nosti. “Interreligious Dialogue as a Factor of Social Stability”. Religion and Society 2, 120–125 [in Ukrainian].
3. On the National Police: Law of Ukraine of 02.07.2015 No 580-VIII Government Courier, 2015. No 146. P. 1 [in Ukrainian].
4. *Nikolenko, L.M.* (2018) Pytannya vzayemodiyi hromads'kykh orhanizatsiy ta politsiyi. “Issues of an Interaction between Public Organizations and the Police”. Current Issues of Public Safety,

Order in Modern Conditions: the Police and Society – Strategies for Development and Interaction. Mariupol: SHEI “NDTU”. P. 144–145 [in Ukrainian].

5. On Freedom of Conscience and Religious Organizations: Law of Ukraine of April 23, 1991 No 987-XII. Information of the Verkhovna Rada of the USSR, 1991. No 25. Art. 283 [in Ukrainian].

6. On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning the Subordination of Religious Organizations and the Procedure for State Registration of Religious Organizations with the Status of a Legal Entity: Law of Ukraine of January 17, 2019 No 2673-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR), 2019. No 6. Art. 40 [in Ukrainian].

7. *Vdovichen, V.* (2020) Substansional’ni yakosti pravovoyi katehoriyi “politseys’ki posluhy”. “Substantial Qualities of the Legal Category “Police Services”. *Administrative Law and Process* 8, 152–156 [in Ukrainian].

UDC 351.74

Bondarenko Viktor,
Doct. Sci. (Phylosophy), Professor, Principal Scientific Officer,
of the State Research Institute MIAUkraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1781-8370

PROMOTION OF PARTNERSHIP BETWEEN POLICE AND RELIGIOUS COMMUNITY

Currently many research papers cover the interaction of police and the institutions of civil society. This topic is in the focus of many Ukrainian and foreign researchers. However, although religious organizations are a part of civil society, their interaction with the police has not yet been researched systemically.

About 37,000 of religious organizations are registered and act in Ukraine. Under the existing circumstances, they deserve more attention from the researchers looking into interactions of police and civil society. The special status of the religious organizations as the institutions separated by law from the state and other establishments, as well as a lack of the historical tradition of cooperation between the law enforcement and religious community are the reasons why this aspect is not covered extensively. The researchers are also wary of crossing any “sacred” lines when writing about the religious community.

At the same time, we observe that during the recent decades the religious organizations have become more socially active, boldly crossing the barriers and becoming a driver of Ukrainian society while simultaneously often breaking the laws that exist in the state. The priests and clergymen are becoming a part of Ukrainian intellectual elite and significantly influence the values and morals of our citizens. This means that there might be a prospect of common responsibility of the law enforcing agencies and religious organizations for keeping the public order, quality of life of our society and its members, their legal and spiritual education.

Keywords: police, religious organizations, partnership, common responsibility.

Отримано 18.10.2021

Чисніков Володимир Миколайович,

доктор юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2020-7298

Лелет Сергій Миколайович,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6099-4121

Кобець Марина Петрівна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник начальника відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6725-8469

Алексєєва Ольга Василівна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий
співробітник ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-3390-536X

Кожухар Оксана Володимирівна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-2234-781X

Якубчик Тетяна Василівна,

старший науковий співробітник ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1415-5372

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (квітень – грудень 1918 р.): ХРОНІКА ОСНОВНИХ ПОДІЙ¹

Стаття є витягом із другого розділу “Поліція (міліція) України в період визвольних змагань (1917–1920 рр.) навчального посібника “Становлення та розвиток органів поліції (міліції) на території України (XVIII ст. – 2020 р.): хроніка основних подій”, який готує авторський колектив відділу НІРВД ДНДІ МВС України. У статті висвітлюється хроніка основних подій становлення правоохоронних органів за часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.). Передусім це стосується Міністерства внутрішніх справ і департаменту Державної варти.

Ключові слова: Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, Міністерство внутрішніх справ, Державна варта, історія правоохоронних органів України, науково-дослідна робота, хронологічний довідник.

¹ Закінчення. Початок у попередньому номері.

10 вересня 1918 р.

Міністерство внутрішніх справ направило губернiальним і окружним старостам, а також столичному і міським отаманам, розпорядження про необхідність громадським організаціям, а також приватним особам, які бажають провести з'їзди або збори, “попередньо отримувати на це дозвіл”.

Право на дозвіл зібрань товариств і союзів, членами яких є тільки жителі даної губернії або міста, надається губернiальним і окружним старостам, а також столичному і міським отаманам по належності. Забороняти з'їзди і зібрання можливо тільки в тому випадку, “якщо є серйозні підстави припускати протидержавність їх, або якщо обставини політичного моменту чи інші місцеві обставини роблять небажаними всякі з'їзди і зібрання незалежно від цілей, які вони переслідують”.

* * *

Катеринославський губернський староста генерал-майор Черніков доповідав директору департаменту Державної варти про штати губернського управління карно-розшукової варти. На той час у губернії було: 9 начальників карно-розшукових відділів (1 – губернський, 8 – повітових), 2 їх помічників, 106 начальників відділів районів, 42 їх помічника, 234 розшукових агента, 9 дресирувальників собак, 9 завідуючих антропометричною частиною, 9 фотографів, 9 завідуючих столами приводу, 9 секретарів і 9 скарбників.

12 вересня 1918 р.

Київський губернський староста П. Андріанов направив Міністру внутрішніх справ І. Кістяківському доповідь під грифом “Таємно” щодо стану боротьби з бандитизмом у підлеглих йому сільських районах. Зокрема, він повідомляв, що “побувавши на початку вересня ц.р. в підлеглих мені сільських районах, мною було встановлено, що в цих місцевостях бандитизм не існує”. Далі староста уточнював, що “замість великих банд, що вчиняють злочини, прикриваючись політичними гаслами, оперують дрібні ватаги бандитів, які мають на меті грабунки, знищення майна великих землевласників і порушення нормальних умов життя. Бандити здебільшого є елементами пришлими. Місцеве населення приховує їх, боячись сурової розправи за невиконання вимог. Ховаються ватаги в різних глухих ярах і лісах. Напади на економію роблять після розвідки, коли впевнюються в слабкій охороні. Мабуть, такий дрібний бандитизм вже йде на спад”.

Староста також повідомляв, що місцеве населення після випадків сурової розправи з повстанцями вгамувалося і тепер прагне відновлення нормального трудового життя. Вони почали сплачувати “добровільні податки, збори і недоліки за колишній час, висловлюють готовність замірятися з поміщиками, повертають награване, платять за знищене майно. Лише невеликий відсоток населення ще вірить у перемогу більшовицьких задумів і вороже ставиться до примиренного настрою широких мас”.

Підсумовуючи, П. Андріанов зазначив, що між німецькими військами і Державною вартою досягнуто взаємодії. Остання “поступово конструюється і це

входить до кола обов'язків, зазначених законом. Загалом її роботу можна визнати доброю. Карно-розшукові відділи вже працюють на місцях, і помітна продуктивність їхньої діяльності. Агенти проникають всюди, розкривають злочини, затримують винних. Енергійна робота карно-розшукових відділів значно сприяє заспокоєнню. Злочинний елемент переконується, що час безкарності за злочини вже пройшов”.

16 вересня 1918 р.

Одеський міський отаман направив начальнику департаменту Державної варти доповідь про оперативно-розшукові заходи у справі особливо небезпечного злочинця Михайла Винницького (Мішки Япончика). У документі, зокрема, зазначалося: “За дорученням відрядженого Департаментом Державної варти чиновника, варта Романовського району ввіреного мені градоначальства, провела 22 серпня ц.р. обшук у міщанина Мойши Янкел Меєра Винницького і знайшла у нього готівкою грішми російськими і австрійськими понад 16 тисяч і майже стільки ж різними процентними паперами. Крім того, Мойша Меєр Винницький виявився власником паю в розмірі 10 тисяч в одному з околичних кінематографів, власником семи коней, трьох критих екіпажів, які слугували йому для візництва, для чого він тримав шість найманих візників”.

Беручи до уваги, що минуле життя Винницького не давало підстав припускати, що такий великий для людини його класу стан міг бути придбаний легальним шляхом, чини Державної варти провели “розслідування про способи придбання” зазначено майна.

Як пояснив голова сімейства, він 30 років працював в Одеському порту мірщиком і заробляв 8 рублів на день, а потім навіть 30 рублів. Три роки тому він зібрав 8 тисяч рублів, роботу він залишив і купив виїзд-екіпаж і двох коней, а потім ще декілька екіпажів. Таким чином, за його словами, все зазначене майно “було нажито ним чесним шляхом”.

Разом з тим, агентурні дані свідчили, що сім'я Винницького складається з його дружини Дори, синів Мойши (Мойсея), Іделя, Герша, Ісаака і Лейби та співмешканки старшого сина Мойши – Цилі Аверман. Щодо старшого сина, то губернський отаман повідомляв: “Цей старший син був відомий в одеському злочинному світі під прізвиськом “Мішка Япончик”, характеризується агентурою і вартою як бандит, ватажок зграї розбійників і нальотчиків”, який відсидів 10 років у в'язниці і “був звільнений звідти в дні “свободи”, тобто в період революції”.

Порівнюючи за часом несподіване збагачення старого Винницького зі звільненням “Мішки Япончика”, розслідування прийшло до висновку, що “джерелом багатства є не хто інший як “Япончик”, який передавав батьку нагробовані гроші”. Зважаючи на викладене вище, губернський отаман пропонував: “Признаючи Мойшу Меєра, його синів Мойшу – “Мішку Япончика” і Іделя, а також співмешканку “Мішки” Цирлю Аверман небажаним елементом на Україні, я пропонував би виселити їх за кордон української території”.

17 вересня 1918 р.

Рада Міністрів Української Держави гетьмана П. Скоропадського ухвалила закон “Про надання міністрові внутрішніх справ, губерніальним старостам, столичному і міським отаманам права видавати обов’язкові постанови і накладати кари в адміністративному порядку за порушення цих постанов”. Згідно з цим законом міністру внутрішніх справ персонально, а губерньським старостам, столичному та міським отаманам із затвердження міністра внутрішніх справ надавалося право видавати обов’язкові постанови щодо охорони громадського порядку, спокою і доброго ладу, накладати в адміністративному порядку на винних у порушенні цих постанов кари – грошової у розмірі не більше 3000 крб або арешту на строк не більше трьох місяців. Також міністру внутрішніх справ було надано право відміни, зміни та скасування обов’язкових постанов губерньських старост, столичного та міських отаманів. Закон цей вводився тимчасово, до 1 вересня 1919 р.

18 вересня 1918 р.

Київська газета “Последние новости” повідомляла: “Облава в кофейнях. Сегодня обычная и шумливая жизнь Киева нарушена необычным зрелищем: по приказанию начальника Державной варты района производилась облава на спекулянтов. На тротуарах Николаевской улицы и углу Крещатика оказалась толпа напуганных дельцов. Задержано 800 человек. Много попало случайно, их привели в участок и отпустили. Руководил облавой заместитель начальника варты района Вальтер”.

19 вересня 1918 р.

На з’їзді губерньських старост та їх помічників, який відбувся у Києві, були проголошені загальні завдання і принципи політики МВС Української Держави. Пріоритетними завданнями МВС на згаданому з’їзді були визнані: підтримка усіма засобами і силами “національного руху української самостійності – Гетьманства”; енергійна боротьба зі злочинними елементами, які виступають проти української державності; упорядкування місцевого життя, тобто органів земських та міських самоуправлінь. Особливо було наголошено, що одним із головних завдань МВС “має бути турбота про село та біднішу міську людність”.

21 вересня 1918 р.

Начальник Конотопської повітової Державної варти отримав від Конотопської земської повітової управи звернення з проханням допомоги у боротьбі з дитячою безпритульністю. У зверненні, зокрема, повідомлялося, що “земство ні у власній лікарні, ні у другому якому-небудь земському помешканню не має змоги, хоч би тимчасово, приютити підкидачів і по заведеному порядку воно видає тільки допомогу вихованцям дітей”. Далі повітова Народна Управа прохала начальника Державної варти зробити розпорядження підлеглим йому чинам, що “при виявленні підкидачів, підшукувати благонадійну людину і передавати дитину на її виховання, а Управу про це лише повідомити, з присилкою усього листування”.

22 вересня 1918 р.

В.о. начальника розшукового відділу Київської столичної Державної варти на запит інспекторського відділу ДДВ повідомляв, що в підпорядкованому йому підрозділі “собаки-шукача немає, про що одночасно з цим повідомлений Німецький Етапний Комендант”.

24 вересня 1918 р.

Рада Міністрів ухвалила Тимчасову постанову “Про міри проти осіб, які загрожують державній безпечності Української Держави і правопорядку”. Постанова передбачала: міністру внутрішніх справ – по всій території України, губернiальним старостам – в межах підлеглих їм губерній, а столичним і міським отаманам – в межах підлеглих їм отаманств надавалось право робити розпорядження: “а) про проведення трусу й виймання у осіб, підозрених в утворенні вчинків, які загрожують державній безпечності держави й правопорядку; б) про попередні арешти зазначених у пункті “а” осіб”. Міністр внутрішніх справ мав право видавати розпорядження про попередній арешт таких осіб на строк до двох місяців. У необхідних випадках особи, які були заарештовані у порядку, визначеному цією постановою, могли бути примусово вислані на строк до двох років із постійного або останнього місцеперебування у тій місцевості, які визначались Радою Міністрів за окремим поданням Міністра внутрішніх справ, або за межі Української Держави.

4 жовтня 1918 р.

Голова Всеросійської спілки земельних власників Олександрівського повіту Катеринославської губернії М. Потчинський направив міністру внутрішніх справ І. Кістяківському листа, в якому повідомляв про прийняту постанову загального зібрання спілки від 7 липня ц.р. про “виділення 100 000 рублів для організації кінного загону для боротьби із заворушеннями”.

Далі в листі зазначалося клопотання зібрання:

1) Щоб на утримання Державної варти кошти відпускалися не щомісячно і з великим запізненням, як це нерідко трапляється, а на 3 місяця вперед, бо “уповільнення в отриманні платні служить причиною тому, що варта відмовляється нести службу”.

2) Щоб була видана інструкція, яка б регламентувала взаємовідносини між різними підрозділами варти з метою запобігання між ними “сперечань щодо образу дій і службової залежності”.

3) Щоб для карно-розшукових відділень були б “доставлені собаки-шукачі, або щоб був у губернії заснований розплідник для розведення таких собак”.

4) Щоб був вироблений приблизний статут для організації добровільних дружин по охороні громадської безпеки “з наданням членам службового положення”.

5) Щоб терміново було введено страхування життя осіб, які “загинули при виконанні службового обов’язку під час існування Української Держави”.

6) Щоб до видання закону про страхування вказаних осіб, які загинули при виконанні службового обов’язку, для забезпечення сім’ї та дітей особи “покладалась би контрибуція на той чи інший район, вилучаючи подушно із усіх жителів району”.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Aliexsieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchuk Tetiana, 2021

17 жовтня 1918 р.

Ухвалено Постанову Ради Міністрів Української держави “Про організацію добровольчих дружин”, затверджену гетьманом П. Скоропадським. Дружини утворювались для посилення охорони громадського порядку в державі. На їх організацію постановою уряду в розпорядження Міністра внутрішніх справ було асигновано 5 млн крб.

Кожна дружина повинна була складатися з постійного складу і добровольців. Постійний склад поділявся на а) інструкторів (старших і молодших), обраних з числа старшин, та б) “охотників, які набираються з осіб, досвідних у військовій справі”.

Згідно з розписом посад добровільних дружин, утримання на рік начальника дружини складало від 10 000 до 12 000 крб., начальника управління – від 8 000 до 10 000 крб., начальника відділу – від 6 000 до 8 000 крб., ст. інструктора – від 5 400 до 6 000 крб., мол. інструктора – від 5 100 до 5 400 крб., охотника – від 900 до 1 200 крб., і писаря – від 900 до 1 200 крб.

18 жовтня 1918 р.

Міністр внутрішніх справ І. Кістяківський затвердив таємну “Інструкцію про заходи боротьби з бандитизмом”. Складалася вона з семи пунктів. У першому пункті зазначалося, що “в призначений градоначальником час чини Державної варти під безпосереднім керівництвом начальників районів варти, за участі всіх класних чинів проводять у всіх частинах міста перевірку всіх приміщень готелів (2-го і 3-го розряду), нічліжних будинків, мебльованих кімнат і осіб, які в них проживають”. Всі підозрілі особи, не записані в книгу проживаючих, які не мають належних документів, “підлягають затриманню і терміновій точній установці особистості, меті прибуття і діяльності в Києві”.

Другий пункт інструкції наголошував здійснювати чинами варти “перевірку проживаючих у першокласних готелях і приватних квартирах, не виключаючи квартир, відведених різним особам у казенних будівлях”. При цьому документ застерігав, що цю перевірку “належить проводити без зайвого непокоєння місцевих, постійних жителів, які не викликають сумнівів у своїй благонадійності”.

У третьому пункті передбачалося “посилити при співпраці з чинами карно-розшукового відділення нагляд за трактирами, притонами, будинками розпусти і осіб, які звертають на себе увагу своїми гулянками і збуджуючі підозри в нелегальному придбанні розтрачених грошей, затримувати чинами варти для встановлення їх особи, занять і джерел отримання грошей”.

Четвертий пункт вимагав від чинів варти “посилити нагляд на вулицях, особливо на шляхах катання на власних автомобілях і слідування їх до заміських ресторанів і притонів”. Осіб, які викликають підозру, наказувалось “затримувати і в подальшому діяти так, як це вказується в п. 3 інструкції”.

У п'ятому пункті пропонувалося організувати облави на околицях, приміських гаях і пустирях, “усіх підозрюваних затримувати і діяти так, як це вказується в п. 3 інструкції”.

Шостий пункт націлював начальників районів “вживати заходи докладного обстеження моральної благонадійності осіб, які займають місця двірників і

швейцарів, звертати особливу увагу на діяльність цих осіб під час захоплення України більшовиками”.

У сьомому, завершальному пункті інструкції, зазначалося: “Для посилення зовнішнього нагляду і надання сприяння чинам варті, встановити чергування двірників біля воріт будинків із розрахунку: в центральних районах міста – один на 8 будинків і околичних – один на 10 будинків, залежно від місцевих умов, із затвердженням градоначальника”.

24 жовтня 1918 р.

Міністром внутрішніх справ Української Держави призначений Віктор Євгенович Рейнбот (1869–1956) – юрист, судово-прокурорський діяч, який до цього був товаришем (заступником) міністра І. Кістяківського. Міністерство внутрішніх справ очолював усього три тижні, до 14 листопада 1918 р.

14 листопада 1918 р.

На таємній нараді УНС обрано Директорію – тимчасовий революційний державний орган, до складу якого увійшли В. Винниченко, обраний її головою, О. Андрієвський, А. Макаренко, С. Петлюра та Ф. Швець.

15 листопада 1918 р.

Директорія прийняла в Києві відозву до всіх громадян України із закликом до повстання проти гетьмана, а С. Петлюра у Білій Церкві проголосив Універсал про початок протигетьманського повстання.

У ніч з 13 на 14 грудня 1918 р.

У Києві відбулося повстання проти гетьманської влади. Захоплення повстанцями Печерська, Куренівки, Шулявки, Лук'янівки. Вступ до міста військових частин Директорії УНР.

14 грудня 1918 р.

Гетьман П. Скоропадський зрікся влади, передавши її Раді Міністрів Української Держави, яка, у свою чергу, передала владу Директорії УНР. Від'їзд гетьмана до Німеччини. Міністерство внутрішніх справ Української Держави припинило своє існування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Верстюк В.В., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф.* Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. К.: Наукова думка, 1995. 688 с.
2. *Довбня В.А.* Основні нормативно-правові акти, якими регламентувалась організація та діяльність міліції / державної варті за доби Української Центральної Ради, Гетьманату та Директорії. Правове забезпечення діяльності міліції/поліції: історія, сучасні проблеми, міжнародний досвід. Зб. наук. праць. К.: Атіка, 2006. С. 113–119.
3. *Довбня В.А.* Розширення компетенції міністра внутрішніх справ Української Держави та Української Народної Республіки доби Директорії у галузі притягнення до кримінальної відповідальності (1918–1920 рр.). Проблеми кримінально-правових наук: історія, сучасність, міжнародний досвід (пам'яті професора П.П. Михайленка): тези доп. наук.-теор. конф. К.: КНУВС, 2009. С. 41–49.

© Chysnykov Volodymyr, Lelet Serhii, Kobets Maryna, Aliexsieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchuk Tetiana, 2021

4. Довбня В.А., Калюк О.М. Правові основи застосування вогнепальної зброї працівниками міліції (державної варті, державної жандармерії) в період українського державотворення 1917–1920 рр. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. К.: КНУВС, 2007. № 6. С. 161–167.
5. Михайленко П.П., Кондратьєв Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах: у 3 т. К.: Генеза, 1997. Т. 1 (1917–1925). 504 с.
6. Історія органів внутрішніх справ: науково-бібліографічний довідник / за заг. ред. Л.О. Зайцева, О.А. Гавриленка, В.М. Чиснікова. Харків: Ун-т вн. справ, 2000. 75 с.
7. Калиновський О.В., Довбня В.А. Утворення, розвиток та правові основи діяльності Міністерства внутрішніх справ Української Держави гетьмана П. Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). Актуальні питання історії органів внутрішніх справ України. Вип. 2. Проблеми правового забезпечення організації та діяльності МВС України (1917–1991 рр.): зб. наук. праць. К.: НАВС, 2011. С. 18–28.
8. Коротенко В.В. Формулярний список про службу Федора Лизогуба (за документами Державного архіву Полтавської області). Архіви України, 2011. № 6. С. 179–183.
9. Міліція України у 1917–2002 рр. (теорія, організація та діяльність, дотримання законності, підготовка кадрів): бібліографічний покажчик / укл. П.П. Михайленко, В.А. Довбня, Т.Л. Кальченко, Е.М. Кісілюк; наук. ред. проф. П.П. Михайленко. К.: Текст, 2002. 122 с.
10. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.): у 8 т.: наук. вид. / авт. кол. М.Г. Вербенський, О.Н. Ярмиш, Т.О. Проценко, В.М. Чисніков та ін. К., 2012. Т. 1: Міністерство внутрішніх справ за доби УНР та Української Держави (1917–1920 рр.). С. 170–396.
11. Михайленко П., Кісілюк Е. Державна варта Міністерства внутрішніх справ Української Держави (квітень–грудень 1918 р.). Міліція України, 2003. № 3. С. 23–24; № 4. С. 24–25.
12. Михайленко П., Довбня В. МВС Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). Міліція України, 2005. № 1. С. 20–23.
13. Михайленко П., Довбня В. Державна варта Міністерства внутрішніх справ Української Держави (квітень–грудень 1918 р.). Міліція України, 2007. № 27. С. 26–27; № 28. С. 26.
14. Скоропадський П. Спогади (квітень 1917 – грудень 1918). К.: Філадельфія, 1995. 493 с.
15. Тимошук О.В. Державна варта Української держави: історико-юридичний аналіз. НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Ун-т вн. справ. К., 1998. 70 с.
16. Тимошук О.В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.): монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. Справ, 2000. 462 с.
17. Чисніков В.М. Рейнбот Віктор Євгенович. Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. К.: Укр. енци, 2003. Т. 6. С. 276.
18. Чисніков В.М. Славетний нащадок роду козацького (Ф.А. Лизогуб). Іменем Закону, 2012. 23 серпня (№ 34).
19. Чисніков В.М. Міністр-сенатор Української Держави (І.О. Кістяківський). Іменем Закону, 2012. 6 вересня (№ 36).
20. Чисніков В.М. Надії виправдав сповна (В.Є. Рейнбот). Іменем Закону, 2012. 20 вересня (№ 38).

REFERENCES

1. Verstyuk, V.V., Dzyuba, O.M., Repryntsev, V.F. (1995) Ukrayina vid naydavnishykh chasiv do s'ohodennya. "Ukraine from Ancient Times to the Modernity": chronological reference book. K.: Scientific Opinion. 688 p. [in Ukrainian].
2. Dovbnya, V.A. (2006) Osnovni normatyvno-pravovi akty, yakymy rehlamentovalas' orhanizatsiya ta diyal'nist' militsiyi /derzhavnoyi varty za doby Ukrayins'koyi Tsentral'noyi Rady, Het'manatu ta Dyrektoriyi. "The Main Legal Acts Regulating the Organization and Activity of the Police/State Guard during the Time of the Ukrainian Central Rada, the Hetmanate and the Directory". Legal Support of Police Activities: History, Current Issues, International Experience: coll. of scient. works. K.: Attica. P. 113–119 [in Ukrainian].
3. Dovbnya, V.A. (2009) Rozshyrennya kompetentsiyi ministra vnutrishnikh sprav Ukrayins'koyi Derzhavy ta Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliky doby Dyrektoriyi u haluzi prytyahnennya do kryminal'noyi vidpovidal'nosti (1918–1920 rr.). "Expansion of the Competence of the Minister of Internal Affairs of the Ukrainian State and the Ukrainian People's Republic of the Directory era in

the field of criminal prosecution (1918–1920)”. Issues of Criminal Law: History, Modernity, International Experience (in memory of Professor PP Mykhaylenko): theses of scientific-theoretical conf. K.: KNUVS. P. 41–49 [in Ukrainian].

4. *Dovbnya, V.A., Kalyuk, O.M.* (2007) Pravovi osnovy zastosovannya vohnepal'noyi zbroyi pratsivnykamy militsiyi (derzhavnoyi varty, derzhavnoyi zhandarmeriyi) v period ukrayins'koho derzhavotvorennya 1917 – 1920 rr. “Legal Bases of Firearms Use by Police Officers (state guard, state gendarmerie) in the Period of Ukrainian State Formation 1917–1920. Scientific Bulletin of Kyiv National University of Internal Affairs. K.: KNUVS. No 6. P. 161–167 [in Ukrainian].

5. *Mykhaylenko, P.P., Kondrat'yev, Ya.Yu.* (1997) Istoriya militsiyi Ukrayiny u dokumentakh i materialakh: u 3 t. “History of the Police of Ukraine in Documents and Materials”: in 3 volumes. K.: Genesis. Vol. 1 (1917–1925). 504 p. [in Ukrainian].

6. Istoriya orhaniv vnutrishnikh sprav. “History of Law Enforcement Agencies”: scientific and bibliographic reference book / general ed. L.O. Zaitsev, O.A. Havrylenko, V.M. Chysnikov. Kharkiv: KhnUVS, 2000. 75 p. [in Ukrainian].

7. *Kalynovs'kyi, O.V., Dovbnya, V.A.* (2011) Utvorennya, rozvytok ta pravovi osnovy diyal'nosti Ministerstva vnutrishnikh sprav ukrayins'koyi derzhavy het'mana P. Skoropads'koho (29 kvitnya – 14 hrudnya 1918 r.). “Education, Development and Legal Bases of Activity of the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian State of Hetman P. Skoropadsky (April 29–December 14, 1918)”. Current Issues in the History of Internal Affairs of Ukraine. Issue 2. Problems of legal support of the organization and activity of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (1917–1991): coll. of scient. Works. K.: NAVS. P. 18–28 [in Ukrainian].

8. *Korotenko, V.V.* (2011) Formulyarnyy spysok pro sluzhbu Fedora Lyzohuba (za dokumentamy Derzhavnoho arkhivu Poltav's'koyi oblasti). “Formular List about the Service of Fedor Lizogu (according to the documents of the State Archives of Poltava region)”. Archives of Ukraine 6, 179–183 [in Ukrainian].

9. Militsiya Ukrayiny u 1917–2002 rr. (teoriya, orhanizatsiya ta diyal'nist', dotrymannya zakonnosti, pidhotovka kadriv) The militia of Ukraine in 1917–2002 (theory, organization and activity, compliance with the law, training): bibliographic index / et al R.R. Mykhailenko, V.A. Dovbnya, T.L. Kalchenko, E.M. Kisilyuk; scient. ed. prof. R.R. Mykhailenko. K.: Text, 2002. 122 p. [in Ukrainian].

10. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrayiny: podiyi, kerivnyky, dokumenty ta meteryaly (1917–2017 rr.): “Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Events, Leaders, Documents and Materials (1917–2017): in 8 vol.: scient. view. / author coll. M.G. Verbensky, O.N. Yarmysh, T.O. Protsenko, V.M. Chysnikov and others. K., 2012. Vol. 1.: Ministry of Internal Affairs during the UPR and the Ukrainian State (1917–1920). P. 170–396 [in Ukrainian].

11. *Mykhaylenko, P., Kislyuk, E.* (2003) Derzhavna varta Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayins'koyi Derzhavy (kviten'–hruden' 1918 r.). “State Guard of the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian State (April–December 1918)”. Police of Ukraine. No 3. P. 23–24; No 4. P. 24–25 [in Ukrainian].

12. *Mykhaylenko, P., Dovbnya, V.* (2005) MVS Ukrayins'koyi Derzhavy het'mana Pavla Skoropads'koho (29 kvitnya – 14 hrudnya 1918 r.). “Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian State Hetman Pavel Skoropadsky (April 29– December 14, 1918)”. Police of Ukraine 1, 20–23 [in Ukrainian].

13. *Mykhaylenko, P., Dovbnya, V.* (2007) Derzhavna varta Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayins'koyi Derzhavy (kviten'–hruden' 1918 r.). “State Guard of the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian State (April–December 1918)”. Police of Ukraine 27. P. 26–27; No 28. P. 26 [in Ukrainian].

14. *Skoropads'kyi P.* (1995) Spohady (kviten' 1917 – hruden' 1918). Memoirs (April 1917 – December 1918). K.: Philadelphia. 493 p. [in Ukrainian].

15. *Tymoshchuk, O.V.* (1998) Derzhavna varta Ukrayins'koyi derzhavy: istoryko-yurydychnyy analiz. “State Guard of the Ukrainian State: Historical and Legal Analysis”. NAS of Ukraine; Inst. of State and Law. V.M. Koretsky. K. 70 p. [in Ukrainian].

16. *Tymoshchuk, O.V.* (2000) Okhoronnyy aparat Ukrayins'koyi Derzhavy (kviten' – hruden' 1918 r.). “Security Apparatus of the Ukrainian State (April–December 1918)”: monograph. Kharkiv: Publishing House of the University of Internal Affairs. affairs. 462 p. [in Ukrainian].

17. *Chysnikov, V.M.* (2003) Reynbot Viktor Yevhenovych. “Rainbot Victor Yevgenyevich”. Legal Encyclopedia: in 6 volumes / coll.: Yu.S. Shemshuchenko (chairman) and others. Vol. 6. K.: Ukr. entz. P. 276. [in Ukrainian].

18. *Chysnikov, V.M.* (2012) Slavetnyy nashchadok rodu kozats'koho (F.A. Lyzohub) “The Glorious Descendant of the Cossack Family (F.A. Lyzogub)”. In the Name of the Law 23, August (No 34) [in Ukrainian].

19. *Chysnikov, V.M.* (2012) Ministr-senator Ukrayins'koyi Derzhavy (I.O. Kistyakivs'kyy). “Minister-Senator of the Ukrainian State (I.O. Kistyakivsky)”. In the Name of the Law 6 September (No 36) [in Ukrainian].

20. *Chysnikov, V.M.* (2012) Nadiyi vypravdav spovna (V.YE. Reynbot). “Hope Fully Justified (V.E. Rainbot)”. In the Name of the Law. September 20 (No 38) [in Ukrainian].

UDC 351.74(477)(091)

Chysnikov Volodymyr,

Doct. Sci. (Law), Associate Professor, Chief Researcher of the State
Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2020-7298

Lelet Serhii,

DPh (Law), Senior Researcher, Head of the Department of the State Research
Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6099-4121

Kobets Maryna,

DPh (Law), Senior Researcher, Co-Chief of the Department of the State Research
Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6725-8469

Aliexsieieva Olha,

DPh. (Law), Senior Researcher, Leading Researcher of the State Research
Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3390-536X

Kozhukhar Oksana,

PhD (Law), Senior Staff Scientist of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-2234-781X

Yakubchyk Tetiana,

Senior Staff Scientist of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1415-5372

LAW ENFORCEMENT BODIES OF THE UKRAINIAN STATE**(April–December 1918):****CHRONICLE OF MAIN EVENTS**

Research article is an excerpt from section 2 “Police (militia) of Ukraine during the liberation struggle (1917–1920)” of the textbook “Formation and Development of Police (militia) in Ukraine (XVIII century–2020): Chronicle of the Main Events”, which has been prepared by the authors’ collective of the Department of Scientific Informational and Editorial Publishing Activities of the State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, according to the planned research work.

The paper covers the chronicle of the main events in the formation of law enforcement agencies during the Ukrainian state of Hetman P. Skoropadsky (April–December 1918).

The structure of the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian State was as follows. The ministry was headed by the Minister of Internal Affairs of the Ukrainian State. The next management consisted of comrades (deputies) of the Minister and members of the Council of Ministers. The Ministry of Internal Affairs included the departments of general affairs, the State Guard, technical and economic, local self-government, insurance, refugee, and rural affairs, as well as the Main Directorate for Conscription, the Department and the Press Committee, and the Chancellery.

The Ministers of the Interior were: F.A. Lyzogub (May 3–July 25), I.O. Kistyakivsky (July 26–October 24, November 17–December 14), V.Ye. Rainbot (October 24 – November 14).

The state apparatus was urgently formed, including structural subdivisions of the Ministry of Internal Affairs. The structure of the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian State was as follows. The ministry was headed by the Minister of Internal Affairs of the Ukrainian State. The next management consisted of comrades (deputies) of the Minister and members of the Council of Ministers. The Ministry of Internal Affairs included the departments of general affairs, the State Guard, technical and economic, local self-government, insurance, refugee, and rural affairs, as well as the Main Directorate for Conscription, the Department and the Press Committee, and the Chancellery.

P.A. Ackerman, a former prosecutor of the Vilnius District Court, has been appointed director of the State Guard Department. He held the newly appointed position from May to December 1918.

Keywords: Ukrainian State of Hetman P. Skoropadsky, Ministry of Internal Affairs, State Guard, history of law enforcement bodies of Ukraine, research work, chronological reference book.

Отримано 11.10.2021

Ярмиш Олександр Назарович,доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-4811-4520

Греченко Володимир Анатолійович,доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ХНУВС,
м. Харків, Україна

ORCID ID 0000-0002-6046-0178

ДИСЦИПЛІНАРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ В МІЛІЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У 1937 Р.

У статті розкриваються дисциплінарні правовідносини упродовж усіх 1930-х рр., що регулювалися Положенням про робітничо-селянську міліцію та Дисциплінарним статутом робітничо-селянської міліції, прийнятими 1931 р. Авторами проаналізовано 40 наказів, виданих від імені наркома внутрішніх справ УРСР за 1937 рік щодо дисциплінарних правовідносин, які свідчать про різноманітність дисциплінарних правовідносин у міліції 1937 року і доводять, що у цей час продовжувала здійснюватися протидія злочинності у різних сферах, успіхи в якій заохочувалися керівництвом наркомату, а також працівники міліції систематично каралися за службові проступки.

Ключові слова: Україна, 1937 рік, міліція, НКВС, дисциплінарні правовідносини, заохочення в міліції, службові проступки.

1937 рік займає особливе місце в нашій історії, і відмітний він передусім піком репресій, у вир яких була втягнута вся державна машина радянського тоталітарного режиму, в тому числі і міліція. Міліція брала участь у репресіях, сама піддавалася репресіям, але водночас вона продовжувала нести свою службу, основним завданням якої була протидія злочинності. Несення цієї служби, виконання своїх функціональних обов'язків у різних працівників міліції було різним. Були такі, хто відзначався у цій службі з позитивного боку, а були ті, що – з негативного. Тому своє завдання автори вбачають у дослідженні фактично не вивченого в історико-правовій науці питання про дисциплінарні правовідносини в міліції у знаковому 1937 р. *Дисциплінарні правовідносини в органах міліції – це врегульовані нормами права адміністративні відносини між суб'єктом дисциплінарної влади в міліції і підлеглими йому співробітниками щодо відповідного законодавству виконання своїх функціональних обов'язків.*

Зазначена тематика розроблялася в дисертації І.О. Лесь “Становлення та розвиток дисциплінарних правовідносин в органах міліції УСРР–УРСР (1919–1991 рр.)” [1]. Проте в основному розділ з роботи, присвячений періоду 1930-х

рр., висвітлює дану проблему стосовно першої половини 1930-х рр., правові засади службової дисципліни в міліції у 1937 р. не розглядаються. Організація та діяльність міліції протягом усього періоду 1930-х рр., в тому числі і деякі аспекти дисциплінарних правовідносин, досліджуються у монографії В.А. Греченка і О.М. Бандурки “Міліція в Україні в період посилення тоталітарного режиму (1931–1941 рр.)” (2020 р.), проте стан дисциплінарних правовідносин у 1937 р. у ній лише згадується [2]. Особливості правового регулювання діяльності міліції у 1937 р. висвітлюються також у кількох статтях В.А. Греченка [3] та В.А. Греченка і О.М. Бандурки [4], але саме дисциплінарним правовідносинам там приділяється незначна увага. Отже, ця проблема є недостатньо дослідженою у історико-правовій літературі.

Зважаючи на зазначене вище, автори поставили собі за мету дослідити основні аспекти правовідносин у міліції УРСР у 1937 р. Ця мета конкретизується у таких завданнях:

– показати, як і за що заохочувалися працівники міліції у вказаний період;

– розкрити питання про сутність типових службових проступків міліціонерів у 1937 р. та види дисциплінарних стягнень, які за це на них накладалися, на конкретних прикладах із наказів наркома внутрішніх справ УРСР.

У статті вперше висвітлено дисциплінарні правовідносини у міліції УРСР упродовж одного року – 1937, який був знаковим в історії України. Уведено в науковий обіг значний масив документів, що стосуються досліджуваного аспекту, з фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України (СБУ), (ф. 9). Набули подальшого розвитку питання, пов’язані з використанням заохочень для активізації діяльності працівників міліції, застосуванням дисциплінарних стягнень за вчинення дисциплінарних проступків. У статті наводиться авторське визначення дисциплінарних правовідносин у міліції.

Дисциплінарні правовідносини упродовж усіх 1930-х рр. регулювалися “Положенням про робітничо-селянську міліцію”, прийнятим постановою РНК СРСР від 25 травня 1931 р. [5, ст. 247]. Положенням вводилися як заходи заохочення, так і дисциплінарні стягнення. У ст. 36 Положення заохочення могло бути зроблене “за зразкове виконання службових обов’язків, проявлену самовідданість, героїзм та інші особливі заслуги”. Разом з тим наголошувалося, що застосування заходів заохочення та дисциплінарних стягнень визначається дисциплінарними статутами міліції (ст. 38). До переліку заохочень належали: подяка, оголошена в наказі; додаткова чергова відпустка; грошова винагорода; нагородження іменним подарунком; нагородження почесною грамотою; нагородження орденами Союзу РСР і союзних республік (ст. 36).

На працівників міліції могли накладатися такі дисциплінарні стягнення: зауваження; догана; сувора догана; заборона звільнення з місця розташування стройової частини або навчального закладу міліції на строк до одного місяця; призначення позачергово наряду по службі до 3 нарядів; арешт до 20 діб; переміщення на нижчу посаду; звільнення зі служби (ст. 37). Ці стягнення могли бути застосовані до осіб, що вчинили службові проступки, якщо вони не тягнули за собою кримінальної відповідальності. Слід особливо наголосити, що вказаний у

документі перелік дисциплінарних стягнень не був вичерпним, що означало можливість застосування й інших заходів.

Більш поширено та конкретно дисциплінарні правовідносини регулювалися у Дисциплінарному статуті робітничо-селянської міліції, прийнятому 31 червня 1931 р. [6, с. 15]. Слід відзначити, що в цей час міліція була виведена з-під контролю місцевої влади й підпорядкована безпосередньо ОДПУ [7 с. 58], що не могло не вплинути на характер дисциплінарних правовідносин.

Дисциплінарний статут міліції складався з п'яти розділів та 64 статей. Ст. 1 давала визначення сутності *дисципліни в міліції*. Вона визначалася як “свідоме й точне дотримання працівниками оперативно-розшукового та адміністративно-господарського складу встановленого в робітничо-селянській міліції законами й статутами порядку, точне та беззаперечне виконання наказів і розпоряджень начальників”. Вказувалася і мета дисципліни – “виховати в кожному працівнику міліції класову витримку, свідомість і стійкість, відданість пролетарській державі”, розуміння “призначення, ролі й завдань міліції в реконструктивний період в умовах загостреної класової боротьби й будівництва соціалізму в країні, довіри до керівництва” (ст. 2). Тому мета дисципліни була насамперед політичною та ідеологічною. Принагідно відзначимо, що у ній нічого не говорилося про боротьбу зі злочинністю, але підкреслювалося значення “довіри керівництва”, що ставало одним із головних наріжних каменів кадрової політики 1930-х рр.

Для об'єктивності все ж відзначимо, що в ст. 4 йшлося про обов'язок міліції “охороняти революційний порядок і громадську безпеку, необхідну для соціалістичного будівництва”. Дисциплінарний статут міліції 1931 р. багато в чому ґрунтувався на статтях Положення про робітничо-селянську міліцію 1931 р., що увійшли до нього з незначними змінами. І це було зрозумілим, адже ці два документи повинні були корелюватися між собою. У Статуті зауважувалося, що зразкове виконання службових обов'язків, самовідданість, героїзм та інші особливі заслуги “повинні відповідно відзначатися у вигляді заходів заохочення” (ст. 7). Звертає на себе увагу положення ст. 9 Дисциплінарного статуту, яке передбачало відповідальність за “колективні порушення дисципліни”. Підбурювачі до таких дій переслідувалися в судовому порядку, а учасники, залежно від ступеня їх участі, підлягали відповідальності в дисциплінарному або судовому порядку. Ст. 15 зобов'язувала підлеглого беззаперечно виконувати всі службові накази, “за винятком явно злочинних”. Проте незрозуміло було, як визначити цю “явну злочинність”.

Третій розділ Статуту отримав нову назву “Заходи дисциплінарного впливу” і містив у собі два види таких заходів: заохочення та стягнення, при цьому заохочення йшли перед стягненням, що мало символізувати їхню пріоритетність та значущість у вихованні працівників міліції у якісному та кількісному вимірах. Хоча тут є і одне важливе “але”. В умовах “загострення класової боротьби” кара “відступникам” мала бути неминучою.

У підрозділі “а” розділу третього (ст. 21–26) “Заохочення, їх види та порядок застосування” фактично без змін повторювався зміст Положення про робітничо-селянську міліцію від 25 травня 1931 р. про заохочення (ст. 36), але було доповнення про порядок їх застосування.

Важливі положення містив підрозділ “б” цього ж розділу “Дисциплінарні стягнення, їх види та порядок застосування”. Зокрема, вичерпно визначалися ті особи командного складу, які мали право накладати стягнення, передусім, прямі начальники, а також стройові командири (ст. 27). Змінилося і чіткішим стало визначення поняття “проступок”. Раніше у відповідному Статуті 1926 р. використовувався термін “проступок проти міліцейської дисципліни”, а у Статуті 1931 р. – “службовий проступок”, що було коректнішим з погляду юриспруденції. Це нове визначення було дещо ширшим, ніж попереднє, і підкреслювало спрямованість проступку проти служби взагалі, а не лише проти дисципліни.

Дисциплінарний статут міліції 1931 р. поєднав деякі проступки з матеріальним чинником, а саме – можливістю притягнення працівника, що вчинив службовий проступок, до відшкодування заподіяного матеріального збитку державі, незалежно від застосування дисциплінарного стягнення за вчинений проступок (ст. 30). Деякі зміни були внесені і до видів стягнень. Були відмінені “застереження”, можливість позбавлення права на підвищення по службі, а також на одержання нагород і відзнак за службу на строк від 2 до 8 місяців, арешт скорочувався з 30 до 20 діб, проте, за новим Статутом, він міг здійснюватися у двох формах: з виконанням службових обов’язків або без їх виконання (ст. 31).

До нових видів дисциплінарних стягнень слід віднести сувору догану, заборону звільнення з місця розташування стройової частини або навчального закладу на термін до 1 місяця, призначення позачергових нарядів на службу (до трьох), звільнення зі служби (ст. 31). Розділ четвертий чітко визначав права всіх посадових осіб міліції щодо заохочення підлеглих і накладення дисциплінарних стягнень. Проте слід відзначити різницю у колі суб’єктів дисциплінарних правовідносин, що могли застосовувати заходи заохочення і володіли правами накладення дисциплінарних стягнень. Число тих, хто належав до першої групи, було явно меншим. Зокрема, особи начальницького складу, починаючи з начальника міського відділення міліції, могли користуватися лише одним видом заохочення – оголошення подяки, а командир взводу, старшина й командир відділення взагалі не мали ніяких прав щодо заохочення підлеглих, що зменшувало їхні права та авторитет.

Розділ п’ятий Статуту мав назву “Про скарги”. Згідно з ним дозволялось, окрім письмових, подавати й усні скарги, але тільки під час інспекторського опитування (ст. 54), строк подачі скарги було скорочено з 7 до 5 днів (ст. 59), але одночасно збільшено строк на розгляд скарги з 3 до 5 днів (ст. 60). Якщо за Дисциплінарним статутом міліції 1926 р. скарга мала подаватися вищому начальникові, то, згідно з Статутом 1931 р., вона подавалася тій особі, на яку співробітник скаржився (ст. 55), що мало парадоксальний і нелогічний характер. Особа, на яку скаржилися, одержавши скаргу, мусила упродовж 3 діб надати свої пояснення з приводу скарги та передати їх разом зі скаргою вищому начальникові (ст. 54–55).

Слід також наголосити, що в умовах політичної монополії компартії політичний склад міліції наділявся такими ж дисциплінарними правами, як і командний склад відповідного органу або підрозділу (ст. 50).

Під час дослідження авторами проаналізовано 40 наказів, виданих від імені наркома внутрішніх справ УРСР за 1937 рік щодо дисциплінарних правовідносин. Кількість вивченого матеріалу, на нашу думку, достатня для об’єктивних та

достовірних узагальнень і висновків. Відповідно до вище вказаних Положення про робітничо-селянську міліцію та Дисциплінарного статуту робітничо-селянської міліції 1931 р., ці накази можна розділити на дві основні групи: 1. Накази про заохочення; 2. Накази про службові проступки. Почнемо із заохочень. Із 40 наказів наркома за вказаний період таких, що стосуються заохочень – 9. Вони пов'язані з різними аспектами діяльності працівників міліції. Ось, наприклад, наказ наркома № 203 від 14 травня 1937 р. “Про нагородження працівників відділу РС міліції Макіївського міськвідділу НКВС Донецької обл. Ніколаєнка та ін. і міліціонера Дніпропетровського дивізіону зовнішньої служби Дуная”. У наказі вказано: “За виявлену пильність та умілі оперативні дії по боротьбі зі злочинністю і затриманні кримінально-злочинного елементу нагородити годинником від НКВС УРСР М.У. Панкова, І.П. Єременка, М.І. Крупеня (Макіївка), Дуная (Дніпропетровськ)” [8, арк. 181]. Це досить типовий документ, де відбито досягнення у основній діяльності працівників міліції – протидії злочинності.

До такого виду наказів слід віднести і наказ № 186 від 7 червня 1937 р. У ньому відзначається, що 8 травня 1937 р. у селищі шахти № 21 Чистяківського району, Донецької області в квартиру гр. Образцового проникли 3 озброєних ножами грабіжники і намагалися його пограбувати. Крик про допомогу почув бригадмілець Шевкаленко, що проживав недалеко від Образцового. Він вибіг у двір з мисливською рушницею і, побачивши злочинця, що втікав, легко поранив його. Разом із дільничним Петренком, що підійшов, почувши постріл, грабіжники там же у селищі були затримані. Шевкаленко був нагороджений 100 рублями [8, арк. 283]. Майже усі інші накази наркома теж стосуються боротьби зі злочинністю. Так, у наказі № 252 від 8 серпня 1937 р. повідомляється про діяльність дільничного інспектора Сніжнянського РВМ Донецької області С.А. Гончарука, який під час обходу своєї ділянки помітив біля магазину шахти № 32 3-х підозрілих осіб і попросив їх пред'явити документи, які потім визнав фіктивними та запросив їх до канцелярії шахти для в'яснення ситуації. Невідомі утрюх накинулися на інспектора та завдали йому поранення у голову ножом. Незважаючи на поранення, Гончаруку вдалося вистрілити і затримати одного з нападників – А.Є. Рожкова зі зброєю, який видав своїх співучасників і повідомив, що вони готувалися пограбувати магазин. Того ж дня ці співучасники були заарештовані. Гончаруку була оголошена подяка, і він був премійований 300 рублями [8, арк. 136].

У наказі № 256 від 16 серпня 1937 р. повідомлялося, що у ніч на 26 квітня 1937 р. в с. Васьківці Ізяславського району (нині Хмельницька обл.) сторож колгоспу В. Станіславчук побачив у дворі незнайомця, якого разом із бригадмільцем І. Ващуком затримав. Невідомий, доставлений в Ізяславський РВМ, виявився польським шпигуном, який кілька разів перетинав кордон.

30 червня 1937 р. бригадмілець Городоцького району (нині Хмельницька обл.) Є.С. Боровик біля с. Осова-Липник помітив незнайомця і попросив документи, на що останній замість них запропонував пачку грошей. Після відмови Боровика незнайомиць витягнув револьвер і звів курок. Але Боровик вистрілив із мисливської рушниці раніше і відбив йому кисть руки, наздогнав і доставив у Городоцький РВМ. Тут виявилось, що незнайомиць – польський шпигун. При ньому було знайдено наган, 15 патронів та 963 рублі. В. Станіславчуку, І. Ващуку,

Є.С. Боровику була оголошена подяка, і вони були премійовані по 150 руб. кожен [8, арк. 131–131 зв.].

У наказі наркома № 336 від 16 листопада 1937 р. відзначалося, що 2 жовтня 1937 р. в м. Костянтинівці Донецької обл. опергрупою працівників РСМ під керівництвом начальника кримінального розшуку Костянтинівського міськвідділу РСМ Козловського була ліквідована бандзграя Ковалевського, яка здійснила низку пограбувань та вбивств на території Харківської та Донецької областей. У результаті операції 3 учасники банди були заарештовані, а її очільник Ковалевський – смертельно поранений. Було вилучено 4 одиниці вогнепальної зброї, репресовано 16 пособників-укривачів банди. Начальнику кримінального розшуку Костянтинівського міськвідділу РСМ Козловському, уповноваженому кримінального розшуку Майбороді, міліціонеру Риженку було оголошено подяку, і вони були нагороджені місячним посадовим окладом кожен [8, арк. 42].

У наказі № 344 від 22 листопада 1937 р. повідомлялося, що у серпні 1937 р. Ярунським ВРСМ Житомирської обл. був заарештований якийсь кримінальник. Начальник РВМ сержант міліції Демченко мав дані, що він у минулому неодноразово переходив кордон і притягувався до відповідальності за контрабанду. Вмілими допитами Демченко примусив кримінальника зізнатися, що він є агентом іноземної держави і повідомити важливі дані. Демченку оголосили подяку і нагородили місячним посадовим окладом [8, арк. 40]. Деякі запитання викликає лише фраза “умілими допитами”. Що це могло означати в умовах 1937 р. та ще й стосовно особи, що обвинувачувалася у шпигунстві, можна лише здогадуватися. Тим більше, що у 1937 р. багато кого змушували визнавати себе іноземними шпигунами, що не відповідало дійсності. Можливо, ця особа була лише контрабандистом, але “умілими допитами” змушена була визнати себе шпигуном. Але це лише припущення з погляду ретроспекції і відомих чисельних фактів подій 1937 р., про що широко відомо.

Дещо відрізняються від попередніх два інших накази. У наказі № 306 від 22 вересня 1937 р. мова йде про нетиповий та шляхетний вчинок начальника караулу з охорони держбанку в м. Тульчині Вінницької обл. О.М. Кузьменка. 29 серпня 1937 р. під час обходу приміщення банку він знайшов згорток, у якому виявилось 3000 руб. Знахідку він особисто віддав керуючому відділенням банку. За чітке виконання обов’язків та чесність Кузьменку О.М. була оголошена подяка [8, арк. 97].

Наказ № 207 від 15 червня 1937 р. “Про підсумки п’ятих стрілецьких змагань РСМ УРСР” стосується службової підготовки міліціонерів. 17–19 травня 1937 р. у таборі УРСМ УРСР (ст. Безлюдівка, Харківської обл.) були проведені п’ять стрілецькі змагання РСМ УРСР. Прибуло 13 команд, у складі яких було 72 особи. Командний залік здійснювався за 1-ою і 7-ою вправами 9-х Всесоюзних змагань зі стрільби. У результаті 1 місце зайняла команда Харківської області, 2-ге – Донецької, 3–4 поділили команди Дніпропетровської та Чернігівської обл., Харківська школа міліції поділила 10–11 місце з Одеською, а Київська школа міліції посіла 12 місце [8, арк. 178].

На практиці застосовувався і такий вид заохочення, як зняття раніше накладених стягнень. Прикладом може слугувати наказ НКВС УРСР № 150 від 29 квіт-

ня 1937 р., яким дисциплінарні стягнення знімалися з великої групи (40 осіб) слухачів Київської школи удосконалення начальницького складу робітничо-селянської міліції ім. Балицького [9, арк. 123–125].

Традицією стало видання “святкових” наказів про заохочення особового складу міліції з нагоди річниці РСМ. У 1937 р. привід був особливий – ювілейна дата. В наказі № 332 від 15 листопада 1937 р. “Про нагородження працівників РС міліції НКВС УРСР” нарком І.М. Леплевський зазначав: “В ознаменування 20-ї річниці робітничо-селянської міліції поіменованій у списку начальницький та адміністративно-технічний склад Управління РС міліції НКВС УРСР, областей та шкіл, за багаторічну і зразкову роботу нагороджується цінними подарунками від НКВС УРСР”. Список нагороджених був великим – 123 особи, які репрезентували Управління РСМ наркомату, школи міліції (Київську, Харківську, Одеську) та органи міліції областей і Молдавської АРСР. Перелік цінних подарунків був досить різноманітним – від портсигарів і годинників до мисливських рушниць, патефонів і велосипедів. Якщо проаналізувати список нагороджених, впадає в око непропорційно високий відсоток представників політвідділів, порівняно з працівниками підрозділів карного розшуку, дільничними інспекторами тощо. Варто звернути увагу й на те, що серед кращих працівників було чимало жінок, зокрема тих, хто представляв начальницький склад (наприклад, А.В. Барська – очільниця 4-го відділу карного розшуку Харківської області). Школи міліції в списку представляли, разом із викладачами і працівниками, кращі курсанти-випускники. Отримали нагороди й бригадмільці – троє робітників і один член колгоспу [9, арк. 343–354]. Варто зазначити, що в ці дні група працівників української міліції була нагороджена орденами Союзу РСР та заохочена НКВС СРСР (наказ від 13 листопада 1937 р.).

Службові проступки. До цієї групи належать 31 з виявлених і досліджених нами наказів, тобто це – найбільша група.

Досить цікавим і достатньо незвичайним був наказ наркома № 198 від 13 червня 1937 р. Він присвячений розслідуванню матеріалів, надрукованих у статті “Грубе порушення Сталінської Конституції”, розміщеній у київській газеті “Більшовик” за 21 травня 1937 р. У статті повідомлялося, що 10 травня 1937 р. на Галицькому ринку м. Києва міліціонером окремого дивізіону зовнішньої служби (ОДЗС) затриманий гр. Гільман із велосипедом, на якому не виявилося номера. Присутній при затриманні цього громадянина дехто Ток заявив, що ніби Гільман спекулює велосипедами. Для начальника 2-го відділення РСМ м. Києва молодшого лейтенанта міліції Ткачука однієї лише заяви Тока виявилося достатньо, щоб заарештувати Гільмана без санкції прокурора. Черговий комендант відділення міліції Мельник, який склав протокол затримання Гільмана, не вказав час арешту і хто з міліціонерів його доправив у відділення, що не дало змоги встановити подробиці його затримання на базарі [10]. Як показала перевірка наркомату внутрішніх справ, у цьому ОДЗС виявився відсутній облік міліціонерів, що направляються у відділення міліції для використання їх на ринках для підтримання громадського порядку. Помічник начальника відділення з розшуку Демехін, у обов’язки якого входило контролювати правильність оформлення дізнання, підписав постанову про утримання Гільмана під вартою як такого, що систематично

займався спекуляцією і міг сховатися від суду, що не відповідало дійсності, оскільки Гільман мав постійне місце проживання, працював у Союзпродмазі і проведений у нього на квартирі обшук не дав ніяких підстав вважати його соціально небезпечною особою, що вимагає ізоляції. 11 травня вранці, коли прокурор відмовив у санкції на арешт Гільмана і запропонував його звільнити під підписку, він зразу звільнений не був. Начальник особливої інспекції Київської обласної міліції ст. лейтенант міліції Железовський, що проводив розслідування з цього питання, допустив оперативно-слідчу помилку, доручивши зібрати компрометуючий матеріал на Гільмана тому ж 2-му відділенню, що не повинен був робити, так як в газеті обвинувачували саме це відділення, що могло призвести до створення проти Гільмана хибного компрометуючого матеріалу. Як написано у довідці: “Завдяки недотриманню революційної законності, Гільман незаконно був позбавлений волі, чим грубо була порушена Сталінська Конституція щодо недоторканності особи громадянина”.

У зв'язку з цим заступник наркома внутрішніх справ, директор міліції М.С. Бачинський¹ наказав: начальника 2-го відділення РСМ м. Києва молодшого лейтенанта міліції Ткачука, що допустив порушення інструкції ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 08.05.1933 і такого, що дав незаконне розпорядження про утримання під вартою Гільмана, арештувати на 15 діб і зняти з посади на несамостійну роботу. Пом. начальника відділення з розшуку Демехіну, що підписав відповідні матеріали дізнання, оголосити сувору догану. Начальнику особливої інспекції Київської обласної міліції ст. лейтенанту міліції Железовському оголосити догану. Черговому коменданту відділення міліції Мельнику оголосити догану. Начальнику Київського обл. управління міліції старшому майору міліції Ряботенко вжити заходів щодо оздоровлення роботи в 2-му відділенні РСМ м. Києва і посилити політико-виховну роботу серед міліціонерів [8, арк. 189–189 зв.]. Як бачимо, незвичайність цього наказу в тому, що і в зловісному 1937 р. ще були випадки, коли карали за незаконне затримання громадян, кваліфікуючи його як порушення конституції. Привертає до себе увагу також швидка і адекватна реакція наркомату на публікацію у місцевій пресі.

Близьким за суттю до цього наказу є наказ № 36 від 21 червня 1937 р., підписаний тим же Бачинським. У жовтні 1936 р. УРСМ НКВС доручило УРСМ НКВС по Дніпропетровській обл. розшук такого, що злісно ухиляється від сплати аліментів, Сільченка, що проживав у Дніпродзержинську. Але приступили до розшуку лише через 4 з половиною місяці. Сільченко виїхав у невідомому напрямку. У березні 1937 р. Горлівському міськвідділу було доручено розшукати Векслера Л.Я. У наркомат повідомили, що не розшукали, хоча була передана інформація про його адресу. Відряджений з Києва співробітник розшукав та заарештував Векслера. Наведені факти, як вказувалося у наказі, “свідчать про низький рівень організації розшуку в Дніпропетровській та Донецькій областях. Начальнику карного розшуку УРСМ НКВС по Дніпропетровській обл. капітану міліції Ткачову, який не організував у себе в апараті чіткої постановки розшуку, оголосити

¹ Через місяць – 17 липня 1937 р. М.С. Бачинський буде заарештований і 27 жовтня того ж року розстріляний у Москві. Реабілітований у 1959 р.

догану (у тексті наказу є виправлення – “поставити на вид”). Інспектора Варнавського, що займався справою Сільченка, заарештувати на 10 діб. Начальнику РС міліції Горлівського міськвідділу НКВС – оголосити догану. Регістратора адресного бюро Горлівського міськвідділу НКВС Кособокова, який раніше мав стягнення за халатне ставлення до обов’язків, звільнити з органів міліції” [10, арк. 56–58].

Подібним є і зміст наказу наркома внутрішніх справ УРСР від 26 серпня 1937 р. № 261. У ньому вказується, що у листопаді 1936 р. з квартири начальника Бахмацького РВМ були вкрадені речі та пістолет “браунінг”. Запідозривши у крадіжці громадян Фатєєва та Малягова як осіб без певних занять, Мякішев без санкції прокурора взяв їх під варту в камеру попереднього ув’язнення (КПУ) та провів обшук у їхніх квартирах. Надалі встановлено, що вони крадіжки не здійснювали. Мякішева за незаконний арешт та обшук було наказано заарештувати на 10 діб із відбуттям покарання в облуправлінні НКВС [8, арк. 126.].

Основна частина наказів щодо службових проступків стосується результатів обстежень окремих органів міліції та висновків із них. Типовим є наказ № 025 від 5 травня 1937 р., де аналізуються результати проведеного УРСМ НКВС обстеження органів і частин РС міліції у низці міст Донецької обл. За результатами обстеження встановлено, що використання рядового складу міліції на зовнішніх постах не доведено до норми (28,6 % – у Горлівці, 51,2 % – у Макіївці). З перевіреного складу використовувалися не за призначенням 100 осіб (при секретаріатах, охороні будинків, на господарських роботах тощо). Занадто велика кількість міліціонерів використовувалися для внутрішнього обслуговування (від 22,6 % в Макіївці до 28 % у Слов’янську). Вихідні дні міліціонерам повністю не надавалися. Постові міліціонери здебільшого не знали особливостей постів, слабо орієнтувалися у своїх правах та обов’язках, оскільки спеціальної підготовки не проводилося. Начальницький склад бував на розводах від випадку до випадку.

У наказі приписувалося: скоротити число міліціонерів, що використовуються на внутрішніх нарядах і збільшити на зовнішніх – до 60–65 % складу. Закріпити міліціонерів за постами. Начальнику міськвідділу РС міліції м. Костянтинівка Кацу і Слов’янська Маркову оголосити догану. Наказ підписав заступник наркома К.М. Карлсон [11, арк. 38–40].

У подібному наказі № 39 від 28 червня 1937 р. *“Про результати обстеження роботи органів РСМ і частин від міліції по Вінницькій обл.”* повідомляється, що УРСМ НКВС провело обстеження Проскурівського, Ярмолинецького, Деражнянського органів РСМ, 10-го Могілів-Подольського, 21-го Барського, 35-го Дунаєвецького, 77-го Славутського, 88-го Чудновського, 90-го Ямпольського відокремлених відділень міліції. У ньому вказувалося, що використання зовнішніх постів у м. Проскурові не доведено до норми (45–47 %). Міліціонери за постами не закріплені. Постові відомості не велися. Дільничні інспектори використовувалися не за прямим призначенням (в канцелярії, в розшуку). Робота по боротьбі зі злочинністю велася недостатньо. Число злочинів збільшувалося за рахунок простих та кваліфікованих крадіжок. Розкриття з використанням агентури були незначними, а по Деражнянському райвідділу РСМ – взагалі відсутніми. Дуже низькою була ефективність у боротьбі з порушниками обов’язкових постанов. Процент стягнень

та штрафів був незначний (Проскурів – 29,3 %, Деражня – 26,2 %). Порушувалися терміни утримання в КПУ. Мали місце випадки оковамилювання про рух заарештованих у КПУ. За результатами обстеження уповноваженому карного розшуку Деражнянського РВМ, начальнику Чудновського РВМ оголошено догану [11, арк. 96–98].

Схожим за змістом є і наказ наркома № 310 від 1 жовтня 1937 р. *“Про результати повторного обстеження роботи Державтоінспекції УРСМ НКВС по Чернігівській області”*. У ньому вказувалося, що повторним обстеженням встановлено, що наказ НКВС УРСР від 03.05.1937 № 023 залишився невиконаним. Робота Державтоінспекції по Чернігівській області поставлена незадовільно. Облік роботи державтоінспекторів не здійснювався, контроль виконання був відсутній. Графіки виїздів інспекторів у райони, що ними обслуговуються, не склалися. Чимало начальників РВМ не знали державтоінспекторів, які повинні обслуговувати їхні райони. Позаштатної інспектури в ДАІ не існувало. Дані обліку аварійності та травматизму на автомобільному транспорті Чернігівської області не відповідали дійсності. Багато аварій, що відбулися в районах області, державтоінспекції не були відомі. Нагляд за автотранспортом у містах дуже недостатній, а на шляхах майже повністю відсутній. У результаті більшість порушень залишалися непоміченими. Перевірка машин перед випуском їх в експлуатацію зовсім не проводилася. Причини аварій державтоінспекцією не вивчалися; з матеріалів, що є в наявності, ніяких висновків для організації боротьби з аварійністю не робилося. Аварійні акти у багатьох випадках склалися неграмотно і не відбивали дійсних обставин пригоди. За роботою аварійних господарств державтоінспекція не встановила ніякого нагляду, такі господарства не обстежувалися, справжніх причин, що призвели до систематичних аварій, не встановлювалося, нові залишалися безкарними. У Куриловській МТС Дубов’язівського району 6 машин за 2 роки здійснили 16 аварій, у результаті яких машини прийшли у повну непридатність і вибраковані, причому державтоінспекція ніяк не реагувала на антидержавну діяльність керівників автопарку цієї МТС. Залізничні переїзди залишилися фактично необстеженими. Обласна картотека державних номерних знаків у Чернігівській області відсутня. Акти технічного огляду машин здебільшого складені неправильно; графі стану окремих агрегатів зовсім не заповнені, а в заповнених, замість перерахованих дефектів, вказано – “несправні”. Кваліфікомісія не була забезпечена необхідним приміщенням для культурного обслуговування громадян. Обладнання для проведення випробовувань було відсутнє, а кошти, виділені для придбання цього обладнання, не використані. На день обстеження кваліфікомісія 145 особам не закінчила випробувань, причому розрив між перевіркою окремих дисциплін досягав 8 місяців. Стягнення, що накладалися на окремих водіїв, у їхні особові справи не заносилися. Перевірка викладачів автошкіл та курсів не проводилася. Позбавлення прав водіїв на строк 6 місяців проводилася кваліфікомісією без затвердження начальника УРСМ УНКВС. За невиконання наказу НКВС УРСР від 03.05.1937 № 023 начальникові ДАІ УРСМ НКВС по Чернігівській області Белоусову А.Н. було оголошено сувору догану з попередженням. Начальнику УРСМ НКВС по Чернігівській області було приписано вжити рішучі заходи щодо ліквідації відзначених недоліків [8, арк. 90–92]. Як

бачимо, недоліків у наказі було вказано чимало, але покарання винуватим виявилось не таким уже й суворим.

У наказі № 63 від 13 жовтня 1937 р. *“Про результати обстеження 14-го Горлівського окремого дивізіону відомчої міліції”* відзначалося: “Перевірку служби караулів командир дивізіону та його помічники проводять недостатньо. Під час обстеження помічник командира з політичної частини сержант міліції Дорохов наказав діловому записати в постові відомості фіктивні перевірки караулів. Мають місце випадки пияцтва та розкрадання майна”. Наказувалося: “Командира дивізіону Коровкова за погане керівництво дивізіоном з посади зняти і з органів РСМ звільнити. Помічника командира з політичної частини сержанта міліції Дорохова за окозамилювання і бездіяльність з посади зняти і провести щодо нього розслідування. Командира взводу Грузинова за участь у пиятиках та приховування проступків складу взводу зняти з посади та арештувати на 20 діб” [11, арк. 152–157]. Тут службові проступки, на нашу думку, за їхньою тяжкістю та кількістю були дещо меншими, ніж у посадовців з попереднього наказу, а покарання – суворішим.

У ще одному наказі за результатами обстеження (наказ № 72 від 5 листопада 1937 р. *“Про результати обстеження 26-го Тираспільського окремого дивізіону і 46-го Котовського окремого дивізіону відомчої РС міліції”*) вказувалося, що обладнання об’єктів, що охороняються, за винятком держбанку – незадовільне. Допускалося перебування міліціонерів на постах 8 год. без зміни. За 8 місяців 1937 р. було 9 випадків сну вартових на посту. Було 37 випадків порушення дисципліни, з них – порушень караульної служби – 13, пияцтва – 5, порушень внутрішнього розпорядку – 15. За ці порушення командир 26-го Тираспільського окремого дивізіону Терещенку оголошено догану [11, арк. 179–184].

Знайдено нами і наказ, виданий за результатами перевірки одного з відділень міліції м. Києва особисто наркомом внутрішніх справ УРСР І.М. Леплевським. У ніч на 21 вересня 1937 р. він відвідав 1-е відділення РСМ м. Києва і виявив низку грубих порушень. Результатом було видання наказу № 293 від 22 вересня 1937 р. У ньому вказувалося, що черговий комендант відділення Двойніс своїх обов’язків не знав. У черговій кімнаті протягом 6 годин знаходилися громадяни без відповідного оформлення з відома начальника відділення Капустяна. Затримані малолітні бездоглядні утримувалися в загальному приміщенні разом з кримінальниками та “декласованим” елементом. Начальник відділення Капустян про цих затриманих не знав, що говорить про відсутність з його боку контролю за черговим комендантом. Приміщення відділення міліції було надзвичайно брудним. Нарком наказав: “1. Начальника відділення Капустяна як такого, що не забезпечив відповідного керівництва відділенням, з посади звільнити. 2. Черговому коменданту відділення Двойнісу, що допустив затримання громадян без відповідного оформлення, – оголосити догану. 3. Начальнику УРСМ УНКВС по Київській обл. капітану міліції Скульському вжити заходів щодо неповторення подібного” [8, арк. 110–110 зв].

Серед наказів про службові проступки є й такі, що стосуються недоліків у діяльності окремих працівників міліції. Так, у наказі № 307 від 27 вересня 1937 р. вказується, що в результаті неправильного оголошення в розшук Краматорським міськвідділом РСМ паспорта, як украденого, 15 лютого 1937 р. Кораблінським

РВМ Московської обл. був затриманий гр. Мещеряков, який утримувався під вартою до 2 березня, поки не була встановлена його невинуватість. Розслідуванням встановлено, що ще у 1935 р. у Краматорський міськвідділ РСМ надійшла заява від гр. Василенка А.К. про вкрадений паспорт, серію і номер якого він не пам'ятає. У Горлівську міськмліцію був спрямований запит про паспорт Василенка. Дільничний інспектор І.М. Філіпов, що працював у паспортному столі, халатно поставився до підготовки відповіді на запит і замість даних паспорта Василенка дав дані паспорта Васильєва, який був за віком на 12 років старшим, ніж Василенко, і неправильно вказав номер паспорта Васильєва. Начальник паспортного столу Краматорського міськвідділу РСМ Д.Л. Гринько, не перевіривши правильності відповіді на свій запит, оголосив у розшук паспорт з невірними даними, у результаті чого помилково був затриманий гр. Мещеряков. Наказувалося: Д.Л. Гринька і І.М. Філіпова за недбале ставлення до виконання службових обов'язків заарештувати на 20 діб [8, арк. 96–96 зв.].

Вартий уваги наказ наркома № 69 від 23 жовтня 1937 р. “Про накладення дисциплінарних стягнень на начальників Ставищенського, Печенізького, Солонянського РВМів”. У ньому вказувалося, що начальники цих відділів не надають інформацію про злочини, що скоюються на закріплених за ними території. Так, начальник Ставищенського РВМ (Київська обл.) Чмельов не доповів про кілька пограбувань, Солонянського РВМ (Дніпропетровська обл.) Прудніков – про озброєне пограбування, Печенізького (Харківська обл.) Зачепа – про озброєне пограбування доповів лише через тиждень. У наказі усім їм оголошувалася догана (хоча в проекті наказу зазначалося “заарештувати на 3 доби”) [11, арк. 170–171]. Вочевидь, ця вада – недостатня оперативність при інформуванні керівних органів про скоєні злочини, була характерною для багатьох відділів міліції. Ще в серпні цього ж року (наказ № 00164) догани були оголошені з цього приводу керівникам трьох райвідділів і начальнику Горлівського міськвідділу РСМ [12, арк. 28–28 зв.].

І останній наказ, який стосується проступків, учинених працівниками міліції. Він більше в душі тих років і є достатньо типовим. Це наказ № 73 від 5 листопада 1937 р. У ньому мова йде про те, що у зв'язку з 5-річчям існування бригад сприяння міліції було приписано подати матеріал на кращих бригадмільців. У результаті безвідповідального ставлення до виконання вимог ГУРСМ НКВС СРСР начальника Дубосарського РВМ Кауфмана і колишнього начальника Котовського РВМ Римаря (на той час уже заарештованого) були подані до нагородження і нагороджені годинниками від НКВС СРСР колишні члени БСМ Ісаков і Рудий, пов'язані з “кримінальним та контрреволюційним” елементом. Кауфману було оголошено догану. Наказ передбачав підготовку клопотання перед НКВС про відміну наказу про нагородження Ісакова і Рудого [11, арк. 186–187].

Таким чином, службових проступків стосуються 31 з 40 наказів або 77,5 %. Заохочення складають значну меншість – 9 (22,5 %). Тому можемо зробити обґрунтований висновок, що у 1937 р. працівників міліції набагато частіше карали, ніж заохочували, що відповідало духу того часу. Дисциплінарні правовідносини у цей час регулювалися Положенням про робітничо-селянську міліцію від 25 травня 1931 р. та Дисциплінарним статутом робітничо-селянської міліції теж від 1931 р.

Ці документи розвивали та конкретизували положення відповідних статутів 1920-х років і більше пристосовували їх до практики тогочасної життєдіяльності міліції. Проаналізовані нами накази, видані від імені наркома внутрішніх справ УРСР, свідчать про різноманітність дисциплінарних правовідносин у міліції 1937 року і говорять про те, що у цей час продовжувала здійснюватися протидія злочинності у різних сферах, успіхи в якій заохочувалися керівництвом наркомату, але також працівники міліції систематично каралися за службові проступки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Лесь І.О.* Становлення та розвиток дисциплінарних правовідносин в органах міліції УСРР–УРСР (1919–1991 рр.): дис. ... канд. юрид. наук. спец 12.00.01. Харків, 2016. 218 с.
2. *Бандурка О.М., Греченко В.А.* Міліція в Україні в період посилення тоталітарного режиму (1931–1941 рр.): історико-правове дослідження: [монографія]. Харків: Золота миля; Панов, 2020. 444 с.
3. *Греченко В.А.* Міліція України і репресії 1937–1938 рр. Наука і правоохорона, 2020. № 3. С. 7–19.
4. *Бандурка О.М., Греченко В.А.* 1937 рік в діяльності міліції. Європейські перспективи, 2019. № 1. С. 5–11.
5. Положение о Рабоче-крестьянской милиции: постановление СНК СССР от 25 мая 1931 г. Собрание Законодательства СССР, 1931. № 33. Ст. 247.
6. Дисциплинарный устав рабоче-крестьянской милиции от 31 июня 1931 года. Щит революционного порядка, 1931. № 9. С. 36.
7. Про ліквідацію НКВС УСРР і сформування Головного управління міліції і карного розшуку УСРР при РНК УСРР: наказ Головного управління робітничо-селянської міліції та карного розшуку УСРР при РНК УСРР 7 січня 1931 р. Збірник наказів та розпоряджень Голови Упр. Р.С. міл. та крим. розшуку при РНК УСРР, 1931. № 1. Січень. С. 3–5.
8. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 9. Спр. 4. Арк. 40–190.
9. ГДА СБУ. Ф. 9. Спр. 3. Арк. 1–379.
10. Грубе порушення Сталінської Конституції. Більшовик, 1937. 21 травня.
11. ГДА СБУ. Ф. 9. Спр. 5. Арк. 1–187.
12. ГДА СБУ. Ф. 9. Спр. 9. Арк. 1–125.

REFERENCES

1. *Les', I.O.* (2016). Stanovlennya ta rozvytok dystsyplinarynykh pravovidnosyn v orhanakh militsiyi USSR–URSR (1919–1991 rr.). “Formation and Development of Disciplinary Legal Relations in the Militia of the USSR–URSR (1919–1991)”: thesis Cand. Sci. (Law): 12.00.01. Kharkiv, 218 p. [in Ukrainian].
2. *Bandurka, O.M., Grechenko, V.A.* (2020) Militsiya v Ukrayini v period posylnennya totalitarnoho rezhymu (1931–1941 rr.): istoryko-pravove doslidzhennya: [monohrafiya. “Militia in Ukraine during the Strengthening of the Totalitarian Regime (1931–1941): Historical and Legal Research”: monograph. Kharkiv: Zolota mylya; Panov. 444 p. [in Ukrainian].
3. *Grechenko, V.A.* (2020). Militsiya Ukrayiny i represiyi 1937–1938 rr.”Militia of Ukraine and Repressions of 1937–1938”. Science and Law Enforcement, 3, 7–19 [in Ukrainian].
4. *Bandurka, O.M., Grechenko, V.A.* (2019) 1937 rik v diyal'nosti militsiyi. “1937 in the Activities of the Militia”. European Perspectives, 1,5–11 [in Ukrainian].
5. Polozheniye o Raboche-krest'yanskoy militsii: postanovleniye SNK SSSR ot 25 maya 1931 g. (1931). “Regulations on the Workers 'and Peasants' Militia: Resolution of the Council of People's Commissars USSR dated May 25, 1931”. Collection of Legislation of the USSR 33. Art. 247 [in Russian].
6. Distsyplinarynyy ustav raboche-krest'yanskoy militsii ot 31 iyunya 1931 goda. (1931). “Disciplinary Regulations of the Workers 'and Peasants' Militia of June 31, 1931”. Shield of the Revolutionary Order 9, 36 [in Russian].

7. Pro likvidatsiyu NKVS USRR i sformuvannya Holovnoho upravlinnya militsiyi i karnoho rozshuku USRR pry RNK USRR: nakaz Holovnoho upravlinnya robitnycho-selyans'koyi militsiyi ta karnoho rozshuku USRR pry RNK USRR 7 sichnya 1931 r. (1931). "On the liquidation of the NKVD of the USSR and the formation of the Main Directorate of Militia and Criminal Investigation of the USSR at the SNC of the USSR: Order of the Main Directorate of Workers' and Peasants' Militia and Criminal Investigation of the USSR at the SNC of the USSR January 7, 1931". Collection of orders and directives of the Chairman of the Management Board Mil. and Crim. Search at the RNA of the USRR, 1, 3–5 [in Ukrainian].

8. Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine (GDA SBU). F. 9. C. 4. L. 40–190 [in Ukrainian].

9. HDA SBU. F. 9. C.3. L. 1–379 [in Ukrainian].

10. Hrube porushennya Stalins'koyi Konstytutsiyi (1937) "Gross Violation of Stalin's Constitution". The Bolsheviks. 21 travnya [in Ukrainian].

11. HDA SBU. F. 9. C. 5. L. 1–187 [in Ukrainian].

12. HDA SBU. F. 9. C. 9. L. 1–125 [in Ukrainian].

UDC 343.9:[343.37+343.55](477)"1937"

Yarmysh Oleksandr,

Doctor Sci. (Law), Professor,
Leading Researcher of the State Research Institute
MIA Ukraine,

Corresponding Member of the National Academy
of Legal Sciences of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0002-4811-4520

Grechenko Volodymyr,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines
of the Faculty No 6 of the Kharkiv National University
of Internal Affairs, Honored Education Worker of Ukraine,
Kharkiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0002-6046-0178

DISCIPLINARY LEGAL RELATIONS IN THE MILITIA OF THE UKRAINIAN SSR IN 1937

1937 occupies a special place in our history, and it is marked primarily by the peak of repression, in the whirlpool of which was involved the entire state machine of the Soviet totalitarian regime, including the police. The police took part in the repression, subjected themselves to repression, but at the same time they continued to carry out their service, the main task of which was to combat crime. The performance of this service, the performance of their duties by different police officers was different. There were those who excelled in this service on the positive side, and there were those who – on the negative side. The performance of this service, the performance of their duties by different police officers was different. There were those who excelled in this service on the positive side, and there were those who – on the

© Yarmysh Oleksandr, Grechenko Volodymyr, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).3](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).3)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravoohorona.com/>

negative side. Therefore, the authors see their task in the study of virtually unexplored in historical and legal science issue of disciplinary relations in the police in the landmark 1937.

Disciplinary legal relations throughout the 1930's were regulated by the Regulations on the Workers 'and Peasants' Militia and the Disciplinary Statute of the Workers 'and Peasants' Militia, adopted in 1931. They introduced both incentives and disciplinary sanctions. The list of incentives included: gratitude announced in the order; additional regular leave; monetary reward; awarding a personal gift; awarding a diploma; awarding orders of the USSR and the union republics. The following disciplinary sanctions could be imposed on militia officers: remarks; reprimand; severe reprimand; prohibition of dismissal from the location of a military unit or militia a educational institution for a period of up to one month; appointment of an extraordinary outfit for up to 3 outfits; arrest for up to 20 days; transfer to a lower position; dismissal (Article 37). The authors analyzed 38 orders issued on behalf of the People's Commissar of Internal Affairs of the USSR in 1937 on disciplinary relations. These orders are divided into two main groups: 1. Incentive orders; 2. Orders of misconduct. Incentives related to incentives – 9, misdemeanors – 31. Encouragements related to certain successes in combating crime and achievements in training. Most often it is gratitude and a monetary reward. Misconduct was associated with significant breaches of militia discipline and was punishable by reprimand and dismissal from the militia. Such decisions were made based on the results of inspections of certain militia bodies or the facts of violations of official discipline by individual militia officers. These orders testify to the diversity of disciplinary relations in the police in 1937 and indicate that at this time continued to fight crime in various areas, the success of which was encouraged by the leadership of the People's Commissariat, but also militia officers were systematically punished for misconduct.

Keywords: Ukraine, 1937, militia, NKVS, disciplinary legal relations, encouragement in the militia, misdemeanors.

Отримано 18.10.2021

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 340.132:342.9

Азаренко Тетяна Ігорівна,
науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-0553-4306

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ДОБРОЧЕСНІСТЬ”

У статті здійснено аналіз наявних у сучасній правовій науці підходів до розуміння поняття “добročесність” та запропоновано його авторське визначення.

Наголошено, що, незважаючи на закріплення терміна “добročесність” у правових актах, донині не існує єдиного правового визначення цього поняття, що створює значну прогалину в законодавстві. Законодавче закріплення зазначеного терміна є необхідним, урахувавши запровадження перевірок на добročесність.

Ключові слова: добročесність, “integrity”, принципи добročесності, критерії добročесності.

У міжнародно-правових актах та національному законодавстві широко використовується термін “добročесність”. Так, добročесність (integrity) закріплена в Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб, що затверджений Резолюцією 51/59 Генеральної Асамблеї ООН від 23 липня 1996 року [1], в Конвенції Організації Об’єднаних Націй проти корупції, яка ухвалена Генеральною Асамблеєю Організації Об’єднаних Націй від 31 жовтня 2003 року [2], в Бангалорських принципах поведінки суддів від 19 травня 2006 року [3] тощо, але правове визначення поняття добročесності в них відсутнє. Однак в законодавстві України існує визначення принципу добročесності. Згідно з Законом України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII “Про державну службу” добročесність – це спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [4].

Слід зазначити, що принципи – це основні, вихідні положення теорії, основні правила діяльності [5, с. 302–303], тоді як в правових актах добročесність також визначена, як один із критеріїв, якого мають дотримуватися публічні службовці.

Критерій – це підстава для оцінки, визначення або класифікація чогось; мірило [6, с. 465]. Критерію добročесності, згідно зі статтею 127; пунктом 4 частини 16¹ Розділу XV Перехідні положення Конституції України [7] та згідно із частиною 1 статті 69; пунктом 1 частини 19 статті 79; пунктом 3 частини 2 стат-

ті 83 Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII “Про судоустрій і статус суддів” [8], має відповідати суддя та кандидат на посаду судді.

Також законодавчо визначено, що доброчесність є одним із критеріїв, якому повинен відповідати Голова Національного агентства з питань запобігання корупції, а працівники агентства мають проходити перевірку на доброчесність (Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII “Про запобігання корупції” [9]).

Згідно із Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII “Про прокуратуру” [10], Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII “Про Національне антикорупційне бюро України” [11] та Законом України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII “Про Державне бюро розслідувань” [12], працівники цих органів також проходять перевірку на доброчесність, а отже, можна стверджувати, що вони теж мають відповідати критерію доброчесності, але в жодному із зазначених вище правових актів не надано визначення ні поняття доброчесності, ні критерію доброчесності, що є, на нашу думку, значною прогалиною в законодавстві.

Відсутність чіткого визначення може призвести до маніпуляції при перевірці на доброчесність та паралізації певних дій працівника державного органу. Таким чином, питання правового визначення доброчесності є актуальним і потребує змістовного, наукового аналізу.

Окремі аспекти поняття доброчесності розглянуті в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, О.О. Браверман досліджувала правове регулювання перевірки на доброчесність працівників Національного антикорупційного бюро України, С.В. Жуков розглядав адміністративно-правове забезпечення доброчесності суддів, В.А. Писанець вивчав питання адміністративно-правового забезпечення доброчесності працівників правоохоронних органів, професор Л. Гюберц з Вільного університету Амстердаму досліджував, чому доброчесність важлива для громадськості. Однак їх роботи переважно були присвячені процедурі перевірки на доброчесність, а не правовому визначенню цього поняття.

Мета статті – враховуючи норми міжнародних та національних правових актів, думки вітчизняних та зарубіжних науковців, розробити авторське, узагальнене визначення поняття “доброчесність”.

Досліджуючи правове визначення поняття доброчесності, в першу чергу, необхідно звернутися до міжнародних правових актів, які стали фундаментальними при впровадженні цієї категорії в законодавство України. Так, згідно з Міжнародним кодексом поведінки державних посадових осіб, державні посадові особи виконують свої обов’язки і функції компетентно і ефективно відповідно до законів або адміністративних положень і з повною доброчесністю [1]. В англійському варіанті зазначеного правового акта для позначення доброчесності використовується термін “integrity”, який Кембриджський академічний словник трактує як якість бути чесним і мати сильні моральні принципи [13].

Саме “чесність” є найбільш вживаними відповідником терміна “integrity” в офіційних перекладах міжнародних актів, таких як Конвенція Організації Об’єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року та Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року.

Дійсно, згідно з визначенням великого тлумачного словника доброчесність – це висока моральна чистота, чесність [6, с. 230], а на думку І.І. Припхан, добро-

чесність – це морально-етичне поняття, яке складається з двох окремих слів – “добро” та “чесність” [14, с. 126]. Натомість, якщо проаналізувати Індикатори визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики, можна дійти висновку, що доброчесність – це значно ширше поняття. Індикатори містять шість критеріїв (незалежність, неупередженість (безсторонність), чесність і невідкупність, дотримання етичних норм, рівність, старанність) [15], а отже, можна стверджувати, що чесність не є синонімом доброчесності, а є його складовою.

Такого ж висновку дотримуються й деякі науковці, які зазначають, що чесність – це одна із цінностей і одна з поведінкових рис доброчесності. Доброчесна людина цінує чесність і поводить себе чесно [16, с. 24].

Визначити інші складові доброчесності можна, аналізуючи певні правові норми, які регулюють питання доброчесності. Цієї позиції дотримується й Львівський окружний адміністративний суд, який в рішенні від 15 жовтня 2020 року (справа № 380/6662/20) зазначив, що, враховуючи відсутність законодавчо визначеного поняття доброчесність для встановлення меж дискреційних повноважень, переліку та критеріїв, за якими Кадрова комісія уповноважена здійснити відповідну оцінку доброчесності прокурора, судом враховуються такі норми: Закон України “Про прокуратуру”, Порядок проведення таємної перевірки доброчесності прокурорів в органах прокуратури України, затверджений наказом Генеральної прокуратури України від 16.06.2016 № 205, Порядок організації роботи з питань внутрішньої безпеки в органах прокуратури України, затверджений наказом Генеральної прокуратури України від 13.04.2017 № 111, анкета доброчесності прокурора за формою, затвердженою наказом Генеральної прокуратури України від 16 червня 2016 року № 205 [17].

Твердження, які необхідно підтвердити або спростувати для подальшої оцінки доброчесності, містяться й у декларації доброчесності суддів, що затверджена рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 31 жовтня 2016 року № 137/зп-16 [18], в анкеті доброчесності прокурора, яка затверджена наказом Генеральної прокуратури України від 16 червня 2016 року № 205 [19] та в анкеті доброчесності працівника Національного агентства з питань запобігання корупції, яка затверджена Наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 24 грудня 2020 року № 595/20 [20].

Натомість Вища рада правосуддя в рішенні щодо відповідності кандидата критерію доброчесності чи професійної етики надала визначення доброчесності суддів як необхідної морально-етичної складової діяльності судді, яка, між іншим, визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах доброго ставлення до сторін у справах і чесності та моральності у способі власного життя, реалізації своїх прав і виконанні обов’язків, здійсненні правосуддя тощо [21].

Визначення суддівської доброчесності можна знайти й у працях науковців. Так, С.В. Глущенко, розглядаючи доброчесність у контексті кваліфікаційного оцінювання суддів, зазначила, що доброчесність є морально-етичним фундаментом діяльності судді, який визначає межу і спосіб його поведінки, має ґрунтуватися на принципах добровідносин із громадянами, суспільством та державою, а також

чесності у способі життя, виконанні професійних обов'язків та розпорядженні матеріальними ресурсами [22, с. 78].

На думку М.В. Савчина, доброчесність суддів – це моральна цілісність судді, яка виражається у здатності ухвалювати справедливі, правильні рішення навіть незважаючи на будь-який зовнішній тиск [23, с. 19].

А.Ю. Кулібаба називає доброчесність ключовою категорією у формуванні морально-етичного образу суддів, запорукою формування довіри народу до суддів та судової влади загалом [24, с. 212].

На нашу думку, кожне із визначень розкриває певні аспекти доброчесності. Більшість науковців поняття суддівської доброчесності розглядають як морально-етичну складову суддівської діяльності, натомість згідно з Індикаторами визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики, судді повинні відповідати зазначеним критеріям не лише під час виконання професійних обов'язків, а й в приватному житті. Вважаємо, що цей аспект також необхідно врахувати, розкриваючи поняття доброчесність.

Крім того, досить поширеним є визначення доброчесності як антикорупційної категорії, так недоброчесність та корупцію пов'язує між собою й М. Сірук, зазначаючи, що, розглядаючи брак доброчесності, ми натякаємо на особу, яка не має таких якостей, як відповідальність, дисциплінованість, вірність. Тому вона легко піддається підкупу і буде чинити корупційні дії, коли не дотримуватиметься правових норм або етичних принципів, яким має слідувати особа [25].

Доброчесність в контексті боротьби з корупцією розглядав й Л. Гюберц, він визначав доброчесність в публічному управлінні як: 1) послідовність та узгодженість принципів та цінностей; 2) адекватне, ретельне та відповідальне виконання завдань, враховуючи всі відповідні інтереси; 3) непідкупність, чесність та підзвітність; 4) зв'язок доброчесності із мудрістю, мужністю, справедливістю та стриманістю; 5) взаємозв'язок доброчесності із мораллю; 6) орієнтація на конституційні цінності; 7) діяти доброчесно – це те саме, що діяти етично чи морально; 8) доброчесність – це моральна мужність і навіть героїзм, зразкове дотримання конкретних моральних норм [26, с. 18–32].

Отже, доброчесність можна розглядати, як протилежність корупції. По-годуємося з думкою, що корупція – це певний тип порушення моральних норм та цінностей, разом із іншими типами злочинів, неправомірних дій чи неетичної поведінки. Це один із виявів недостатньої доброчесності [16, с. 24].

Крім того, існують інші підходи до розуміння доброчесності, зокрема, В.А. Писанець запропонував загальний підхід до визначення категорії “доброчесність”, як системи морально-етичних якостей особи, що трансформується у поведінкову модель в результаті свідомої, розумово психологічної діяльності та відображає суб'єктивне відношення до суспільних та професійних цінностей. Також він розглянув практичну площину категорії доброчесність працівників правоохоронних органів, яка, на його думку, полягає у закріпленні системи критеріїв, що характеризують працівника як такого, що здатен за своїми морально-етичними якостями, рівнем статків (співвідношенням доходів та видатків), відсутністю корупціогенних ризиків, ставленням до службових обов'язків та службової дисципліни здійснювати професійну діяльність на посаді в правоохоронному органі [27, с. 170].

О.О. Браверман зазначила, що доброчесність працівника Національного антикорупційного бюро України – це така морально-психологічна установка особистості, за якої працівник діє відповідно до вимог чинного законодавства України та норм етики, є зразком для наслідування [28, с. 49].

Ю.З. Констанкевич під доброчесністю пропонує розуміти відповідність поглядів та дій особи моральним стандартам суспільства, конституційним цінностям і загальній справедливості, послідовність та твердість характеру, чесне, сумлінне і відповідальне виконання обов'язку та дотримання правил етики [29, с. 3].

Також науковці розрізняють особисту та організаційну доброчесність, зазначивши, що особиста доброчесність – це моральна сила поводитися згідно з етичними цінностями, а організаційна доброчесність існує тоді, коли організація діє відповідно до переліку чітко визначених етичних цінностей, які можна прослідкувати, наприклад, у баченні, місії та етичному кодексі організації [16, с. 26].

Підсумовуючи, слід зазначити, що доброчесність – це складна категорія, що включає в себе сукупність морально-етичних чеснот. Кожне із запропонованих визначень розкриває окремі елементи доброчесності, що стосуються певного органу публічної влади. На нашу думку, критерію доброчесність мають відповідати всі особи, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а чітке визначення поняття доброчесності слід навести в законодавстві.

Тож, враховуючи норми міжнародних та національних правових актів, думки вітчизняних та зарубіжних науковців, пропонуємо визначити доброчесність, як здатність осіб, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, діяти відповідно до чинного законодавства та встановлених морально-етичних правил під час виконання професійних (службових) обов'язків та в приватному житті, без зовнішнього впливу та проявів корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб. Резолюція 51/59 Генеральної Асамблеї ООН від 23 липня 1996 року. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/51/59> (дата звернення: 15.06.2021).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf (дата звернення: 15.06.2021).
3. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року. URL: <https://www.unodc.org/documents/ji/training/bangaloreprinciples.pdf> (дата звернення: 15.06.2021).
4. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 15.06.2021).
5. Державне управління та державна служба: словник-довідник / [уклад. О.Ю. Оболенський]. К.: КНЕУ, 2005. С. 302–303.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. 1440 с.
7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.06.2021).
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 15.06.2021).
9. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.06.2021).

10. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 15.06.2021).
11. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 15.06.2021).
12. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 15.06.2021).
13. Кембриджський академічний словник. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/integrity> (дата звернення: 23.06.2021).
14. *Прухан І.І.* Суддівська доброчесність. Нац. прав. сист. (пам'яті проф. О.Г. Мурашина). Збірн. матеріалів кругого столу. К., 2019.
15. Індикатори визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики. Затверджено в уточненій редакції рішенням Громадської ради доброчесності від 16.12.2020. URL: <https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Indykatory-HRD-vid-16.12.2020.pdf> (дата звернення: 23.06.2021).
16. Навчальний посібник з доброчесності поліції. Женевський центр з врядування у секторі безпеки. Женева 2019. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_PIBP_Training%20Manual_ENG_2019_print_ua.pdf (дата звернення: 23.06.2021).
17. Рішення Львівського окружного адміністративного суду (справа №380/6662/20) від 15 жовтня 2020 року. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/92501569/> (дата звернення: 18.06.2021).
18. Декларація доброчесності суддів, затверджена рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 31 жовтня 2016 року №137/зп-16.
19. Анкета доброчесності прокурора, затверджена наказом Генеральної прокуратури України від 16 червня 2016 року № 205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0875-16#Text> (дата звернення: 16.06.2021).
20. Анкета доброчесності працівника Національного агентства з питань запобігання корупції, затверджена наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 24 грудня 2020 р. № 595/20. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Poryadok-doyurochesnist-nakaz-595.pdf> (дата звернення: 16.06.2021).
21. Про відмову у внесенні Президентом України подання про призначення Лялюка Є.Д. на посаду судді Галицького районного суду міста Львова: Рішення вищої ради правосуддя від 4 квітня 2019 року № 1044/0/15-19. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NB5CtOcbqL8J:www.vru.gov.ua/content/act/1044_04.04_2019_.docx+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 20.06.2021).
22. *Глуценко С.В.* Новели судової реформи: поняття професійної етики та доброчесності в контексті кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді). Часопис цивільного і кримінального судочинства, 2016. № 6. С. 70–83.
23. *Савчин М.В.* Moral integrity (моральна цілісність, доброчесність) суддів як складова правової держави. Слово національної школи суддів України, 2019. № 2 (27). С. 19.
24. *Кулібаба А.Ю.* Поняття доброчесності як ключовий критерій у процесі добору на посаду суддів. Підприємництво, господарство і право, 2/2018. С. 212.
25. *Сірук М.* Про зв'язок легітимності й доброчесності. Газета “День”. 17 вересня 2018. № 167 (2018).
26. *Huberts L. W. J. C.* Integrity: What it is and Why it is Important. Public Integrity, 20:sup1 P. 18–32.
27. *Писанець В.А.* Адміністративно-правове забезпечення доброчесності працівників правоохоронних органів України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. С. 201.
28. *Браверман О.О.* Правове регулювання перевірки на доброчесність працівників Національного антикорупційного бюро України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. С. 298.
29. *Констанкевич Ю.З.* Морально-етичні критерії як конституційна умова формування органів публічної влади в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2021. 283 с.

REFERENCES

1. International Code of Conduct for Public Officials. UN General Assembly Resolution 51/59 of 23 July 1996. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/51/59> (Date of Application: 15.06.2021) [in Ukrainian].

2. United Nations Convention against Corruption of 31 October 2003. URL: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf (Date of Application: 15.06.2021) [in Ukrainian].

3. Bangalore Principles of Judicial Conduct of 19 May 2006. URL: <https://www.unodc.org/documents/ji/training/bangaloreprinciples.pdf> (Date of Application: 15.06.2021) [in Ukrainian].

4. On Civil Service. Law of Ukraine of December 10, 2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (Date of Application: 15.06.2021) [in Ukrainian].

5. Dezhavne upravlinnia ta derzhavna sluzhba. Public administration and public service: dictionary-reference book / ed. O.Yu. Obolensky. K.: KNEU, 2005. P. 302–303 [in Ukrainian].

6. Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language / comp. and ed. T. Busel. K., Irpin: VTF “Perun”, 2002. 1440 p. [in Ukrainian].

7. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Date of Application: 15.06.2021) [in Ukrainian].

8. On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine of June 2, 2016 No 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (Date of Application: 15.06.2021) [in Ukrainian].

9. On Prevention of Corruption: Law of Ukraine of October 14, 2014 No 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (Date of Application: 15.06.2021) [in Ukrainian].

10. On the Prosecutor’s Office: Law of Ukraine of October 14, 2014 No 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (Date of Application: 15.06.2021) [in Ukrainian].

11. On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine: Law of Ukraine of October 14, 2014 No 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (Date of Application: 15.06.2021) [in Ukrainian].

12. On the State Bureau of Investigation: Law of Ukraine of November 12, 2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (Date of Application: 15.06.2021) [in Ukrainian].

13. Kembrydzhs’kyi akademichnyy slovnyk. Cambridge Academic Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/integrity> (Date of Application: 23.06.2021) [in Ukrainian].

14. *Prypkhan, I.I.* (2019) Suddiv’s’ka dobrochesnist’. “Judicial Integrity”. Nat. right. system (in memory of Prof. O.G. Murashin). Coll. of mater. of Round Table. K. [in Ukrainian].

15. Indicators for determining the non-compliance of judges (candidates for the position of judge) with the criteria of integrity and professional ethics / approved in a revised version by the decision of the Public Integrity Council dated 16.12.2020. URL: <https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Indykatory-HRD-vid-16.12.2020.pdf> (Date of Application: 23.06.2021) [in Ukrainian].

16. Police Integrity Training Manual. Geneva Center for Security Governance. Geneva 2019. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_PIBP_Training%20Manual_ENG_2019_print_ua.pdf (Date of Application: 23.06.2021) [in Ukrainian].

17. Decision of the Lviv District Administrative Court (case № 380 / 6662/20) of 15 October 2020. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/92501569/> (Date of Application: 18.06.2021) [in Ukrainian].

18. Declaration of voluntariness of judges of the approved decision of the High Qualification Commission of the Court of Ukraine dated 31.10/2016 No 137/rp16 Ukraine [in Ukrainian].

19. The Prosecutor’s Integrity Questionnaire was approved by the Order of the Prosecutor General’s Office of Ukraine dated 16.06.2016 No 205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0875-16#Text> (Date of Application: 16.06.2021) [in Ukrainian].

20. Questionnaire of voluntary work of employees of the National Agency for Prevention of Corruption approved by the Order of the National Agency for Prevention of Corruption of December 24, 2020 № 595/20. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Poryadok-doyurochesnist-nakaz-595.pdf> (Date of Application: 16.06.2021) [in Ukrainian].

21. The High Council of Justice Decision № 1044/0 / 15–19 of April 4, 2019 On the refusal to submit to the President of Ukraine a motion to appoint. Lyalyuk E.D. to the position of a judge of the Halych District Court of Lviv. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NB5CtOcbqL8J:www.vru.gov.ua/content/act/1044_04.04_2019_.docx+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (Date of Application: 20.06.2021) [in Ukrainian].

22. *Glushchenko, S.V.* (2016) Novely sudovoyi reformy: ponyattya profesynoyi etyky ta dobrochesnosti v konteksti kvalifikatsynoho otsynyvannya suddi (kandydata na posadu suddi). “Novels of Judicial Reform: the Concept of Professional Ethics and Integrity in the Context of

Qualification Assessment of a Judge (candidate for the position of judge)". *Journal of Civil and Criminal Procedure* 6, 70–83 [in Ukrainian].

23. *Savchin, M.V.* (2019) Moral integrity (moral'na tsilisnist', dobrochesnist') suddiv yak skladova pravovoyi derzhavy. "Moral Integrity (moral integrity, integrity) of Judges as a Component of the Rule of Law". *Word of the National School of Judges of Ukraine* 2 (27), 19 [in Ukrainian].

24. *Kulibaba, A.Yu.* (2018) Ponyattya dobrochesnosti yak klyuchovyy kryteriy u protsesi doboru na posadu suddiv. "The Concept of Integrity as a Key Criterion in the Selection Process for Judges Entrepreneurship". *Economy and Law* 2. P. 212 [in Ukrainian].

25. *Siruk, M.* (2018) Pro zv'yazok lehitymnosti y dobrochesnosti. "On the Relationship between Legitimacy and Integrity". *The newspaper "Day"*. September 17. No 167 [in Ukrainian].

26. *Huberts L. W. J. C.* Integrity: What it is and Why it is Important. *Public Integrity*, 20: sup1. P. 18–32 [in English].

27. *Pysanets, V.A.* (2020) Administratyvno-pravove zabezpechennya dobrochesnosti pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv Ukrayiny. "Administrative and Legal Provision of Integrity of Law Enforcement Officers of Ukraine". Thesis ... Cand. Sci. (Law). Kyiv. P. 201 [in Ukrainian].

28. *Braverman, O.O.* (2020) Pravove rehulyuvannya perevirky na dobrochesnist' pratsivnykiv Natsional'noho antykoruptsiynoho byuro Ukrayiny. "Legal Regulation of the Integrity Check of Employees of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine": Cand. Sci. (Law). Kyiv. P. 298 [in Ukrainian].

29. *Konstankevych, Yu.Z.* (2021) Moral'no-etychni kryteriyi yak konstytutsiyna umova formuvannya orhaniv publichnoyi vlady v Ukrayini. "Moral and Ethical Criteria as a Constitutional Condition for the Formation of Public Authorities in Ukraine": Cand. Sci. (Law). Odesa. P. 283 [in Ukrainian].

UDC 340.132:342.9

Azarenko Tetiana,
Research Officer, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-0553-4306

LEGAL ASPECTS OF THE DEFINITION OF THE CRITERIA OF INTEGRITY

The paper considers a legal analysis of acts in which the category of integrity is enshrined. It was found out that there is only a legal definition of the principle of integrity, while the concept of the criterion of integrity, which must meet certain public officials, is not provided in any legal act. It has been proved that legal uncertainty is a significant gap in the legislation and a basis for litigation.

Given the rules governing this issue, the views of domestic and foreign scholars an author's definition of judicial integrity and integrity of the executive branch has been suggested. It has been emphasized that integrity is a complex moral and ethical criterion, which contains a number of requirements for public servants, compliance with which indicates his impartiality, independence, honesty and integrity. In addition, integrity is seen as an element of anti-corruption policy aimed at ensuring professional, non-corrupt, integrity government.

The paper emphasizes that it is necessary to enshrine these definitions in the legislation of Ukraine to ensure the predictability of this criterion for all entities that must meet the criterion of integrity and for those who conduct a integrity check.

Keywords: integrity, "integrity", the principle of integrity, criteria of integrity.

Отримано 19.10.2021

© Azarenko Tetiana, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).4](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).4)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravookhorona.com/>

Бойко Іван Володимирович,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-1713-9098

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРКИ НА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

“Корупція – це використання публічних можливостей у приватних інтересах”

Макіавеллі

У статті досліджено напрями правового механізму проведення перевірки на доброчесність державних службовців Національного агентства України з питань державної служби. Визначено поняття “запобігання вчиненню державними службовцями корупційних правопорушень” та “перевірка на доброчесність державних службовців”, а також сформульовано пропозиції з удосконалення законодавства та нормативно-правових актів України щодо створення нового інституту перевірки на доброчесність державних службовців Національного агентства України з питань державної служби.

Ключові слова: право, механізм, запобігання, корупція, перевірка, доброчесність, державні службовці, функції держави, органи, місцеве самоврядування.

На етапі становлення України як незалежної правової держави постало питання створення й розвитку інституту державної служби, без якого ефективне функціонування держави є неможливим. Сьогодні Національне агентство України з питань державної служби (далі – НАДС) становить собою зміст інституту держави, формує засади суспільної життєдіяльності. У демократичних державах ця служба завжди соціально орієнтована. НАДС є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, здійснює функціональне управління державною службою в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті).

Водночас державна служба в Україні – це той інститут, який має забезпечити законність політичних рішень, публічних інтересів, створювати належні умови для реалізації прав і свобод людини та громадянина, підвищувати ефективність діяльності державних службовців до рівня європейських стандартів. Але натепер корупція значно обмежує конституційні права і свободи людини та громадянина, перешкоджає ефективному функціонуванню інституту державної публічної служби та завдає шкоди авторитету держави загалом.

За результатами досліджень у 2020 році показники України в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) виросли на 3 бали у порівнянні 2019 роком. Україна набрала 33 бали зі 100 можливих. Ми отримали 117 місце зі 180 країн у списку CPI. Поруч із нами у рейтингу Єгипет, африканська Есватіні (Свазіленд), Непал, Сьєрра-Леоне та Замбія – всі ці країни так само у CPI-2020 набрали по 33 бали. У минулому році України виконала частково дві рекомендації, які надала міжнародна організація Transparency International Ukraine, зокрема: 1) підвищено ефективність системи запобігання політичній корупції; 2) запроваджено відкритий та підзвітний процес приватизації державного майна. На 2021 рік Transparency International Ukraine надала рекомендації, які допоможуть знизити рівень корупції в Україні та збільшити довіру з боку громадян та бізнесу до влади, а для цього необхідно впровадити низку змін, зокрема: 1) запровадити прозоре та підзвітне управління публічними активами та гарантувати подальший розвиток сфери закупівель; 2) забезпечити незалежність та спроможність антикорупційної інфраструктури; 3) сформувати професійну та незалежну судову владу [1]. Отже, нашій державі у цьому році необхідно виконати 5 рекомендацій, які допоможуть знизити рівень корупції в Україні. Високий рівень корупції в нашій державі підриває довіру населення до влади у т.ч. державної публічної служби, що перешкоджає налагодженню конструктивного діалогу з суспільством, шкодить іміджу країни та світової спільноти, причому не лише через взяті нашою державою міжнародні зобов'язання в цій сфері. У зв'язку з цим, корупція залишається головним стримувальним фактором соціально-економічного розвитку країни. Її наслідки – поступове знищення демократичних засад, зубожіння населення, нівелювання принципу соціальної справедливості в суспільстві.

Водночас в умовах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу важливого значення набуває створення інститут перевірок на доброчесність державних службовців з метою протидії корупції та відновлення довіри до державної служби громадян, юридичних осіб. Тому створення цього інституту відповідно до належного врядування державної публічної служби наразі є найактуальнішим питанням, воно обговорюється як у нашому суспільстві, так і європейською та міжнародною спільнотою й викликає значний інтерес серед вітчизняних вчених в галузі адміністративного права, державного управління та інших галузей права.

Наявні теоретичні розробки доброчесності державної публічної служби як складової запобігання корупції розглядалися вітчизняними вченими в галузі адміністративного права, такими як: О. Бандурка, І. Бевзюк, С. Ківалов, Л. Курочка, В. Соловійов та інші. Заслуговують на увагу дотичні до тематики дослідження, здійснені Олуйком В.М., правового забезпечення доброчесної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави [2]. Малімон В.І. звертає увагу на актуалізацію етичних кодексів у контексті модернізації системи державного управління [3] тощо. Однак попри інтенсивність досліджень, присвячених різним аспектам проблем перевірки на доброчесність державних службовців, ця проблема вивчена фрагментарно та недостатньо, ще на рівні теоретичного обґрунтування багато важливих питань залишилося поза увагою вчених та практиків у галузі

адміністративного права та державного управління, що і зумовлює актуальність та важливість дослідження цієї проблеми.

Метою статті є дослідження сутності напрямів правового механізму практичного запровадження проведення перевірки на добросовісність державних службовців, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, правові аспекти її проведення і практичного застосування, побудови системи цілісності, прозорості та підзвітності з метою зниження корупційних ризиків у роботі державних службовців НАДС.

Слово “корупція” походить від сполучення латинських слів “correi” (причетність кількох представників однієї зі сторін до однієї справи) та “rumpere” (порушувати, ламати, пошкоджувати, скасовувати). Так утворився самостійний термін – “corruptere”, що означає участь у діяльності декількох осіб, мета яких полягає у псуванні, руйнуванні, пошкодженні нормального розвитку процесу керування справами держави та суспільства. У словнику іншомовних слів “корупція” – це протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їхніх прав і посадових можливостей для особистого збагачення [4].

Як відомо, корупція є однією з найнебезпечніших загроз правам людини та громадянина, демократії, правопорядку, чесності та соціальній справедливості, вона перешкоджає економічному розвитку країни і загрожує належному і справедливому функціонуванню держави та її інститутів, має негативні фінансові наслідки для громадян, компаній і держави, а також для міжнародної спільноти. Одним з основних напрямів у сфері запобігання корупції є виявлення корупційних правопорушень або правопорушень, пов’язаних з корупцією, які можуть виникнути в діяльності державного службовця, а також усунення причин та умов їх виникнення.

Наразі ефективність антикорупційної діяльності органів НАДС безпосередньо залежить від забезпечення системного підходу до запобігання та протидії корупції шляхом реалізації антикорупційної політики держави, що досягається завдяки систематичному вдосконаленню превентивних заходів із запобігання корупції, упровадження правових механізмів перевірки на добросовісність державних службовців, зниження корупційних ризиків та підвищення рівня довіри громадян до діяльності державної публічної служби. Отже, система заходів запобігання вчиненню державними службовцями корупційних правопорушень є складовою системи добросовісності, яка здійснюється за допомогою внутрішнього контролю НАДС, що забезпечує його інституційну незалежність та операційну спроможність.

На нашу думку, **запобігання вчиненню державними службовцями корупційних правопорушень** – це урегульована законодавством система організаційно-правових та інформаційно-виховних заходів превентивного характеру, спрямованих на попередження, виявлення й усунення причин і умов, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень, або правопорушень, пов’язаних з корупцією, які можуть зашкодити інтересам безпеки держави, підірвати авторитет НАДС та негативно вплинути на репутацію державного службовця.

Водночас відповідно до абз. сьомого ч. 1 ст. 1 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII “Про запобігання корупції” під поняттям **корупція** слід розуміти використання державним службовцем наданих йому службових повноважень

чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди державному службовцю, або на його вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [5].

Сьогодні, на нашу думку, *за поширеністю правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинених державними службовцями*, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та пов'язаних із порушенням встановлених чинним законодавством України вимог, заборон і обмежень, необхідно виділити такі:

- *порушення встановлених обмежень і заборон щодо використання службових дискреційних повноважень чи службового становища;*
- *виникнення конфлікту інтересів;*
- *одержання подарунків;*
- *обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності;*
- *обмеження спільної роботи близьких осіб;*
- *виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів;*
- *здійснення повноважень під зовнішнім контролем;*
- *неподання та несвоєчасне подання електронної декларації за минулий рік або внесення до декларації недостовірних відомостей (про: отримані доходи, рухоме і нерухоме майно, приватизацію земельних ділянок, ювелірні вироби, об'єкти інтелектуальної власності, що можуть бути оцінені в грошовому еквіваленті, криптовалюти, інші коштовності тощо);*
- *обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, тощо.*

Слід зазначити, що відповідно до ст. 7 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 30 жовтня 2003 р. (*ратифікована Законом України від 18.10.2006 № 251-V*) кожна держава-учасниця згідно з основоположними принципами своєї правової системи прагне належним чином створювати, підтримувати і зміцнювати такі системи, зокрема: проходження служби, просування по службі та виходу у відставку державних службовців, які ґрунтуються *на принципах ефективності й прозорості й на таких об'єктивних критеріях, як бездоганність роботи, справедливість і здібності*, включаючи належні процедури підбору й підготовки кадрів для заняття державних посад, які вважаються особливо вразливими з точки зору корупції і ротації. Держави забезпечують держслужбовцям спеціалізовану й належну підготовку, щоб поглибити усвідомлення ними ризиків, пов'язаних із корупцією, та стосуються виконання ними державних функцій. Крім того, згідно зі ст. 50 зазначеної Конвенції ООН передбачено здійснення заходів, які можуть бути необхідними для використання *спеціальних методів розслідування, таких як електронне спостереження або інші форми спостереження, або таємні операції на своїй території, а також визнання доказів, зібраних за допомогою таких методів, у суді* [6].

Натепер у Положенні про Національне агентство України з питань державної служби, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня

2014 р. № 500, визначено основні завдання НАДС: 1) забезпечення формування і реалізація державної політики у сфері державної служби та з питань управління персоналом у державних органах; 2) участь у формуванні державної політики у сфері служби в органах місцевого самоврядування; 3) здійснення функціонального управління державною службою.

З метою організації своєї діяльності НАДС виконує функцію *забезпечення здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією в апараті НАДС, його територіальних органах, на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери його управління* [7]. Отже, НАДС у сфері державної служби в межах своїх повноважень, передбачених законом, здійснює заходи щодо запобігання та протидії корупції і контроль за їх реалізацією стосовно державних службовців.

Разом з тим, згідно зі ст. 4 Закону України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII “Про державну службу” доброчесність є п’ятим принципом у діяльності державної служби – це *спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень*” [8]. Таким чином, цей принцип тісно пов’язаний із законодавством про запобігання і протидію корупції. Він є нині одним з головних факторів запобігання конфлікту інтересів, забезпечує виконання завдань й частково запобігає вчинення корупційних правопорушень державними службовцями, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Доброчесність державної публічної служби має зменшувати ризики корупції, підвищувати прозорість та підзвітність державних службовців, а також створювати умови для належного урядування в нашій державі на засадах демократії та верховенства права.

У ХХ ст. та на початку ХХІ ст. в Європі були розроблені базові принципи державної служби, визнані як передумова для працездатної системи державного управління. До них належать, зокрема: 1) *неупередженість*; 2) *професіоналізм*; 3) *лояльність*; 4) *професійна етика (відсутність корупції)*; 5) *принцип оцінювання службовців за результатами їх роботи*. Водночас були чітко визначені права та обов’язки, належна оплата праці державних службовців. За своєю суттю ці принципи пов’язані з ідеєю правової держави. Тобто державні службовці, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, свою діяльність мають здійснювати з дотриманням конституції та законів, а також нормативно-правових актів, з відповідним застосуванням чинних правових норм. У континентальній Європі основи державної служби визначаються конституцією. Для чиновників ці принципи детальніше регулюються законодавством про державну службу та додатковими нормативними актами. Крім того, для державних службовців застосовуються положення загального трудового законодавства та тарифні угоди, узгоджені відповідними державними установами-працедавцями з профспілками [9, с. 13]. Отже, зазначені правові норми у різних країнах Європейського Союзу відрізняються між собою у деталях. Окрім цього, вони не є статичними, а можуть змінюватися, зокрема у процесі реформ. Водночас вони мають спільні риси, які є результатом багаторічного розвитку. Разом з тим, для визначення поняття “доброчесність” застосовані також оцінювальні поняття, такі як мораль,

чесність, надійність, але наданий той мінімум, завдяки якому можна предметно оцінити думку законодавця щодо визначення цього поняття. Оскільки натепер в жодній міжнародній конвенції та у жодному правовому акті України щодо запобігання корупції не визначено поняття “добročесність”, це варто вважати прогалиною в чинному законодавстві держави відносно проведення перевірки на добročесність державних службовців.

На нашу думку, **основними ознаками добročесності державних службовців є:** 1) недопущення наявності конфлікту між публічними й особистими інтересами; 2) неприпустимість використання державного майна в особистих цілях; 3) нерозголошення та невикористання інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням державним службовцем своїх повноважень, у т.ч. після припинення державної служби, крім випадків, установлених законом; 4) недопущення надання будь-яких переваг і виявлення прихильності до окремих фізичних та юридичних осіб, політичних партій, громадських і релігійних організацій; 5) відкритість та доступність інформації про діяльність державного службовця, крім випадків, визначених Конституцією та законами України; 6) недопущення ухилення від прийняття рішень та відповідальність за свої дії та рішення тощо.

Водночас деякі положення щодо втілення в життя інституту перевірки на добročесність державних службовців врегульовано у чинних правових нормах законодавства України, зокрема:

1. *“Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки” від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII*, де зазначено, що одним із пріоритетів для українського суспільства на сучасному етапі розвитку держави є вирішення проблеми корупції. Як спосіб запобігання корупції передбачено – *створення добročесної державної служби [10]*. При цьому, одним з інструментів підвищення резистентності державної служби до проявів корупції, а також посилення довіри до неї з боку громадян визначено *перевірку на добročесність державних службовців*.

2. *Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII “Про запобігання корупції”*, у положеннях якого визначено спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції – органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) тощо [5]. Крім того, для істотного зміцнення резистентності державної служби проявам корупції, а також довіри до неї з боку громадян натепер працівники НАЗК можуть здійснювати перевірки на добročесність електронних декларацій державних службовців, імітацію ситуацій, подібних до тих, що виникають у повсякденній діяльності державного службовця за певних обставин.

Слід зазначити, що згідно зі ст. 3 цього закону **основними суб'єктами перевірки на добročесність є державні службовці:**

1) *особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зокрема:* в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування; и) посадові та службові особи інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим.

2) особи, які для цілей зазначеного вище Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: а) посадові особи юридичних осіб публічного права, державного підприємства або державної організації, що має на меті одержання прибутку, господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі; в) представники громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, інші особи, які входять до складу конкурсних та дисциплінарних комісій, утворених відповідно до законів України “Про державну службу”, “Про службу в органах місцевого самоврядування”, інших законів (крім іноземців-нерезидентів, які входять до складу таких комісій).

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, – у випадках, передбачених вказаним вище Законом [5].

3. Закон України від 10 грудня 2015 № 889-VIII “Про державну службу”, який визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, що функціонує в інтересах держави і суспільства [8]. У правових нормах зазначеного Закону вказано, що *державна служба* – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, зокрема щодо: 1) аналізу державної політики на загальнодержавному, галузевому і регіональному рівнях та підготовки пропозицій стосовно її формування, у тому числі розроблення та проведення експертизи проектів програм, концепцій, стратегій, проектів законів та інших нормативно-правових актів, проектів міжнародних договорів; 2) забезпечення реалізації державної політики, виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, виконання законів та інших нормативно-правових актів; 3) забезпечення надання доступних і якісних адміністративних послуг; 4) здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства; 5) управління державними фінансовими ресурсами, майном та контролю за їх використанням; 6) управління персоналом державних органів тощо (ст. 1 Закону).

Отже, сучасний стан нормативно-правового удосконалення та актуалізації положень законодавства України щодо **основних завдань з перевірки на добросовісність державних службовців НАДС визначає:**

- спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень;
- запобігання проявам корупції серед державних службовців, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- відкритий конкурсний відбір на усі посади державної служби;
- просування по службі державних службовців з урахуванням професійної компетентності та сумлінного виконання своїх посадових обов'язків;

- визначення вимог до посад державної служби;
- чіткий і прозорий правовий механізм відповідальності державних службовців, які призначаються на конкурсній основі, за порушення вимог законодавства, невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків;
- обов'язкове і вчасне подання електронних декларацій;
- відповідність системи державних органів повноваженням та функціям, які вони виконують;
- інституційна спроможність державної служби тощо.

Через це сьогодні перевірка на доброчесність та моніторинг способу життя державних службовців мають здійснюватися працівниками Управління внутрішнього контролю апарату НАДС, зокрема: а) при прийнятті на державну службу; б) обов'язкова перевірка один раз на рік; в) при повідомленні про корупцію; г) при самостійному виявленні фактів недоброчесної поведінки; д) під час моніторингу ЗМІ; е) за умови скарги та (або) заяв громадян, юридичних осіб; є) перевірка достовірності відомостей, зазначених у анкеті доброчесності або електронній декларації; ж) вибірково за випадковим принципом тощо. *Метою* перевірки на доброчесність державних службовців НАДС є: забезпечення професійної невідкупності; запобігання корупції серед державних службовців; перевірки дотримання державними службовцями своїх посадових обов'язків, етичних стандартів поведінки; виявлення, оцінка та усунення чинників, що призводять до корупції; дотримання принципів державної служби, передбачених Законом України “Про державну службу”; вимог і обмежень, встановлених Законом України “Про запобігання корупції” щодо запобігання вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Таким чином, маємо підстави для таких *висновків* щодо напрямів правового механізму проведення перевірки на доброчесність державних службовців НАДС, зокрема:

1. НАДС необхідно терміново розробити “Порядок здійснення перевірок на доброчесність та моніторингу способу життя державних службовців” (далі – Порядок), який затвердити наказом НАДС.

Порядок має визначати процедуру здійснення Управлінням внутрішнього контролю апарату НАДС перевірки на доброчесність та моніторингу способу життя державних службовців НАДС. Завданням перевірки на доброчесність є здобуття об'єктивних даних щодо дотримання державними службовцями НАДС правових норм та обмежень, передбачених чинним законодавством України та іншими нормативними актами з питань протидії корупції. Проведення перевірок на доброчесність державних службовців, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, опрацювання та зберігання даних, отриманих у результаті таких заходів, мають здійснюватися з дотриманням вимог Конституції України, законів України “Про захист персональних даних”, “Про державну таємницю”, “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”. Основними документами перевірки на доброчесність державного службовця НАДС повинні бути: *анкета доброчесності; електронна декларація.*

2. Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII “Про державну службу” слід доповнити статтею 4-1 у такій редакції:

“Стаття 4-1. Перевірка на доброчесність державних службовців

1. Перевірка на доброчесність державних службовців – це законодавчо врегульована система правових, організаційних, адміністративних заходів, що здійснюються уповноваженими посадовими особами підрозділів з питань запобігання корупції в органах державної публічної служби, наділеними повноваженнями щодо перевірки на доброчесність державних службовців, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка полягає у збиранні, аналізі та перевірці даних, відповідно до правових норм та критеріїв, встановлених правових обмежень, пов'язаних з виконанням функціональних обов'язків державного службовця щодо запобігання корупційним правопорушенням або правопорушенням, пов'язаним з корупцією, дотримання правомірної поведінки на державній службі та у приватному житті.

2. Державний службовець зобов'язаний проходити вибірково таємну перевірку на доброчесність та моніторинг способу життя: 1) органи або підрозділи державної служби проводять вибірково таємну перевірку на доброчесність з питань запобігання корупції в порядку, затвердженому керівником відповідного державного органу; 2) при призначенні на посаду у державну службу особі повідомляється про можливість проведення щодо неї перевірки на доброчесність та моніторингу способу життя; 3) державний службовець зобов'язаний вживати заходів щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, передбачених Законом України “Про запобігання корупції”.

3. Верховній Раді України необхідно терміново прийняти Закон України “Про засади антикорупційної політики”, яким затвердити Державну антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Індекс сприйняття корупції – 2020 URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryinyattya-koruptsiyi-2020/> (дата звернення: 02.09.2021).
2. *Oluiko, V.M.* Do pytannia pravovoho zabezpechennia dobrochesnoi povedinky osib, upovnovazhenykh na vykonannya funktsii derzhavy [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1093.pdf> (in Ukrainian) (дата звернення: 03.09.2021).
3. *Malimon, V.I., Shevchenko, N.P.* Aktualizatsiia etychnykh kodeksiv v konteksti modernizatsii systemy derzhavnoho upravlinnia. [Elektronnyi resurs]. URL: <http://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/13-11-15.pdf> (in Ukrainian) (дата звернення: 04.09.2021).
4. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=10416&action=show> (дата звернення: 02.09.2021).
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України від 05.12.2014. № 49. Ст. 2056.
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 30.10.2003. Відомості Верховної Ради України від 07.12.2007. № 49. Ст. 2048.
7. Про затвердження Положення про Національне агентство з питань державної служби України: постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 500. Офіційний вісник України від 17.10.2014. № 81. Ст. 2288.
8. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України від 22.01.2016. № 4. Ст. 43.
9. Науково-практичний коментар до Закону України “Про державну службу” / ред. кол.: К.О. Ващенко, І.Б. Коліушко, В.П. Тимошук, В.А. Дерезь (відп. ред.). Київ: ФОП Москаленко О.М., 2017. 796 с.

10. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII. Відомості Верховної Ради України від 14.11.2014. № 46. Ст. 2047.

REFERENCES

1. Indeks spryynyattya koruptsiyi – 2020. Corruption Perceptions Index – 2020. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryynyattya-koruptsiyi-2020/> (Date of Application: 02.09.2021) [in Ukrainian].
2. *Oluiko, V.M.* Do pytannia pravovoho zabezpechennia dobrochesnoi povedinky osib, upovnovazhenykh na vykonannya funktsii derzhavy. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1093.pdf> (Date of Application: 03.09.2021) [in Ukrainian].
3. *Malimon, V.I., Shevchenko, N.P.* Aktualizatsiia etychnykh kodeksiv v konteksti modernizatsii systemy derzhavnogo upravlinnia. URL: <http://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/13-11-15.pdf> (дата звернення: 04.09.2021) [in Ukrainian].
4. Slovnyk inshomovnykh sliv, slovo koruptsiya. Dictionary of foreign words, the word corruption. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=10416&action=show> (Date of Application: 02.09.2021) [in Ukrainian].
5. On Prevention of Corruption: Law of Ukraine of October 14, 2014 № 1700-VII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine dated December 5, 2014. No 49. Art. 2056 [in Ukrainian].
6. United Nations Convention against Corruption of 30 October 2003. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine dated December 7, 2007 No 49. Art. 2048 [in Ukrainian].
7. On Approval of the Regulation on the National Agency for Civil Service of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 1, 2014 No 500. Official Gazette of Ukraine of October 17, 2014. No 81. Art. 2288 [in Ukrainian].
8. On Civil Service: Law of Ukraine of December 10, 2015 No 889-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine dated January 22, 2016. No 4. Art. 43 [in Ukrainian].
9. Naukovo-praktychnyy komentar do Zakonu Ukrayiny “Pro derzhavnu sluzhbu. Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine “On Civil Service” / eds K.O. Vashchenko, I.B. Koliushko, V.P. Tymoshchuk, B.A. Derets (ed.). Kyiv: FOP Moskalenko OM, 2017. 796 p. [in Ukrainian].
10. On the Principles of State Anti-corruption Policy in Ukraine (Anti-corruption strategy) for 2014-2017: Law of Ukraine of October 14, 2014 No 1699-VII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine dated November 14, 2014 No 46. Art. 2047 [in Ukrainian].

UDC 340.13: 354.082

Boiko Ivan,
Senior Staff Scientist of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-1713-9098

LEGAL MECHANISM OF CHECKING ON THE INTEGRITY OF CIVIL SERVANTS OF THE NATIONAL AGENCY OF UKRAINE ON STATE ISSUES

Research article examines the directions of the legal mechanism for conducting an inspection of the integrity of civil servants by the National Agency of Ukraine for Civil Service Affairs. It is established that the creation of a new institution of integrity of civil servants authorized to perform state or local government functions is one of the areas of implementation of anti-corruption policy of our state to prevent corruption or corruption-related offenses, which should be based on legal support and practical application of administrative measures and relevant reliable and objective

© Boiko Ivan, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).5](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).5)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravoohorona.com/>

data on the integrity of civil servants. The essence of the legal mechanism of the peculiarities of the integrity of civil servants of the National Agency of Ukraine of Civil Service, which ensures the formation and implementation of public policy aimed at the protection of human and civil rights, public interests, and the exercise of powers granted to civil servants to perform state functions or local government should prevail over private interests. It is determined that the verification of the integrity of civil servants should be carried out by creating a system of transparency and accountability of civil servants to reduce corruption risks in the civil service, as well as to create conditions for its proper governance in the interests of man and citizen, state and its institutions, and the rule of law.

The author's concepts "prevention of corruption offenses by civil servants" and "integrity check of civil servants" are stated, as well as the proposals for the improvement of the legislation and regulations of Ukraine on the establishment of a new institution of integrity testing of civil servants of the National Civil Service Agency of Ukraine have been suggested.

In the context of adapting the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union, it is important to establish an institution of checking the integrity of civil servants in order to combat corruption and restore confidence in the civil service of citizens and legal entities. Therefore, the establishment of this institution in accordance with the proper governance of the civil service is currently the most pressing issue, it is discussed in our society and the international community and is of a great interest among domestic scholars in administrative law, public administration and other legal documents.

Keywords: law, mechanism, prevention, corruption, inspection, integrity, civil servants, state functions, bodies, local self-government.

Отримано 08.10.2021

Буличев Андрій Олегович,кандидат юридичних наук,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2734-7066**Буличева Наталія Анатоліївна,**кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного
та приватного права Київського університету
імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7902-6646

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У статті проведено аналіз систем місцевого оподаткування в окремих країнах Європейського Союзу. Розглянуто особливості бюджетної політики на регіональному рівні у Великій Британії, Німеччині, Франції та Італії. Доведено, що основна роль у формуванні доходів бюджетних систем зарубіжних країн належить податковим надходженням. Наведено приклади місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів провідних європейських країн. Визначено рекомендації щодо використання ефективного досвіду місцевого оподаткування у вітчизняних умовах господарювання.

Ключові слова: податкова система, місцеві податки та збори, місцеві бюджети, податки на майно, фінансова децентралізація.

Однією з головних складових стратегічного економічного та соціального розвитку будь-якої країни є податкова система держави, а інститут місцевих податків та зборів характерний практично для всіх територіальних утворень, його варто розглядати як невід'ємну складову економічної культури людства. Він налічує не одне століття свого становлення та розвитку як у світовій історії, так і в Україні.

З проголошенням незалежності в Україні система місцевого оподаткування перейшла на новий ступінь розвитку. Це пов'язано з активізацією процесів демократизації суспільства і держави, та пошуку такої організації публічної влади, яка б відповідала європейським вимогам та була б спрямована на забезпечення прав і свобод людини [1, с. 163].

У період євроінтеграції України досить актуальним постає переймання ефективного економічного досвіду країн з розвинутою ринковою економікою щодо формування доходної частини місцевих бюджетів. Саме тому дослідження ефективних зарубіжних систем місцевого оподаткування є однією з необхідних передумов реформування вітчизняної податкової системи.

Дослідженням особливостей зарубіжних податкових систем займалися такі вітчизняні науковці, як А.І. Крисоватий, О.П. Кириленко, В.І. Кравченко, О.Д. Василик, В.А. Валігура, О.В. Гончаренко, Н.М. Ткаченко, Т.Г. Бондарук, В.В. Зайчикова, Я.В. Литвиненко, С.В. Слухай, М.Б. Лаврів, Н.І. Барановська, Н.В. Бортнік та ін. Проте світова практика місцевого оподаткування, особливо в умовах адміністративно-територіальної реформи, яка відбувається в Україні, потребує детального дослідження та аналізу з метою переймання ефективного досвіду наповнення місцевих бюджетів.

Метою статті є дослідження європейського досвіду функціонування систем місцевих податків та зборів, визначення передумов впровадження такого досвіду у вітчизняних умовах господарювання, а також дослідження специфіки формування податкових надходжень місцевих бюджетів у зарубіжних країнах.

З моменту обрання Україною шляху до інтеграції у європейські структури, особливої актуальності набуло питання приведення нормативно-правових актів нашої держави відповідно до законодавства ЄС. Податкове право є однією із галузей національного законодавства, яке Україна зобов'язалася узгодити з європейським інтеграційним правом. Відповідно до Конституції України, наша держава є соціально-правовою, тому її податкова система повинна відповідати вимогам соціальної держави щодо рівня фінансування суспільних благ. Нинішній стан інтеграції України до ЄС потребує ґрунтовного вивчення законодавства європейських та інших країн світу. Іноземні країни, пройшовши еволюційний шлях розвитку своїх податкових та бюджетних систем, свого часу вже запровадили дійові засоби і методи управління місцевими бюджетами і процесами справляння податків [2, с. 70].

У цьому контексті зарубіжний досвід також може бути корисним для вироблення ефективної політики формування місцевих бюджетів в нашій країні. Втім, повне запозичення навіть найкращих механізмів та способів побудови місцевих бюджетів не обіцяє позитивних змін в українському суспільстві. Отож, зміна підходів до формування системи самоврядування повинна бути поміркованою і узгодженою з історичним досвідом, сучасним станом та цілями розвитку зазначеної системи. Провідні європейські країни наділяють органи місцевої влади дуже високим рівнем фінансової автономії. Це дозволяє місцевим органам зовсім не залежати або слабко залежати від бюджетів центральних адміністрацій [3, с. 33]. До таких країн належать: Велика Британія, Німеччина, Франція та Італія, розглянемо їх детальніше. Розпочнемо з засад адміністрування місцевих податків Великої Британії.

Місцеві бюджети об'єднаного королівства наповнюють три основні податки: муніципальний податок, рентний збір з житлових приміщень, рентний збір із приміщень ділового призначення.

Муніципальний податок (council tax) накладають на майно, призначене для житла, як то: будинки, квартири, дачі (бунгало), житлові фургони і яхти незалежно від того знаходяться вони у власності чи орендуються. Податок справляють на основі диференційованої по регіонах країни вартісної оцінки житла за вісьмома рівнями (А–Н) та залежно від кількості проживаючих.

Наприклад, у Лондоні для власника чи орендаря помешкання середньої оціночної категорії D (вартістю від 68 до 88 тис. ф. ст.), в якому проживають дві особи, ставка муніципального податку складає 1332 ф. ст. на рік. Для тієї ж категорії D в Единбурзі (Шотландія) і оцінки (45–58 тис. ф. ст.), і податки (1169 ф. ст.) нижчі. Подібні відмінності властиві всім 433 муніципалітетам. У цілому по країні ставки council tax не вищі 4 % від оціночної вартості оселі.

Рентний збір із житлових приміщень (rental income tax) – податок на доходи від здачі в найми житлових приміщень, відрізняється від звичайного податку на доходи фізичних осіб лише походженням доходу та тим, що надходить до місцевих бюджетів. Справляється на основі декларації за ставками (10 % – 40 %), установленими для individual income tax.

Рентний збір із приміщень ділового призначення (business rates) – аналог rental income tax з тією різницею, що стосується приміщень, використовуваних із комерційною метою. Він справляється на основі оціночної вартості (ratable value) приміщень, котру один раз у п'ять років визначає Valuation Office Agency, опираючись на динаміку ринкових цін на оренду. Податкове зобов'язання розраховують наступним чином: оціночна вартість множиться на установлений урядом коефіцієнт для кожного з регіонів країни.

Малий бізнес користується пільгами. Велика Британія – єдина з країн Заходу, де податки на нерухоме майно забезпечують 100 % доходів місцевих бюджетів [4].

Окреслимо систему земельних та місцевих податків Німеччини. Податок на спадщину і дарування відноситься до земельних податків. Платники податку (спадкоємці та одержувачі даровизни) у Німеччині диференційовані на три групи: перша – подружжя та діти; друга – батьки, діди та баби; третя – всі інші. Ставки податку залежать від вартості оподатковуваних активів та від ступеня родинно-сімейних зв'язків. Установлено прогресивну 7-ми розрядну шкалу ставок: для першого класу – від 7 % до 30 %; для другого класу – від 12 % до 40 %; для третього класу – від 17 % до 50 %. Норми оподаткування дарувань аналогічні спадщині.

Податок на нерухоме майно (Grundsteuer) визначають на основі оціночної вартості майна. Остання залежить від місцезнаходження нерухомості, величини, характеру використання, локального коефіцієнта та інших факторів. На вигоду платникам нерухомість, крім землі, підлягає щорічній податковій амортизації за ставкою 2 % у рік, а затрати на модернізацію будівель, що мають статус пам'яток історії, амортизуються протягом 12 років. Grundsteuer з власника чи орендаря однокімнатної квартири в Берліні складає залежно від оцінки і відповідно якості квартири 200–500 євро у рік.

Федеральний дорожній податок (Maut-steuer) не слід плутати із земельним податком на автомобілі (Kraftfahrzeugsteuer або KFZSteuer) – також приклад податку, однаково розрахованого як на виконання фіскальної, так екологічної функції. Норми оподаткування залежать від трьох умов: потужності двигуна, типу двигуна (бензиновий, дизельний), наявності каталізатора. Так, для автомобіля з об'ємом двигуна 3 л за екологічним 101 стандартом Євросоюзу Euro 2 податкова ставка на кожні 100 куб. см об'єму складає 12 євро – для бензинового двигуна і

29 євро – для дизеля. Податок тим більший, чим потужніший двигун і/або чим вища емісія вуглекислого газу. Податок стягують при реєстрації автотранспортного засобу.

Дорожній податок Maut-Steuer платить той, хто фактично їздить, причому чим більше їздить, тим більше платить. KFZ-Steuer оподатковує сам факт володіння автомобілем, навіть якщо останній стоїть у гаражі. Нерідко наявність Maut-Steuer інтерпретують на користь скасування KFZ-Steuer.

Платежі акцизу на пиво (Biersteuer) надходять у земельні бюджети за диференційованими залежно від якості й міцності продукту ставками в діапазоні від 8,66 євро до 12,59 євро на гектолітр.

Податком на лотереї (Lotteriesteuer) за ставкою 20 % обкладається сума виручки від реалізації лотерейних білетів. Податок на парі (Rennwettsteuer, Totalisatorsteuer) установлено за ставкою 16,66 % від суми парі, укладених через тоталізатор на кінних та автомобільних гонках.

У систему місцевих податків входить промислово-торговий податок (Gewerbesteuer) на прибуток підприємств, котрі є суб'єктами податку на прибуток корпорацій, а також на доходи фізичних осіб, які мають власний бізнес у промисловій і комерційній сферах. Ставки податку визначають на місцях у межах від 7,5 % до 15 %. Поземельний податок (Grundsteuer) накладають на земельні ділянки та на розміщені на них будівлі за ставками на рівні 1–2 % від оціночної вартості нерухомого майна. Частка податків на нерухомість у доходах місцевих бюджетів складає 17 %.

Податок на трансфер землі та нерухомості (Grunderwerbsteuer) – аналог гербового збору, до 2007 р. входив до складу федеральних податків. Податок сплачує покупець при зміні прав власності на майно вартістю вище встановленого мінімуму за ставками на рівні 3,5–4,5 % від вартості майна.

Ставки муніципальної бізнесової надбавки до податку на прибуток корпорацій визначаються на місцях у межах 9–13 %.

До інших місцевих податків належать місцеві акцизи, в тому числі на безалкогольні напої, та деякі інші податки і збори. Вся система місцевих податків побудована таким чином, щоб забезпечити самостійне вирішення питань функціонування та розвитку інфраструктури, захисту довкілля, надання благ і послуг локального характеру.

Окремою згадки заслуговує дещо екстравагантний податок на власників собак (Hundsteuer). Ставки податку – 80–100 євро за собаку в рік. У містах, де здійснюють програми обмеження кількості собак (“Kampfhund”), податок на тварин агресивних порід може сягати 600 євро [4].

У Франції є чотири прямі місцеві податки: на землю під забудовою; на незабудовані землі; на мешканців; на професійний бізнес, які складають основу системи місцевого оподаткування. У цій країні податки на нерухоме майно (taille geelle) існують з часів раннього Середньовіччя. Деякі з них – прямі потомки горезвісного податку на вікна і двері, котрий збирали ще на початку ХХ ст. Ставки податків у межах встановлених центральним урядом лімітів визначають у щорічних бюджетах органи місцевого самоврядування з огляду на величину і специфіку своїх потреб. Як правило, передбачається низка винятків і пільг.

У зв'язку з прийняттям в Україні податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (стаття 265 Податкового кодексу), викликає підвищений інтерес конструкція французької аналогії цього податку. Податок на землю під забудовою, буквально – поземельний податок на нерухоме майно (*taxe foncière sur les propriétés bâties*) сплачують власники земельних ділянок, забудованих житловими (будинки, квартири) і діловими приміщеннями (крамниці, склади, різні споруди). База податку – 50 % кадастрової вартості нерухомості, що відповідає середній по країні рентній оцінці об'єктів забудови з щорічним корегуванням на індекс інфляції та 80 % кадастрової вартості незабудованих земельних ділянок. Ставки податку визначають на місцевому рівні. Періодично проводиться переоцінка нерухомості, як правило, нижче реальної ринкової вартості майна. Оскільки у Франції централизоване адміністрування місцевих податків, 2,5 % від суми збору *taxe foncière* перераховують у державний бюджет як компенсацію фіскально-адміністративних затрат. Пільгами користуються літні люди та непрацевдатні з обмеженими засобами існування. Податок сплачують один раз на рік до 1 січня податкового року.

Виручка від продажу житла вважається приростом капіталу, що прирівнюється до доходу, та оподатковується за ставкою 16 % плюс внески у соціальні фонди, за винятком випадків, коли власник не мав іншого житла, крім проданого. Користуються пільгами лише продавці житла, які володіли ним більше 5 років. Зрозуміло, остання норма передбачена з метою применшення масштабів спекуляцій житловим фоном.

Податок на незабудовані земельні ділянки (*taxe foncière sur les propriétés non bâties*) поширюється на власників невикористовуваних земель. Таких земель у Франції мало, тому надходження цього податку в місцеві бюджети ледве перевищує 1 млрд євро. Податок не стосується земель, призначених для лісовідновлення та зарезервованих з екологічних міркувань, – чим виявляє себе регулююча функція цього податку щодо збереження природного довкілля. Базу податку на рівні 80 % оціночної (кадастрової) вартості визначають місцеві власті одночасно із процентною ставкою податку.

Податок на помешкання (*taxe d'habitation*) сплачують власники й орендарі житла з прилеглими автостоянками, садами, гаражами тощо, які займають його за станом на 1 січня. Оподатковуються також незаселені (крім аварійних) будинки і квартири, якщо вони залишаються такими упродовж п'яти років і більше. Диференційовані процентні ставки *taxe d'habitation* установлюють місцеві власті. У кожній комуні (*commune*, общині) суму податку визначають, опираючись на вже згадану кадастрову вартість житла залежно від його місцезнаходження, площі та комфортних умов, а також кількісного складу сім'ї, її матеріального стану. Річна сума податку, як правило, не перевищує середньої в цій місцевості місячної орендної плати у поточному році.

За рішенням влади комуни деякі помешкання не підлягають оподаткуванню в силу похилого віку, інвалідності, скрутного матеріального стану власників чи орендарів. У склад *taxe d'habitation* входить аудіовізуальний 125 збір (*redevance audiovisuelle*) за користування телебаченням. Особи, старші 75 років, звільнені від цього збору.

З 1 січня 2010 р. місцевий професійний податок на бізнес (*taxe professionnelle*) з ініціативи президента Ніколя Саркозі замінено на територіальний економічний внесок (*contribution economique territoriale, CET*). У свою чергу CET складається з двох різних, але взаємозв'язаних платежів: внеску з нерухомого майна підприємств (*cotisation fonciere des entreprises, CFE*) на базі кадастрової оцінки приміщень і споруд, зайнятих під бізнес; внеску з доданої вартості підприємств (*cotisation sur la valeur ajoutee des entreprises, CVAE*) на базі створеної доданої вартості.

Ставки CFE визначають на місцевому рівні. На відміну від свого попередника CFE не передбачає оподаткування виробничого обладнання, котре складає до 80 % вартості бізнесу. Тим самим новий податок явно орієнтований на підтримку місцевого підприємництва. Ставки CVAE установлені в централізованому порядку на рівні 1,5 % новоствореної доданої вартості для компаній з річним оборотом вище 50 млн євро; для малих і середніх підприємств – ставки від 0,5 % до 1,4 %. Підприємства з оборотом до 500 тис. євро звільнено від CVAE. Вочевидь істотні пільги на користь дрібного бізнесу.

Сумарний тягар обох компонентів територіального внеску (CFE + CVAE) складає 3 % новоствореної доданої вартості в порівнянні з 3,5 % колишнього професійного податку на бізнес. У результаті бізнес економить на податках близько 5 млрд євро в рік, що відповідає завданням антикризового стимулювання.

З 2005 р. щорічний податок на автотранспортні засоби замінено на одноразовий реєстраційний збір у місцевий бюджет. Такий платіж по суті має характер державного мита за легітимацію власності на автомобіль, одержавши іронічну назву *carte grise*.

Незначний на перший погляд збір на прибирання сміття (*redevance ordures menageres*), ставка якого в середньому по країні складає 100 євро на домогосподарство, приносить майже 6 млрд євро доходу в рік.

До інших місцевих платежів належать цільові збори на утримання установ і фінансування програм, пов'язаних із економічним розвитком [4].

Цікавим видається досвід функціонування системи регіональних та місцевих податків Італії.

На податковій базі загальнодержавного податку з індивідуальних доходів резиденти сплачують два окремих податки: регіональний і муніципальний додатковий податок на доходи фізичних осіб (*addizionale imposta dei redditi, addizionale IRE*), надходження від яких відповідно поступають в обласні й місцеві бюджети. Ставки територіально диференційовані: для регіонального податку знаходяться в межах від 0,9 % до 1,4 % оподатковуваного доходу, для місцевого (муніципального) – від 0,1 % до 0,8 %.

На тій же податковій базі, що і податок на прибуток корпорацій, на регіональному рівні за ставкою 3,9 % справляють податок на виробничу діяльність (*imposta regionale sulle attivita produttive, IRAP*).

У доходи муніципальних бюджетів Італії надходять також цільові збори на прибирання сміття, очистку пляжів, освітлення вулиць тощо. Деякі муніципалітети збирають місцевий транспортний податок із власників автомобілів (200–250 євро

у рік). На користь місцевих бюджетів запроваджено збір з туристів у розмірі 2–5 євро за кожен день перебування.

У зв'язку з наростанням екологічних проблем неабиякого значення в Італії набуває фінансування боротьби з забрудненням довкілля. Наприклад, засмічення Неаполя набуло характеру перманентної кризи. Муніципальний податок на сміття та відходи (*tassa rifiuti solidi urbani*, TARSU) нараховують залежно від площі помешкання, офісу або виробничого приміщення та кількості людей, які там проживають чи працюють. Так, двоє людей, які мешкають у квартирі площею 110 кв. м. у муніципалітеті Vicenza мають платити 140 євро у рік, у Calenzano – 105 євро, Fiesole – 218 євро. У Римі даний податок сплачують двома платежами у рік, у Падуї – трьома, тобто ставки податку і умови сплати кожен із місцевих органів вирішує по-своєму.

З тих же екологічних міркувань за прикладом інших європейських столиць і великих міст, за в'їзд у центральну частину Мілану встановлено збір від 2 до 10 євро залежно від типу автомобіля [4].

Завершуючи характеристику місцевого оподаткування окремих країн ЄС, слід навести вироблені європейською спільнотою єдині засади формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, передбачені статтею 9 Європейської хартії місцевого самоврядування (м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року, далі – Хартія), в якій зокрема зазначено:

1. Органи місцевого самоврядування мають право в рамках національної економічної політики на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень.

2. Обсяг фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування відповідає повноваженням, передбаченим конституцією або законом.

3. Принаймні частина фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування формується за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких вони мають повноваження встановлювати в межах закону.

4. Фінансові системи, які складають підґрунтя ресурсів органів місцевого самоврядування, мають достатньо диверсифікований і гнучкий характер і повинні забезпечувати можливість приводити наявні ресурси, наскільки це практично можливо, у відповідність до реального зростання вартості виконуваних ними завдань.

5. Захист більш слабких у фінансовому відношенні органів місцевого самоврядування передбачає запровадження процедур бюджетного вирівнювання або аналогічних заходів з метою подолання наслідків нерівного розподілу потенційних джерел фінансування і фінансового тягаря, який вони повинні нести. Такі процедури або заходи не повинні звужувати свободу дій органів місцевого самоврядування в межах власної відповідальності.

6. З органами місцевого самоврядування повинні належним чином проводитись консультації про порядок передачі їм перерозподілених ресурсів.

7. У міру можливості, дотації органам місцевого самоврядування призначаються не для фінансування конкретних проєктів. Надання дотацій не скасовує основоположну свободу органів місцевого самоврядування проводити свою політику в межах власної компетенції.

8. Для цілей здійснення позик інвестиційного капіталу органи місцевого самоврядування мають доступ до національного ринку капіталу в межах закону.

Таким чином, Хартія вимагає, щоб принаймні частина доходів місцевих бюджетів формувалась за рахунок місцевих податків, ставки яких мають визначатись органами місцевого самоврядування. Це вважається суттєвою гарантією незалежності органів місцевого самоврядування, оскільки самостійне розв'язання ними завдань місцевого значення і, відповідно, фінансування необхідних для цього видатків є центральним критерієм оцінки самостійності органів місцевого самоврядування. Більшість європейських країн практикує встановлення власних податків субцентрального уряду: закріпленими на місцевому рівні є податки на нерухомість, прибутковий податок із громадян і прибутковий податок із підприємств тощо [5].

Вивчивши міжнародний досвід функціонування податкових систем розвинутих європейських країн, ми доходимо висновку, що вітчизняна податкова система потребує вирішення таких питань, як: зміна бази оподаткування податку на нерухоме майно; введення нового податку на благоустрій міста; розроблення та впровадження новітніх форм та методів взаємовідносин між податковими органами й платниками податків; удосконалення розроблення податкової політики, яка б стимулювала малий та середній бізнес, а також сприяла економічному зростанню загалом; проведення переобліку та індексації земельних ділянок; оновлення правового регламентування справляння місцевих податків і зборів через прийняття відповідних змін до Податкового кодексу тощо.

Крім того, слід наголосити, що впровадження зазначених вище заходів позитивно вплине також на реалізацію стратегічних завдань країни щодо євроінтеграції та покращить конкурентоспроможність національної економіки в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бондарук Т.Г.* Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні. НАН України; Ін-т екон. та прогнозування, 2009. 603 с.
2. *Сапожніков В.Б.* Практика і проблематика фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування. Інвестиції: практика та досвід, 2010. № 11. С. 69–71.
3. *Барановська Н.І.* Зарубіжний досвід формування податкових надходжень місцевих бюджетів. Економіка та митно-правові відносини, 2018. Вип. 8. С. 32–39.
4. *Андрущенко В.Л., Варналій З.С., Прокопенко І.А.* та ін. Податкові системи зарубіжних держав: навч. посібник. Кондор-Видавництво, 2012. 222 с. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/444/1/402_IR.pdf (дата звернення: 03.06.2021).
5. *Дмитровська В.С.* Зарубіжний досвід місцевого оподаткування. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. Івано-Франківськ, 2008. Вип. 4. Т. 2. С. 20–26. URL: https://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Aper/2008_4_2/50.pdf (дата звернення: 03.06.2021).

REFERENCES

1. *Bondaruk, T.H.* (2009) *Mistseve samovryaduvannya ta yoho finansove zabezpechennya v Ukraini*. "Local Self-Government and Its Financial Support in Ukraine". NAS of Ukraine; Institute of Economics and Forecasting. 603 p. [in Ukrainian].
2. *Sapozhnikov, V.B.* (2010) *Praktyka i problematyka finansovoho zabezpechennya orhaniv mistsevoho samovryaduvannya*. "Practice and Problems of Financial Support of Local Governments". Investments: Practice and Experience 11, 69–71 [in Ukrainian].

3. *Baranovska, N.I.* (2018) Zarubizhnyy dosvid formuvannya podatkovykh nadkhodzen' mistsevykh byudzhetyv. "Foreign Experience in the Formation of Tax Revenues of Local Budgets". Economics and Customs Relations 8, 32–39 [in Ukrainian].

4. *Andrushchenko, V.L., Varnaliy, Z.S., Prokopenko, I.A.* and others (2012) Podatkovi systemy zarubizhnykh derzhav. "Tax Systems of Foreign Countries": textbook. Condor Publishing House. 222 p. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/444/1/402_IR.pdf (Date of Application: 03.06.2021) [in Ukrainian].

5. *Dmytrovska, V.S.* (2008) Zarubizhnyy dosvid mistsevoho opodatkovannya. "Foreign Experience of Local Taxation". Actual problems of economic development of the region: collection of studies. Ivano-Frankivsk. Issue 4. Vol. 2. P. 20–26. URL: https://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Aprer/2008_4_2/50.pdf (Date of Application: 03.06.2021) [in Ukrainian].

UDC 336.221.4

Bulychev Andrii,

DPh (Law), Head of the Department of the State Research Institute MIA
Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2734-7066

Bulycheva Nataliia,

DPh (Law), Associate Professor, associate professor of the Department
of the Public and Private Law of Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7902-6646

LEGAL ANALYSIS OF FORMATION OF TAX REVENUES OF LOCAL BUDGETS: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Research article notes that since Ukraine's choice of the path to integration into European structures, the issue of bringing the regulations of our country in line with EU legislation has become especially relevant. Tax law is one of the areas of national law that Ukraine has undertaken to harmonize with European integration law. According to the Constitution of Ukraine, our state is social and legal, so its tax system must meet the requirements of the welfare state regarding the level of financing of public goods. The current state of Ukraine's integration into the EU requires a thorough study of the legislation of European and other countries. Foreign countries, having passed the evolutionary path of development of their tax and budget systems, at one time have already introduced effective means and methods of managing local budgets and tax collection processes.

In this context, foreign experience can also be useful for the development of an effective policy of local budgeting in our country. However, the full borrowing of even the best mechanisms and ways to build local budgets does not promise positive changes in Ukrainian society. Therefore, the change of approaches to the formation of the system of self-government should be moderate and consistent with the historical experience, current state and development goals of this system. Leading European countries give local governments a very high level of financial autonomy. This allows local authorities to be completely independent or weakly dependent on the budgets of central administrations. Such countries include the United Kingdom, Germany, France and Italy, so in this paper we consider them in more detail.

© Bulychev Andrii, Bulycheva Nataliia, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).6](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).6)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravoohorona.com/>

Having studied the international experience of the tax systems of developed European countries, we conclude that the domestic tax system needs to address issues such as: changing the base of real estate taxation; introduction of a new tax on city improvement; development and implementation of the latest forms and methods of relations between tax authorities and taxpayers; improvement of the development of tax policy that would stimulate small and medium-sized businesses, as well as promote economic growth in general; recalculation and indexation of land plots; updating of the legal regulation of the collection of local taxes and fees through the adoption of appropriate amendments to the Tax Code, etc.

In addition, it was underlined that the implementation of the measures mentioned in the article will also have a positive impact on the implementation of the country's strategic objectives for European integration and improve the competitiveness of the national economy as a whole.

Keywords: tax system, local taxes and fees, local budgets, property taxes, financial decentralization.

Отримано 18.10.2021

Гусейнлі Аласкар Магбет огли,
аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України,
м. Київ, Україна

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА ЯК УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

У статті розглядаються на науковому рівні у правовому аспекті правовий статус адвоката як суб'єкта адміністративного судочинства на сучасному етапі реформування інституту адвокатури України. Зроблено висновок, що правовий статус адвоката як учасника адміністративного судочинства – це комплексна правова категорія, яка відображає правове становище адвоката у соціумі й характеризується наявністю у нього законодавчо визначених та закріплених прав, професійних обов'язків, правових гарантій та юридичної відповідальності.

Ключові слова: адвокат, правовий статус, права, обов'язки, юридична відповідальність, адміністративне судочинство.

З метою захисту та представництва інтересів особи в адміністративно-публічних правовідносинах на законодавчому рівні в ст. 16 КАС України від 06.07.2005 № 2747-IV було закріплено, що представництво в суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом. Безоплатна правнича допомога надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги [1]. У цьому разі адвокат – це особа, яка бере участь в адміністративному судочинстві і сприяє у здійсненні правосуддя за конкретною адміністративною справою, а також особа, яка наділяється правом звернення до будь-якого державного органу чи суду від імені та задля задоволення інтересів клієнта, якого він представляє.

Постійні правові реформації національного законодавства України, у тому числі вдосконалення засад адміністративного судочинства, призводять до змін визначення правового статусу адвоката в адміністративному судочинстві. Тому для того, щоб визначити поняття та зміст правового статусу адвоката як учасника адміністративного судочинства, необхідно детально дослідити його правову природу та особливості.

Упродовж уже досить тривалого часу визначення поняття правового статусу адвоката було об'єктом дослідження та наукової розробки у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Окремі питання правового статусу адвоката в адміністративному процесі досліджували такі вчені як: В.Б. Авер'янов, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, В.В. Гайворонська, С.Т. Гончарук, В.Л. Гранін, О.В. Гурич, Е.Ф. Демський, М.В. Завальний, Д.П. Калаянов, О.В. Кузьменко, М.В. Лошинський, Р.В. Миронюк, В.І. Олефір, Є.М. Попович, Д.В. Сичов, Л.В. Тацій та інші. Проте більшість

таких наукових досліджень є неповними, а отже, потребують докладнішого вивчення та узагальнення.

Метою статті є з'ясування сутності поняття адміністративно-правового статусу адвоката та визначення його головних елементів.

Необхідність дослідження поняття “правового статусу” особи є одним з найбільш фундаментальних та складних категорій у юриспруденції. Це пояснюється тим, що це правове визначення широко використовується не тільки в юридичній теорії, а й у практичній сфері діяльності юриста. Проте єдиний підхід до визначення та розуміння цього поняття відсутній. Тому пропонуємо звернутися до наукових надбань вчених з приводу досліджуваного питання. Так, на нашу думку, актуальною є думка В.Д. Перевалова щодо того, що повне і реальне уявлення про права та свободи не можна отримати, не розглядаючи їх у складі правового статусу особистості. Правовий статус не тільки включає в себе юридичний аспект, але дає можливість з'ясувати й фактичне (реальне) правове становище особи в суспільстві [2, с. 548]. Правова позиція О.С. Почечуєвої полягає в тому, що ефективність судочинства залежить від того, наскільки чітко буде сформований базис його діяльності, адже які основи, такий і їх можливий потенціал щодо захисту прав та законних інтересів клієнта [3, с. 341]. Таким чином, рівень правового статусу адвоката безпосередньо впливає на рівень надання ним правової допомоги клієнту і тим самим впливає на рівень правової захищеності населення держави загалом.

Поняття “правовий статус” дозволяє встановити права, свободи, обов'язки особистості в цілісному системному вигляді, дає можливість проводити порівняння статусів, відкриває шляхи подальшого їх вдосконалення [2, с. 549]. Ця правова позиція є слушною, оскільки визначення правового статусу адвоката дозволяє нам вирізнити його з-поміж інших суб'єктів адміністративного судочинства, які надають юридичні послуги, беручи до уваги те, що в адвоката, окрім процесуальних, ще є і професійні права, обов'язки, гарантії та відповідальність.

Різні вчені поняття правового статусу особи, у тому числі й адвоката, визначають через сукупність правових елементів. Так, наприклад, А.Б. Венгеров розглядає поняття правового статусу як сукупність прав і свобод, обов'язків та відповідальності особи, що встановлюють її правове становище в суспільстві [4, с. 585]. Вчений А.В. Рагулін пропонує розуміти правовий статус адвоката-захисника як юридично закріплене становище цього суб'єкта в суспільстві, котре визначається впорядкованою сукупністю наданих йому прав, покладених на нього обов'язків і гарантій його діяльності [5, с. 50].

Необхідно зазначити, що категорія “правовий статус адвоката” повинна включати в себе не тільки сукупність структурних елементів такого статусу, а й розкрити цільове призначення таких елементів. Тому досить вдалим є визначення правового статусу адвоката В.В. Постнікова, який зазначає, що це правове становище адвоката, яке характеризується наявністю в нього встановлених і гарантованих чинним законодавством прав і обов'язків, необхідних і достатніх для здійснення ним адвокатської діяльності [6, с. 34]. Вчена Ю.І. Соловійова правовий статус адвоката розкриває як систему встановлених законодавством про адвокатську діяльність і адвокатуру прав, обов'язків, гарантій та відповідальності адвоката, що надає змогу здійснювати адвокатську діяльність відповідно до передбачених

законом професійних стандартів та етичних норм [7, с. 159]. Шляхом їх аналізу наукових тлумачень визначення правового статусу адвоката можна визначити складові елементи його статусу та сформулювати основну мету його діяльності.

Таким чином, шляхом аналізу всього вищезазначеного, поняття “правовий статус адвоката” необхідно розглядати як сукупність елементів, які формують юридичний базис його правової діяльності, визначають правове становище адвоката у соціумі та виокремлюють особливості правового становища адвоката порівняно з іншими учасниками судочинства, у тому числі й адміністративного.

Тому для того, щоб розкрити поняття “правовий статус адвоката” як учасника адміністративного судочинства, необхідно встановити та розглянути його елементи. Аналіз юридичної літератури щодо складових елементів правового статусу адвоката як учасника адміністративного судочинства засвідчив, що серед науковців відсутня єдина точка зору щодо складових елементів, які формують правовий статус адвоката. Проте переважна більшість вчених схиляється до того, що необхідними елементами правового статусу адвоката визначають права та обов’язки. Підхід, за якого правовий статус учасника правовідносин визначають як сукупність лише прав та обов’язків прийнято вважати як вузький підхід. Цю правову позицію підтримує О.А. Лукашева, а саме вона зазначає, що правовий статус учасника правовідносин у найзагальнішому вигляді може бути охарактеризований як система прав та обов’язків, що законодавчо закріплюється державами в конституціях, міжнародно-правових актах про права людини та інших нормативно-правових актах. При цьому вона зазначає, що права та обов’язки – основний, вихідний елемент права, нічого більш важливого в структурі права, по суті, немає [8, с. 255].

Дійсно, основою правового статусу адвоката як учасника адміністративного судочинства виступають його права та обов’язки як серцевина, центр правової сфери. Однак лише права та обов’язки як елементи правового статусу адвоката не забезпечать повною мірою ані можливості визначення особливих ознак статусу адвоката, ані правового становища адвоката в межах адміністративного судочинства. Тому правовий статус адвоката повинен в себе включати, крім прав та обов’язків, низки інших важливих структурних елементів.

До обов’язкових структурних елементів правового статусу адвоката повинні бути включені правові гарантії їх професійної діяльності. Таку правову позицію поділяють В.Г. Бессарабов та М.О. Косарев, які зазначають, що правовий статус адвоката включає в себе такі елементи: повноваження адвоката (права, обов’язки і способи їх реалізації); гарантії незалежності адвоката; гарантії безпеки адвоката; гарантії недоторканності адвоката, а також відповідальність адвоката [9, с. 102].

Включення правових гарантій професійної діяльності в обов’язкові елементи правового статусу адвоката в адміністративному судочинстві є першочерговою необхідністю, оскільки лише завдяки гарантіям можуть бути реалізовані базові елементи правового статусу – права та обов’язки. Л.Д. Воєводін щодо цього питання зазначав, що гарантії необхідні для правового статусу загалом і для кожного його елемента. Однак передовсім їх потребують права, свободи та обов’язки. Більш того, без відповідних гарантій проголошені в конституції, в законах права і свободи – порожній звук [10, с. 221].

Досліджуючи особливості правового статусу адвоката як учасника адміністративного судочинства, слід звернути уваги на найбільш дискусійне питання щодо віднесення до його структурних елементів такого елемента, як відповідальність. Наприклад, О.А. Лукашева відносить юридичну відповідальність до вторинних елементів правового статусу особи, вказуючи на те, що сама по собі юридична відповідальність є вторинною відносно обов'язків, оскільки без обов'язку немає відповідальності [8, с. 92]. Схожою є правова позиція А.В. Рагуліна, який зазначає, що відповідальність суб'єкта правовідносин має факультативний характер у структурі правовідносин, оскільки її настання не є обов'язковим, а без певних прав і обов'язків суб'єктів правовідносини існувати не можуть [5, с. 49]. Не включає відповідальність до основних структурних елементів і В.Л. Кудрявцев, зазначаючи при цьому: “оскільки відповідальність є всього лише однією з трьох основних форм юридичного обов'язку, то немає підстав для її виокремлення як самостійного елемента процесуального становища адвокатів” [11, с. 64].

Суто протилежну правову позицію мають М.С. Строгович, О.Ф. Скакун і А.Б. Венгеров, які не тільки включають відповідальність до структурних елементів правового статусу адвоката, а й наголошують на обов'язковості такого включення. Наприклад, М.С. Строгович наголошує, що відповідальність в будь-якій її формі, включаючи юридичну, – насамперед відповідальне ставлення громадянина до своїх обов'язків, до їх виконання. Водночас посилення відповідальності означає підвищення відповідального ставлення людей до своїх обов'язків, підвищення контролю за виконанням ним своїх обов'язків, підвищення вимог до правильного, точного, сумлінного, доброякісного виконання ним своїх обов'язків. Як висновок, він зазначає, що правовий статус складається з прав, правових (юридичних обов'язків), правових (юридичних) гарантій та правової (юридичної) відповідальності [12, с. 244–245].

Слід звернути увагу на те, що між гарантіями правової діяльності адвоката та його відповідальністю існує певний взаємозв'язок. Так, Г.І. Сібірцев зазначає, що незалежність адвоката повинна бути врівноважена відповідальністю за свої дії, адже лише така умова створює природну гарантію того, що адвокату незалежність не перетвориться на всюдозволеність [13, с. 31, 32]. Тобто сам механізм незалежної правової діяльності адвоката пов'язаний із гарантією, що забезпечує особливий порядок притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, який передбачений п. 17 ч. 1. ст. 23 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” від 05.07.2012 № 5076-VI, наявністю у адвоката індемнітету (тобто неможливість притягнути адвоката до відповідальності за те, що він здійснює свою професійну правову діяльність) та свідоцького імунітету (неможливість вимогу у адвоката інформації, яка підпадає під поняття адвокатської таємниці) тощо.

Таким чином, з урахуванням різних правових позицій та поглядів, можна зробити висновок, що відповідальність є одним із самостійних та необхідних елементів структури правового статусу адвоката. Виокремлення відповідальності як самостійного елемента обґрунтовується тим, що лише в такому випадку буде забезпечено відповідальне ставлення адвоката до виконання покладених на нього професійних обов'язків в адміністративному судочинстві. У межах адміністративного судочинства правовий статус адвоката буде включати в себе адміністративно-

правову відповідальність. Саме адміністративно-правова відповідальність забезпечить дієвий механізм реалізації прав та професійних обов'язків адвоката як учасника адміністративного судочинства.

У процесі дослідження питання змісту правового статусу адвоката як учасника адміністративного судочинства, на думку деяких вчених, до структурних елементів правового статусу адвоката слід відносити його процесуальну правосуб'єктність. До цієї групи вчених слід віднести О.М. Ващука, В.І. Сергеева. Необхідно зауважити, що вирішення питання щодо включення процесуальної правосуб'єктності до змісту поняття правового статусу як особи, так і адвоката існують різні підходи. Одні вчені вважають процесуальну правосуб'єктність передумовою правового статусу адвоката, а інші вважають за необхідне включати її в правовий статус як структурний елемент, третя група вчених називає правосуб'єктність більш об'ємною категорією, яка включає в себе правовий статус [14, с. 379].

Так, наприклад, В.М. Котенко зазначає, що процесуальна правосуб'єктність особи необхідна як правова передумова, за якої конкретна особа може виступати суб'єктом відповідних правовідносин. Без правосуб'єктності жодна особа не може бути, по-перше, учасником правовідносин, по-друге, суб'єктом права [15, с. 73–74]. Вчений С.Г. Стеценко в своїй праці зазначає, що адміністративна правосуб'єктність – це лише здатність суб'єкта мати і реалізовувати права та виконувати обов'язки, тоді як адміністративно-правовий статус – це реально існуючі права та обов'язки [16, с. 90]. Вдалим є висловлювання Т.В. Степанової, що процесуальний статус учасника позовного провадження в вигляді процесуальних прав та обов'язків залишається декларацією за відсутності умов забезпечення його реалізації [17, с. 102]. А науковець К.Ю. Пуданс-Шушлебін за цим питанням пише так: “категорія “адміністративна процесуальна правосуб'єктність” передбачає “здатність” та “спроможність” особи щось зробити, тоді як адміністративно-процесуальний статус – це вже “стабільна властивість”, яка притаманна його носію” [18, с. 98].

Таким чином, адміністративну процесуальну правосуб'єктність слід включати до головних елементів правового статусу адвоката як учасника адміністративного судочинства, оскільки саме вона надає адвокату змогу використовувати свої процесуальні права та обов'язки, які визначаються в законодавстві, та досягати поставлених правових цілей, які виникають у адвоката при вступі в адміністративний процес. Саме адміністративно-процесуальна правосуб'єктність визначає специфічні права та обов'язки адвоката порівняно з іншими учасниками адміністративного судочинства.

Ведучи мову про процесуальну правосуб'єктність адвоката, необхідно зазначити, що їй притаманна специфічна риса – виключність. Ця особливість полягає в тому, що адміністративна процесуальна правоздатність адвоката є унікальною, тобто такою, яка належить лише тим особам, які мають правовий статус адвоката і виникає з моменту отримання свідоцтва про право заняття адвокатською діяльністю.

З огляду на зазначене вище, можемо дійти висновку, що під поняттям правового статусу адвоката як учасника адміністративного судочинства слід розуміти комплексну правову категорію, яка відображає правове становище адвоката в соціумі та характеризується наявністю в нього законодавчо визначених та закріплених

прав, професійних обов'язків, правових гарантій і юридичної відповідальності у сфері адміністративного судочинства, які є необхідними та достатніми для надання адвокатом професійної правничої допомоги на засадах абсолютної незалежності.

До елементів правового статусу адвоката як учасника адміністративного судочинства пропонуємо віднести права та обов'язки як базові та загальноприйняті елементи, правові гарантії, юридичну відповідальність та адміністративну процесуальну правосуб'єктність. Лише в сукупності всіх цих п'яти структурних елементів правового статусу адвоката можуть бути досягнуті необхідна універсальна дієвість та системність професійної діяльності адвоката в адміністративному судочинстві. Усі інші правові категорії, а саме підстави та порядок набуття, припинення чи зупинення діяльності адвоката тощо, є лише передумовами для виникнення в адвоката правового статусу й не можуть бути включені до його основних структурних елементів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України, 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.
2. Теория государства и права: учебник для вузов / под ред. В.М. Корельского, В.Д. Первалова. 2-е изд., изм., и доп. М.: Изд-во НОРМА, 2002. 616 с.
3. *Почечуева О.С.* Некоторые вопросы, возникающие при реализации профессиональных функций адвоката-защитника и представителя в уголовном процессе. Пробелы в российском законодательстве, 2008. № 2. С. 340–343.
4. *Венгеров А.Б.* Теория государства и права: учебник. М.: Омега-Л, 2002. 608 с.
5. *Рагулин А.В.* Профессиональные права адвоката-защитника в Российской Федерации. Вопросы теории и практики: дисс. ... д-ра юрид. наук. спец.: 12.00.11 – судебная деятельность, прокурорская деятельность, правозащитная и правоохранительная деятельность. Москва, 2014. 462 с.
6. *Постникова В.В.* Требования к лицу, претендующему на приобретение статуса адвоката, в Российской Федерации и в Великобритании. Адвокатская практика, 2013. № 5. С. 33–37.
7. *Соловьева Ю.И.* Актуальные проблемы правового статуса адвоката в Российской Федерации на современном этапе. Актуальные проблемы реализации конституционно-правовых норм при отправления правосудия в Российской Федерации: материалы междисциплинарного круглого стола, посвященного 20-летию принятия Конституции Российской Федерации (г. Вологда, 31 мая 2013 г.). Вологда: ИП Валева В.Н., 2013. С. 155–160.
8. Права человека: учебник для вузов / отв. ред. Е.А. Лукашева. М.: Изд-во “НОРМА”, Издательская группа “ИНФА М-НОРМА”, 2001. 573 с.
9. *Бессарабов В.Г., Косарев М.А.* Понятие правового статуса адвоката. Право и политика, 2005. № 11. С. 93–102.
10. *Воеводин Л.Д.* Юридический статус личности в России: учебное пособие. М.: Изд-во МГУ, Норма, Инфа-М, 1997. 304 с.
11. *Кудрявцев В.Л.* Процессуальное положение адвоката в российском уголовном судопроизводстве. Современное право, 2005. № 4. С. 64–68.
12. *Строгович М.С.* Избранные труды: в 3 т. М.: Наука. Т. 1. Проблемы общей теории права, 1990. 304 с.
13. *Сибирцев И.Г.* Теоретические основы независимости защитительной юридической деятельности в рамках уголовного процесса. Евразийская адвокатура, 2014. № 1. С. 29–34.
14. *Скакун О.Ф.* Теория государства и права: учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
15. *Котенко В.М.* Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 196 с.
16. *Стеценко С.Г.* Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атака, 2007. 624 с.

17. *Степанова Т.В.* Процесуальний статус учасників позовного провадження у господарському судочинстві: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 494 с.

18. *Пуданс-Шушлебін К.Ю.* Суб'єкт владних повноважень як відповідач у справах адміністративної юрисдикції. Київ, 2013. 212 с.

REFERENCES

- Code of Administrative Procedure of Ukraine dated 06.07.2005 No 2747-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2005. No 35–36, 37. Art. 446 [in Ukrainian].
- Teoriya gosudarstva i prava. Theory of state and law: textbook for universities / eds V.M. Korshy, V.D. Perevalov. 2nd ed. M.: Publishing house NORMA. 2002. 616 p. [in Russian].
- Pochechuyeva, O.S.* (2008) Nekotoryye voprosy vznikayushchiye pri realizatsii professional'nykh funktsiy advokata-zashchitnika i predstavatelya v ugovnom protsesse. "Some Issues Arising in the Implementation of the Professional Functions of a Defense Lawyer and a Representative in Criminal Proceedings". Gaps in Russian Legislation 2, 340–343 [in Russian].
- Vengerov, A.B.* (2002) Teoriya gosudarstva i prava. "Theory of State and Law": textbook. M.: Omega-L. 608 p. [in Russian].
- Ragulin, A.V.* (2014) Professional'nyye prava advokata-zashchitnika v Rossiyskoy Federatsii. "Professional Rights of a Defense Lawyer in the Russian Federation". Questions of Theory and Practice: thesis ... doct. sci. (Law): 12.00.11. Moscow. 462 p. [in Russian].
- Postnikova, V.V.* (2013) Trebovaniya k litsu, pretenduyushchemu na priobreteniy statusa advokata, v Rossiyskoy Federatsii i v Velikobritanii. "Requirements for a Person Applying for the Status of a Lawyer in the Russian Federation and in the UK". Law Practice 5, 33–37 [in Russian].
- Solovyeva, Yu.I.* (2013) Aktual'nyye problemy pravovogo statusa advokata v Rossiyskoy Federatsii na sovremennom etape. "Actual Issues of the Legal Status of a Lawyer in the Russian Federation at the Present Stage". Actual problems of the implementation of constitutional and legal norms in the administration of justice in the Russian Federation: materials of an interdisciplinary round table dedicated to the 20th anniversary of the adoption of the Constitution of the Russian Federation (Vologda, May 31, 2013). Vologda: I.P. Valeeva V.N. P. 155–160 [in Russian].
- Prava cheloveka. Human rights: textbook for universities / ed. E.A. Lukashev. M.: Publishing house NORMA, Publishing group "INFA M-NORMA", 2001. 573 p. [in Russian].
- Bessarabov, V.G., Kosarev, M.A.* (2005) Ponyatiye pravovogo statusa advokata. "The Concept of the Legal Status of a Lawyer". Law and Politics 11, 93–102 [in Russian].
- Voyevodin, L.D.* (2005) Yuridicheskiy status lichnosti v Rossii. "The Legal Status of a Person in Russia": a textbook. M.: Publishing house of Moscow State University, Norma, Infa-M, 1997. 304 p. [in Russian].
- Kudryatsev, V.L.* Protseessual'noye polozheniye advokata v rossiyskom ugovnom sudoproizvodstve. "Procedural Position of a Lawyer in Russian Criminal Proceedings". Modern Law 4, 64–68 [in Russian].
- Strogovich, M.S.* (1990) Izbrannyye trudy. Selected works: in 3 volumes. M.: Nauka. Vol. 1. Problems of the General Theory of Law. 304 p. [in Russian].
- Sibirtsev, I.G.* (2014) Teoreticheskiye osnovy nezavisimosti zashchitel'noy yuridicheskoy deyatel'nosti v ramkakh ugovnogo protsessa. "Theoretical Foundations of the Independence of Defensive Legal Activity in the Framework of the Criminal Process". Eurasian Advocacy 1, 29–34 [in Russian].
- Skakun, O.F.* (2000) Teoriya gosudarstva i prava. "Theory of State and Law": textbook. Kharkov: Consum; University of Internal Affairs. 704 p. [in Russian].
- Kotenko, V.M.* (2011) Zabezpechennya protseessual'nykh prav i zakonnykh interesiv pozyvacha ta vidpovidacha v administratyvnomu sudochynstvi Ukrayiny. "Ensuring of Procedural Rights and Legitimate Interests of the Plaintiff and Defendant in the Administrative Proceedings of Ukraine": thesis ... Cand. Sci. (Law). Kyiv. 196 p. [in Ukrainian].
- Stetsenko, S.H.* (2007) Administratyvne pravo Ukrayiny. "Administrative Law of Ukraine": a textbook. Kyiv: Ataka. 624 p. [in Ukrainian].
- Stepanova, T.V.* (2017) Protseessual'nyy status uchastnykiv pozovnoho provadzhennya u hospodars'komu sudochynstvi: teoretyko-pravovi ta prakseolohichni aspekty. "Procedural Status of Participants in Claim Proceedings in Commercial Litigation: Theoretical, Legal and Praxeological Aspects": monograph. Odessa: Phoenix. 494 p. [in Ukrainian].

18. *Pudans-Shushlebina, K.Yu.* (2013) Subyekt vladnykh povnovazhen' yak vidpovidach u spravakh administratyvnoyi yurysdyktsiyi. "The Subject of Power as a Defendant in Cases of Administrative Jurisdiction": thesis ... Cand. Sci. (Law). Kyiv. 212 p. [in Ukrainian].

UDC 342.9:347.965

Huseinli Alaskar Mahbeth ohly,
postgraduate of the Institute of Legislation of the
Verkhovna Rada of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

THE CONCEPT OF THE LEGAL STATUS OF A LAWYER AS A PARTICIPANT IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

The need for an understanding of the “legal status” of an individual is one of the most fundamental and folding categories in jurisprudence. A lawyer is a person who wants to take part in the administrative court and who is responsible for a particular administrative law, as well as a person who hopes to have the right to commit murder before any state body, to represent the court in the back Permanent legal reform of the national legislation of Ukraine, including in detail the ambushes of the administrative court, to change the legal status of a lawyer in the administrative court. In order for it to be important to the understanding and to change the legal status of a lawyer as a participant in the administrative judiciary, it is necessary to thoroughly examine the legal nature of this particularity.

An analysis of the legal literature of the warehouse elements of the legal status of a lawyer as a participant in the administrative judiciary has proven the fact that a lawyer is a lawyer. However, it is important for a large number of people to work out the necessary elements of the legal status of a lawyer. to establish the rights of the law.

Given the above mentioned, we can conclude that the concept of legal status of a lawyer as a participant in administrative proceedings should be understood as a complex legal category that reflects the legal status of a lawyer in society and is characterized by the presence of legally defined and enshrined rights, professional responsibilities, legal guarantees and legal liability in the field of administrative proceedings, which are necessary and sufficient for the provision of professional legal assistance by a lawyer on the basis of absolute independence.

The elements of the legal status of a lawyer as a participant in administrative proceedings include rights and obligations as basic and generally accepted elements, legal guarantees, legal liability and administrative procedural legal personality. Only in the combination of all these five structural elements of the legal status of a lawyer can be achieved the necessary universal effectiveness and systematization of a lawyer's professional activity in administrative proceedings. All other legal categories, namely the grounds and procedure for acquiring, terminating or suspending the activities of a lawyer, etc., are only prerequisites for the emergence of a lawyer's legal status and cannot be included in its basic structural elements.

Keywords: lawyer, legal status, rights, duties, legal responsibility, administrative proceedings.

Отримано 20.10.2021

Ірха Юрій Богданович,кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6442-0974

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРАВОВИХ ОБМЕЖЕНЬ ТА ЗАБОРОН

У статті висвітлюється сутність свободи людини та форми її вираження. Наголошено, що зовнішня свобода людини не може бути абсолютною, а тому підлягає обмеженню за допомогою правового регулювання. Встановлено, що у будь-якій державі межі допустимої (належної) діяльності людини встановлюються, насамперед, за допомогою правових обмежень та заборон, які визначаються державою з урахуванням соціально-політичного рівня розвитку та існуючих викликів і загроз національним інтересам.

Ключові слова: *свобода людини, межі свободи людини, правове регулювання, способи правового регулювання, правове обмеження, правова заборона*

Людина, суспільство і держава перебувають у постійній взаємодії, у процесі якої неодмінно відбувається зіткнення індивідуальних та колективних інтересів, приватного та публічного, що може викликати протиріччя та зумовити міжособистісні, міжгрупові чи міждержавні конфлікти. З метою узгодження зазначених інтересів у соціумі формуються та легітимізуються за допомогою різноманітних соціальних норм правила мирного співжиття, дотримання яких усіма суб'єктами сприяє їх безконфліктному існуванню та розвитку в межах визначеної території. Ці правила визначають міру свободи людини, можливості та умови її реалізації, а також форми та способи втручання держави та інших міжнародних та національних суб'єктів у цю свободу.

Необхідність обмеження свободи людини шляхом визначення допустимих меж її діяльності є предметом вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Цим питанням присвячені наукові розробки Платона, Аристотеля, св. Августина, Фоми Аквінського, Дж. Локка, Ш. де Монтеск'є, а також С.С. Алексеева, С.В. Бобровник, А.О. Вайшвила, І.І. Дахової, О.М. Кисельової, О.В. Малько, С.В. Мірошник, Н.М. Оніщенко, С.М. Пантелеєва, О.Ф. Скакун, Т.М. Слінько, М.А. Тюрємова, Ю.О. Фігель, Ю.С. Шемшученка, О.М. Шимон. Незважаючи на одностайну думку дослідників про доцільність запровадження певних обмежень та заборон у праві для недопущення зловживання особою її свободою, у вчених досі немає єдиних позицій щодо поняття та сутності правових обмежень та заборон, що і стало підставою для цього наукового дослідження.

Метою статті є визначення взаємозв'язку між свободою людини, формами її реалізації та необхідністю узгодження інтересів людини суспільства і держави в умовах демократії, а також з'ясування поняття та сутності правових обмежень та заборон.

Кожна людина народжується вільною, незалежною та прагне до свободи власної думки та діяльності відповідно до своїх намірів, бажань, ідеалів та інтересів. Свобода людини – це природний стан, який забезпечує її самовизначення та самореалізацію у соціальному середовищі, а також формування у неї індивідуальності та творчої особистості. У XXI ст. аксіомою є необхідність створення в державі умов, які б максимально сприяли людині у вільному розвитку її особистості. Рівень політичної, економічної, соціальної та духовної свободи кожної людини, ступінь їх гарантування є визначальними у сучасному державотворенні, розбудові демократії та громадянського суспільства, відносинах між людиною, суспільством та державою.

За твердженням В. Давидовича, феномен свободи має багато вимірів, її можна визначити в юридичному, політичному, соціально-економічному та деяких інших аспектах. Стосовно структури здійснення особистої свободи виокремлюють: свободу жити (матеріальні умови особистої свободи); свободу мислити (проблеми духовної свободи особистості); свободу вирішувати (морально-психологічні аспекти вільного вчинку); свободу діяти (політико-юридичний аспект здійснення свободи особистості) [1, с. 34–35]. Н.І. Бровко вважає, що вибір особистої поведінки, власного шляху є результатом вільного волевиявлення людини, тому особа не може існувати без певної самостійності, тобто свободи. Свобода як усвідомлений вибір людиною варіанта певної поведінки залежить не лише від зовнішніх обставин, а й духовного світу людини, міри її внутрішньої установки на істину, добро і зло, красу та справедливість тощо. Свобода виражається й у здатності людини до змін певних ситуацій, у плануванні та прагненні досягати нових вершин [2, с. 55].

Л.А. Ситниченко переконана, що фундаментальна здатність людини до свободи знаходить свій вияв у тому, що людина, здебільшого не помічаючи цього, обирає та утверджує власним рішенням навіть те, що раз і назавжди дається невідворотним ходом подій і жодної суб'єктивної підтримки здавалося б, не потребує. Проте головний сенс будь-якого людського вибору – передусім у діянні, яке стає можливим на його основі. Повноцінна в моральному відношенні свобода передбачає свідоме ставлення людської суб'єктивності до власної волі, вміння підпорядковувати її загальнолюдським смислам і цінностям, нормам універсального спілкування. Освоєння зовнішньої реальності й моральний контроль над самим собою постають двома рівномірно важливими моментами справжньої людської свободи [3, с. 137–145].

У Рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 Конституційний Суд України наголосив, що “серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода, наявність якої у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації. Право на свободу є невід’ємним та невідчужуваним конституційним правом людини і передбачає можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначити пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання тощо. Право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України” (абзац другий підпункту 2.3. пункту 2 мотивувальної частини) [4].

У психології, філософії та юриспруденції виокремлюють внутрішню та зовнішню свободу людини, так звані “свобода від ...” (негативна свобода) та “свобода для ...” (позитивна свобода). У своєму дослідженні І. Берлін вказав, що хоча між негативною і позитивною свободою не така вже й велика відстань, все ж їх не слід змішувати, бо звільнення від тиску чи перешкод не обов’язково означає перехід до позитивної самореалізації [5, с. 38–39].

Внутрішня свобода людини належить їй від народження. Людина не набуває її у процесі життя, не заслуговує її та не отримує в дар. Її свобода належить їй від самого початку, з того моменту, коли вона з’являється на світ. Сутність одержуваної з народження свободи виявляється у можливості людини самостійно, без примусу з боку кого-небудь розпоряджатися своїми силами і здібностями, визначати, що добре і що погано, чинити так, як вона вважає за потрібне [6, с. 31]. Внутрішній аспект свободи може, наприклад, проявлятися у свободі людини думати, вірити, дотримуватися певних переконань, поглядів тощо. Юридичне право не може втручатися у внутрішній аспект свободи та її регламентувати [7, с. 253]. Без цього *minimum minimum*, як стверджує С.П. Погребняк, жодне суспільство не може вважатися вільним. Індивіди зберігають за собою цей мінімальний обсяг автономності, навіть погоджуючись підкорятися закону. Сутнісна глибинна ідея тут полягає в тому, що індивіди мають право на недоторканність тіла і духу для втручання з боку держави [8, с. 69].

На переконання М.Г. Маковецької, у процесі реалізації своїх прав і свобод індивіди неминуче зіштовхуються з інтересами інших носіїв цих прав і свобод, а також інтересами суспільства і держави, що зумовлює природну та об’єктивну потребу у визначенні меж відповідних прав і свобод людини, умов їх реалізації та порядку вирішення можливого конфлікту інтересів. Дослідниця звертає увагу на історичну аксіому, що задля благополучного та мирного співіснування, соціум змушений вводити певні обмеження абсолютної свободи своїх членів, стримуючи тим самим їх безмежну активність, яка може суперечити правам, свободам та інтересам інших його членів. Суспільство встановлює певні межі належної поведінки, тому що не може і не має гарантувати кожному скоєння діянь, які суперечать інтересам інших. Людина зобов’язана жити в певних рамках, узгоджуючи свої життєві потреби з правами та свободами інших членів суспільства, несучи відповідальність за свою поведінку [9, с. 233, 234]. За твердженнями А.В. Білого, абсолютний і необмежений характер зовнішньої свободи неминуче перестає бути таким у випадку, коли спроби однієї людини реалізувати свою необмежену свободу зіштовхуються з аналогічними спробами інших суб’єктів. Це призводить до домінування однієї свободи над іншою. З метою недопущення зловживань своєю свободою, у суспільстві має існувати механізм, який дозволяв би взаємно обмежувати свободу усіх суб’єктів, встановлюючи їм відповідні межі дозволеного [6, с. 31].

До таких механізмів, на нашу думку, належить право, яке, зокрема, упорядковує суспільні відносини, впливає на усі аспекти життя індивідів та визначає міру їх дозволеної поведінки з огляду на існуючий стан політичного, економічного і духовного розвитку суспільства, а також ступінь зрілості соціальних інститутів. При цьому важливо враховувати, що саме по собі право не є виключно текстом відповідної правової норми – це система понять, яка міститься у суспільній

свідомості, і визначає уявлення про загальнообов'язкові норми, права, обов'язки, заборони, умови їх виникнення та реалізації, порядок і форми захисту [10, с. 4]. Ф.Ф. Литвинович наголошує, що розвиток права відбувається за принципом – від життя до норми, а не від норми до життя. На його думку, кожне суспільне відношення іманентно має юридичний бік. Учений наголошує, що суспільні відносини стають правовідносинами не тому, що вони врегульовані нормами права. Навпаки, юридична норма (норма права) і є юридичною стороною фактичних відносин, вона іманентно їм притаманна і примусово виокремлена з них з метою наукового вивчення, законодавчого закріплення або практичного застосування [11, с. 19].

У своєму дослідженні професор В.В. Сухонос звертає у вагу на те, що незважаючи на те, що право – обмеження свободи, це – благо, тому що є парадокс свободи, який полягає в тому, що нічим не обмежена свобода перетворюється у свою протилежність. Якщо людям дати необмежену, не урізану свободу, тоді кожен зустріне людину, що буде перевершувати його або розумом, або силою, або везінням і тоді він обов'язково стане її рабом; у той же час він знайде інших людей, яких він перевершує за згаданими вище показниками, і він стане над ними паном. Згідно з філософським трактуванням права як міри свободи, саме воно закріплює межі цієї свободи у конкретних правилах поведінки [12, с. 439].

Опрацювання доктринальних підходів учених до розуміння сутності свободи людини та різноманіття її проявів дає підстави стверджувати, що у демократичній, правовій державі людині на максимальному рівні має гарантуватися її внутрішня свобода. Водночас зовнішні прояви свободи людини можуть та в окремих випадках мають обмежуватися з метою забезпечення мирного співіснування індивідів та поступального розвитку державних та суспільних інститутів. Ми переконані, що у сучасному демократичному світі не може бути безумовного примату прав і свобод людини над інтересами суспільства і держави, а тим більше навпаки. Вважаємо, що правовий порядок у державі має формуватися на основі принципу верховенства права та забезпечувати розумний баланс прав, свобод та законних інтересів людини, суспільства і держави з урахуванням існуючих ризиків та загроз національним інтересам. За твердженнями А.В. Білого, такий баланс досягається шляхом накладення певних розумних обмежень як на владу держави над громадянином, так і на права і свободи людини. У конституціях мають закріплюватися основи (умови) обмеження прав і свобод людини, а у законодавстві – конкретні способи їх обмеження, що впливають з конституційних приписів [6, с. 30].

В.Д. Ткаченко та Є.Б. Ручкін наголошують, що необхідними умовами існування і гармонійного розвитку кожного суспільства є узгодження інтересів різних його членів, встановлення і підтримування у стосунках між ними певного порядку. Частково це забезпечується за рахунок прямого впливу на поведінку людей різноманітних стихійно-природних, біологічних і соціальних чинників (наприклад, кліматичних умов, природного добору, демографічних процесів та ін.). Однак основне навантаження в реалізації зазначених функцій лягає на спеціально пристосовану до особливостей суспільного буття розгалужену систему соціальної регуляції, важливе місце в якій посідає правове регулювання, яке зазначені науковці харак-

теризують як процес дії за допомогою правових норм та інших юридичних засобів на поведінку людей з метою упорядкування, охорони та розвитку суспільних відносин [13, с. 404].

Саме завдяки правовому регулюванню у національному законодавстві кожної країни визначаються допустимі межі діяльності людини, суспільства і держави, а також юридичні механізми досягнення розумного балансу між інтересами усіх суб'єктів права. Професори М.С. Кельман та О.Г. Мурашин вважають, що правове регулювання – це інструмент соціального управління, покликаний упорядковувати суспільні відносини, забезпечуючи реалізацію позитивних інтересів суб'єктів. Вчені розглядають правове регулювання як форму владного юридичного впливу на суспільні відносини, що здійснюється державою за допомогою всіх правових засобів з метою їх упорядкування, закріплення і забезпечення [14, с. 403, 404]. За твердженням М.В. Кравчука, будь-яка національна правова система з метою правового регулювання, забезпечення організованості, впорядкованості, стабільності суспільних відносин залежно від економічних, соціально-політичних умов рівномірно встановлює і заборони, і позитивні обов'язки, а тим більше визначає дозволи для розвитку соціальної свободи й автономії кожної особи, активності людей, створення можливостей їх розквіту і самореалізації [15, с. 110].

Правові обмеження та заборони є одними із найпоширеніших способів правового регулювання, за допомогою яких здійснюється управління соціально-політичними та фінансово-економічними процесами в державі, узгодження антагоністичних інтересів суб'єктів права, розбудова демократії та громадянського суспільства. За твердженнями О.С. Платоненка, правові обмеження та заборони завжди вважалися соціальними нормами, що виникли одночасно з соціумом, і які довели свою ефективність на практиці як в додержавний період, так і в період становлення і розквіту державності. Правові заборони і обмеження виступають в якості старих дієвих способів правового впливу, які досягають поставлених цілей завдяки простоті їх розуміння, а також використаних методів і засобів впливу на правові відносини [16, с. 105]. Дослідник вважає, що правові заборони й обмеження входять до фундаменту формування успішної та правової держави, яка має на меті забезпечення чіткого дотримання та реалізацію прав і свобод громадянина в усіх сферах життя, а також формування соціальних інститутів, що на рівні правового будуть ефективно впливати на дотримання основних принципів права [17, с. 33].

З огляду на те, що правові обмеження та заборони завжди присутні у правовій системі кожної держави, то їх зміст, особливості запровадження, ознаки, функції тощо вивчалися багатьма науковцями, які по-різному підходили до розуміння цих правових категорій та їх співвідношення із суміжними поняттями.

Так, І.М. Іщук стверджує, що правове обмеження є самостійним способом правового регулювання, який виконує превентивно-профілактичну і гарантійно-забезпечувальну функції. Сутність правового обмеження полягає у встановленні меж застосування суб'єктивного права однієї особи в інтересах іншої особи, групи осіб, суспільства в цілому, що виражається у створенні тимчасових труднощів у реалізації цього права у певних правовідносинах з одночасним збереження його змісту, обсягу та сутності [18, с. 7]. Водночас А.М. Денисова вважає, що правове

обмеження – це закріплене у праві утримання суб'єкта правовідносин від протиправного діяння, метою якого є задоволення інтересів контрsub'єкта та суспільних інтересів в охороні та захисту в цілому. Правові обмеження виступають встановленими в праві межами, в яких повинні діяти суб'єкти, не порушуючи законні права інших суб'єктів, тобто вони унеможливають певні діяння окремих осіб з метою задоволення інтересів суспільства [19, с. 52].

На переконання Ю.О. Фігель, правові обмеження є цивілізованим способом регулювання міри свободи людини в суспільстві та зумовлені тим, що нормальний процес функціонування та розвитку суспільства породжує ситуації, які потребують від держави правомірного встановлення обмеження прав і свобод людини. Науковець наголошує, що довільне встановлення обмежень прав і свобод людини у правовій державі не є можливим і суперечило б конституційним засадам та нормам, тому ці обмеження мають бути обґрунтованими і спиратися на розвинуті правові теорії та теоретично виважені механізми їх встановлення [20, с. 79, 85].

В.В. Сухонос виокремив такі загальні ознаки правових обмежень: 1) вони пов'язані з несприятливими умовами (загроза чи позбавлення певних цінностей) для реалізації власних інтересів суб'єкта, адже спрямовані на їх стримування і одночасно на задоволення зацікавленості протилежної сторони та суспільства у охороні та захисті; 2) сповідають про зменшення обсягу можливостей та свободи, а значить, і прав особи, що досягається за допомогою обов'язків, заборон, покарань тощо; 3) являють собою негативну правову мотивацію; 4) передбачають зниження негативної активності [12, с. 681].

Правові заборони є найсуворішим юридичним способом втручання в автономію людини та обмеження свободи її діяльності в різних сферах приватного і публічного життя. За визначенням А.В. Малько, правові заборони, є найстарішим способом правового регулювання. Учений стверджує, що історія права, правового розвитку певного суспільства – це, загалом, історія заборон, їх встановлення, зміни та скасування. Заборона, перешкоджаючи задоволенню інтересів індивіда щодо якого вона діє, спрямована на реалізацію інтересів протилежної сторони [21, с. 4].

Професори М.В. Цвік та О.В. Петришин вважають, що правова заборона – це покладення на особу суб'єктивного юридичного обов'язку пасивного типу, відповідно до якого вона має утримуватись від певних визначених правом форм поведінки [22, с. 156]. В.В. Толмачев правові заборони розглядає як складний комплексний спосіб правового регулювання, який охоплює загальні та спеціальні заборонні нормативно-правові приписи, що встановлюються з метою недопущення вчинення найбільш суспільно шкідливих варіантів поведінки суб'єктів права та забезпечуються можливістю застосування заходів юридичної відповідальності. Автор наголошує, що в окремих випадках правові заборони виконують функцію захисту права або покарання [23, с. 288].

П.О. Яковлев аргументовано стверджує, що за допомогою правових заборон визначається небажана, з погляду інтересів держави та суспільства, поведінка різних суб'єктів права. Заборони у державному регулюванні завжди мають правовий характер і виражаються у вигляді або забороняючих правових норм, або у вигляді забороняючих індивідуальних правових приписів. Характер цього способу правового

регулювання дозволяє використовувати його у формах нормативної та індивідуальної (персональної) заборон, у прямому та опосередкованому вигляді, на законодавчому та підзаконному рівнях [24, с. 234]. О.С. Вирлеєва-Балаєва наголошує, що в сучасних умовах заборона використовується державою як можливість управління базовими цінностями людини з метою їх трансформації в інтересах держави. Проблема виникає тоді, коли заборони, створені державою, не підкріплені розумністю і доцільністю, встановлюються волею вузької групи осіб або придумані штучно. У цьому випадку людина розумна прагне їх обійти і, як наслідок, заборона втрачає свою ефективність і перестає служити суспільству в якості регулятора суспільних відносин [25, с. 57].

Учені виокремлюють такі ознаки правових заборон: 1) імперативний характер; 2) наявність керуючого і керованого суб'єктів; 3) є суб'єктивним юридичним обов'язком за своєю сутністю; 4) пасивний характер; 5) закріплення неналежної поведінки, за яку передбачена заборона, в нормах права; 6) однозначність та категоричність; 7) обов'язковість для сторін [26, с. 156].

Вивчення доктринальних джерел з питань розуміння сутності правових обмежень та заборон дає підстави стверджувати, їх варто розглядати як нормативну вимогу до суб'єктів права утриматися від певного виду поведінки, яка є соціально шкідливою або становить потенційну чи реальну загрозу для інтересів людини, суспільства чи держави, під загрозою притягнення їх до юридичної відповідальності. При цьому правові обмеження, звужуючи зміст та обсяг суб'єктивного права особи, визначають межі дозволеної діяльності у правовому полі. Водночас правові заборони імперативно не допускають можливість активної чи пасивної поведінки суб'єкта права у певних життєвих обставинах.

Досліджуючи сутність обмежень та заборон О.М. Шимон сформувала низку особливостей, які характеризують їх як правові категорії: 1) перелік обмежень і заборон обов'язково визначається у нормативно-правових актах з метою уніфікованого підходу до їх закріплення і унеможливлення порушення прав і законних інтересів осіб; 2) мають особливу мету застосування – встановлюються, насамперед, щоб запобігти можливим проявам зловживання правом (у різних формах); 3) безпосередньо впливають на коло прав, які особа може реалізовувати і обов'язків, які повинна виконувати, тому слід вести мову про пов'язаність зі “звуженням” правового статусу особи; 4) передбачають специфічну модель поведінки (зокрема, обмеження – активну, тобто особа вчиняє лише те, що визначено певними межами; заборони – пасивну, тобто особа має утримуватись від вчинення заборонених дій); 5) виконують охоронну і захисну функцію – спрямовані на охорону і захист суспільних відносин у тій сфері, де вони встановлюються і застосовуються; 6) їх недотримання супроводжується негативною реакцією держави – у випадку порушення встановлених обмежень і заборон застосовуються заходи державно-правового примусу [27, с. 42–43].

Вважаємо, що правові обмеження і заборони як способи правового регулювання не можуть встановлюватися довільно. Для цього має бути наявність достатніх об'єктивних та суб'єктивних обставин, які зумовлюватимуть необхідність державно-владного втручання в автономію індивідів за допомогою розробки та прийняття відповідних нормативних приписів. Зазначені чинники не є константою, вони

змінюються під впливом різних внутрішніх і зовнішніх факторів. За твердженнями Т.Г. Андрусяка, правове регулювання, обумовлене, зокрема: а) рівнем економічного розвитку суспільства; б) соціальною структурою суспільства; в) рівнем зрілості, стійкості суспільних відносин; г) рівнем правової культури громадян і посадових осіб; д) рівнем визначеності предмета, засобів і методів правового регулювання [28, с. 80].

З огляду на зазначене, ми переконані, що запровадження в державі правових обмежень і заборон має відбуватися, зважаючи на фінансово-економічний, соціально-політичний і правовий рівень розвитку суспільства, стан соціального самопочуття населення, рівень довіри громадян до державної влади та її інститутів. Крім того, у процесі такого нормотворення обов'язково мають ураховуватися ризики та загрози національним інтересам, а також негативні та позитивні наслідки, які можуть виникнути у суб'єктів права після встановлення їм відповідних правових обмежень та заборон.

Опрацювання теоретичних розробок учених за напрямом цього дослідження дає підстави для висновку, що жодне суспільство чи держава не можуть надати та/або забезпечити індивіду абсолютної свободи, а також повністю позбавити людей свободи. В різні історичні періоди люди мали відмінний обсяг свободи, який поступово змінювався з огляду на розвиток науки, техніки та суспільних відносин. При цьому еволюцію права та поглядів на роль і місце людини у відносинах з іншими індивідами, а також державою та навколишнім світом, зумовила необхідність правового регулювання різних проявів зовнішньої свободи людини.

З огляду на наявні розуміння поняття та змісту обмежень і заборон у праві, можна впевнено стверджувати, що їх нормативне запровадження є цивілізованим та демократичним способом обмеження зовнішньої свободи людини з метою недопущення соціально-шкідливої поведінки; узгодження інтересів людини, суспільства і держави; забезпечення мирного та сталого політичного, економічного, соціального і духовного розвитку суспільства, держави та їх інститутів. Запроваджуючи правові обмеження та заборони, держава у такий спосіб формує орієнтири на “корисну”, “шкідливу” та “небезпечну/загрозливу” поведінку учасників правовідносин, визначаючи тим самим вектори розвитку суспільства і держави відповідно до існуючих викликів та загроз національним інтересам. Цей спосіб правового регулювання забезпечує законність та правопорядок у державі, унеможливорює перетворення суспільного життя на хаос та суцільну боротьбу за виживання – “війну всі проти всіх”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давидович В. Проблемы человеческой свободы. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1967. 248 с.
2. Бровко Н.І. Філософсько-правовий аналіз категорії свободи та відповідальності людини. Філософські та методологічні проблеми права, 2014. № 1. С. 54–57.
3. Ситниченко Л.А. Стратегії свободи в сучасній соціальній та практичній філософії. Свобода: сучасні виміри та альтернативи. Київ: Укр. центр духовн. культури, 2004. 316 с.
4. Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (дата звернення: 20.08.2021).
5. Берлін І. Чотири есе про свободу. Київ: Основи, 1994. 216 с.
6. Бельїй А.В. Понятие и значение ограничения прав и свобод человека и гражданина. Вестник Челябинского государственного университета, 2009. № 7. С. 30–33.

7. *Ярмол Л.В., Вандьо С.* Поняття, значення свободи та її взаємозв'язок із правом. Вісник Національного університету “Львівська політехніка” (юридичні науки), 2015. № 825 (60). С. 252–257.
8. *Погребняк С.П.* Негативна і позитивна свобода в умовах демократичної соціальної правової держави. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия “Юридические науки”, 2008. № 2. Т. 21 (60). С. 74–81.
9. *Маковецька М.Г.* Поняття правових обмежень прав і свобод человека. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2012. № 6–1. С. 233–237.
10. *Лейст О.Э.* Три концепции права. Советское государство и право, 1991. № 12. С. 3–11.
11. *Литвинович Ф.Ф.* Преювенность в праве и методология права. Вестник Восточной экономико-юридической гуманитарной академии, 2010. № 5. С. 18–23.
12. *Сухонос В.В.* Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2005. 689 с.
13. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
14. *Кельман М.С., Мурашин О.Г.* Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
15. *Кравчук М.В.* Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навч. посібник. 3-тє вид., змін. й доп. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. С. 110.
16. *Платоненко А.* Правовые запреты и ограничения. Их взаимосвязь, соотношение, общие и отличные правовые черты. In: *Leges si Viata*, 2018, nr. 11/2(323). С. 102–106.
17. *Платоненко О.С.* Сучасна інтерпретація правових заборон як методів правового регулювання та юридичний механізм їх реалізації. Право і суспільство, 2017. № 6. С. 30–34.
18. *Ищук И.Н.* Ограничения в праве: общетеоретический аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Санкт-Петербург, 2006. 169 с.
19. *Денисова А.Н.* Правові обмеження: поняття, види, функції. Часопис Київського університету права, 2011. № 2. С. 51–55.
20. *Фігель Ю.О.* Класифікація обмежень прав людини. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки, 2016. Вип. 3. С. 79–87.
21. *Малько А.В.* Запреты как средства правовой политики. Вестник Самарской гуманитарной академии. Сер.: Право, 2012. Вып. 1. С. 3–11.
22. *Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В.* та ін. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищ. навч. закладів / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.
23. *Толмачев В.В.* К вопросу о некоторых особенностях техники применения правовых запретов. Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России, 2014. № 3 (27). С. 287–290.
24. *Яковлев П.О.* Правові заборони як засіб державного регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Право”. 2020. № 29. С. 232–237.
25. *Вырлеева-Балаева О.С.* Роль запретов в становлении государства и права. Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Право, 2012. № 1. С. 55–59.
26. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 11: Трудове право / редкол.: С.М. Прилипко (голова), М.І. Іншин (заст. голови), О.М. Ярошенко та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 776 с.
27. *Шимон О.М.* Обмеження та заборони як засоби запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у діяльності державних службовців в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 201 с.
28. *Андрусак Т.Г.* Теорія держави і права. Львів: Фонд “Право для України”, 1997. 198 с.

REFERENCES

1. *Davidovich V.* (1967) Problemy chelovecheskoy svobody. “Human Freedom Problems”. Leningrad: Leningrad State University Publishing House. 248 p. [in Russian].

2. *Brovko, N.I.* (2014) Filozofsko-pravovyi analiz katehorii svobody ta vidpovidalnosti liudyny. "Philosophical and Legal Analysis of the Category of Human Freedom and Responsibility". *Philosophical and Methodological Issues of Law* 1, 54–57 [in Ukrainian].
3. *Sytynychenko, L.A.* (2004) Stratehii svobody v suchasni sotsialni ta praktychni filozofii. "Strategies of Freedom in Modern Social and Practical Philosophy". *Freedom: Modern Dimensions and Alternatives*. Kyiv: Ukr. spiritual center Culture. 316 p. [in Ukrainian].
4. Decision of the Constitutional Court of Ukraine of June 1, 2016 No 2-rp / 2016 (Date of Application: 20.08.2021) [in Ukrainian].
5. *Berlin, I.* (1994) Chotyry ese pro svobodu. "Four Essays on Freedom". Kyiv: Osnovy, 1994. 216 p. [in Ukrainian].
6. *Belyy, A.V.* (2009) Ponyatiye i znacheniye ogranicheniya prav i svobod cheloveka i grazhdanina. "The Concept and Meaning of Restriction of Human and Civil Rights and Freedoms". *Bulletin of the Chelyabinsk State University* 7, 30–33 [in Russian].
7. *Iarmol, L.V., Vando, S.* (2015) Poniattia, znachennia svobody ta yii vzaiemozviazok iz pravom. "The Concept, Meaning of Freedom and Its Relationship with Law". *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic" (legal sciences)* 825 (60), 252–257 [in Ukrainian].
8. *Pohrebniak, S.P.* (2008) Nehatyvna i pozytyvna svoboda v umovakh demokratychnoi sotsialnoi pravovoi derzhavy. "Negative and Positive Freedom in a Democratic Social State Governed by the Rule of Law". *Scientific notes of the Tavrichesky National University named after V.I. Vernadsky. Series "Legal Sciences"*. 2008. No 2. Vol. 21 (60). P. 74–81 [in Ukrainian].
9. *Makovetskaya, M.G.* (2012) Ponyatiye pravovykh ogranicheniy prav i svobod cheloveka. "The Concept of Legal Restrictions on Human Rights and Freedoms". *Bulletin of the Nizhny Novgorod University. N.I. Lobachevsky*. No 6–1. P. 233–237 [in Russian].
10. *Leyst, O.E.* (1991) Tri kontseptsii prava. "Three Concepts of Law". *Soviet State and Law* 12, 3–11 [in Russian].
11. *Litvinovich, F.F.* (2010) Preemstvennost v prave i metodologiya prava. "Succession in Law and Methodology of Law". *Bulletin of the Eastern Economic and Legal Academy of Humanities* 5, 18–23 [in Russian].
12. *Sukhonos, V.V.* (2005) Teoriia derzhavy i prava. "Theory of State and Law": textbook. Sumy: University Book. 689 p. [in Ukrainian].
13. Zahalna teoriia derzhavy i prava. "General Theory of State and Law": textbook. / for ed. M.V. Tsvik, V.D. Tkachenko, O.V. Petrishin. Kharkiv: Pravo, 2002. 432 p. [in Ukrainian].
14. *Kelman, M.S., Murashyn, O.H.* (2006) Zahalna teoriia derzhavy i prava. "General Theory of State and Law": a textbook. Kyiv: Condor. 477 p. [in Ukrainian].
15. *Kravchuk, M.V.* (2002) Teoriia derzhavy i prava. Problemy teorii derzhavy i prava. "Theory of State and Law. Problems of the Theory of State and Law": textbook. 3rd ed. Ternopil: Carte Blanche, 2002. P. 110 [in Ukrainian].
16. *Platonenko, A.* (2018) Pravovye zaprety i ogranicheniya. Ikh vzaimosvyaz, sootnosheniye, obshchiye i otlichnye pravovye cherty. "Legal Prohibitions and Restrictions. Their Relationship, Correlation, Common and Distinct Legal Features". In: *Leges si Viata* 11/2 (323), 102–106 [in Russian].
17. *Platonenko, O.S.* (2017) Suchasna interpretatsiia pravovykh zaboron yak metodiv pravovoho rehuliuвання ta yurydychnyi mekhanizm yikh realizatsii. "Modern Interpretation of Legal Prohibitions as Methods of Legal Regulation and Legal Mechanism of Their Implementation". *Law and Society* 6, 30–34 [in Ukrainian].
18. *Ishchuk, I.N.* (2006) Ogranicheniya v prave: obshcheteoreticheskiy aspekt. "Limitations in Law: General Theoretical Aspect": thesis ... Cand. Sci. (Law): 12.00.01. St. Petersburg, 2006. 169 p. [in Russian].
19. *Denysova, A.N.* (2011) Pravovi obmezhenia: poniattia, vydy, funktsii. "Legal Restrictions: Concepts, Types, Functions". *Journal of Kyiv University of Law* 2, 51–55 [in Ukrainian].
20. *Fihel, Yu.O.* (2016) Klyasifikatsiia obmezhen prav liudyny. "Classification of Human Rights". *Bulletin of Lviv Trade and Economic University. Legal Science* 3, 79–87 [in Ukrainian].
21. *Malko, A.V.* (2012) Zaprety kak sredstva pravovoy politiki. "Prohibitions as Means of Legal Policy". *Bulletin of the Samara Academy of Humanities. Ser.: Right. Issue 1*. P. 3–11 [in Russian].
22. *Tsvik, M.V., Petryshyn, O.V., Avramenko, L.V.* and others (2011) Zahalna teoriia derzhavy i prava. "General Theory of State and Law": a textbook / eds M.V. Tsvik, O.V. Petrishin. Kharkiv: Pravo, 2011. 584 p. [in Ukrainian].

23. *Tolmachev, V.V.* (2014) K voprosu o nekotorykh osobennostyakh tekhniki primeneniya pravovykh zapretov. "On the Issue of Some Features of the Technique of Applying Legal Prohibitions". Legal Science and Practice: Bulletin of the Nizhny Novgorod Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia 3 (27), 287–290 [in Russian].

24. *Iakovliev, P.O.* (2020) Pravovi zaborony yak zasib derzhavnogo rehuliuвання u sferi zabezpechennia informatsiinoi bezpeky. "Legal Prohibitions as Means of State Regulation in the Field of Information Security". Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. "Law" series. No 29. P. 232–237 [in Ukrainian].

25. *Vyrleeva-Balayeva, O.S.* (2012) Rol zapretov v stanovlenii gosudarstva i prava. Vestnik Samarskoy gumanitarnoy akademii. "The Role of Prohibitions in the Formation of the State and Law". Bulletin of the Samara Academy of Humanities. Series: Law. No 1. P. 55–59 [in Russian].

26. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. Kharkiv: Pravo, 2016. T. 11: Trudove pravo. Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 volumes. Kharkiv: Law, 2016. Vol. 11: Labor Law / editor.: S.M. Prilipko (chairman), M.I. Inshyn (Deputy Chairman), O.M. Yaroshenko and others; Nat. acad. of Legal Sciences of Ukraine; Inst. of State and Law. V.M. Koretsky NAS of Ukraine; Yaroslav the Wise Nat. Univ. 2018. 776 p. [in Ukrainian].

27. *Shymon, O.M.* (2020) Obmezhennia ta zaborony yak zasoby zapobihannia administratyvnykh pravoporushenniam, poviazanym z koruptsiieiu, u diialnosti derzhavnykh sluzhbovtziv v Ukraini. "Restrictions and Prohibitions as Means of Preventing Administrative Offenses Related to Corruption in the Activities of Civil Servants in Ukraine": Cand. ... Sci. (Law): 12.00.07. Kyiv. 201 p. [in Ukrainian].

28. *Andrusiak, T.H.* (1997) Teoriia derzhavy i prava. "Theory of State and Law". Lviv: Law for Ukraine Foundation, 1997. 198 p. [in Ukrainian].

UDC 342.76

Irkha Yurii,

PhD (Law), Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Research Department of the State Research Institute
MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6442-0974

LEGAL NATURE OF LEGAL RESTRICTIONS AND PROHIBITIONS

Research article highlights the essence of human freedom and forms of its expression. Attention is drawn to the existence of internal and external human freedom. The author believes that in a democratic state governed by the rule of law, a person must be guaranteed his or her inner freedom. At the same time, external manifestations of human freedom may and in some cases should be limited in order to ensure the peaceful coexistence of individuals and the progressive development of state and social institutions. In his opinion, the legal order in the state should be formed on the basis of the principle of the rule of law and ensure a reasonable balance of rights, freedoms and legitimate interests of man, society and the state, taking into account existing risks and threats to national interests.

The study notes that such a balance is achieved by defining in national legislation certain legal restrictions and prohibitions that govern the socio-political and financial-economic processes in the state, reconciling the antagonistic interests of subjects of law, building democracy and civil society.

The author concludes that legal restrictions and prohibitions should be considered as a regulatory requirement for subjects of law to refrain from certain types of

© Irkha Yurii, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).8](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).8)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravohorona.com/>

behavior that are socially harmful or pose a potential or real threat to the interests of man, society or state, under threat of bringing them to justice. Legal restrictions narrow the content and scope of a person's subjective right and thus determine the scope of permitted activities within the legal field. At the same time, legal prohibitions imperatively prevent the possibility of active or passive behavior of a subject of law in certain life circumstances.

The introduction of legal restrictions and prohibitions should be based on the financial, economic, socio-political, legal level of development of society, as well as the level of social well-being of citizens, the level of public confidence in government and its institutions. In addition, the process of such rule-making must take into account the risks and threats to national interests, as well as the negative and positive consequences that may arise for subjects of law after the establishment of legal restrictions and prohibitions for them.

Keywords: human freedom, limits of human freedom, legal regulation, methods of legal regulation, legal restriction, legal prohibition.

Отримано 19.10.2021

Колесник Вікторія Анатоліївна,
науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1860-7866

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ДЕСТРУКТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ВПЛИВАМ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ¹

У статті досліджено сучасний інформаційний простір, розрахований на різноманітні групи користувачів із широким колом інтересів. Розглянуто окремі проблемні питання, які виникають унаслідок використання деструктивної інформації. На прикладі Інтернету та медіа вивчені джерела сучасної інформації. Визначено, що кожен із користувачів має індивідуальні особливості, внаслідок чого і вплив різної інформації, у тому числі деструктивної, є різним.

Ключові слова: сучасний інформаційний простір, джерела інформації, інформація, “інформаційна булбашка”, маніпуляція, насильство.

Процес переходу від індустріального до постіндустріального суспільства створив передумови для неупинного розвитку і повсюдного використання інформаційних технологій. За їх допомогою наше буденне життя жваво наповнюється різноманітною інформацією, яка неоднорідна за своїм змістом і формою, багатогранна і різновекторна. Ураховуючи властивості інформації вона може мати як позитивний, так і негативний (деструктивний) вплив. Користувач, потрапляючи під деструктивний вплив інформації, може навіть не помічати, що на нього здійснюється певна насильницька дія, яка є складовою прихованого процесу або відкриття чогось нового не завжди позитивного або прийняттого для особи та суспільства взагалі.

Про багатогранність застосування інформації писали вчені різних сфер і галузей науки, а саме: Берн Е., Блумер Г., Бурдье П., Гальперин Я., Горячев А., Грачев Г., Гудін Р., Гуменюк О., Дзьобань О., Доценко Є., Дюпра Ж., Дюркгейм Е., Закатов А., Зеньковський В., Зимбардо Ф., Знаков В., Йокояма О., Казаков Ю., Кара-Мурза С., Карнегі Д., Лебон Г., Ляйпше М., Московічі С., Ольшанський Д., Ортега-і-Гассет Х., Поварнин С., Почепцов Г., Прото Л., Расторгуєв С., Рікер У., Рудінов Дж., Робінсон П., Сахнова Т., Сидоренко О., Чалдіні Р., Филмор Ч. Дж., Фройд З., Шейнов В., Шиллер Р., Шостром Е., Юнг К., Ядов В. та інші.

Науковці наголошують, що процес сприйняття, пізнання і переконань має індивідуальний характер і досить суперечливі інтерпретації. Така ситуація обумовлюється: реаліями часу, віком, статтю, національністю, соціальним статусом, а також постійним удосконаленням сучасних технологій, які мають можливість

¹ Початок. Продовження в наступному номері.

швидко корегувати, трансформувати інформацію з позитивної в негативну. З метою встановлення впливу (позитивного або деструктивного) інформації є необхідність у постійному аналізі та моніторингу кінцевого її результату (наслідків). Такий процес спонукає постійно оновлювати правові механізми щодо здатностей інформації. Що і стало предметом наукового дослідження.

Метою статті є висвітлення особливостей впливу деструктивної інформації на свідомість і поведінку людини; розкриття проблемних питань у функціонуванні правових механізмів протидії поширенню зазначеної інформації в інформаційному середовищі та вироблення рекомендацій щодо формування у споживачів інформації навичок критичного мислення та удосконалення зазначених механізмів і формування у споживачів логічного мислення.

Бурхливий і глобальний розвиток людської цивілізації дав низку надбань. Разом із позитивними моментами є і штучно створені масштабні (комплексні) ризики та загрози життєво важливим інтересам людини, суспільства та держави взагалі.

Із загалу надбань слід звернути увагу на інформаційні технології, які у сучасному світі превалюють над іншими та не завжди мають позитивний вплив. Інформаційні технології спрощують і полегшують наше життя, без них важко уявити сучасне життя. Вони також прискорюють створення, рух та обмін інформацією. Інформація на сьогодні є невід’ємною складовою повсякденного життя суспільства, використовується у всіх галузях, займає одне з ключових місць нашого життя. У одному із своїх виступів Рональд Рейган зазначив: “Інформація – кисень сучасного світу. Вона проникає крізь стіни, увінчані колючим дротом, вона долає електронні кордони” [1]. Також вона є:

– “формою управління суспільством, де основною цінністю є інформація, доступ до якої та маніпуляції з якою забезпечують владу над рештою членів соціуму. Також це є відомості про навколишній світ, процеси, які в ньому відбуваються, про події, ситуації, чийсь діяльність, що їх сприймають людина і живі організми, керуючі машини та інші системи” [1];

– “універсальною субстанцією, що пронизує усі сфери людської діяльності, слугує провідником знань і думок, інструментом спілкування, взаєморозуміння та співробітництва, утвердження стереотипів мислення та поведінки” [2].

Наведене свідчить про різне “зabarвлення” інформації, відсутність загального визначення та підходу до його сприйняття та застосування. Водночас інформація сприймається як щось універсальне, що застосовується у різних сферах життя з різною кінцевою метою, наслідками.

Фахівці різних галузей науки мають свої підходи до поняття про інформацію: “виділяються в якості основних компонентів ті, які найкращим чином відповідають її предмету і завданням. При цьому типова ситуація, коли поняття про інформацію, введене в межах однієї наукової дисципліни, може спростовуватися конкретними прикладами і фактами, отриманими в межах іншої науки” [3].

Ураховуючи різні підходи до тлумачення, вважаємо за потрібне інформацію розглядати як:

- товар, що має свою кодифікацію;
- зміст чогось, про що дізнаємося (дані, знання);

– сучасне динамічне явище (комунікація, вплив).

Завдяки своїм властивостям інформація пришвидшує сучасні соціальні процеси. Проте за рахунок цих же процесів інформація удосконалюється: здійснює перехід від одного стану до іншого – вищого свого ступеня розвитку. Під час такого процесу враховуються вимоги сьогодення та інтереси суспільства.

На нашу думку, сучасне суспільство та інформація – це взаємопов'язані та взаємодоповнюючі компоненти. Адже інформація стає необхідною (ключовою) складовою діяльності держави, як у загальному плані, так і в окремих її органах та організаціях, соціальних групах і окремих громадян.

У процеси, пов'язані з доступом, одержанням, опрацюванням, передачею інформації вкладаються чималі капітали, що, у час жорсткої конкуренції, зміцнює позиції інформації. Також дає підстави для застосування моделі “попиту та пропозиції”.

Серед основних складових значимості та конкурентоспроможності особи є володіння актуальною, корисною, вичерпною інформацією. Для того щоб бути затребуваним, індивід постійно наповнює, а згодом постійно оновлює “власну інформаційну базу – базу знань”. І чим більше індивід має в своєму арсеналі виняткової, рідкісної інформації та навиків, тим більше він затребуваний. Таким чином, це сприяє прогресу, підйому по сходинках свого розвитку. Як наслідок, найуживанішими висловлюваннями стають: “Хто не встиг, той спізнився”, “Хто володіє актуальною інформацією – той володіє світом”.

Інформація стає повітрям, за допомогою якого людина живе, і його повинно бути достатньо для повноцінного та якісного життя. Для того щоб задовольнити свої інформаційні потреби, особа звертається до різних джерел інформації. Одними з найпопулярніших джерел інформації є Інтернет і медіа, оскільки вони є доступними, місткими джерелами, які містять у собі актуальну, затребувану, у даний момент, інформацію. В одній із своїх публікацій Х. Ящук зазначила: “Інтернет володіє практично безмежними можливостями повідомляти нову інформацію кожен день і дуже швидко. Швидкість поширення інформації ще ніколи не була настільки високою: як тільки в світі відбувається якась гучна подія, згадка про неї одразу ж з'являється в Інтернеті, а потім блискавично розходить ся іншими сайтами і може через кілька хвилин стати відомою величезній кількості користувачів” [4].

Здається, що швидкість поширення, доступність інформації має лише позитивний бік. Але це лише на перший погляд. “Люди живуть в інформаційному просторі і щоденно отримують інформацію з Інтернету, преси, радіопередач, із екранів телевізорів. Перебуваючи в світі відірваному від реальності, вони можуть іти навіть проти своїх власних інтересів. Реальність відступає на другий план. У цьому розумінні людина не є вільною, тим більше, що існує низка способів ефективного інформаційного впливу” [5]. Медіа та Інтернет як складові сучасного інформаційного простору мають можливість виконувати функції інструментів інформаційного впливу. Такі можливості є підґрунтям для створення “інформаційної бульбашки”. У такій бульбашці, за допомогою автора інформації або у процесі її руху (трансформації), формуються провокуюча поведінка, погляди та думки громадян, ставлення до того чи іншого явища (події). І ця позиція може відірватися від загальноприйнятної.

Серед негативних проявів такої бульбашки є також створення сприятливих обставин, які допомагають:

– впливати на певну категорію людей;

– залишати непоміченими факти, думки, які йдуть у розріз із напрямом, визначеним цією “інформаційною бульбашкою”.

У переважній більшості випадків ми бачимо і читаємо те, що знаходиться лише в нашій стрічці новин або звичному нам медіа полі.

Проте вважаємо, що “інформаційна бульбашка” також і допомагає користувачу, а саме:

– скоротити час на пошук тієї чи іншої інформації;

– має можливість отримати від однодумців-користувачів цієї бульбашки консультацію або необхідне посилання та низку іншої актуальної для зацікавленої особи інформації.

Як відзначив засновник кібернетики Н. Вінер: “Інформація – це позначення змісту, що одержується з зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього і пристосування до нього наших почуттів. Процес одержання і використання інформації є процесом нашого пристосування до випадковості зовнішнього середовища і нашої життєдіяльності в цій сфері” [6].

Користувачі інформації передусім спрямовують свою увагу на швидкість отримання актуальної, необхідної інформації, потребу в отриманні та накопиченні певних даних, відомостей, підвищення рівня обізнаності. При цьому залишається поза увагою латентність інформації, що має прояв у вигляді недостовірності, суперечливості, оманливості, неправдивості, провокативності. Можливо, на перераховані особливості звертається увага, але поспіль, коли вже немає того критичного мислення, за допомогою якого ретельно обмірковується нова інформація та приймаються незалежні (виваженні) рішення, визначаються свої переконання. Із наведеного вбачається, що латентність інформації може негативно впливати на людину, яка не завжди або лише через певний час помічає його.

Навіть ледве помітний деструктивний вплив тисне на користувача. Особа може вважати, що сама приймає рішення, а не під впливом підготовленої певним чином інформації. Оскільки користувачі різняться один від одного, тому вплив і наслідки інформації також різняться. На нашу думку, деструктивний характер впливу визначається саме на підставі кінцевого результату (наслідків).

Деструктивна складова інформації, по-перше, може мати інформаційно-психологічний вплив на людську свідомість окремо визначеної особи або на більш широку аудиторію. У такому випадку відбувається так зване маніпулювання. Наприклад, “маніпулювання громадською думкою із застосуванням різноманітних технологій інформаційно-психологічного впливу – є достатньо масовим явищем у світі. В тому числі – і з метою політичного впливу та здійснення політичних завдань. Політичне маніпулювання громадською думкою – серйозна загроза як головним засадам демократичного суспільства, так і особистій інформаційно-психологічній безпеці громадян” [7]. Наслідки можуть проявлятися не одразу, а через певний час. Вплив забезпечується шляхом використання можливостей психології та соціальної інженерії, а також інформаційних технологій. Першочергова мета використання інформації може суттєво різнитися від кінцевого результату. Також під дію насамперед піддаються ті, хто не може чинити опір, не володіє або не має можливості володіти іншою (правдивою) інформацією. Разом із цим, вплив може передбачати загрозу здійснення насильства.

По-друге, це приховане управління, завдяки чому досягається в односторонньому порядку завчасно спланована ціль. У такому разі індивід не усвідомлює, що потрапляє під раніше сплановану маніпулятором дію. Фінальним

результатом є те, що об'єкт маніпуляції вірить у правдивість хибної, спотвореної інформації.

По-третє, це якісно спланований процес, спрямований на прогнозований розвиток, сценарій дій, подій. Під час такого процесу доноситься, спотворюється, замовчується інформація, що сприяє розхитуванню ситуації.

У результаті таких дій деструктивної інформації на підсвідомості індивіда закладається інформація, що сприяє діям, не притаманним йому особисто або групі осіб. Згодом така інформація сприймається зовсім по-іншому. “Масова поведінка людей часто заснована на реалізації ними твердих автоматичних моделей поведінки. Як у людей, так і у тварин зазначені автоматичні моделі поведінки найчастіше приводяться в дію яким-небудь одним значимим елементом інформації, що дозволяє індивідові приймати “правильне” рішення в конкретній ситуації без ретельного й повного аналізу всіх інших елементів інформації. Така поведінка має свої переваги й недоліки. До переваг стереотипного реагування варто віднести його ефективність і “економічність”, оскільки, реагуючи на головну, на його думку, інформацію, індивід зберігає свій час, енергію й розумовий потенціал. До недоліків – можливість здійснення грубих помилок, оскільки він реагує тільки на окремий елемент доступної інформації, діє автоматично, без її всебічного аналізу. Ймовірність здійснення помилки зростає багаторазово, коли маніпулятори прагнуть отримати для себе вигоду, переконуючи у вигідності й правильності дії, що нав'язується, організувати надходження інформації так, щоб змусити людину вчинити бажані для них дії у відповідний для них час. Таким чином, у міру ускладнення соціально-економічних і соціально-політичних відносин, посилення протиріч у суспільстві людині все складніше розібратися у тому, що коїться. Вихід із цього становища більшість людей бачить у полегшенні для себе інтерпретації подій, які відбуваються, шляхом формування стереотипного реагування на них. Таке реагування проявляється, зокрема, у вигляді появи культу вождя (із супутньою його ідеалізацією й символізацією), тиражування психологічних і соціальних кліше тощо, а також підсилюється шляхом введення монополії на інформацію, що сприяє реалізації маніпулювання” [8].

Такий вплив може нести компоненти насильства, що порушує права і свободи людини, створює небезпеку для існування демократичного та громадського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лук'янюк В. Правила життя Рональда Рейгана. Цей день в історії від 28.05.2017. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/PZ40/> (дата звернення: 16.07.2021).
2. Інформація. Словник іншомовних термінів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%B3%ED%F4%EE%F0%EC%E0%F6%B3%FF> (дата звернення: 24.09.2021).
3. Поняття “інформація”. URL: <https://quizlet.com/517414539/%D0%9F%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F-%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-flash-cards/> (дата звернення: 24.09.2021).
4. Інформація: її властивості та види. ТІП_конспект_лекцій.pdf. URL: <http://www.compiko.lviv.ua/wp-content/uploads/tip/tip2.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).
5. Яцук Х. Можливості мережі Інтернет. URL: <https://sites.google.com/site/istoriarozvitkumereziinternet/mozlivosti-merezi-internet> (дата звернення: 30.07.2021).
6. Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації. URL: #Likbez_InfoWAR. URL: <https://strategic.com.ua/istinno-totalna-vijna-tse-vijna-za-dopomogoyu-informatsiyi/> (дата звернення: 04.08.2021).
7. Винер Н. Кибернетика или управление и связь в животном и машине; или Кибернетика и общество. 2-е изд. М.: Наука; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. 344 с.

8. *Лігачова Н., Черненко С., Іванов В.* та ін. Маніпуляції на ТБ. Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних телепрограмах українського телебачення: моніторинг, рекомендації щодо захисту від впливу та запобігання застосуванню. Принципи відкритої редакційної політики телеканалів. К.: Телекритика, Інтерньюз-Україна, 2003. с. 218.

9. Маніпуляція й маніпулятивні технології. Агентство Стратегічних Досліджень (АСД). URL: <http://sd.net.ua/2012/03/06/manipulyaciya-j-manipulyativni-texnologiyi.html> (дата звернення: 03.09.2021).

REFERENCES

1. *Lukianiuk V.* Rules of life Ronald Wilson Reagan. “This day in history” 28.05.2017. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/PZ40/> (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

2. Information. Dictionary of foreign terms. URL: <https://www.jnsn.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%B3%ED%F4%EE%F0%EC%E0%F6%B3%FF> (Date of Application: 24.09.2021) [in Ukrainian].

3. The concept of “Information”. URL: <https://quizlet.com/517414539/%D0%9F%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F-%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-flash-cards/> (Date of Application: 24.09.2021) [in Ukrainian].

4. Information: its properties and types. TYPE_lecture_notes.pdf. URL: <http://www.compiko.lviv.ua/wp-content/uploads/tip/tip2.pdf> (Date of Application: 10.09.2021) [in Ukrainian].

5. *Yashchuk Kh.* Internet capabilities. URL: <https://sites.google.com/site/istoriarozvitkume-reziinternet/mozlivosti-merezi-internet> (Date of Application: 30.07.2021) [in Ukrainian].

6. A truly total war is a war with information. URL: #Likbez_InfoWAR. URL: <https://strategic.com.ua/istinno-totalna-vijna-tse-vijna-za-dopomogoyu-informatsiyi/> (Date of Application: 04.08.2021) [in Ukrainian].

7. *Norbert W.* Cybernetics, or control and communication in an animal and a machine; or Cybernetics and Society / 2nd edition. M.: Science; Main editorial office of publications for foreign countries, 1983. 344 p. [in Russian].

8. *Lihachova, N., Chernenko, S., Ivanov, V., Datsiuk, S.* Manipulation on TV. Manipulative technologies in information-analytical TV programs of Ukrainian television: monitoring, recommendations on protection against influence and prevention of application. Principles of open editorial policy of TV channels. K. 2003. Telecriticism, Internews-Ukraine. 218. [in Ukrainian].

9. Manipulation and manipulative technologies. Agency for Strategic Studies (ASS). URL: <http://sd.net.ua/2012/03/06/manipulyaciya-j-manipulyativni-texnologiyi.html> (Date of Application: 03.09.2021) [in Ukrainian].

UDC 340.13:342.95

Kolesnyk Victoriia,

Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0003-1860-7866

LEGAL PROBLEMS OF COUNTERACTION TO DESTRUCTIVE INFORMATION INFLUENCES IN THE MODERN INFORMATION SPACE

The article explores the modern information space, which is an integral part of everyday life. The life of a modern person is built in such a way that he is constantly in the information space against his will. Along with this, with its help the modern information society is developing, where information plays a key role. At this stage of development of society, information has expanded its capabilities. From now on it is perceived as a commodity that has its own quotation; the content of something we learn (data, knowledge); modern dynamic phenomenon (communication, influence).

© Kolesnyk Victoriia, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).9](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).9)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravoohorona.com/>

Given the role of information, a person uses available sources of information, including the Internet and the media, which have become an integral part of humanity. The user, taking certain steps to search for this or that information, involuntarily falls into the so-called “information bubble”. Being in this bubble, the user mostly pays attention to the information that he likes or agrees with. Thus, the user is not even interested in other approaches to the interpretation of information, limiting their worldview, rights and freedoms, narrowing their environment and sphere of interests. In such circumstances, the user during processing does not pay attention to the positive or destructive content of information. Some problematic issues that arise due to the destructive impact of information are considered. This kind of influence is manipulated by the user, who may perform actions that are not typical for him or reveal “hidden” aspects of the person. In addition, the impact may be a threat of violence. It is determined that each of the users has individual characteristics, as a result of which the influence of different information, including destructive, is different. Therefore, experts emphasize the urgency of carrying out, within the law, measures aimed at overcoming the destructive impact of information. Because such influence contains a violent component against the individual and society in general. It should be noted that even when identifying information with a violent component, it is difficult to find the original source of information or to prosecute the author of the original source or the one who transformed the information from positive to destructive. The fact is that this “source of violence” may be located in another part of the globe, where such submission of information does not contain elements of violation of the law. Therefore, he cannot be prosecuted.

Keywords: modern information space, sources of information, information, “information bubble”, manipulation, violence.

Отримано 20.10.2021

УДК 342.92

Косілова Ольга Іванівна,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії права і
держави та конституційного права
Університету державної фіскальної служби України
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-5574-3771

ІНСТРУМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

У статті проаналізовано значення інструментів адміністративного права у забезпеченні політичних прав і свобод. Обґрунтовано, що серед інструментів адміністративно-правового забезпечення політичних прав чільне місце займають нормативно-правові та адміністративні акти. Наголошено на важливості фактичних дій як інструментів адміністративного права, зокрема реєстраційних дій та складання протоколів про адміністративне правопорушення у системі забезпечення та відновленні порушених політичних прав і свобод.

Ключові слова: політичні права, інструменти адміністративно-правового забезпечення, форми адміністративно-правового забезпечення, публічне адміністрування, нормативно-правовий акт, адміністративний акт, адміністративний договір, фактичні дії.

Інструменти адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян посідають важливе місце в системі суспільних відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією, охороною, захистом та відновленням порушених прав і свобод. Головним обов'язком органів публічного управління, наділених владно-розпорядчими функціями, є забезпечення прав та свобод людини та громадянина та створення сприятливих умов для їх реалізації

Дослідження адміністративно-правових інструментів у діяльності органів публічної адміністрації стали предметом наукового аналізу В.Б. Авер'янова, К.К. Афанасьєва, О.В. Джафарова, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, Р.О. Куйбіди, Р.С. Мельника, І.В. Патерило, В.П. Тимошука, М.М. Тищенко та інших.

Мета статті полягає в розгляді доктринальних положень щодо розуміння сутності та змісту інструментів діяльності органів публічної адміністрації у сфері забезпечення політичних прав і свобод.

Загалом, за визначенням В. Авер'янова, “адміністративне право має визначатися як “право забезпечення і захисту прав людини” [1, с. 10]. Зокрема, запропонована ним людиноорієнтована ідеологія базується на тому, що держава як національно сформована інституція має слугувати забезпеченню потреб та інтересів

людини й діяти на її благо через усебічне дотримання прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності публічної адміністрації [2, с. 52]. Виходячи з цього, цілком логічною є теза про те, що межі державного владарювання мають встановлюватися негативним способом: не через дозвіл, а через обмеження чи заборону стосовно дій органів державної влади [3, с. 74].

Як слушно зауважує М.А. Бояринцева: “Врегульовані адміністративним законодавством права реалізуються при здійсненні будь-яких видів прав і свобод, зокрема: особистих, політичних, соціальних, економічних та культурних прав і свобод. І це не випадково, адже передусім через відносини з органами виконавчої влади, їхніми посадовими особами громадянам надається можливість практично скористатися більшістю з наданих їм Конституцією та законами України прав і свобод, виконати покладені на них обов’язки” [3, с. 164].

Інструменти адміністративно-правового забезпечення відіграють важливу роль у реалізації та забезпеченні всього спектра конституційних прав і свобод, зокрема й політичних. Для розуміння особливостей реалізації політичних прав за допомогою інструментів адміністративно-правового забезпечення слід визначити критерії віднесення конституційних прав до групи політичних прав. Політичні права часто визначають як права, що належать людині як члену політичного співтовариства, коли він виступає насамперед як громадянин держави [4, с. 115]. Таким чином, одним із визначальних критеріїв є приналежність до громадянства конкретної держави. Відповідно до загальних вимог щодо фізичної особи у реалізації своїх прав і свобод є те, що особа повинна бути дієздатною. Політичними правами є права, за допомогою яких особа (громадянин) може здійснювати визначальний вплив на формування державної політики, формування складу представницьких органів держави, контролювати їх діяльність тощо.

Щодо особливостей реалізації політичних прав в адміністративному праві, то їх слід визначити передусім як суб’єктивні права у сфері публічного управління (або суб’єктивні публічні права приватної особи), як “надану і гарантовану державою, а також закріплену в адміністративно-правових нормах міру можливої (дозволеної) поведінки особи (суб’єкта), що забезпечена кореспондованим зобов’язанням іншого суб’єкта у правовідносинах публічного управління” [5, с. 127].

Як зазначає В.Б. Авер’янов, за своїм змістом політичні права громадян в адміністративному праві можна визначити як участь у державному управлінні та соціально-політична активність: право на державну службу, внесення пропозицій, одержання необхідної інформації та документів у встановленій формі, проведення зборів, мітингів, демонстрацій, створення громадських об’єднань чи входження в них та інше [3, с. 164].

Серед конституційних прав, які реалізуються в адміністративно-правових відносинах, Р. Мельник та В. Бевзенко визначають політичні права як такі, що реалізуються шляхом конкретизації прав та свобод приватних осіб і можуть реалізовуватися у сфері публічного адміністрування (реалізація конституційної формули “утвердження прав і свобод людини”, формування досконалих механізмів реалізації прав та свобод людини і громадянина у сфері публічного адміністрування (реалізація конституційної формули “забезпечення прав і свобод людини”);

поліпшення механізмів контролю інституцій громадянського суспільства за діяльністю суб'єктів публічної адміністрації [6, с. 62].

Щодо особливостей реалізації суб'єктивних прав в адміністративному праві, то серед них слід відзначити публічність прав, тобто змогу приватних осіб впливати на управлінські процеси, брати участь у державній і суспільно-політичній діяльності, реалізовувати права і свободи, надані Конституцією, оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, їх посадових осіб до суду чи в позасудовому порядку [7, с. 116].

Слід наголосити, що у сучасній правовій літературі паралельно застосовуються терміни “інструменти” та “форми” адміністративно-правового забезпечення. У зв'язку з цим слід конкретизувати зміст цих правових понять та навести деякі думки вітчизняних науковців з цього питання.

Зокрема, І.В. Патерило зазначає, що інститут форм державного управління було сформовано за радянських часів, тобто тоді, коли управлінська діяльність (управління) визнавалася в якості єдино можливої форми функціонування органів державної влади і насамперед органів державного управління [8, с. 174]. На сьогодні відбулася диференціація діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на управлінську та публічно-сервісну [9, с. 189].

Автори підручника з адміністративного права за загальною редакцією В. Галунька дотримуються позиції, що інструменти адміністративного права відповідають новому підходу до визначення форми публічного адміністрування. Зокрема, вони визначають інструмент публічного адміністрування як зовнішній вираз однорідних за своїм характером і правовою природою груп адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, реалізований у межах суворої відповідності, визначеної законом компетенції з метою досягнення бажаного для публічного адміністрування результату [5, с. 144].

Т.М. Кравцова та Н.О. Петрова зазначають, що публічним адмініструванням є спеціально упорядкована адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації, спрямована на досягнення публічного інтересу, яка обумовлена нормативно-правовими актами, що здійснюється за допомогою інструментів публічного адміністрування. Найбільш поширеними інструментами діяльності публічної адміністрації (публічне адміністрування) у сфері державної допомоги можуть бути нормативні й індивідуальні (адміністративні) акти [10].

Ми поділяємо думку В.Б. Авер'янова, який зазначив, що вживання поняття саме “форма державного управління” є таким, що вичерпало себе, оскільки воно є вужчим за вчення про діяльність публічної адміністрації. По-перше, управління не є єдиним інструментом (формою) діяльності публічної адміністрації, а, по-друге, поняття “державне” є значно вужчим за “публічне” й охоплює органи виконавчої влади без інших суб'єктів публічного управління, як-то органи місцевого самоврядування. Як наслідок, на заміну поняття “форма державного управління” прийшло поняття “форма адміністративно-правового регулювання”, яке відповідає усім вимогам діяльності публічної адміністрації [11, с. 215].

Авторський колектив підручника з адміністративного права на чолі з В. Колпаковим надають перевагу поняттю форми публічного адміністрування. Зокрема, вони вважають, що публічне адміністрування розкриває основні напрями

цілеспрямованої діяльності суб'єктів владних повноважень щодо виконання адміністративних зобов'язань, тоді як форми показують, яким чином це здійснюється. Оскільки за допомогою форм публічного адміністрування практично реалізуються завдання та функції публічної адміністрації, то від їх використання значною мірою залежить успіх владної діяльності. Форми покликані забезпечувати найбільш доцільне виконання функцій адміністрування, досягнення його цілей із найменшими витратами сил, засобів і часу [12].

О. Сукманова застосовує термін “інструменти публічного адміністрування” й визначає їх як зовнішньо виражені засоби (форми), способи та прийоми впливу (методи) адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації, які становлять механізм публічного адміністрування та сукупно використовуються в межах повноважень суб'єктами публічної адміністрації з метою врегулювання правовідносин у певній сфері. Таким чином, дослідниця робить висновок, що “форми публічного адміністрування” становлять основу інструментів публічного адміністрування [13, с. 331], а термін “інструменти публічного адміністрування” є більш широким та універсальним, ніж форми.

О. Нижник вважає, що з метою адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу та з огляду на необхідність удосконалення діяльності публічної адміністрації щодо належної реалізації прав і свобод громадян доцільно ввести в правовий обіг категорію “інструменти діяльності публічної адміністрації”, під якою необхідно розуміти зовнішньо виражену дію органів публічної адміністрації, яка являє собою чітко визначену законом сукупність прийомів і засобів, застосування яких приводить до юридичних наслідків, що здійснюються в межах компетенції з метою виконання поставлених перед ними мети й завдань [14, с. 117].

Якщо звернутись до європейського досвіду розуміння сутності та змісту відповідної проблематики, то слід зауважити, що в європейських країнах не вживаються такі категорії, як “форми державного управління”, “форми управлінської діяльності”, “правові” чи “неправові форми управління”, “форми публічного адміністрування”. Натомість з аналізу європейської літератури випливає, що для позначення нормативних та адміністративних актів публічної адміністрації, адміністративних договорів тощо широко використовується категорія “інструменти діяльності публічної адміністрації”. Наприклад, у Франції односторонній адміністративний акт розглядається як ключовий “інструмент” адміністративної діяльності [15], а адміністративні договори – як “інструменти” або “юридичні інструменти” публічно-приватного партнерства [16].

Отже, з метою уніфікації представлених позицій вважаємо за доцільне надати перевагу поняттю “інструменти діяльності публічної адміністрації” над формами публічного адміністрування та надалі використовувати це поняття, а не форми публічного адміністрування.

До інструментів публічного адміністрування В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко відносять: нормативні акти, адміністративні акти, адміністративні договори, плани та фактичні дії [5, с. 144].

На наше переконання, найбільш вдалою є класифікація інструментів публічного адміністрування, запропонована Р.С. Мельником. Так, вчений виокремлює

такі інструменти, які може використовувати у своїй діяльності національна публічна адміністрація: 1) нормативно-правові акти; 2) адміністративні акти; 3) адміністративні договори; 4) плани; 5) фактичні дії [6, с. 188].

Інструменти публічного адміністрування характеризуються такими ознаками: вони є зовнішнім виразом форми адміністративної діяльності публічної адміністрації; відображають правову динаміку публічного адміністрування; залежать від змісту компетенцій суб'єктів публічної адміністрації; зумовлені реалізацією адміністративних обов'язків суб'єктів публічної адміністрації; їх вибір зумовлюється специфікою поставленої мети щодо певного об'єкта публічного впливу, що встановлює найбільш ефективний варіант діяльності [5, с. 143–144].

Таким чином, на основі проведеного аналізу можемо зробити проміжний висновок, що до інструментів адміністративного права у сфері реалізації політичних прав можна віднести: адміністративні нормативні акти, адміністративні індивідуальні акти, адміністративні договори, інші юридично значущі дії спрямовані на забезпечення реалізації політичних прав).

З огляду на викладене, вважаємо за доцільне з теоретичної й практичної позицій більш детально розглянути адміністративно-правові інструменти реалізації політичних прав.

Першу групу інструментів адміністративного права у сфері забезпечення політичних прав становлять нормативні адміністративні акти. Як наголошує Р.С. Мельник, нормативні адміністративні акти містять норми адміністративного права, у зв'язку із чим вони є неперсоніфікованими, розрахованими на багаторазове застосування, а також приймаються суб'єктами публічної адміністрації [6, с. 251].

Загалом, адміністративні акти органів публічної адміністрації можна визначити як інструменти, за допомогою яких реалізуються їхні завдання шляхом розроблення, ухвалення й нормативно-правового закріплення публічно-управлінського рішення, що, у свою чергу, пов'язане з виникненням, зміною, припиненням певних правовідносин з метою забезпеченням прав і свобод людини та громадянина [2, с. 55].

Нормативні акти є найбільш ємним виразом процесу реалізації владних повноважень публічної адміністрації. Їх роль знаходить своє відображення у їх змісті. За їх допомогою, зокрема, забезпечується механізм реалізації конституційного статусу громадян і та їх об'єднань (наприклад, Указ Президента України від 7 лютого 2008 р. “Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування”) [17]; встановлюються необхідні обмеження і заборони, покладаються спеціальні обов'язки або надаються спеціальні права у сфері виконання адміністративних зобов'язань публічної адміністрації (наприклад, акти про надзвичайний стан, про в'їзд в Україну та виїзд із неї); визначається порядок учинення певних дій (можливо, порядок проведення мітингів і демонстрацій); забезпечується законність у діяльності публічної адміністрації та громадян.

Другу групу інструментів у сфері забезпечення політичних прав становлять адміністративні індивідуальні акти. Р. Мельник вважає, що адміністративний індивідуальний акт – це будь-яке розпорядження (рішення) суб'єкта публічної

адміністрації, спрямоване на регулювання окремого (конкретного) випадку у сфері публічного адміністрування, яке тягне юридичні наслідки [7, с. 263].

Індивідуальні акти управління не є джерелами адміністративного права, оскільки вони не передбачають норм права. Вони спрямовані на реалізацію приписів нормативно-правових актів і не тільки адміністративних, а й інших галузей права. За своїм характером індивідуальні акти управління є розпорядчими актами, оскільки в них знаходить свій прояв юридично-владне волевиявлення суб'єкта публічної адміністрації щодо конкретного об'єкта. Індивідуальні акти управління не підлягають державній реєстрації в органах юстиції, як це має місце стосовно нормативно-правових актів [18, с. 178–179].

За критерієм суб'єктів, які мають право видавати чи приймати індивідуальні адміністративні акти, виділяють: а) акти Кабінету Міністрів України; б) акти центральних органів виконавчої влади; в) акти місцевих органів виконавчої влади; г) акти органів місцевого самоврядування; д) акти підприємств, установ, організацій, які володіють адміністративними повноваженнями [19, с. 7–8].

До наступної групи інструментів відносимо адміністративний договір. У правовій літературі є різні підходи щодо визначення сутності та юридичних наслідків договорів. Зокрема, адміністративний договір є різновидом публічно-правового договору. У системі правових зв'язків він посідає проміжне місце між адміністративним актом як одностороннім волевиявленням державного органу влади та договором приватноправового характеру [20, с. 168].

Ю.П. Битяк наголошує, що хоча договір часто розглядається як індивідуально-правовий акт, який не є джерелом права, однак, сучасний досвід свідчить про деякі випадки нормативності договорів у сфері виконавчої влади. Науковець визначає адміністративний договір як правовий акт управління, що ухвалюється на підставі норм права двома (або більше) суб'єктами адміністративного права, один із яких обов'язково є органом виконавчої влади, може містити у собі загальнообов'язкові правила поведінки (нормативний характер) або встановлювати (змінювати, припиняти) конкретні правовідносини між його учасниками (індивідуальний характер). Адміністративні договори можуть укладатися й органами місцевого самоврядування. У зв'язку з цим, вважає дослідник, нормативні адміністративні договори є джерелами адміністративного права (у значенні зовнішньої форми права) [3, с. 98].

Якщо адміністративному акту властиве переважно одностороннє волевиявлення з боку публічної адміністрації, яке має юридичне значення, то адміністративний договір являє собою погоджене волевиявлення двох і більше суб'єктів адміністративного права. Так, відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України, під адміністративним договором розуміється дво- або багатостороння угода, зміст якої складають права та обов'язки сторін, що впливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією зі сторін угоди [21].

І.В. Патерило зазначає, що необхідно шукати нові критерії для відмежування адміністративного договору від інших видів договору, оскільки суб'єкт владних повноважень може вступати і в цивільно-правові відносини, спрямовані на укладання цивільного договору. На нашу думку, головна ознака адміністративного

договору полягає у характері прав і обов'язків, які сторони беруть на себе. Відповідно, договір буде адміністративним у тому випадку, коли права і обов'язки його учасників будуть спрямовуватись на виконання публічних завдань, тобто тих, які знайшли закріплення у нормах публічного права. Таким чином, під адміністративним договором, на наше переконання, необхідно розуміти угоду сторін, спрямовану на виникнення, зміну та припинення правовідносин у сфері публічного права [8, с. 174–175].

До адміністративних договорів як інструментів реалізації у сфері забезпечення політичних прав можна віднести, наприклад, Конституційний договір про основні засади організації і функціонування державної влади і місцевого самоврядування, який укладений 8 червня 1995 р. Так, Верховна Рада України і Президент України (на той час глава виконавчої влади) уклали договір, який мав найвищу юридичну силу (законодавство України було чинним лише в тій частині, що йому не суперечило) і діяв до прийняття Конституції України 1996 року. Розділ другий цього договору визначав повноваження Верховної Ради України, розділ третій – Президента України, розділ четвертий – Кабінету Міністрів України. Правовий статус місцевих державних адміністрацій визначався у ст. 46 Конституційного договору [22, с. 96].

Наступним інструментом адміністративно-правового забезпечення є фактичні дії. Їх можна визначити як здійснення реєстраційних та інших юридично значущих дій, що є формою діяльності публічної адміністрації [18].

Деякі дослідники вбачають у реєстрації тільки елемент технічного обліку. Проте державна реєстрація має не лише інформаційне значення. Її роль в основному полягає в тому, щоб підтвердити юридичні факти. Очевидно, акт реєстрації є рішенням публічної адміністрації, що вказує на юридичний стан суб'єкта. Реєстраційні дії мають юридичні наслідки.

Повноваження публічної адміністрації щодо здійснення реєстраційних дій закріплені нормативно. Так, Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року за виконавчими органами місцевих рад закріплюється широке коло реєстраційних дій, серед яких у тому числі й реєстрація у встановленому порядку місцевих об'єднань громадян, органів територіальної самоорганізації населення, які створюються і діють відповідно до законодавства (ст.ст. 30, 33–34, 38) та ін. До інших юридично значущих дій належать: прийняття присяги, службове атестування, складання протоколу про адміністративне правопорушення тощо [18].

Проведений аналіз теоретичних джерел та нормативно-правових актів дозволяє зробити нам такі висновки. Забезпечення політичних прав і свобод людини і громадянина полягає у створенні відповідних умов для здійснення прав і свобод людини, що має три цілеспрямовані сфери державної діяльності:

1. Сприяння реалізації прав і свобод людини (шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних та юридичних гарантій);
2. Охорона прав і свобод людини (створення системи заходів, спрямованих на попередження правопорушень, усунення причин, що їх спричиняють);
3. Захист прав і свобод людини у разі їх порушення (створення певної системи засобів і факторів, застосування яких пов'язане з наявністю ситуації, за якої порушуються права, та відновлення порушеного права).

Визначаючи зміст заходів та засобів щодо забезпечення зафіксованих у розділі Конституції України політичних прав та свобод, можна зазначити, що їх реалізація по суті є обмеженнями щодо діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, оскільки політичні права мають негативний характер щодо участі держави у їх забезпеченні. Політичні права, які реалізуються в адміністративно-правових відносинах, спрямовані на формування досконалих механізмів реалізації прав та свобод людини і громадянина у сфері публічного адміністрування.

Застосування інструментів адміністративно-правового забезпечення є важливим елементом системи забезпечення та гарантування прав і свобод громадян. Серед інструментів адміністративно-правового забезпечення політичних прав чільне місце займають нормативно-правові та адміністративні акти. За ступенем важливості та частотою використання менш важливе місце посідають адміністративні договори та плани. Натомість фактичні дії, що полягають у здійсненні реєстраційних дій, зокрема громадських об'єднань, політичних партій, органів територіальної самоорганізації населення, як і складання протоколів про адміністративне правопорушення, мають важливе місце у системі забезпечення та відновлення порушених політичних прав і свобод.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Авер'янов В.* Адміністративне право України: доктринальні аспекти реформування. Право України. 1998. № 8. С. 9–10
2. *Коваль М., Ковбас І.* Понятійно-сутнісний аналіз адміністративного акта в теоретико-правових розробках і під час застосування в законодавстві України. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2019. № 3. С. 51–56. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/2/part_2/12.pdf (дата звернення: 03.08.2021).
3. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Видавничий Дім "Ін-Юре", 2002. 668 с.
4. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. Х.: Право, 2008. 416 с.
5. *Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О.* та ін. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
6. *Мельник Р.С., Бевзенко В.М.* Загальне адміністративне право: навч. посібник / за заг. ред. Р.С. Мельника. К.: Ваїте, 2014. 376 с.
7. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцько, О. Правоторової. Вид. 3-є. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
8. *Патерило І.В.* Інструменти діяльності публічної адміністрації: сутність та зміст. Серія "Право", 2014. Вип. 27. Т. 2. С. 174–179.
9. *Авер'янов В.Б., Дерезь В.А., Школик А.М.* та ін. Державне управління: Європейські стандарти, досвід та адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Юстініан, 2007. 288 с.
10. *Кравцова Т.М., Петрова Н.О.* Інструменти публічного адміністрування у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). Ч. 2. № 2. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/17.pdf (дата звернення: 03.08.2021).
11. *Жуков М.С.* Форми та методи адміністративно-правового регулювання чи інструменти діяльності публічної адміністрації: порівняльний аналіз. Юридичний науковий електронний журнал, 2020. № 2. С. 215–218. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/57.pdf (дата звернення: 03.08.2021).
12. Курс адміністративного права України: підручник / В. Колпаков та ін.; за ред. В. Коваленка. Київ: Юрінком-Інтер, 2012. 808 с.
13. *Сукманова О.* Публічне адміністрування охорони права власності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 559 с.

14. *Нижник О.* Адміністративно-правові інструменти реалізації державної регіональної політики у сфері вищої освіти. Підприємництво, господарство і право, 2016. № 2. С. 117–121.
15. *Que sont les actes administratifs unilatéraux .* Vie publique. 2013. URL: <http://www.vie-publique.fr/decouverteinstitutions/institutions/administration/action/voies-moyens-action/que-sont-actes-administratifsunilateraux.html>. (дата звернення: 03.08.2021).
16. *Muller E.Ch.M.* The legal instruments of public-private partnerships: Theses de doctorat. URL: <http://scd-theses.u-strasbg.fr/1862/> (дата звернення: 03.08.2021).
17. *Кузьменко О.В., Пастух І.Д., Плугатир М.В.* та ін. Адміністративне право. Загальна частина. Мультимедійний навчальний посібник. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/adm_pravo_zch/nm/lec7.html (дата звернення: 03.08.2021).
18. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2003. 893 с.
19. *Мандюк О.О.* Індивідуальні адміністративні акти: теорія та практика застосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Нац. ун-т “Львівська політехніка”. Львів, 2017. 21 с.
20. Публічне адміністрування в Україні: навч. посібник / В.Б. Дзюндзюк, Н.М. Мельтюхова, Н.В. Фоміцька; за заг. ред. В.В. Корженка, Н.М. Мельтюхової. Х.: Магістр, 2011. 306 с.
21. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 03.08.2021).

REFERENCES

1. *Averianov, V.* (1998) *Administrativne pravo Ukrainy: doktrynalni aspekty reformuvannia.* “Administrative Law of Ukraine: Doctrinal Aspects of Reform”. *Law of Ukraine*” 8, 9–10 [in Ukrainian].
2. *Koval, M., Kovbas, I.* (2019) *Poniatiino-sutnisnyi analiz administrativnoho akta v teoretyko-pravovykh rozrobkakh i pid chas zastosuvannia v zakono-davstvi Ukrainy.* “Conceptual and Essential Analysis of the Administrative act in Theoretical and Legal Developments and during Application in the Legislation of Ukraine”. *National Legal Journal: Theory and Practice* 3, 51–56. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/2/part_2/12.pdf (Date of Application: 03.08.2021) [in Ukrainian].
3. *Vykonavcha vlada i administrativne pravo.* “Executive Power and Administrative Law” / for general. ed. of V.B. Averyanov. K.: In-Jure Publishing House, 2002. 668 p. [in Ukrainian].
4. *Konstytutsiine pravo Ukrainy.* “Constitutional Law of Ukraine”: textbook. / eds Kolisnyk V.P. and Barabash Y.G. Kh.: Pravo, 2008. 416 p. [in Ukrainian].
5. *Halunko V., Dikhtievskiy P., Kuzmenko O., Stetsenko S.* and others (2018) *Administrativne pravo Ukrainy.* Administrative law of Ukraine. Full course: textbook. Kherson: OLDI–PLUS. 446 p. [in Ukrainian].
6. *Melnyk, R.S., Bevzenko, V.M.* (2014) *Zahalne administrativne pravo.* General administrative law: textbook / for general ed. R.S. Melnik. K.: Vaite, 376 p. [in Ukrainian].
7. *Administrativne pravo Ukrainy. Povnyy kurs.* Administrative law of Ukraine. Full course: textbook / ed. V. Galunko, O. Pravotorov. View. 3rd. Kyiv: Academy of Administrative and Legal Sciences, 2020. 466 p. [in Ukrainian].
8. *Paterylo, I.V.* (2014) *Instrumenty diialnosti publichnoi administratsii: sut-nist ta zmist.* “Tools of Public Administration: Essence and Content”. Series “Law” 2014. Issue 27. Vol. 2. P. 174–179 [in Ukrainian].
9. *Derzhavne upravlinnia: Yevropeiski standarty, dosvid ta administrativne pravo.* Public administration: European standards, experience and administrative law / V.B. Averianov, V.A. Derets, A.M. Shkolyk and others; for general ed. V.B. Averyanov. K.: Yustinian, 2007. 288 p. [in Ukrainian].
10. *Kravtsova, T.M., Petrova, N.O.* (2020) *Instrumenty publichnoho administruvannia u sferi derzhavnoi dopomohy subiektam hospodariuvannia.* “Tools of Public Administration in the Field of State Aid to Business Entities”. *Scientific notes of TNU named after V.I. Vernadsky.* Series: Legal Sciences. Vol. 31 (70). Part 2. No 2. 2020. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/17.pdf (Date of Application: 03.08.2021). [in Ukrainian].
11. *Zhukov, M.S.* (2020) *Formy ta metody administrativno-pravovoho rehuliu-vannia chy instrumenty diialnosti publichnoi administratsii: porivnialnyi analiz.* “Forms and Methods of Administrative and Legal Regulation or Tools of Public Administration: a Comparative Analysis”.

Legal Scientific Electronic Journal 2, 215–218. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/57.pdf (Date of Application: 03.08.2021) [in Ukrainian].

12. Kurs administratyvnoho prava Ukrainy. Course of administrative law of Ukraine: textbook / V. Kolpakov and others; ed. V. Kovalenko. Kyiv: Yurinkom-Inter, 2012. 808 p. [in Ukrainian].

13. *Sukmanova, O.* (2019) Publichne administruvannya okhorony prava vlasnosti v Ukraini. “Public Administration of Protection of Property Rights in Ukraine”: thesis ... Doct. Sci. (Law). Kyiv, 2019. 559 p. [in Ukrainian].

14. *Nyzhnyk, O.* (2016) Administratyvno-pravovi instrumenty realizatsii derzhavnoi rehionalnoi polityky u sferi vyshchoi osvity. “Administrative and Legal Instruments for the Implementation of State Regional Policy in the Field of Higher Education”. Entrepreneurship, Economy and Law 2, 117–121 [in Ukrainian].

15. Que sont les actes administratifs unilatéraux. Vie publique. 2013. URL: <http://www.vie-publique.fr/decouverteinstitutions/institutions/administration/action/voies-moyens-action/que-sont-actes-administratifsunilateraux.html> (Date of Application: 03.08.2021) [in French].

16. *Muller E.Ch.M.* The legal instruments of publicprivate partnerships: Theses de doctorat / E.Ch.M. Muller. URL: <http://scd-theses.u-strasbg.fr/1862/> (Date of Application: 03.08.2021) [in English].

17. *Kuzmenko, O.V., Pastukh, I.D., Pluhatyr, M.V., Spivak, M.V.* Administratyvne pravo. Zahalna chastyna. Multymediynyi navchal-nyi posibnyk. Administrative Law. The general part. Multimedia tutorial / URL: https://arm.naiiu.kiev.ua/books/adm_pravo_zch/nm/lec7.html (Date of Application: 03.08.2021) [in Ukrainian].

18. Administratyvne pravo Ukrainy. Administrative law of Ukraine: textbook / for general. ed. S.V. Kivalov. Odesa: “Legal Literature”, 2003. 893 p. [in Ukrainian].

19. *Mandiuk, O.O.* (2017) Indyvidualni administratyvni akty: teoriia ta praktyka zastosuvannya. “Individual Administrative Acts: Theory and Practice of Application”: author’s ref. dis. ... Cand. Sci. (Law): 12.00.07. Nat. Lviv Polytechnic University. Lviv, 2017. 21 p. [in Ukrainian].

20. Publichne administruvannya v Ukraini. “Administrative Law of Ukraine”: textbook / for general. ed. S.V. Kivalov. Odesa: “Legal Literature”, 2003. 893 p. [in Ukrainian].

21. Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine of 06.07.2005 No 2747-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 2005. No 35–36, 37. Art. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (Date of Application: 03.08.2021) [in Ukrainian].

UDC 342.92

Kosilova Olha,

Cand. Sci. (Politology), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory, History
of Law and State and Constitutional Law, University
of the State Fiscal Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-5574-3771

TOOLS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF THE IMPLEMENTATION OF POLITICAL RIGHTS OF CITIZENS OF UKRAINE

Research article analyzes the role and importance of instruments of administrative law in ensuring political rights and freedoms; features of the implementation of political rights through the tools of administrative and legal support.

The content is concretized and the ratio of legal concepts is defined: “instruments” and “forms” of administrative and legal support. It has been substantiated that in order to unify the presented positions it is expedient to give preference to the concept of “tools of public administration” over the forms of public administration.

© Kosilova Olha, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).10](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).10)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravookhorona.com/>

The classification of tools of public administration in the works of different researchers is given. It has been substantiated that among the instruments of administrative and legal support of political rights the leading place is occupied by normative legal acts and administrative acts.

According to the degree of importance and frequency of use, administrative agreements and plans occupy a less important place. Instead, the actual actions of registration actions, including public associations, political parties, bodies of territorial self-organization of the population, as well as the drawing up of protocols on administrative offenses are important in the system of ensuring and restoring violated political rights and freedoms.

The use of instruments of administrative and legal support is an important element of the system of ensuring and guaranteeing the rights and freedoms of citizens. Among the instruments of administrative and legal support of political rights, normative legal and administrative acts occupy a main place. Administrative agreements and plans are less important in terms of importance and frequency of use. Instead, the actual actions of registration actions, including public associations, political parties, bodies of territorial self organization of the population, as well as the drawing up of protocols on administrative offenses, play an important role in ensuring and restoring violated political rights and freedoms.

Keywords: political rights, instruments of administrative and legal support, forms of administrative and legal support, public administration, normative legal act, administrative act, administrative agreement, actual actions.

Отримано 11.10.2021

Рядінська Валерія Олександрівна,доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-2210-5933**Андрущенко Галина Сергіївна,**кандидат юридичних наук, асистент кафедри фінансового права
Інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-6485-1910**Скоробогатова Аліна Юріївна,**начальник юридичного управління Пенсійного фонду України
у Київській області, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-9046-1481

АНТИКОРУПЦІЙНІ ЗАБОРОНИ ЩОДО ОДЕРЖАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПОДАРУНКІВ, ЯКІ Є АКТИВАМИ, ВКЛЮЧЕНИМИ ДО ОДНОРАЗОВОЇ (СПЕЦІАЛЬНОЇ) ДОБРОВІЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ

У статті досліджені антикорупційні заборони щодо одержання поліцейськими подарунків, які є активами, включеними до одноразової (спеціальної) добровільної декларації. Акцентовано, що поліцейські є особливими суб'єктами антикорупційного законодавства. Констатовано, що новою антикорупційною заборонаю для поліцейських є тимчасова заборона одержувати подарунки від членів сім'ї першого та другого ступеня споріднення. Визначено особливості цієї заборони.

Ключові слова: поліцейський, заборона, корупційні ризики, подарунки, антикорупційні заборони, декларація.

Поліцейські є особливими суб'єктами антикорупційного законодавства. З одного боку, певні органи та підрозділи Національної поліції України реалізують функції із запобігання корупції в країні, тобто виявляють та розслідують корупційні правопорушення, проте з іншого боку, поліцейські є суб'єктами, на яких розповсюджується дія Закону України від 14.10.2014 № 1700-VII “Про запобігання корупції” (надалі – Закон № 1700-VII), оскільки вони визначені як особи, уповноважені на виконання функцій держави пунктом “з” ст. 1 цього нормативного акта [1]. На поліцейських як осіб, що виконують функції держави, розповсюджується ряд антикорупційних заборон та обмежень – щодо одержання подарунків, займатися іншою оплачуваною діяльністю, розголошення та використання інформації, отриманої під час діяльності в Національній поліції України, щодо прямого підпорядкування близьких осіб, зайняття підприємницькою діяльністю тощо.

Антикорупційні заборони та обмеження в діяльності поліцейських досліджували В. Білик [2, с. 82–88], М. Іншин [3, с. 6–17], О. Кобець [4, с. 154–161],

С. Пантелеєв [5, с. 134–146], Д. Пастух [6, с. 283–295], С. Сенник [7, с. 240] та інші науковці [8, с. 231]. Різноманітним аспектам антикорупційних заборон та обмежень присвячені праці Ю. Бойко [9, с. 135–139], В. Бенедика [10, с. 171–174], Л. Білої-Тіунової, О. Хамходери [11, с. 28–32], Д. Гудкова [12, с. 43–49], О. Дудорова, Р. Мовчана [13], З. Загіней [14, с. 39–46], Т. Коломоєц, Р. Кукурдз [15, с. 40; 16, с. 92–96], І. Снігура, О. Мельника [17, с. 29–36], О. Шимон [18, с. 201] та інших науковців [19, с. 80 20, с. 32–37].

Проте подальший розвиток законодавства у цій сфері обумовлює появу нових видів антикорупційних заборон та обмежень. Так, згідно з абзацом 4 частини 1 ст. 23, внесеним у Закон № 1700-VII Законом України від 15.06.2021 № 1539-IX “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету” (надалі – Закон № 1539-IX), заборони щодо отримання подарунків доповнено новою заборonoю – заборonoю особам, які за будь-який рік, починаючи з 2010 року, належали або належать до осіб, передбачених абзацом 3 пункту 3 підрозділу 9-4 “Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб” розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України, яким забороняється безпосередньо або через інших осіб одержувати від членів сім’ї першого та другого ступенів споріднення, визначених пп. 14.1.263 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, подарунки, які є активами, включеними до одноразової (спеціальної) добровільної декларації, відповідно до підрозділу 9-4 “Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб” розділу XX “Прикінцеві положення” Податкового кодексу України, протягом п’яти років з дати закінчення строку подання декларацій з одноразового (спеціального) добровільного декларування відповідно до Податкового кодексу України [21].

Аналізу сутності та особливостей антикорупційної заборони щодо одержання поліцейськими подарунків, які є активами, включеними до одноразової (спеціальної) добровільної декларації, не присвячено достатньої уваги, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є визначення того, чи належать поліцейські до осіб, відносно яких встановлюється така заборона, і, якщо так, то від яких осіб їм забороняється отримувати подарунки та які подарунки належать до активів, що включені до одноразової (спеціальної) добровільної декларації.

У абзаці 3 пункту 3 підрозділу 9-4 “Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб” розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України зазначається, що особи, які за будь-який рік, починаючи з 1 січня 2005 року, подавали або мають подавати декларації відповідно до законів, що визначають чи визначали правові та організаційні засади у сфері запобігання корупції (крім тих, які претендували або претендують на зайняття посад, перебування на яких вимагає чи вимагало від особи подання відповідної декларації, та не були призначені або обрані на відповідні посади) не можуть бути декларантами одноразового (спеціального) добровільного

декларування [22]. Отже, щоб визначити, чи належать поліцейські до осіб, яких стосується введення нової заборони, необхідно проаналізувати, чи належали вони до осіб, які зобов'язані щорічно подавати декларацію осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відповідно до антикорупційного законодавства України, починаючи з 2005 року.

Хоча Закон № 1700-VII, прийнятий 14.10.2014, відповідно до його статті 1 Розділу XIII “Прикінцеві положення”, він набув чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та був введений в дію через шість місяців з дня набрання ним чинності [1]. Згідно із абзацом п'ятнадцятим частини 1 статті 1 Закону № 1700-VII суб'єктами декларування є особи, зазначені у пункті 1, підпунктах “а” і “в” пункту 2, пункті 4 частини першої статті 3, інші особи, які зобов'язані подавати декларацію відповідно до цього Закону [1]. Поліцейські, як зазначалося раніше, належать до осіб, визначених як особи, уповноважені на виконання функцій держави, підпунктом “ж” пункту 1 частини першої статті 3 Закону № 1700-VII. Отже, поліцейські належать до суб'єктів, на яких розповсюджуються заборона безпосередньо або через інших осіб одержувати від членів сім'ї першого та другого ступенів споріднення, визначених підпунктом 14.1.263 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, подарунки, які є активами, включеними до одноразової (спеціальної) добровільної декларації відповідно до підрозділу 9-4 “Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб” розділу XX “Прикінцеві положення” Податкового кодексу України.

Переходячи до аналізу осіб, від яких поліцейські не можуть отримувати подарунки, зазначимо, що відповідно до норм Законів № 1539-IX та № 1700-VII, до таких осіб належать члени їх сім'ї першого та другого ступенів споріднення, визначені у підпункті 14.1.263 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України. Згідно з нормами підпункту 14.1.263 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, членами сім'ї фізичної особи першого ступеня споріднення вважаються її батьки, її чоловік або дружина, діти такої фізичної особи, у тому числі усиновлені; членами сім'ї фізичної особи другого ступеня споріднення вважаються її рідні брати та сестри, її баба та дід з боку матері і з боку батька, онуки [22]. Зазначені особи належать до близьких осіб спеціального суб'єкта, оскільки, згідно з абзацом 4 частини 1 статті 1 Закону № 1700-VII, до таких осіб належать: члени сім'ї спеціального суб'єкта, а також чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта.

Взагалі отримання подарунків спеціальними суб'єктами від близьких осіб дозволяється. Так, у частині 2 статті 23 Закону № 1700-VII передбачається, що спеціальним особам можна отримувати подарунки, які відповідають певним ознакам, але ці обмеження не розповсюджуються на подарунки, що даруються близькими особами. Отже, нова заборона, введена законодавцем, звужує право

поліцейських на набуття права власності шляхом отримання подарунків ще більше – певні близькі особи (а саме: батьки, чоловік чи дружина, діти, усиновлені, рідні брати та сестри, баба, дід, онуки) не можуть дарувати їм окремі види подарунків.

Переходячи до розгляду питання щодо того, які ж подарунки не можуть одержувати поліцейські від певних близьких осіб, зазначимо, що відповідно до норм Закону № 1539-IX такими подарунками є **активи, включені до одноразової (спеціальної) добровільної декларації** відповідно до підрозділу 9-4 “Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб” розділу XX “Прикінцеві положення” Податкового кодексу України [21].

У підпункті 14.1.280 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України зазначається, що активами фізичної особи для цілей підрозділу 9-4 “Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб” розділу XX “Перехідні положення” цього кодексу є грошові активи фізичної особи, майно, майнові права [22].

Згідно з підпунктом 14.1.281 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України грошовими активами фізичної особи для цілей підрозділу 9-4 “Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб” розділу XX “Перехідні положення” цього Кодексу є кошти в національній та іноземній валютах, розміщені на рахунках в українських та іноземних банках, грошові внески до кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ, права грошової вимоги (у тому числі кошти, позичені третім особам за договором позики), оформлені у письмовій формі з юридичною особою або нотаріально посвідчені у разі виникнення права вимоги декларанта до фізичної особи, а також активи у банківських металах, пам’ятні банкноти та монети, електронні гроші [22].

Крім цього, у частині 4 підрозділу 9-4 “Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб” розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України зазначається, що активи фізичної особи можуть бути об’єктами одноразового (спеціального) добровільного декларування. До таких об’єктів належать: а) валютні цінності (банківські метали, крім тих, що не розміщені на рахунках, національна валюта (гривня) та іноземна валюта, крім коштів у готівковій формі, та права грошової вимоги (у тому числі депозит (вклад), кошти, позичені третім особам за договором позики), оформлені у письмовій формі з юридичною особою або нотаріально посвідчені у разі виникнення права вимоги декларанта до іншої фізичної особи; б) нерухоме майно (земельні ділянки, об’єкти житлової і нежитлової нерухомості), а також об’єкти незавершеного будівництва, які: не прийняті в експлуатацію або право власності на які не зареєстроване в установленому законом порядку, але майнові права на такі об’єкти належать декларанту на праві власності; не прийняті в експлуатацію та розташовані на земельних ділянках, що належать декларанту на праві приватної власності, включаючи спільну власність, або на праві довгострокової оренди або на праві суперфіцію; в) рухоме майно, у тому числі: транспортні засоби та інші самохідні машини і механізми; інше цінне рухоме майно (предмети мистецтва та антикваріату, дорогоцінні метали, дорогоцінне каміння, ювелірні вироби тощо);

г) частки (паї) у майні юридичних осіб або в утвореннях без статусу юридичної особи, інші корпоративні права, майнові права на об'єкти інтелектуальної власності; г) цінні папери та/або фінансові інструменти, визначені законом; д) права на отримання дивідендів, процентів чи іншої аналогічної майнової вигоди, не пов'язані із правом власності на цінні папери, частки (паї) у майні юридичних осіб та/або в утвореннях без статусу юридичної особи; е) інші активи фізичної особи, у тому числі майно, банківські метали, що не розміщені на рахунках, пам'ятні банкноти та монети, майнові права, що належать декларанту або з яких декларант отримує чи має право отримувати доходи на підставі договору про управління майном чи іншого аналогічного правочину та не сплачує власнику такого майна частину належного власнику доходу [22]. Отже, активи (об'єкти одноразового (спеціального) добровільного декларування) належать до подарунків, які не можуть отримувати поліцейські від членів сім'ї першого та другого ступенів споріднення (батьків, чоловіка/дружини, дітей, усиновлених, рідних братів та сестер, баби, діда, онуків).

Зазначена заборона має тимчасовий характер. Відповідно до норм Закону № 1539-IX поліцейські не мають права одержувати визначені вище подарунки протягом п'яти років з дати закінчення строку подання декларацій з одноразового (спеціального) добровільного декларування відповідно до Податкового кодексу України [21]. Згідно з абзацом 2 статті 1 підрозділу 9-4 “Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб” розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України, одноразове (спеціальне) добровільне декларування проводиться з 1 вересня 2021 року до 1 вересня 2022 року. Отже, строк дії заборони, що розглядається – до 1 вересня 2027 року.

Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що новою антикорупційною заборонаю для поліцейських є тимчасова заборона одержувати подарунки від членів сім'ї першого та другого ступеня споріднення. Особливості цієї заборони: 1) тимчасовий характер (до 1 вересня 2027 року); 2) заборонено приймати подарунки не від усіх близьких осіб, визначених у нормах Закону № 1700-VII, а лише від членів сім'ї першого та другого ступеня споріднення, до яких належать батьки, чоловік/дружина, діти, усиновлені, рідні брати та сестри, баба, дід, онуки; 3) до подарунків, які не можна одержувати, відносяться активи, включені до одноразового (спеціального) добровільного декларування, а саме: а) валютні цінності (банківські метали, крім тих, що не розміщені на рахунках, національна валюта (гривня) та іноземна валюта, крім коштів у готівковій формі, та права грошової вимоги (у тому числі депозит (вклад), кошти, позичені третім особам за договором позики), оформлені у письмовій формі з юридичною особою або нотаріально посвідчені у разі виникнення права вимоги декларанта до іншої фізичної особи; б) нерухоме майно (земельні ділянки, об'єкти житлової і нежитлової нерухомості), а також об'єкти незавершеного будівництва, які: не прийняті в експлуатацію або право власності на які не зареєстроване в установленому законом порядку, але майнові права на такі об'єкти належать декларанту на праві власності; не прийняті в експлуатацію та розташовані на земельних ділянках, що належать декларанту на праві приватної власності, включаючи спільну власність, або на праві довгострокової

оренди або на праві суперфіцію; в) рухоме майно, у тому числі: транспортні засоби та інші самохідні машини і механізми; інше цінне рухоме майно (предмети мистецтва та антикваріату, дорогоцінні метали, дорогоцінне каміння, ювелірні вироби тощо); частки (паї) у майні юридичних осіб або в утвореннях без статусу юридичної особи, інші корпоративні права, майнові права на об'єкти інтелектуальної власності; цінні папери та/або фінансові інструменти, визначені законом; права на отримання дивідендів, процентів чи іншої аналогічної майнової вигоди, не пов'язані із правом власності на цінні папери, частки (паї) у майні юридичних осіб та/або в утвореннях без статусу юридичної особи; інші активи фізичної особи, у тому числі майно, банківські метали, що не розміщені на рахунках, пам'ятні банкноти та монети, майнові права, що належать декларанту або з яких декларант отримує чи має право отримувати доходи на підставі договору про управління майном чи іншого аналогічного правочину та не сплачує власнику такого майна частину належного власнику доходу; кошти в національній та іноземній валютах, розміщені на рахунках в українських та іноземних банках; грошові внески до кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ; права грошової вимоги (у тому числі кошти, позичені третім особам за договором позики), оформлені у письмовій формі з юридичною особою або нотаріально посвідчені у разі виникнення права вимоги декларанта до фізичної особи; активи у банківських металах; пам'ятні банкноти та монети; електронні гроші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 02.10.2021).
2. Білик В.М. Правовий аналіз проходження служби в поліції щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Науковий вісник публічного та приватного права, 2015. Вип. 2. С. 82–88.
3. Іншин М. І. Службове сумісництво поліцейських. Актуальні проблеми права: теорія і практика, 2016. № 31. С. 6–17.
4. Кобець О.В. Особливості прозорості одержання подарунків працівниками правоохоронних органів та особами, уповноваженими на виконання функцій держави. Часопис Київського університету права, 2011. № 4. С. 154–161.
5. Пантелеєв С.М. Загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси як “дозволені” подарунки для поліцейських. Наука і правоохорона, 2020, № 1. С. 134–146.
6. Пастух Д.І. Службове сумісництво поліцейських. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ, 2018. № 1. С. 283–295.
7. Сенік С.В. Адміністративно-правове регулювання діяльності Національної поліції України у сфері обігу інформації з обмеженим доступом: дис. ... д-ра філос.: 081 Право. Львів, 2020. 240 с.
8. Науково-методичні рекомендації з питань обмеження одержання подарунків (для поліцейських, прокурорів, державних службовців та посадових і службових осіб Національної поліції України і органів прокуратури України) / за ред. М.Г. Вербеньського. Херсон: Видавничий дім “Гельветика”, 2020. 302 с.
9. Бойко С.Ю. Переведення і звільнення працівника у випадку порушення обмеження спільної роботи близьких осіб. Соціальне право, 2019. № 2. С. 135–139.
10. Бенедик В.І. Щодо застосування обмежень спільної роботи близьких осіб до завідуючих структурними підрозділами закладів охорони здоров'я. Вісник НТУУ “КПІ”. Політологія. Соціологія. Право, 2017. Вип. 1.2. С. 171–174.
11. Біла-Тіунова Л.Р., Хамходера О.П. Щодо визначення поняття “викладацька діяльність” у контексті антикорупційного законодавства. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017. Серія Право. Вип. 43. Т. 2. С. 28–32.

12. *Гудков Д.В.* Адміністративно-правові засоби заборони за Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”. Правовий вісник Української банківської справи. 2014. № 1. С. 43–49.

13. *Дудоров О.О., Мовчан Р.О.* Порушення обмежень щодо одержання подарунків: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства. URL: file:///C:/Users/Lera/Downloads/7431-14923-1-SM.pdf (дата звернення: 01.10.2021).

14. *Загинець З.А.* Зайняття іншою оплачуваною діяльністю як складова антикорупційної заборони. Наука і правоохорона, 2017. № 3. С. 39–46.

15. *Коломoeць Т.О.* Обмеження щодо одержання подарунків особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за законодавством України: науково-практичний нарис. Запоріжжя: Видавничий дім “Гельветика”, 2018. 40 с.

16. *Коломoeць Т.О., Кукурудз Р.О.* Подарунки для публічних службовців в Україні: заборона, обмеження чи дозвіл як оптимальна модель правового регулювання. Юридичний науковий електронний журнал, 2018. № 1. С. 92–96.

17. *Снігур І.Й., Мельник О.В.* Обмеження наукової та викладацької діяльності державних службовців: аналіз антикорупційних новел. ВААУ, 2010. № 1. С. 29–36.

18. *Шимон О.М.* Обмеження та заборони як засоби запобігання адміністративним правопорушенням, пов’язаним з корупцією, у діяльності державних службовців в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 201 с.

19. *Коломoeць Т.О., Кукурудз Р.О., Кушнір С.М.* Обмеження для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як засіб запобігання виникнення конфлікту приватного та публічного інтересів: правовий аспект: науково-практичний нарис. / за заг. ред. Т.О. Коломoeць. Запоріжжя: Видавничий дім “Гельветика”, 2019. 80 с.

20. *Гладун О., Годуєва К.* Запобігання корупції шляхом встановлення обмежень щодо одержання подарунків. Вісник Національної академії прокуратури України, 2017. № 1 (47). С. 32–37.

21. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету: Закон України від 15.06.2021 № 1539-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 02.10.2021).

22. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.10.2021).

REFERENCES

1. On the Prevention of Corruption: Law of Ukraine dated 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (Date of Application: 02.10.2021) [in Ukrainian].

2. *Bilyk, V.M.* (2015) Pravovyi analiz prokhozhenia sluzhby v politzii shchodo sumisnytstva ta sumishchennia z inshymy vydamy diialnosti. “Legal Analysis of Service in the Police in Relation to Combination with Other Activities”. Scientific Herald of Public and Private Law. Issue 2. P. 82–88 [in Ukrainian].

3. *Inshyn, M.I.* (2016) Sluzhbove sumisnytstvo politseiskykh. “Police Service Combination”. Relevant Issues of Law: Theory and Practice 31, 6–17 [in Ukrainian].

4. *Kobets, O.V.* (2011) Osoblyvosti prozorsti oderzhannia podarunkiv pratsivnykamy pravookhoronnykh orhaniv ta osobamy, upovnovazhenymy na vykonannia funktsii derzhavy. “Features of Transparency of Receiving Gifts by Law Enforcement Officers and Persons Authorized to Perform State Functions”. Journal of Kyiv University of Law 4, 154–161 [in Ukrainian].

5. *Panteleiev, S.M.* (2020) Zahalnodostupni znyzhky na tovary, posluhy, zahalnodostupni vyhrashi, pryzy, premii, bonusu yak “dozvoleni” podarunky dlia politseiskykh. “Public Discounts on Goods, Services, Public Winnings, Prizes, Bonuses as “Permitted” Gifts for Police Officers”. Science and Law Enforcement 1, 134–146 [in Ukrainian].

6. *Pastukh, D.I.* (2018) Sluzhbove sumisnytstvo politseiskykh. “Police Service Combination”. Legal Journal Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. № 1. S. 283–295 [in Ukrainian].

7. *Senyk, S.V.* (2020) Administratyvno-pravove rehuliuвання diialnosti Natsionalnoi politzii Ukrainy u sferi obihu informatsii z obmezhenym dostupom. “Administrative and Legal Regulation of

the Activities of the National Police of Ukraine in the Field of Circulation of Information with Limited Access”. *Pravo*. Lviv. 240 p. [in Ukrainian].

8. Naukovo-metodychni rekomendatsii z pytan obmezhenia oderzhannia podarunkiv (dlia politseyskykh, prokuroriv, derzhavnykh sluzhbovtsiv ta posadovykh i sluzhbovykh osib Natsionalnoi politsii Ukrainy i orhaniv prokuratury Ukrainy). Scientific and methodological recommendations on restricting the receipt of gifts (for police officers, prosecutors, civil servants and officials of the National Police of Ukraine and the Prosecutor’s Office of Ukraine) / ed. M.H. Verbensky. Kherson: Vydavnychi dim “Helvetyka”, 2020. 302 p. [in Ukrainian].

9. *Boiko, S.Yu.* (2019) Perevedennia i zvilnennia pratsivnyka u vypadku porushennia obmezhenia spilnoi roboty blyzkykh osib. “Transfer and Dismissal of an Employee in Case of Violation of the Restriction of Joint Work of Relatives”. *Social Law* 2, 135–139 [in Ukrainian].

10. *Benedyk, V.I.* (2017) Shchodo zastosuvannia obmezhen spilnoi roboty blyzkykh osib do zaviduiuchykh strukturnykh pidrozdilamy zakladiv okhorony zdorovia. “Regarding the Application of Restrictions on the Joint Work of Relatives to the Heads of Structural Units of Health Care Institutions”. *Herald NTUU “KPI”. Politology. Sociology. Law*. Issue 1.2, 171–174 [in Ukrainian].

11. *Bila-Tiunova, L.R., Khamkhodera, O.P.* (2017) Shchodo vyznachennia poniattia “vykladatska diialnist” u konteksti antykoruptsiinoho zakonodavstva. “Regarding the Definition of “Teaching” in the Context of Anti-Corruption Legislation”. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*. Issue 43. Vol. 2. P. 28–32 [in Ukrainian].

12. *Hudkov, D.V.* (2014) Administratyvno-pravovi zasoby zaborony za zakonom Ukrainy “Pro zasady zapobihannia i protydii koruptsii”. “Administrative and Legal Means of Prohibition under the Law of Ukraine “On the Principles of Preventing and Combating Corruption”. *Lehal Herald of Ukrainian Banking* 1, 43–49 [in Ukrainian].

13. *Dudorov, O.O., Movchan, R.O.* Porushennia obmezhen shchodo oderzhannia podarunkiv: problemy kvalifikatsii ta vdoskonalennia zakonodavstva. “Violation of Restrictions on Receiving Gifts: Problems of Qualification and Improvement of Legislation”. URL: <file:///C:/Users/Lera/Downloads/7431-14923-1-SM.pdf> (Date of Application: 01.10.2021) [in Ukrainian].

14. *Zahynei, Z.A.* (2017) Zainiattia inshoiu oplachuvanoi diialnistiu yak skladova antykoruptsiinoi zaborony. “Engaging in Other Paid Activities as Part of an Anti-Corruption Ban”. *Science and Law Enforcement* 3, 39–46 [in Ukrainian].

15. *Kolomoiets, T.O.* (2018) Obmezhenia shchodo oderzhannia podarunkiv osobamy, upovnovazhenym na vykonannia funktsii derzhavy abo mistsevoho samovriaduvannia, za zakonodavstvom Ukrainy. “Restrictions on Receiving Gifts by Persons Authorized to Perform the Functions of the State or Local Self-Government, according to the Legislation of Ukraine”: scientific and practical essay. Zaporizhzhia: Vydavnychi dim “Helvetyka”. 40 p. [in Ukrainian].

16. *Kolomoiets, T.O., Kukurudz, R.O.* (2018) Podarunky dlia publichnykh sluzhbovtsiv v Ukraini: zaborona, obmezhenia chy dozvil yak optimalna model pravovoho rehuliuвання. “Gifts for Civil Servants in Ukraine: Prohibition, Restriction or Permission as the Optimal Model of Legal Regulation”. *Legal Scientific Electronic Journal* 1, 92–96 [in Ukrainian].

17. *Snihur, I.Y., Melnyk, O.V.* (2010) Obmezhenia naukovo i vykladatskoi diialnosti derzhavnykh sluzhbovtsiv: analiz antykoruptsiinykh novel. “Restrictions on Scientific and Teaching Activities of Civil Servants: Analysis of Anti-Corruption Novels”. *VAAU* 1, 29–36 [in Ukrainian].

18. *Shymon, O.M.* (2020) Obmezhenia ta zaborony yak zasoby zapobihannia administratyvnym pravoporushenniam, poviazanym z koruptsiieiu, u diialnosti derzhavnykh sluzhbovtsiv v Ukraini. “Restrictions and Prohibitions as Means of Preventing Administrative Offenses Related to Corruption in the Activities of Civil Servants in Ukraine”: thesis ... Cand. Sci. (Law): 12.00.07. Zaporizhzhia. 201 p. [in Ukrainian].

19. *Kolomoiets, T.O., Kukurudz, R.O., Kushnir, S.M.* (2019) Obmezhenia dlia osib, upovnovazhenykh na vykonannia funktsii derzhavy abo mistsevoho samovriaduvannia, yak zasib zapobihannia vynyknennia konfliktu pryvatnoho ta publichnoho interesiv: pravovyi aspekt. “Restrictions for Persons Authorized to Perform the Functions of State or Local Self-Government as Means of Preventing Conflicts of Private and Public Interests: Legal Aspect”: scientific and practical essay / ed. T.O. Kolomoiets. Zaporizhzhia: Helvetica Publish. 80 p. [in Ukrainian].

20. *Hladun, O., Hoduieva, K.* (2017) Zapobihannia koruptsii shliakhom vstanovlennia obmezhen shchodo oderzhannia podarunkiv. “Prevention of Corruption by Imposing Restrictions on the Receipt of Gifts”. *Bulletin of the National Academy of the Prosecutor’s Office of Ukraine* 1 (47), 32–37 [in Ukrainian].

21. On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine to stimulate the de-shadowing of incomes and increase the tax culture of citizens by introducing one-time (special) voluntary declaration by individuals of their assets and payment of a one-time fee to the budget: Law of Ukraine dated 15.06.2021 No 1539-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (Date of Application: 02.10.2021) [in Ukrainian].

22. Tax Code of Ukraine dated 02.12.2010 No 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Date of Application: 01.10.2021) [in Ukrainian].

UDC 342.96:351.74

Riadinska Valeriia,

Doct. Sci. (Law), Professor, Chief of the Research Laboratory,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-2210-5933

Andrushchenko Halyna,

Cand. Sci. (Law), Assistant of the Department of Financial Law
of the Institute of Law of Taras Shevchenko National University
of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6485-1910

Skorobohatova Alina,

Head of Legal Department of the Pension Fund of Ukraine
in Kyiv region, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9046-1481

ANTI-CORRUPTION PROHIBITIONS REGARDING RECEIPT OF GIFTS BY POLICE OFFICERS THAT ARE THE ASSETS INCLUDED IN DISPOSABLE (SPECIAL) GOODS

Research article examines anti-corruption bans on the receipt of gifts by police officers, which are assets included in a one-time (special) voluntary declaration. It has been emphasized that the police are special subjects of anti-corruption legislation. It has been stated that the new anti-corruption ban for police officers is a temporary ban on receiving gifts from family members of the first and second degree of kinship. It has been determined that the features of this ban are: 1) temporary (until September 1, 2027); 2) prohibition to accept gifts not from all relatives, but only from family members of the first and second degree of kinship, which include parents, spouse, children, adopted children, siblings, grandparents, grandchildren; 3) gifts that cannot be received include assets included in a one-time (special) voluntary declaration, namely: currency values, executed in writing with a legal entity or notarized in case of the right of the declarant to claim against another individual; immovable property, as well as objects of unfinished construction, which: are not put into operation or the right of ownership of which is not registered in the manner prescribed by law, but the property rights to such objects belong to the declarant on the right of ownership; not put into operation and located on land plots belonging to the declarant on the right of private property, including joint property, or on the right of long-term lease or on the right of superficies; movable property, including: vehicles and other self-propelled

© Riadinska Valeriia, Andrushchenko Halyna, Skorobohatova Alina, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).11](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).11)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravoohorona.com/>

machines and mechanisms; other valuable movable property; shares (units) in the property of legal entities or in entities without the status of a legal entity, other corporate rights, property rights to intellectual property; securities and / or financial instruments specified by law; the right to receive dividends, interest or other similar property benefits not related to the ownership of securities, shares (units) in the property of legal entities and / or in entities without the status of a legal entity; other assets of an individual, including property, bank metals not placed on accounts, commemorative banknotes and coins, property rights belonging to the declarant or from which the declarant receives or has the right to receive income under a property management agreement or other similar transaction and does not pay the owner of such property part of the income due to the owner; funds in national and foreign currencies placed on accounts in Ukrainian and foreign banks; cash contributions to credit unions and other non-bank financial institutions; rights of monetary claim, executed in writing with a legal entity or notarized in case of the right of claim of the declarant to an individual; assets in bank metals; commemorative banknotes and coins; electronic money.

Keywords: policeman, ban, corruption risks, gifts, anti-corruption bans, declaration.

Отримано 06.10.2021

Смерницький Дем'ян Вікторович,
доктор юридичних наук, старший дослідник,
заступник директора ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-6066-0324

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті розглянуто питання щодо виконання норм, встановлених у нормативних документах сфери технічного регулювання. Зазначено, що суб'єкт господарської діяльності, якщо хоче продемонструвати якість та безпечність своєї продукції споживачу, застосовує на добровільній основі національні стандарти, в яких встановлені відповідні вимоги до продукції. Обов'язковими національні стандарти стають у разі посилання на них у нормативно-правових актах. Юридична відповідальність настає при введенні в обіг або реалізації продукції, яка не відповідає вимогам стандартів, норм, правил і зразків (еталонів) щодо безпечності, якості, комплектності та упаковки.

Ключові слова: нормативні документи, технічне регулювання, стандарт, кодекс ustalеної практики, технічні умови, юридична відповідальність.

Нормативний документ. відповідно до ст. 1 Закону України “Про стандартизацію”, – це документ, що встановлює правила, настанови чи характеристики щодо діяльності або її результатів [1].

Згідно зі ст. 6 Закону до нормативних документів належать національні стандарти та кодекси ustalеної практики, прийняті національним органом стандартизації, та стандарти, кодекси ustalеної практики і технічні умови, прийняті підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію [1].

Стандарт – це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері.

Кодекс ustalеної практики – це нормативний документ, що містить рекомендації щодо практик чи процедур проектування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування або експлуатації обладнання, конструкцій чи виробів.

А технічні умови – це нормативний документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинна відповідати продукція, процес або послуга, та визначає процедури, за допомогою яких може бути встановлено, чи дотримані такі вимоги [1].

Метою стандартизації відповідно до ст. 4 Закону [1] в Україні є: забезпечення відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню; керування різноманітністю, застосовність, сумісність, взаємозамінність об'єктів стандартизації; забезпечення раціонального виробництва шляхом застосування визнаних правил, настанов

і процедур; забезпечення охорони життя та здоров'я; забезпечення прав та інтересів споживачів; забезпечення безпечності праці; збереження навколишнього природного середовища і економія всіх видів ресурсів; усунення технічних бар'єрів у торгівлі та запобігання їх виникненню, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції.

Стаття 23 Закону [1] визначає, що національні стандарти та кодекси усталеної практики застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами.

Тобто виконання норм, встановлених у національних стандартах та кодексах усталеної практики, прийнятих національним органом стандартизації, є необов'язковим. Якщо суб'єкт господарської діяльності хоче продемонструвати якість та безпечність своєї продукції споживачу він, як правило, застосовує на добровільній основі національні стандарти та кодекси усталеної практики, в яких встановлені відповідні вимоги до продукції, про що інформує споживача, зазначаючи на маркуванні продукції чи в документації відповідний нормативний документ.

Як наведено вище, обов'язковими національні стандарти та кодекси усталеної практики стають у разі посилення на них у нормативно-правових актах. Переважно такими нормативно-правовими актами є технічні регламенти, які відповідно до ст. 1 Закону України "Про технічні регламенти та оцінку відповідності" є нормативно-правовими актами, де визначаються характеристики продукції або пов'язані з ними процеси та методи виробництва, включаючи відповідні адміністративні положення, додержання яких є обов'язковим [2].

Водночас підприємства, установи та організації можуть розробляти та вводити в дію стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, які застосовуються на добровільній основі. У разі застосування таких нормативних документів суб'єкти господарювання теж інформують споживача, вказуючи їх назву на маркуванні та в документах на продукцію.

Як зазначають О.С. Семерак та І.О. Семерак, юридична відповідальність – це вид соціальної відповідальності, що полягає в застосуванні державою до правопорушника певних заходів примусу, передбачених санкціями правових норм. Єдиною підставою для юридичної відповідальності є склад правопорушення. Якщо поведінка суб'єкта не має ознак правопорушення, то ця особа не підлягає юридичній відповідальності [3].

Заразом адміністративна відповідальність настає за вчинення адміністративних проступків, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. У нашій країні адміністративним проступком визначається протиправне винне діяння, яке посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, за яке законодавством передбачено адміністративну відповідальність [3].

Відповідно до ст. 167 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлено відповідальність за введення в обіг або реалізацію продукції, яка не відповідає вимогам стандартів [4].

Введення в обіг (випуск на ринок України, також – з ремонту) або реалізація продукції (крім харчових продуктів), яка не відповідає вимогам стандартів, норм, правил і зразків (еталонів) щодо безпечності, якості, комплектності та упаковки

(крім випадків, передбачених законодавством України), – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, громадян – власників підприємств чи уповноважених ними осіб від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Також накладання визначеного штрафу на посадових осіб, громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, передбачено ст. 168¹ – за виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил, ст. 170 – за недодержання стандартів і технічних умов при транспортуванні, зберіганні і використанні продукції [4].

Кримінальна відповідальність є найбільш жорстким видом відповідальності. Вона настає за вчинення кримінального правопорушення. Кримінальний кодекс України 2001 р. по-новому визначив поняття кримінального правопорушення – як передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [3].

У сфері технічного регулювання передбачена кримінальна відповідальність відповідно до ст. 227 Кримінального кодексу України [5]. Умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами, якщо такі дії вчинені у великих розмірах, – караються штрафом від трьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Цивільна відповідальність – це відповідальність, яка настає за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором або заподіяння шкоди в позадоговірних відносинах. Вона буває у сфері майнових і особистих немайнових відносинах. Головний її принцип – повна компенсація заподіяної шкоди, інколи доповнюється й штрафними санкціями [3].

Господарський кодекс України [6] також визначає правові норми щодо технічного регулювання у сфері господарювання (ст. 15, ст. 268, ст. 269 та ст. 270) [6, с. 396–397].

Так, відповідно до ст. 15 Кодексу [6] у сфері господарювання застосовуються технічні регламенти, стандарти, кодекси ustalеної практики та технічні умови.

Застосування стандартів, кодексів ustalеної практики чи їх окремих положень є обов'язковим для:

суб'єктів господарювання, якщо обов'язковість застосування стандартів чи кодексів ustalеної практики встановлено нормативно-правовими актами;

учасників угоди (контракту) щодо розроблення, виготовлення чи постачання продукції, якщо в ній (ньому) є посилання на певні стандарти чи кодекси ustalеної практики;

виробника чи постачальника продукції, якщо він склав декларацію про відповідність продукції певним стандартам чи застосував позначення цих стандартів у її маркуванні [6].

У разі виготовлення продукції на експорт, якщо угодою (контрактом) визначено інші вимоги, ніж ті, що встановлено технічними регламентами, дозволяється застосування положень угоди (контракту), якщо вони не суперечать

законодавству України в частині вимог до процесу виготовлення продукції, її зберігання та транспортування на території України.

Крім того, ст. 268 Кодексу [6] зокрема визначено, що якість товарів, що поставляються, повинна відповідати стандартам, технічним умовам (у разі наявності), іншій технічній документації, яка встановлює вимоги до їх якості, або зразкам (еталонам), якщо сторони не визначають у договорі більш високі вимоги до якості товарів.

Номери та індекси стандартів, технічних умов (у разі наявності) або іншої документації про якість товарів зазначаються в договорі. Якщо зазначену документацію не опубліковано у загальнодоступних виданнях, її копії повинні додаватися постачальником до примірника договору покупця на його вимогу.

У разі поставки товарів більш низької якості, ніж вимагається стандартом, технічними умовами (у разі наявності) чи зразком (еталонам), покупець має право відмовитися від прийняття і оплати товарів, а якщо товари уже оплачені покупцем, – вимагати повернення сплаченої суми.

Якщо поставлені товари відповідають стандартам або технічним умовам (у разі наявності), але виявляються більш низького сорту, ніж було зумовлено, покупець має право прийняти товари з оплатою за ціною, встановленою для товарів відповідного сорту, або відмовитися від прийняття і оплати поставлених товарів.

У разі, якщо покупець (одержувач) відмовився від прийняття товарів, які не відповідають за якістю стандартам, технічним умовам (у разі наявності), зразкам (еталонам) або умовам договору, постачальник (виробник) зобов'язаний розпорядитися товарами у десятиденний строк, а щодо товарів, які швидко псуються, – протягом 24 годин з моменту одержання повідомлення покупця (одержувача) про відмову від товарів. Якщо постачальник (виробник) у зазначений строк не розпорядиться товарами, покупець (одержувач) має право реалізувати їх на місці або повернути виробникові. Товари, що швидко псуються, підлягають в усіх випадках реалізації на місці [6].

Аналізуючи ст. 268 Кодексу [6], слід зазначити, що встановлена норма стосовно надання до примірника договору покупця на його вимогу копії стандартів, технічних умов (у разі наявності) або іншої документації про якість товарів визначена некоректно. Адже, якщо товар виготовлено відповідно до національних стандартів, то право власності таких стандартів належить державі. Згідно зі ст. 25 Закону України “Про стандартизацію”, забороняється повністю чи частково видавати, відтворювати з метою розповсюдження і розповсюджувати як офіційні видання будь-які національні стандарти, кодекси усталеної практики та розроблені національним органом стандартизації каталоги або їх частини на будь-яких носіях інформації без дозволу національного органу стандартизації чи уповноваженої ним особи [1]. Право видавати, відтворювати та розповсюджувати зазначені документи належить Національному органу стандартизації (Державне підприємство “Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості”). Тобто постачальник не має права надавати копії зазначених стандартів.

Отже, у Кодексі [6] необхідно визначити стандарти за винятком національних стандартів.

Стаття 269 Кодексу зокрема визначає, що строки і порядок встановлення покупцем недоліків поставлених йому товарів, які не могли бути виявлені при звичайному їх прийманні, і пред'явлення постачальникові претензій у зв'язку з недоліками поставлених товарів визначаються законодавством відповідно до цього Кодексу [6].

Стандартами, технічними умовами (у разі наявності) або договором щодо товарів, призначених для тривалого користування чи зберігання, можуть передбачатися більш тривалі строки для встановлення покупцем у належному порядку зазначених недоліків (гарантійні строки). Сторони можуть погодити в договорі гарантійні строки більш тривалі порівняно з передбаченими стандартами або технічними умовами (у разі наявності).

Постачальник (виробник) гарантує якість товарів загалом. Гарантійний строк на комплектуючі вироби і складові частини вважається рівним гарантійному строку на основний виріб, якщо інше не передбачено договором або стандартами, технічними умовами (у разі наявності) на основний виріб [6].

Комплектність товарів, що поставляються, визначено ст. 270 Кодексу [6]. Зокрема, товари повинні поставлятися комплектно відповідно до вимог стандартів, технічних умов (у разі наявності) або преїскурантів. Договором може бути передбачено поставку з додатковими до комплекту виробами (частинами) або без окремих, не потрібних покупцеві виробів (частин), що входять до комплекту.

Якщо комплектність не визначено стандартами, технічними умовами (у разі наявності) або преїскурантами, вона в необхідних випадках може визначатися договором.

Здійснивши аналіз встановлених норм у Кодексі України про адміністративні правопорушення [4], Кримінальному кодексі України [5] щодо юридичної відповідальності, передбаченої стосовно безпечності та якості продукції, а також Господарському кодексі України [6] стосовно технічного регулювання у сфері господарювання, необхідно зазначити таке.

Як наведено вище, у Кодексі України про адміністративні правопорушення [4] за введення в обіг або реалізацію продукції, яка не відповідає вимогам стандартів, виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил, а також за недодержання стандартів і технічних умов при транспортуванні, зберіганні і використанні продукції встановлено адміністративну відповідальність. На наше переконання, у Кодексі необхідно встановлювати норми щодо невідповідності продукції “нормативним документам”, що визначені в Законі України “Про стандартизацію” [1].

У Кримінальному кодексі України [5] передбачена відповідальність за умисне введення в обіг небезпечної продукції, яка не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами. На нашу думку, Кодекс [5] необхідно доповнити нормою щодо відповідальності за умисне введення в обіг небезпечної продукції, яка не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, не лише встановленим нормативно-правовими актами а і встановленим нормативними документами (національними стандартами), які прийняті національним органом стандартизації, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами (переважно технічними регламентами).

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про технічні регламенти та оцінку відповідності” [2] технічне регулювання визначено як правове регулювання відносин у сфері визначення та виконання обов’язкових вимог до характеристик продукції або пов’язаних з ними процесів та методів виробництва, а також перевірки їх додержання шляхом оцінки відповідності та/або державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції чи інших видів державного нагляду (контролю). Правове регулювання здійснюється відповідно до нормативно-правових актів, а статтями 15, 268, 269 та 270 Господарського кодексу України [6] передбачено застосування стандартів, кодексів ustalеної практики та технічних умов, які згідно із Законом України “Про стандартизацію” [1] є нормативними документами. Тобто постає питання проведення досліджень з визначення відмінностей між нормативно-правовими актами та нормативними документами, в тому числі дослідження поняття “нормативних документів, які застосовуються на добровільній основі”, та внесення відповідних змін і доповнень до законодавства стосовно технічного регулювання безпечності та якості продукції.

Крім того, законодавець не розмежує відповідальність за невиконання норм, встановлених у національних стандартах та кодексах ustalеної практики, прийнятих національним органом стандартизації від невиконання норм, встановлених у стандартах, кодексах ustalеної практики та технічних умовах, прийнятих підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію. На наше переконання, національні стандарти та кодекси ustalеної практики, прийняті національним органом стандартизації, встановлюють вимоги стосовно безпечності та якості до продукції, яка визначена потенційно більш небезпечною для споживачів та навколишнього середовища. Тому відповідальність за невиконання норм, встановлених у зазначених нормативних документах, повинна бути більш сувора в порівнянні з нормами, встановленими в стандартах, кодексах ustalеної практики та технічних умовах, прийнятих підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про стандартизацію: Закон України від 5 червня 2014 року № 1315-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. № 31. Ст. 1058.
2. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 року № 124-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015. № 14. Ст. 96.
3. *Семерак О.С., Семерак І.О.* Основи теорії походження держави та права: навч. посібник. URL: https://pidru4niki.com/2008021559031/pravo/yuridichna_vidpovidalnist_pidstavi_vidi_tsili (дата звернення: 07.06.2021).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: станом на 7 грудня 1984 року № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122294.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, 2001. № 25–26. Ст. 131.
6. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
7. *Смерницький Д.В.* Адміністративно-правове регулювання науково-технічної діяльності в Україні: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. К., 2020. 636 с.

REFERENCES

1. On Standardization: Law of Ukraine of June 5, 2014 No 1315-VII. Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR). 2014. No 31. P. 1058 [in Ukrainian].

© Smernytskyi Demian, 2021

2. On Technical Regulations and Conformity Assessment: Law of Ukraine of January 15, 2015 No 124-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR). 2015. No 14. P. 96 [in Ukrainian].

3. *Semerak, O.S., Semerak, I.O.* Fundamentals of the theory of the origin of the state and law: textbook. URL: https://pidru4niki.com/2008021559031/pravo/yuridichna_vidpovidalnist_pidstavi_vidi_tsili (Date of Application: 07.06.2021) [in Ukrainian].

4. Code of Ukraine on Administrative Offenses: as of December 7, 1984 No 8073-X. Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR. 1984. Appl. to No 51. Art. 1122294 [in Ukrainian].

5. Criminal Code of Ukraine: as of April 5, 2001 No 2341-III. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. No 25–26. Art. 131 [in Ukrainian].

6. Commercial Code of Ukraine of January 16, 2003 No 436-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. No 18, 19–20, 21–22. Art. 144 [in Ukrainian].

7. *Smernytsky, D.V.* (2020) Administratyvno-pravove rehulyuvannya naukovo-tekhnichnoyi diyal'nosti v Ukrayini. "Administrative and Legal Regulation of Scientific and Technical Activities in Ukraine": thesis ... Doct. Sci. (Law): 12.00.07. K. 636 p. [in Ukrainian].

UDC 343.3:006

Smernytskyi Demian,
Doct. Sci. (Law), Senior Researcher,
Co-Director of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-6066-0324

LEGAL RESPONSIBILITY FOR OFFENSES IN THE FIELD OF TECHNICAL REGULATION

Research article considers the issue of compliance with the norms established in the normative documents in the field of technical regulation. It is established that an economic entity, if it wants to demonstrate the quality and safety of its products to the consumer, it applies on a voluntary basis the national standards in which the relevant product requirements are set. National standards become mandatory if they are referred to in regulations. Administrative liability in the field of technical regulation arises for committing administrative offenses under the Code of Ukraine on Administrative Offenses for the introduction or sale of products that do not meet the requirements of standards, norms, rules and samples (standards) for safety, quality, completeness and packaging, and also for the performance of works, provision of services to citizens-consumers that do not meet the requirements of standards, norms and rules, for non-compliance with standards and technical conditions for transportation, storage and use of products. Criminal liability in accordance with the Criminal Code of Ukraine arises for the deliberate introduction into circulation (release on the market of Ukraine) of dangerous products, i.e. such products that do not meet the requirements for product safety established by regulations, if such actions are committed in large quantities. Civil liability arises for non-performance or improper performance of obligations under the contract or damage in non-contractual relations. It happens in the field of property and personal non-property relations.

Keywords: normative documents, technical regulation, standard, code of established practice, technical conditions, legal responsibility.

Отримано 11.10.2021

© Smernytskyi Demian, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).12](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).12)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravoohorona.com/>

Хальота Андрій Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-8505-0055

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ¹

У статті досліджуються проблемні питання правового статусу поліцейських в Україні. Визначено поняття правового статусу поліцейських. Розкрито зміст його елементів – статусних правових норм; спеціальної правосуб'єктності; прав та обов'язків поліцейських; гарантій професійної діяльності поліцейських; відповідальності поліцейських; обмежень та заборон, пов'язаних зі службою в поліції. У результаті дослідження запропоновано шляхи удосконалення правового статусу поліцейських в Україні, зокрема внесення змін до чинного законодавства України.

Ключові слова: *поліцейські, правовий статус, спеціальна правосуб'єктність поліцейських, права та обов'язки поліцейських, гарантії діяльності, відповідальність поліцейських.*

Зважаючи на втілення європейських та євроатлантичних прагнень України, а також підвищення інтересу суспільства до реалізації реформ публічної служби в Україні, зокрема в правоохоронних органах, постає необхідність у подальшому дослідженні правового статусу поліцейських та у вирішенні проблем підвищення авторитету та правової захищеності самої поліції. Незважаючи на недосконалу діяльність поліції, суспільство все ж вимагає від неї надання якісних поліцейських послуг, захисту людей від правопорушень, створення безпечних умов життя. Здебільшого це залежить від держави безпосередньо, від законодавчого закріплення правового становища поліції та поліцейських, від гарантування їх прав і обов'язків, від підтримки суспільства в їх повсякденній діяльності. Тому приведення правового статусу поліцейських до міжнародних стандартів є актуальною проблемою, яку необхідно вирішити негайно задля ефективного захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, протидії злочинності, охорони громадського порядку, власності та забезпечення громадської безпеки в Україні.

Метою цієї статті є науково-практичне дослідження проблемних питань правового статусу поліцейських в Україні, а також шляхів удосконалення положень законодавства України щодо правосуб'єктності, прав, обов'язків, гарантій діяльності та відповідальності поліцейських у сучасних умовах.

Питання правового статусу особи досліджували багато вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: М. Вітрук, Л. Воєводін, Г. Задорожня, О. Зайчук, С. Комаров, О. Лукашева, М. Матузов, А. Малько, М. Марченко, Н. Оніщенко,

¹ Початок. Продовження в наступному номері.

В. Погорілко, О. Скакун, Ю. Тодика, Н. Шаптала, Так, О. Безпалова, М. Іншин, М. Коваль, К. Мельник, О. Музичук, В. Сокуренько, О. Юхно у своїх працях аналізували особливості правового статусу працівників правоохоронних органів, а саме поліцейських. Але під час сучасного реформування правоохоронних органів, в тому числі і поліції, залишається багато проблемних питань правового статусу поліцейських, що потребують наукового дослідження та законодавчого врегулювання.

У науці термін “статус” розглядається як положення суб’єкта. У перекладі з латинської мови термін “status” – це положення, стан чого-небудь або будь-кого [1, с. 578]. Словник іншомовних слів визначає термін “статус” як становище, стан [2, с. 545]. Отже, правовий статус відображає фактичне становище суб’єкта у системі правовідносин.

У науковій літературі правовий статус особи визначається як самостійна юридична категорія, що характеризується такими особливостями: а) має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб’єктів; б) відображає індивідуальні особливості людини та її реальне ставлення у системі суспільних відносин; в) права та свободи особи, що складають основу статусу, не можуть реалізуватись без інших його компонентів – обов’язків та відповідальності; г) ця категорія забезпечує системність прав, свобод та обов’язків особи [3, с. 402].

Аналізуючи правову категорію – правовий статус особи, науковці, як правило, подібно визначають її зміст. Так, на думку М. Вітрука, правовий статус визначається як система юридичних прав, свобод, обов’язків і законних інтересів у їх єдності, основа чи ядро правового становища [4, с. 31]. У свою чергу О. Лукашева правовий статус людини і громадянина охарактеризує як систему прав і обов’язків, що законодавчо закріплюються державою в конституції та інших нормативно-правових актах [5, с. 23]. Н. Шаптала та Г. Задорожня під правовим статусом особи розуміють юридично закріплене становище особи як соціального суб’єкта в суспільстві, тобто – це сукупність прав та обов’язків особи, визначених та гарантованих Конституцією і законами України, іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України [6, с. 472]. На переконання Ю. Тодики, правовий статус особи – це правове положення індивіда, що відображає його фактичний стан у взаєминах із суспільством, державою, іншими людьми [7, с. 186]. С. Комаров визначає правовий статус особи як систему прав, свобод і обов’язків, які мають чітке правове закріплення в нормах права, що визначають політико-правовий стан особи [8, с. 58]. Аналогічне розуміння правового статусу особи подають М. Матузов і А. Малько – як сукупність прав, свобод, обов’язків і законних інтересів особи, що визначаються і гарантуються державою [9, с. 163], та М. Марченко – правовий статус складають законодавчо-встановлені державою і взяті в єдності права, свободи і обов’язки особи [10, с. 92]. Дещо розширено визначають правовий статус О. Зайчук та Н. Оніщенко. Вони розуміють його як систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів та обов’язків суб’єкта суспільних відносин [11, с. 366]. А.О. Скакун ще ширше розуміє і визначає правовий статус особи як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов’язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб’єкт права (тобто як такий, що має правосуб’єктність) координує своє поведінку в суспільстві [12, с. 381].

© Khaliota Andrii, 2021

Запропоновані науковцями погляди щодо поняття правового статусу особи мають багато спільного. Більшість учених зазначають, що правовий статус особи – це юридично закріплене становище особи в суспільстві. Таке твердження є логічним, оскільки статус особи має бути чітко регламентований нормами чинного законодавства, щоб особа могла ефективно брати участь у різноманітних правовідносинах. Також чимало науковців зазначають, що правовий статус особи проявляється в сукупності його прав, свобод, обов'язків. Саме права, свободи, обов'язки особи окреслюють певну сферу автономного існування людини, її життєдіяльності як члена суспільства. Ці правові можливості мають розцінюватися як своєрідні юридичні блага, зміст яких полягає у встановленні і гарантуванні певних меж свободи чи несвободи особи. Тому права, свободи і обов'язки особи є органічною складовою її правового статусу.

Отже, проаналізувавши різні думки науковців, ми приєднуємося до більшості їх позицій і визначаємо, що правовий статус особи – це юридично закріплене становище особи в суспільстві та державі, що проявляється у сукупності її прав, свобод і обов'язків, визначених та гарантованих Конституцією і законами України.

Правовий статус поліцейського є підвидом більш загальної правової категорії – загальний правовий (конституційно-правовий) статус особи. Правовий статус поліцейського належить до спеціального (родового) виду правового статусу особи, оскільки притаманний окремій категорії суб'єктів права – поліцейським Національної поліції України. Він базується на загальному правовому статусі особи, хоча детальніше характеризує права, доповнює обов'язки, відповідальність та пільги, передбачені законодавством для поліцейських.

Таким чином, правовий статус поліцейського можна визначити як сукупність закріплених у законодавстві України і гарантованих державою прав, обов'язків, гарантій діяльності та відповідальності поліцейського як спеціального суб'єкта права, який реалізує специфічні завдання держави – захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, протидію злочинності, охорону громадського порядку, власності та забезпечення громадської безпеки.

У юридичній науці правовий статус особи складається із різних елементів, що відображають суть і зміст цього правового явища. До структури правового статусу особи науковці часто включають такі елементи, як: права, свободи, обов'язки, законні інтереси, гарантії, правові принципи, правовідносини загального типу, правосуб'єктність, статусні норми, громадянство, відповідальність тощо. Сукупність елементів правового статусу особи, на думку різних науковців, не є однаковою і сталою.

Так, О. Скакун наголошує на тому, що до 60-х років ХХ ст. у вітчизняній юридичній науці правовий статус ототожнювався з правоздатністю особи. Мотивувалося це тим, що правовий статус та правоздатність виникають і припиняються у суб'єкта одночасно, що вони є однаковою мірою невідчужуваними [12, с. 386]. Але, на її думку, на сучасному етапі державотворення структура правового статусу особи може бути подана у вигляді таких елементів: правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки та відповідальність [12, с. 377]. Ми підтримуємо позицію О. Скакун про те, що в сучасних умовах правовий статус особи складається із

цілої системи взаємопов'язаних елементів, що визначає його особливість як суб'єкта правовідносин.

Л. Воеводін наголошує, що саме права і свободи утворюють ядро правового статусу особи [13, с. 3]. В. Погорілко визначав основними складовими правового статусу особи – конституційні принципи, правосуб'єктність, компетенцію, функції, повноваження, права, свободи та обов'язки, конституційні гарантії [14, с. 281]. Запропонована ним система елементів правового статусу особи є широкою, водночас вона має деякі логічні невідповідності та повтори, оскільки повноваження складаються з прав, свобод та обов'язків особи, а компетенція – зі сфери відання та повноважень. Тому деякі елементи поглинають інші, а сама система елементів могла б бути відповідним чином скоригована.

У результаті аналізу наукових позицій ми пропонуємо визначити систему елементів правового статусу особи, до якої входять: статусні правові норми, правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки, гарантії, відповідальність.

Науковці висловлюють цікаві думки щодо системи елементів правового статусу правоохоронців, зокрема М. Коваль наголошує, що працівники правоохоронних органів, маючи певні обмеження у здійсненні закріплених в Основному Законі держави прав, свобод та законних інтересів, а також, перебуваючи під час несення служби в умовах постійного ризику для життя і здоров'я, повинні мати правовий статус, який би чітко окреслював їх права, свободи, законні інтереси, обов'язки, обмеження, відповідальність, соціальний та правовий захист, а також членів їхніх сімей і близьких родичів [15, с. 133].

Ми, підтримуючи думку М. Коваля та інших науковців, дійшли висновку про те, що правовий статус поліцейського, закріплений Конституцією України, Законом України “Про Національну поліцію” та іншими нормативно-правовими актами, включає в себе низку таких елементів: статусні правові норми; спеціальна правосуб'єктність; права і обов'язки поліцейського; гарантії професійної діяльності поліцейського; відповідальність поліцейського; обмеження і заборони, пов'язані зі службою в поліції.

Отже, статусні правові норми правового статусу поліцейського – це норми права, що закріплені в чинному законодавстві України та встановлюють вузлові положення його правового статусу. Окрім Конституції України, яка гарантує засади правового положення поліцейського як людини і громадянина в Україні, статусні правові норми правового статусу поліцейського сконцентровані ще й у розділі III “Система поліції та статус поліцейських”, розділі VI “Добір на посаду поліцейського”, розділі VII “Загальні засади проходження служби в поліції” Закону України “Про Національну поліцію”. У них закріплені: поняття поліцейського, його обов'язки; види відповідальності поліцейських; однострій поліцейських; призначення на посади поліцейських; служба в поліції; обмеження, пов'язані зі службою в поліції; гарантії професійної діяльності поліцейського; службове сумісництво поліцейських; відрядження поліцейських; професійне навчання поліцейських; звільнення зі служби в поліції тощо [16]. Відповідно до цього видно, що положення, які регулюють зміст правового статусу поліцейського, розосереджені в різних розділах та потребують акумулювання в одному розділі Закону України “Про Національну поліцію”, який міг би мати назву “Статус поліцейських”.

Статусні правові норми містяться також і в підзаконних нормативних актах, що визначають особливості статусу поліцейських за відповідною посадою, зокрема, слідчого, дізнавача, дільничного офіцера поліції, оперативного уповноважений, патрульного тощо.

Ще одним елементом правового статусу поліцейського є спеціальна правосуб'єктність. Це здатність особи бути учасником лише певного кола правовідносин у межах окремої галузі (галузей) права. Отже, вона полягає у здатності поліцейського бути носієм закріплених нормами права повноважень щодо реалізації завдань, визначених Законом України “Про Національну поліцію”. Володіння спеціальною правосуб'єктністю поліцейським необхідне для його вступу та участі в певних службових правовідносинах.

Традиційно спеціальна правосуб'єктність, у свою чергу, включає в себе два структурні елементи – спеціальна правоздатність і спеціальна дієздатність. Спеціальна правоздатність поліцейських – забезпечена державою можливість поліцейських мати права та обов'язки, а спеціальна дієздатність – здатність поліцейських своїми особистими діями набувати і здійснювати права і обов'язки, а також нести юридичну відповідальність за неправомірне здійснення цих прав і обов'язків. Спеціальна правоздатність і спеціальна дієздатність поліцейських є нероздільними категоріями правового статусу поліцейських, оскільки відображають основний зміст спеціальної правосуб'єктності поліцейського. Зокрема, вона у поліцейських виникає лише з моменту вступу особи на службу в поліцію та припиняються з моменту звільнення зі служби.

Служба в Національній поліції України є надзвичайно специфічним та відповідальним різновидом трудової діяльності, що визначає і особливе правове становище службовців цього правоохоронного органу та вимоги до їх спеціальної правосуб'єктності. Відповідно до статті 49 Закону України “Про Національну поліцію”, на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” [16].

Ми вважаємо, що існує доцільність посилити відповідні вимоги до кандидатів на службу в поліцію. Так, враховуючи курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, необхідно як вимогу передбачити для кандидатів на службу в поліції володіння англійською мовою або ж будь-якою офіційною мовою Європейського Союзу. Виникає доцільність також встановлення разом із нижньою віковою межею прийняття на службу в Національну поліцію України (18 років) ще й верхньої межі. Необхідно закріпити положення про те, що громадяни України віком від 18 до 40 років можуть бути прийняті на службу на будь-які посади в поліції. Це дасть можливість набирати в органи поліції більш працездатних осіб, які матимуть можливість відслужити 25 і більше років у поліції до виходу на пенсію. Також вважаємо важливим передбачити необхідність постійного проживання особи в Україні не менше 10 років до призначення на посаду поліцейського, оскільки кандидат повинен володіти політичною, економічною, соціальною

ситуацією, що склалась в Україні, тому що йому необхідно буде брати участь у вирішенні різноманітних соціальних проблем під час службової діяльності.

Враховуючи зазначене, пропонуємо удосконалити положення статті 49 Закону України “Про Національну поліцію”, зокрема викласти частину першу цієї статті в такій редакції: “1. На службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 до 40 років, які не менше 10 років постійно проживають на території України, мають повну загальну середню освіту, володіють українською та англійською мовами, здатні за своїми особистими, діловими і моральними якостями, за рівнем фізичної підготовки та стану здоров’я виконувати покладені на поліцію завдання”.

Зі свого боку припинення спеціальної правосуб’єктності поліцейського відбувається з моменту припинення поліцейським служби в поліції. Відповідно до статті 77 Закону України “Про Національну поліцію”, поліцейський звільняється зі служби в поліції за різноманітних підстав, перелік підстав звільнення, встановлених для поліцейських, не є вичерпним. Крім того, у Законі України “Про Національну поліцію” підстави звільнення не мають чіткого групування, оскільки деякі підстави звільнення зазначаються окремо. У зв’язку з цим необхідно включити до переліку підстав звільнення зі служби в поліцію, що закріплені статтею 77 Закону України “Про Національну поліцію”, такі: 1) у разі смерті поліцейського; 2) у разі обрання на виборну посаду до органу державної влади або органу місцевого самоврядування з дня набуття повноважень; 3) визнання поліцейського безвісно відсутнім чи оголошення його померлим; 4) набрання законної сили рішенням суду про визнання поліцейського недієздатним або про обмеження його дієздатності; 5) у разі застосування заборони, передбаченої Законом України “Про очищення влади”; 6) у разі незгоди поліцейського на продовження проходження служби у зв’язку зі зміною істотних умов служби у поліції; 7) у разі порушення обмежень, пов’язаних зі службою в поліції; 8) прийняття резолюції недовіри; 9) за вислугою років служби в поліції. Оскільки на цей час звільнення зі служби в поліції для виходу на пенсію переважно здійснюється не у зв’язку з наявністю вислуги років служби в поліції, а за власним бажанням, що є не логічним і потребує законодавчого закріплення.

Ядром правового статусу поліцейського є його права і обов’язки, які поділяються на два види – загальні і спеціальні (посадові).

Отже, загальні права поліцейських – це вид і міра його можливої поведінки як людини та громадянина України, закріплені в Конституції та законах України, що втілюється в життя поліцейськими з метою задоволення їх природних, економічних, соціальних, культурних та інших потреб та інтересів, за винятком тих, реалізація яких обмежена для них на період проходження служби в поліції, враховуючи їх специфіку служби.

Поліцейський як людина та громадянин України користується усіма правами і свободами людини та громадянина, що закріплені та гарантовані Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, для задоволення різноманітних власних потреб та інтересів. До цього виду прав поліцейських належать: право на життя, право на повагу гідності, право на невтручання в особисте і сімейне життя, право на недоторканність житла, право на свободу пересування та вільний вибір

місця проживання, право на свободу думки і слова, право на особисту недоторканність, право на свободу світогляду і віросповідання, право на петицію, право обирати та бути обраним, право на приватну власність, право на працю та оплату праці, право на відпочинок, право на житло, право на шлюб, право на безпечне природне середовище, право на освіту, право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності тощо. Серед цього виду прав слід окремо виділити право на соціальний захист та право на охорону здоров'я, оскільки професія поліцейського нерозривно пов'язана з небезпекою для самого поліцейського. Тому права на належний соціальний захист та на охорону здоров'я, урахуваючи професійні ризики, мають бути чітко регламентовані законом і гарантовані державою, оскільки саме поліцейський стоїть на варті інтересів суспільства та держави.

Проте поліцейський під час проходження служби в поліції не може на рівні з іншими громадянами України реалізувати право на підприємницьку діяльність, право на свободу об'єднання у політичні партії та право на страйк. Ці обмеження прав і свобод людини та громадянина випливають з положень Закону України “Про Національну поліцію” і викликані неприпустимістю суміщення діяльності поліцейського з іншою оплачуваною діяльністю, окрім науково-педагогічної, наукової або творчої діяльності, а також вимогою щодо його політичної нейтральності та терпимості до усієї тяготи служби в поліції.

Спеціальні (посадові) права поліцейського – це його можливості як службової особи органу державної влади, які він може реалізовувати в межах повноважень, що закріплені в законодавстві України. На нашу думку, суттєвим недоліком є те, що у Законі України “Про Національну поліцію” не закріплено перелік прав поліцейських. Це є порушенням конституційного принципу єдності прав та обов'язків, адже складається враження, що поліцейський має тільки обов'язками. Тому вважаємо за потрібне вдосконалити чинний Закон України “Про Національну поліцію”, доповнивши положенням щодо прав поліцейського для збалансування його правового статусу. Теоретично до спеціальних (посадових) прав поліцейського слід віднести: право на захист свого життя та здоров'я чи членів своєї сім'ї під час виконання службових завдань; право презумпції правомірності дій поліцейського; право брати участь у конкурсі на заміщення посад більш високої категорії; право на просування по службі з урахуванням таких критеріїв, як кваліфікованість, компетентність, досвідченість, відданість справі, ініціативність; право на перепідготовку (перекваліфікацію) і підвищення кваліфікації; право на присвоєння чергових звань; право отримувати достойну заробітну плату тощо.

У другій частині статті буде висвітлено особливості елементів правового статусу поліцейських, а саме: обов'язки поліцейських, гарантії професійної діяльності поліцейського, відповідальність поліцейського; обмеження і заборони, пов'язані зі службою в поліції, а також запропоновано шляхи удосконалення цього правового статусу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой юридический словарь / под ред. А. Сухарева, В. Крутских; 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2003. 703 с.

2. Словник іншомовних слів / уклад. С. Морозов, Л. Шкарапута. Київ: Наук. думка, 2000. 680 с.
3. *Зайчук О.В., Оніщенко Н.М.* Теорія держави та права. Академічний курс: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
4. *Витрук Н.В.* Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. М., 1979. 229 с.
5. *Лукашева Е.А.* Принципы социалистического права. Советское государство и право, 1970. № 6. С. 21–29.
6. *Шаптала Н.К., Задорожня Г.В.* Конституційне право України: навч. посібник. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.
7. *Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю.* Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. К.: Вид. дім “Ін Юре”, 2004. 368 с.
8. *Комаров С.А.* Общая теория государства и права: Курс лекций. М., 1996. 316 с.
9. Теория государства и права. Курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М., 1997. 672 с.
10. Общая теория государства и права. Акад. курс в 2-х т. / под ред. М.Н. Марченко. М.: Зерцало, 1998. Т. 1. 639 с.
11. *Зайчук О.В., Заець А.П., Журавський В.С. та ін.* Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
12. *Скакун О.* Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
13. *Воеводин Л.Д.* Индивидуальное и коллективное в конституционном статусе личности. Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11, Право. 1997. № 5. С. 3–19.
14. *Погорілко В.Ф.* Конституційний статус. Юридична енциклопедія: у 6 т. К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3: К–М. С. 281.
15. *Коваль М.* Про необхідність визначення статусу працівника правоохоронного органу в Україні та його законодавчого закріплення. Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 130–134.
16. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

REFERENCES

1. Bol'shoy yurydichesky slovar'. Big Legal Dictionary / eds A. Sukharev, V. Krutskikh; 2nd ed., amend. and add. Moscow: INFRA-M, 2003. 703 p. [in Russian].
2. Slovyk inshomovnykh sliv. Glossary of foreign words / comp. S. Morozov, L. Shkaraputa. Kyiv: Nauk. dumka, 2000. 680 p. [in Ukrainian].
3. *Zaychuk, O.V., Onishchenko, N.M.* (2006) Teoriya derzhavy ta prava. “Theory of State and Law”. Academic Course: textbook. Kyiv: Yurinkom Inter. 688 p. [in Ukrainian].
4. *Vytruk, N.V.* (1979) Osnovy teoryy pravovoho polozhenyya lychnosty v sotsyalystycheskom obshchestve. “Foundations of the Theory of the Legal Status of an Individual in a Socialist Society”. M. 229 p. [in Russian].
5. *Lukasheva, E.A.* (1970) Pryntsyipy sotsyalystycheskoho prava. “The Principles of Socialist Law”. Soviet State and Law 6, 21–29 [in Russian].
6. *Shaptala, N.K., Zadorozhnyya, H.V.* (2012) Konstytutsiyne pravo Ukrayiny. “Constitutional Law of Ukraine”: a textbook. Dnipropetrovsk: LizunovPress. 472 p. [in Ukrainian].
7. *Todyka, Yu.N., Todyka, O.Yu.* (2004) Konstytutsyonno-pravovoy status cheloveka y hrazhdanyna v Ukrayne. “Constitutional and Legal Status of a Person and a Citizen in Ukraine”. K.: “In Yure”, 2004. 368 p. [in Russian].
8. *Komarov, S.A.* (1996) Obshchaya teoryya hosudarstva y prava. “General Theory of State and Law”: course of lectures. M. 316 p. [in Russian].
9. Teoryya hosudarstva y prava. “Theory of State and Law”: course of lectures / eds N.I. Matuzov and A.V. Malko. M., 1997. 672 p. [in Russian].
10. Obshchaya teoryya hosudarstva y prava. “General Theory of State and Law”. Acad. course in 2 volumes / Ed. M.N. Marchenko. Vol. 1. M.: Zertsalo, 1998. 639 p. [in Russian].
11. *Zaychuk, O.V., Zayets, A.P., Zhuravs'kyi, V.S., Kopylenko, O.L., Onishchenko, N.M.* (2008) Teoriya derzhavy i prava. Akademichnyy kurs. “Theory of State and Law”. Academic course: textbook /

O.V. Zaychuk (ed.), N.M. Onishchenko (ed.). 2-nd ed., reworked. and ext. K.: Jurinkom Inter. 688 p. [in Ukrainian].

12. *Skakun, O.* (2001) *Teoriya derzhavy i prava*. “Theory of State and Law”: textbook. Kharkiv: Konsum. 656 p. [in Ukrainian].

13. *Voevodyn, L.D.* (1997) *Yndyvydual'noe y kollektivnoe v konstytutsyonnom statuse lychnosti*. “Individual and Collective in the Constitutional Status of an Individual”. Herald of Moscow University. Ser. 11. Right, 5, 3–19 [in Russian].

14. *Pohorilko, V.F.* (2001) *Konstytutsiynnyy status*. “Constitutional Status”. Legal encyclopedia: in 6 volumes. Vol. 3: K–M. K.: “Ukrainian Encyclopedia” named after M.P. Bazhan. P. 281. [in Ukrainian].

15. *Koval', M.* (2012) *Pro neobkhdnist' vyznachennya statusu pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu v Ukrayini ta yoho zakonodavchoho zakriplennya*. “About the Need to Obtain the Status of the Foreman of the Law Enforcement Body in Ukraine and the Third Legislative Consolidation”. Hourly painting of the Kyiv University of Law 1, 130–134 [in Ukrainian].

16. On the National Police: Law of Ukraine of 02.07.2015 No 580-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. No 40–41. Art. 379 [in Ukrainian].

UDC 351.74; 340.13

Khaliota Andrii,
Cand. Sci. (Law), Associate Professor,
Leading Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-8505-0055

LEGAL STATUS OF POLICE OFFICERS IN UKRAINE AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT

Despite the imperfect activities of the police, society still requires it to provide quality police services, protect people from crime, create safe living conditions. For the most part, it depends on the state directly, on the legislative consolidation of the legal status of the police and the police, on guaranteeing their rights and responsibilities, on supporting society in their daily activities. Therefore, bringing the legal status of police to international standards is an urgent problem that must be addressed immediately for the effective protection of life, health, rights and freedoms of citizens of Ukraine, foreign citizens, stateless persons, crime, public order, property and public safety in Ukraine.

Research article examines the problematic issues of the legal status of police officers in Ukraine. After analyzing the different opinions of scientists, it is suggested to define the legal status of a person as a legally enshrined position of a person in society and the state, which is manifested in the set of rights, freedoms and responsibilities defined and guaranteed by the Constitution and laws of Ukraine.

The system of elements of the legal status of the person has been defined, which includes: rights, freedoms, duties, guarantees, legal personality, status legal norms, responsibility.

The own understanding of the legal status of the police officer as a special, generic type of human legal status is offered. This is a set of enshrined in the legislation of Ukraine and state-guaranteed rights, duties, guarantees of activity and

© Khaliota Andrii, 2021

responsibility of the police as a special legal entity that implements specific tasks of the state – protection of life, health, rights and freedoms of citizens of Ukraine, foreign citizens, stateless persons, crime prevention, protection of public order, property and public safety.

The content of the elements of the legal status of a police officer – status legal norms has been revealed; special legal personality; rights and responsibilities of a police officer; guarantees of professional activity of the policeman; police responsibility; restrictions and prohibitions related to the service.

As a result of the research, ways to improve the legal status of police officers in Ukraine by introducing certain provisions into the current legislation of Ukraine have been proposed.

Keywords: police officers, legal status, special legal personality of police officers, rights and responsibilities of police officers, guarantees of activity, responsibility of police officers.

Отримано 04.10.2021

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.13-053.6(4/9)

Багаденко Ірина Петрівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

У статті йдеться про важливість виконання зобов'язань, що виникли внаслідок ратифікації низки Конвенцій ООН з питань захисту прав дітей, а також дотримання Керівних принципів щодо правосуддя, дружнього до дітей, та судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів тощо. Зроблено висновки, що українські законодавці мають урахувувати міжнародні стандарти при розробленні нових норм у зазначеній сфері або при удосконаленні чинних норм. Виконавчі органи, зокрема, поліцейські, а також судові органи зобов'язані дотримуватись цих стандартів на усіх стадіях здійснення кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, неповнолітні, міжнародні стандарти, дружнє до дитини судочинство.

На сучасному етапі розвитку України як правової держави, котра стала на шлях інтеграції до європейського правового простору, вкрай важливо виконувати зобов'язання, що виникли внаслідок ратифікації низки Конвенцій ООН з питань захисту прав дітей, а також дотримуватись Керівних принципів щодо правосуддя, дружнього до дітей, та судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів тощо.

Дитина, яка опинилася у контакті або у конфлікті із законом, не завжди спроможна через свої вікові особливості, несприятливі умови виховання, негативний вплив навколишнього середовища тощо усвідомити та оцінити дії, вчинені нею, відносно неї або на очах у неї. З метою встановлення істини, а також уникнення травматизації дитини від повторних допитів, що проводяться на різних стадіях кримінального провадження, необхідне використання спеціальних методик із залученням фахівців у сфері дитячої психології. Цьому сприятиме подальший розвиток в Україні ювенальної юстиції, удосконалення законодавчих та відомчих нормативно-правових актів відповідно до міжнародних стандартів. Дослідженням питань у зазначеній сфері займалися такі вчені, як: Є.М. Гідулянова, В.В. Голіна, А.Є. Голубов, В.В. Землянська, М.І. Карпенко, Ю.І. Ковальчук, Ю.А. Ліхолетова, І.М. Михайлова, С.В. Оверчук, В.В. Романюк, А.В. Савченко та ін.

Мета статті – відобразити основні міжнародні стандарти, яких повинні дотримуватись як законодавці, так і практики у сфері кримінального провадження за участю неповнолітніх.

До основних міжнародних стандартів, що регулюють питання правосуддя у справах, пов'язаних із участю дітей, відносяться такі, як:

- Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх (“Пекінські правила”, 1985 р.);
- Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (“Гаванські правила”, 1990 р.);
- Керівні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх (“Ер-Рядські керівні принципи”, 1990 р.);
- Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей–жертв і дітей–свідків злочинів (Резолюція ЕКОСОП № 2005/20, 2005 р.);
- Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція, 2007 р., CETS № 201);
- Керівні вказівки Генерального Секретаря ООН: підхід ООН до судочинства у справах неповнолітніх (2008 р.);
- Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010 р.) тощо.

Зокрема, “Пекінськими правилами” наголошено на тому, що працівники поліції, які займаються справами за участю дітей, мають проходити спеціальну підготовку (п. 12.1). А самі справи за участю дітей повинні розглядатись максимально швидко, без будь-яких затримок (п. 20.1).

“Гаванськими правилами” передбачено утримання неповнолітніх лише в умовах, які повністю відповідають їхнім особливим потребам, статусу, віку, статі, психічному та фізичному стану, а також виду скоєного правопорушення (п. 28). А службовий персонал повинен проходити спеціальну підготовку, зокрема, в області дитячої психології, а також міжнародних норм у сфері прав дитини тощо, що відповідним чином закріплювати шляхом періодичного проходження курсів протягом усієї професійної діяльності (п. 85).

“Ер-Рядські керівні принципи” зазначають, що уряди повинні приймати спеціальні закони та процедури стосовно здійснення та захисту прав дітей (п. 52).

У Керівних принципах ООН щодо судочинства у питаннях дітей–жертв і дітей–свідків злочинів наголошується на застосуванні процедур, що враховують інтереси дітей, зокрема, шляхом забезпечення наявності спеціальних кімнат для проведення допитів, пристосування судових приміщень до інтересів дітей–свідків, виклик дитини до суду лише за необхідності. Також з метою скорочення числа допитів дитини пропонується здійснення запису відеоматеріалів з метою подальшого використання у суді без участі дитини.

У Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, викладено оптимальні практики, засновані на узгодженні сучасних знань і відповідних регіональних норм, стандартів і принципів. Зокрема, достатньо конкретно вказано, яким чином має здійснюватись правосуддя, щоб повторно не травмувати психіку дітей, що вже були скривджені, яким чином має

бути забезпечено безпеку дітей-жертв та/або свідків злочинів, вимоги до професіоналізму спеціалістів, які працюють із такими дітьми тощо (п. 3.11).

Всі фахівці, які працюють з дітьми і для дітей, повинні отримувати необхідну міждисциплінарну підготовку з питань прав і потреб дітей різних вікових груп, а також щодо процедур, які адаптовані до них. Фахівці, які мають безпосередній контакт з дітьми, також повинні бути навчені спілкуватися з ними в будь-якому віці та стадії розвитку, а також із дітьми, які знаходяться в умовах особливої вразливості (п. 4.14, 4.15).

Під час всіх розглядів до дітей потрібно ставитися з урахуванням їх віку, особливих потреб, зрілості та рівня розуміння, беручи до уваги будь-які труднощі у спілкуванні, які вони можуть мати. Справи за участю дітей повинні розглядатися в обстановці, яка не залякує та є чутливою до дитини (п. 5.54).

Методи опитування, такі як відео- або аудіозапис чи попередні закриті судові слухання, повинні використовуватись та розглядатись як допустимі докази (п. 5.59).

Судові засідання за участю дітей слід адаптувати до темпу та тривалості концентрації уваги: спланувати регулярні перерви, а слухання не мають тривати занадто довго. Для полегшення участі дітей відповідно до повної пізнавальної здатності та для підтримки їх емоційної стійкості, порушення та відволікання під час судового засідання мають бути зведені до мінімуму. Наскільки це доцільно і можливо, кімнати опитування та очікування повинні бути організовані з дружнім до дітей оточенням (п. 5.61, 5.62).

Таким чином, правосуддя, дружнє до дітей, належить до систем правосуддя, які гарантують повагу та ефективне здійснення прав усіх дітей на найвищому рівні, з належним урахуванням рівня зрілості та розуміння дитини, а також обставин справи. Це, зокрема, правосуддя, що доступне, відповідне віку, швидке, добре виконане, адаптоване та спрямоване на задоволення потреб і прав дитини, яке поважає права дитини, в тому числі права на справедливий судовий розгляд, на участь та розуміння судового розгляду. При цьому термін “правосуддя, дружнє до дітей” стосується всіх фахівців, що працюють з дітьми під час та поза судовим розглядом. Такі органи, як поліція, соціальні та служби охорони психічного здоров'я, також відповідальні за те, щоб зробити правосуддя більш дружнім до дітей. Для цього потребується застосування спеціальних методик.

У схваленій українським урядом Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року визначено пріоритетними напрямками формування та здійснення дружнього до дитини правосуддя, впровадження методики “Зелена кімната” [1]. Визначаючи наявними системні проблеми юстиції щодо дітей, серед яких відсутність обов'язкової спеціальної підготовки суддів, прокурорів і захисників у провадженнях за участю дітей; відсутність належних умов для проведення судових засідань в оточенні, дружньому до дитини, тощо, Національна стратегія орієнтована на усунення таких проблем, а також подолання прогалів правового та організаційно-правового характеру у зазначеному напрямі.

Відповідно до положень Національної стратегії Планом заходів із її реалізації передбачено низку пунктів стосовно удосконалення системи досудового розслідування та судового розгляду, серед яких:

забезпечення обов'язкового спеціального навчання слідчих, які здійснюють досудове розслідування, а також прокурорів, суддів та інших фахівців системи юстиції щодо дітей (пп. 22, 29). Для цього заплановано розроблення з урахуванням міжнародного досвіду єдиних стандартів навчання фахівців системи юстиції щодо дітей (прокурорів, суддів, соціальних працівників, педагогів, психологів, працівників поліції тощо);

забезпечення єдиного підходу до допиту дітей незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий тощо), зокрема з використанням таких спеціальних методик, як “Зелена кімната” (п. 25). Для цього заплановано розроблення та поширення рекомендацій щодо організації роботи за методикою “Зелена кімната” для органів досудового розслідування, а також розроблення законопроекту про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою удосконалення правових норм у частині правил допиту неповнолітніх осіб;

забезпечення належних умов для проведення судових засідань в оточенні, дружньому до дитини (п. 31). Для цього заплановано: розроблення та поширення рекомендацій щодо організації роботи за методикою “Зелена кімната” для судів, а також розроблення законопроекту про внесення змін до нормативно-правових актів з метою удосконалення порядку проведення судових процедур за участю дітей під час кримінального провадження, дружніх до дитини [2].

Фактичний стан нормативно-правового регулювання зазначеного питання в Україні:

Наказом МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044 затверджено Інструкцію з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, де акцентовано на здійсненні повноважень з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема, у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (п. 2 розділу 5 цієї Інструкції).

Положенням про слідчі підрозділи Національної поліції України, затвердженим наказом МВС України від 06.07.2017 № 570, передбачено визначення керівником підрозділу слідчих, спеціально уповноважених на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (п. 3.10 розділу V цього Положення), так званих ювенальних слідчих.

Положенням про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затвердженим наказом МВС України від 20.05.2020 № 405, також передбачено визначення керівником підрозділу дізнавача, спеціально уповноваженого на здійснення дізнання щодо неповнолітніх (п. 4 розділу IV цього Положення).

Водночас через низку несприятливих факторів (наприклад, плінність та недобір кадрів, а також пов'язана з цим нестача часу для проходження кваліфікаційних тренінгів або навчань, відсутність досвіду роботи з дітьми тощо) на практиці таких фахівців, як ювенальний слідчий чи ювенальний дізнавач, призначають ситуативно й не на тривалий час, що заважає набуттю практичного досвіду конкретним фахівцем.

Законом України “Про судоустрій і статус суддів” від 02.06.2016 у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх (ст. 18).

У судді, уповноваженого здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, у непоодиноких випадках відсутній досвід здійснення таких проваджень, зокрема, в питаннях дотримання принципів правосуддя, дружнього до дітей (мінімізація кількості опитувань дитини, створення сприятливих умов для опитування, можливість використання в якості доказу результатів технічно зафіксованих попередніх опитувань дитини тощо). Крім цього, законодавчо не передбачено, чи розповсюджується визначення спеціалізації суддів із здійснення кримінального провадження за участю неповнолітніх (у випадках, коли неповнолітні є потерпілими або свідками насильницьких злочинних посягань).

Із прийняттям у 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України з'явилась можливість проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 в редакції Закону № 767-VII від 23.02.2014). Також допускаються зміни зовнішності та голосу, за яких неможливо було б упізнати особу, яку допитують (ч. 10 цієї статті). Водночас стаття безпосередньо не передбачає можливості використання зафіксованих технічними засобами результатів проведеного допиту на подальших стадіях кримінального провадження без повторного допиту та повторного травмування малолітньої або неповнолітньої особи.

Серед особливостей допиту малолітньої або неповнолітньої особи під час досудового розслідування (ст. 226 КПК України) не зазначено можливостей уникнення подальших повторних допитів дитини.

На стадії судового розгляду до особливостей допиту малолітньої або неповнолітньої особи включена можливість проведення допиту поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження) (ч. 4 ст. 354). Однак також прямо не передбачено можливість використання технічно зафіксованих результатів попередньо проведеного допиту під час досудового розслідування.

Наразі в Україні функціонує 34 спеціальні приміщення (кімнати, дружні до дітей), лише 25 з яких розташовані у підрозділі поліції та обладнано належним чином для проведення допитів малолітніх та неповнолітніх учасників кримінального провадження [3]. Водночас існує потреба у забезпеченні спеціалістами в області дитячої психології для проведення у таких приміщеннях бесід та допитів.

Методичним підґрунтям організації роботи за методикою “Зелена кімната” для підрозділів ювенальної превенції, органів досудового розслідування, суддів слугують непоодинокі методичні рекомендації, що уклалися, починаючи із 2008 року, коли вперше термін “Зелена кімната” був відображений у нормативному документі. Наразі назву “Зелена кімната” має спеціальна методика роботи з дітьми-жертвами та свідками насильницьких злочинів, що включає в себе використання кімнат, дружніх до дитини.

У практичному полі в Україні запроваджено проект моделі Барнахуса для захисту дітей, постраждалих від насильства у двох пілотних областях (Вінницькій та Дніпропетровській). Цей проект передбачає створення міждисциплінарних спеціалізованих закладів, для проведення процесуальних дій у середовищі, дружньому до дитини та в умовах, які мінімізують наслідки її травматизації, а також надання комплексної соціальної, психологічної, правової, медичної та інших видів

допомоги дітям потерпілим та свідкам у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильством. Зокрема, передбачається, що в одному приміщенні будуть облаштовані кімната очікування, кімната для допиту дитини та окрема кімната для мультидисциплінарної команди (яка спостерігатиме за розповіддю дитини), а також кабінет для роботи фахівців, медичний пункт, кухня та кімнати для особистої гігієни [4, 5].

Проте наявна потреба у розвитку таких проєктів, а також поширення застосування спеціальних методик, збільшенні кількості кімнат, дружніх до дітей, та найважливіше, щоб ці приміщення завжди використовувались за призначенням. Оскільки на практиці допит дитини, наприклад, ювенальним слідчим, нерідко проводиться у кабінеті цього ж слідчого без повноцінного використання методики “Зелена кімната”. Причинами цього найчастіше є віддаленість спеціально облаштованих приміщень від місця проведення допиту, відсутність відповідних спеціалістів тощо.

Таким чином, в умовах сьогодення загострюється питання удосконалення законодавчих, нормативно-правових актів у сфері кримінального провадження за участю дітей відповідно до міжнародних стандартів. Зокрема, потребують змін та доповнень:

Кримінальний процесуальний кодекс України у статтях, присвячених особливостям допиту малолітньої або неповнолітньої особи під час досудового розслідування та на стадії судового розгляду, використання спеціальних методик тощо;

Закон України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей” у статтях, присвячених особливостям діяльності уповноважених підрозділів органів Національної поліції та судів стосовно дотримання прав дітей, які перебувають у контакті або конфлікті із законом;

Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044, у частині визначення спеціальних методик, що використовуються при здійсненні їх повноважень, залучення відповідних фахівців, використання спеціальних приміщень тощо;

Положення про слідчі підрозділи Національної поліції України, затверджене наказом МВС України від 06.07.2017 № 570, а також Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затверджене наказом МВС України від 20.05.2020 № 405, у частині проведення допиту неповнолітніх (або доручень на проведення такого допиту) із використанням спеціальних методик, залучення відповідних фахівців тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>. (дата звернення: 10.08.2021).
2. План заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 р. № 1335-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a1335r>. (дата звернення: 10.08.2021).
3. Звітні статистичні дані Управління ювенальної превенції Національної поліції України.

4. Проект “Впровадження моделі Барнахуса для захисту дітей, постраждалих від насильства”. URL: <https://www.prostir.ua/?jobs=konsultantkoordinatorkoboty-barnahusiv>. (дата звернення: 10.08.2021).

5. На Вінниччині вперше в Україні запрацює центр Барнахус для постраждалих від насильства дітей. URL: <https://vezha.ua/na-vinnichchini-vpershe-v-ukrayini-zapratsyuye-tsentr-barnahus-dlya-postrazhdaloh-vid-nasylstva-ditej-foto/>. (дата звернення: 10.08.2021).

REFERENCES

1. National strategy for reforming the justice system for children until 2023, approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 18, 2018 No 1027-r. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text> (Date of Application: 10.08.2021) [in Ukrainian].

2. Action plan for the implementation of the National Strategy for Reforming the Justice System for Children until 2023, approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 27, 2019 No 1335-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a1335r> (Date of Application: 10.08.2021) [in Ukrainian].

3. Reporting statistics of the Juvenile Prevention Department of the National Police of Ukraine.

4. Proekt “Vprovadzhennya modeli Barnahusa dlya zahistu ditej-postrazhdalih vid nasil’stva”. Draft “Implementation of the Barnachus model for the protection of children affected by violence”. URL: <https://www.prostir.ua/?jobs=konsultantkoordinatorkoboty-barnahusiv> (Date of Application: 10.08.2021) [in Ukrainian].

5. Na Vinnichchini vpershe v Ukraïni zapracyue centr Barnahus dlya postrazhdalih vid nasil’stva ditej. For the first time in Ukraine, the Barnachus Center for Children Victims of Violence will open in the Vinnytsia Region. URL: <https://vezha.ua/na-vinnichchini-vpershe-v-ukrayini-zapratsyuye-tsentr-barnahus-dlya-postrazhdaloh-vid-nasylstva-ditej-foto/> (Date of Application: 10.08.2021) [in Ukrainian].

UDC 343.13-053.6(4/9)

Bahadenko Iryna,

Cand. Sci. (Law), senior researcher, Head of the Department
of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

CRIMINAL PROCEEDINGS WITH THE INVOLVEMENT OF MINORS IN ACCORDANCE WITH INTERNATIONAL STANDARDS

Children who are in conflict or in contact with the law equally need special treatment, taking into account the peculiarities of psychophysical conditions inherent in their age, social status and so on. First of all, the world attention was drawn to the issues of an observance of the rights of minors who came into conflict with the law. The UN Minimum Standard Rules for the Administration of Juvenile Justice, the so-called “Beijing Rules”, the UN Rules for the Protection of Juveniles Deprived of Freedom, the so-called “Havana Rules”, the UN Guiding Principles for the Prevention of Juvenile Delinquency, the so-called “Riyadh Guidelines: have been considered.

Attention has also been paid to the specific status of child victims and child witnesses to crime and their protection (UN Guiding Principles on the Judiciary in Child Victims and Child Witnesses to Crime, Council of Europe Convention on the

Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, the so-called Lanzarote Convention).

Later, the Committee of Ministers of the Council of Europe developed the Guiding Principles on Child-Friendly Justice, with an emphasis on the specifics of interviewing children involved in the process. Among them: appropriate specialization of police officials, specialization of courts, creation and use of special premises, special methods with the involvement of individual specialists, minimization of interrogations, etc.

Following the ratification of the above-mentioned conventions, our state has undertaken a number of commitments to protect the rights of children, in particular children involved in criminal proceedings. Thus, Ukrainian legislators should take into account international standards when developing new norms in this area or when improving existing norms. And the executive, in particular the police and the judiciary, are obliged to adhere to these standards at all stages of criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings, juveniles, international standards, child-friendly proceedings.

Отримано 18.10.2021

Бурбій Анастасія Вікторівна,
кандидат юридичних наук, науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0003-4866-321X

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ГІПНОЗ” У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Стаття досліджує проблему теоретичного осмислення гіпнозу в кримінальному праві. Зауважено, що визначення поняття “гіпноз” дуже неоднозначне, а єдиного тлумачення цього поняття в правовій літературі на сьогодні нема. Зважаючи на медичне походження цього поняття, зроблено спробу звернутися до медицини у пошуках його значення та змісту. У результаті виявлено відсутність єдиного розуміння цієї категорії і на рівні медичної теорії. У зв'язку з цим наголошується на неможливості належного застосування категорії гіпнозу в кримінальному праві.

Ключові слова: *гіпноз, злочин, неправомірний вплив, примус, спосіб вчинення кримінального правопорушення.*

З поняттям гіпнозу знайомо багато людей, це слово ввійшло в побут і використовується в мовній практиці доволно. Відношення до нього неоднозначне. Часто його наділяють навіть містичними властивостями. Проте здебільшого люди не можуть відповісти, чим є гіпноз насправді, якою є його сутність, які він має властивості. Більшість пересторог пов'язують із його можливим використанням для досягнення злочинних цілей. Разом з тим, різні гіпнотичні техніки використовуються в медицині з терапевтичними цілями.

Гіпноз – поняття, яке вийшло за межі психіатрії і досліджується в різних науках кримінального циклу. Відповідно до завдань і змісту кожної з них, воно набуває самостійного значення. Правова невизначеність та неоднозначність наукового бачення цього поняття не виключають його практичного застосування. У свою чергу це загострює необхідність теоретичного пошуку в напрямі визначення сутності та встановлення правового статусу цієї категорії не лише в науковій площині, а й у практичному сенсі. Осмислення цього поняття в межах кримінально-правової науки дозволить визначити його місце в цій галузі та сприятиме правильній кваліфікації протиправних діянь.

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що все більше дослідників у галузі кримінального права звертаються до поняття гіпнозу у своїх працях. Різним правовим аспектам гіпнозу приділяли увагу П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, М.І. Бажанов, В.М. Бурдін, М.Л. Малейн, В.О.Навроцький, М.С. Таганцев, Г.М. Собко, М.І. Хавронюк, І.Г. Харченко. Здебільшого гіпноз вивчається в практичній площині. Проте слід констатувати брак наукових розробок із питань, що стосуються теоретичного осмислення цього поняття, а тому тема нашої наукової статті є досить актуальною та такою, що має теоретичне і практичне значення.

Популярність неофіційного застосування гіпнотичних методів під час розслідування відзначається не лише в зарубіжних практиках, вітчизняні правоохоронці теж послуговуються ними [1; 2; 3]. Не зайвим буде казати, що і кримінальні структури виявляють інтерес до можливостей гіпнозу. Водночас законодавчі джерела не висвітлять нам дефініцію гіпнозу і його правовий статус. Сучасна наука кримінального права теж неоднозначно відноситься до цієї категорії, а тому спостерігається конфлікт двох протилежних тез, які за своєю сутністю зводяться до одного: чи може гіпноз взагалі бути категорією кримінального права, чи ні.

У юридичній науковій літературі зустрічаються різні навколгіпнотичні терміни як-то: гіпнотизм, гіпнабельність, гіпнотичний вплив, гіпнотичне навіювання, самогіпноз, кримінальний гіпноз, подекуди транс тощо. Фахове правове тлумачення їм не дається. Їх взаємозалежність у побутовій площині є інтуїтивно зрозумілою, оскільки вони мають споріднену семантичну природу, проте це не дозволяє говорити про їх співмірність на рівні кримінального права та не сприяє їх правовому осмисленню, а навпаки породжує термінологічну плутанину.

Складність дослідження правового аспекту гіпнозу ґрунтується на його міждисциплінарній природі. Воно має не лише правовий бік, а й передусім медичний. І складнощі починаються саме з неоднозначності тлумачення і усвідомлення цього поняття на рівні медичної галузі як “материнської” щодо нього.

У медичній площині наразі відсутні більш-менш однозначні висновки щодо природи психофізіологічних механізмів цього феномену. Гіпноз використовується в якості лікувальної психотерапевтичної техніки. У нейролінгвістичному програмуванні як напрямі психотерапії та психології гіпноз використовується для відтворення раніше пережитого стану.

Словникові джерела по-різному визначають поняття гіпнозу, зокрема, як стан психічної свідомості, за якого людина втрачає здатність контролювати свої дії і стає дуже чутливою до навіювання гіпнотизера [3]; стан частково сну, який викликається здебільшого навіюванням; стан, подібний трансу, нагадує сон, але викликається людиною, чій навіювання з готовністю приймаються суб'єктом [4; 5, с. 172; 6].

Гіпнозом часто визнається штучно викликаний сноподібний стан людини і вищих тварин, у якому гальмуванням охоплена вся кора мозку, а окремі її ділянки, так звані “сторожові пункти”, зберігають збудливість, забезпечуючи контакт загіпнотизованого з подразниками. З настанням найбільш глибокої, парадоксальної фази гальмування, коли слабкі подразники (наприклад, слово) діють ефективніше за сильні (наприклад, біль), спостерігається висока навіюваність, що використовується в лікувальних цілях [7, с. 306]. Відповідно до словника С.І. Ожегова, гіпноз визначається як психофізіологічний стан, схожий на сон або напівсон, що викликається навіюванням та супроводжується підпорядкуванням волі сплячого волі присипляючого [8, с. 130]. Якщо це стан свідомості, то для кримінально-правової кваліфікації він в чистому виді не представляє інтересу. Стан є умовами, в яких хто-небудь або що-небудь перебуває чи існує. Проте може стати принциповою вказівка на протиправність введення в такий стан або його наслідку. Тобто, на передній план виходить не сам стан свідомості, а навіювання гіпнотизера,

яке, очевидно, має містити ознаки неправомірності. Іншими словами, сам по собі гіпноз як стан не несе шкоди суспільним відносинам, якщо тільки при цьому не страждає організм загіпнотизованого.

Більш розгорнуто визначає поняття “гіпноз” “Великий енциклопедичний юридичний словник”: як штучно викликаний стан людини або тварини, за якого ділянки мозку охоплені процесом значного гальмування, а деякі зберігають здатність до збудження і забезпечують можливість реагувати на подразники. Загіпнотизований має підвищену сприйнятливність до навіювання [9, с. 131].

Найбільш влучна для подальшого правового осмислення та майбутньої кримінально-правової кваліфікації, на нашу думку, є інтерпретація гіпнозу, надана О.О. Приходько, яка комплексно розкриває дві ключові ознаки гіпнозу: гіпноз як техніка впливу на індивіда з метою звузити поле його свідомості та підпорядкувати впливу і контролю зовнішнього агента, та гіпноз як процес і стан психіки, вирізняльною рисою якого є звуження поля свідомості [10, с. 49]. Техніка як сукупність прийомів, тобто як діяння може розглядатися в якості способу вчинення злочину, але за умови медичного встановлення її алгоритму. Хоча і таке визначення не є достатнім для розуміння гіпнозу з погляду кримінального права.

Значення психофізіологічних станів людини давно досліджується кримінально-правовою наукою, які в різних розрізах набувають самостійного значення і мають свої правові наслідки. Зокрема стан сп'яніння може виступати обтяжуючою обставиною, стан сильного душевного хвилювання є обставиною, що пом'якшує покарання, а стан крайньої необхідності є обставиною, що виключає злочинність діяння тощо. Гіпноз як стан у розрізі кримінального права не має правових наслідків. Він виступає посередником між правомірним і неправомірним. Важливо, що слідує за цим станом. Безпосередньо пов'язане із гіпнозом навіювання або сугестія, що може слідувати за ним. Під цим терміном розуміють цілеспрямований психічний вплив, що пасивно сприймається суб'єктом [11]. У широкому розумінні цей термін охоплює вид цілеспрямованого комунікативного впливу на поведінку і свідомість людини, внаслідок чого особа, всупереч наявній фактичній інформації, визнає існування того, чого в дійсності не існує або робить щось всупереч своїм намірам або звичкам [10, с. 210]. Разом з тим, вчинення неправомірних дій щодо особи, яка перебуває в гіпнозі, а отже, свідомість якої, відповідно до теорії, є звуженою, накладається на кримінально-правову конструкцію безпорадного стану.

Відсутність системних підтверджених достовірних досліджень щодо властивостей та можливостей гіпнозу і сугестії не дозволяє наразі фахово дискутувати на предмет теоретичного визначення цих понять у кримінальному праві.

Відповідно слід констатувати відсутність теоретичної визначеності гіпнозу як відправної категорії, що в свою чергу провокує появу хибних наукових уявлень про можливість недослідженого поняття в кримінально-правовій доктрині.

Аналіз юридичної літератури дозволив визначити, що, незважаючи на відсутність теоретичного осмислення, категорія гіпнозу застосовується фахівцями в юридичній площині як спосіб учинення кримінального правопорушення через психічне насильство. Якщо виходити з усвідомлення гіпнозу як стану, то він не є релевантним як спосіб вчинення правопорушення. Наявність стану несвідомості та відсутності волі у особи, до якої застосовують гіпноз, авторами, які підтримують

цю тезу, ніби презюмується. При цьому виключаються можливості самогіпнозу та добровільної згоди на введення в гіпноз, що вносить додаткові корективи в дослідження об'єктивних і суб'єктивних складових кримінального правопорушення.

У кримінально-правовій доктрині спосіб вчинення кримінального правопорушення в загальному вигляді є структурою взаємопов'язаних елементів вольових та розумових дій суб'єкта злочину. Спосіб виражається через розумову, емоційну та психічну активність особи, спрямовану на вибір конкретних методів і прийомів, встановлення послідовності їх використання для досягнення визначеної мети. Литвиненко Т.А. під способом учинення злочину розуміє метод, порядок і послідовність рухів, прийомів, що застосовує особа для вчинення злочину [12, с. 82]. Тишкевич І.С. вважає, що за цим терміном ховаються прийоми і методи, які використовуються злочинцем для впливу на об'єкт посягання, а також ті знаряддя і засоби, якими забезпечується досягнення задуманого злочинного результату, а М.І. Єнікеєв стверджує, що це система прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою і мотивами дій, психічними та фізичними якостями особи, в яких виявляються психофізіологічні і характерологічні особливості людини, її знання, вміння, навички, звички і ставлення до різних проявів дійсності [13, с. 70; 14, с. 105]. Наведені визначення втілюються в одне питання, як досягається мета, і відображають внутрішню характеристику способу через поняття “діяння”, але не через стан.

Насильство ж визначається як умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою¹ [15, с. 68]. З наведеного визначення одразу виділяються ознаки: це діяння, умисність та наявності злочинної мети.

У дискусії з приводу визнання гіпнозу як способу вчинення кримінального правопорушення загіпнотизований розглядається як потерпілий та як суб'єкт учинення злочину. Гіпнотизеру відводиться статус виконавця. Дискутуючи в своєму дослідженні як кваліфікувати дії загіпнотизованої особи, Г.М. Собко пропонує виходити з того, що дії гіпнотизера слід вважати діями виконавця, який використовує іншу особу, яка за ККУ не є суб'єктом кримінального правопорушення, тобто, в нашому випадку, загіпнотизовану особу. Це, на перший погляд, видається логічним. При цьому автор наголошує, що в такому разі загіпнотизованого слід визнавати неосудним. Для подолання відсутнього в такому випадку медичного критерію як обов'язкового для встановлення наявності стану неосудності, науковець пропонує визначати загіпнотизовану особу такою, що перебуває в стані тимчасового розладу психіки [16, с. 161]. Дійсно, таким чином витримуються всі умови застосування неосудності. Менше з тим, цей підхід не враховує, що тимчасовий розлад психічної діяльності є психічним захворюванням. Відповідно слід зважати і на наслідки, які за цим слідують – до особи можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру. Особа не піддається покаранню, але натомість може бути піддана примусовому лікуванню, хоча гіпноз не визнається хворобою чи психіч-

¹ Юридична енциклопедія: в 6 т. редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. 1998. С. 68.

ним розладом. Разом з цим, занадто складним і не виправданим видається варіант перегляду формули неосудності для втілення такої ідеї.

З іншого боку, не можна не звернути увагу, що наведена пропозиція за усіма своїми ознаками, у разі її реалізації, зважаючи на внутрішню суперечність, є нічим іншим, як кримінально-правовою фікцією. Стан, який медична і психіатрична науки не можуть до кінця пояснити, буде юридично визнаний хворобою, якої не існує, чого для забезпечення обов'язкових вимог кримінального законодавства, щоб здійснити кваліфікацію, буде цілком достатньо (визнання медичного і юридичного критерію). Проте на практиці ця норма буде не дієвою, а її реалізація наштовхнеться щонайменше на відсутність методики встановлення стану неосудності через перебування під гіпнозом, оскільки наразі медичною галуззю не запропоновано критеріїв ретроспективного визначення чи перебувала особа в момент вчинення протиправного діяння в гіпнозі, чи ні, чи був цей гіпноз протиправним, чи ні.

Встановлення фікції, як завідомо хибного твердження, виправдовується в тих випадках, коли без цього неможливо інакше визначити певний факт, коли це полегшує правореалізацію. Відображення гіпнозу в кримінальному законі через використання фікції як завідомо хибної категорії має відбуватися через оцінку доцільності.

Обґрунтовуючи актуальність нашого дослідження, ми звертались до того факту, що поняття гіпнозу все частіше з'являється в наукових працях вітчизняних учених. Виявлено, що здебільшого науковці розглядають можливості визначення гіпнозу способом вчинення злочину і надають йому властивостей психічного примусу. Розглядаючи цю категорію, автори, очевидно, більше послуговуються внутрішніми уявленнями про гіпноз і суб'єктивними прагненнями надати йому певного правового статусу. Визнання цієї категорії як правового напряму залежить від визначення її сутності та меж. Неможливість визначити ці межі, серед іншого, сприяла тому, що дослідження, врешті, залишали питання теоретичного наповнення поняття гіпнозу відкритим. Відсутність доказової бази, яка б дозволила однозначно визначити теоретичне наповнення поняття гіпнозу як кримінально-правової категорії, виключає можливість її відображення в кримінально-правовому законодавстві в будь-якій якості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *David Waxman*. Use of hypnosis in criminology: discussion paper. Journal (I' the Royal Society 01' Medicine Volume 76 June 1983. P. 480–484. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/014107688307600609> (дата звернення: 25.09.2021).
2. *Richard L. Ault, J.R.* Hypnosis The FBI's Team Approach. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/64620NCJRS.pdf> (дата звернення: 25.09.2021).
3. *Клевцов О.* Можливість використання гіпнозу в оперативно-слідчій практиці правоохоронних органів. Право України. 1998. № 7. С. 63–67.
4. TheLaw.com. URL: <https://dictionary.thelaw.com/hypnosis/> (дата звернення: 25.09.2021).
5. *Бусел В.Т.* Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. 1440 с.
6. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/hypnosis> (дата звернення: 25.09.2021).
7. Советский энциклопедический словарь. / гл. ред. А. М. Прохоров. 2-е изд. М., 1982. 1600 с.

8. *Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.* Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. 4-е изд., доп. М.: ООО “ИТИ Технологии”, 2008. 944 с.
9. Великий енциклопедичний юридичний словник. / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ “Вид-во “Юридична думка”, 2007. 992 с.
10. *Приходько Ю.О., Юрченко В.І.* Психологічний словник-довідник: навч. посіб. 4-те вид. випр. і доп. К.: Каравела, 2020. 419 с.
11. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=71409 (дата звернення: 25.09.2021).
12. *Литвиненко Т.А.* Кримінальне право України в поняттях і термінах: словник-довідник для ВНЗ. Х: Вид-во “Форт”, 2013. 109 с.
13. *Тишкевич И.С.* Объективная сторона преступления. Уголовное право БССР. Минск: Вышэйшая школа, 1978. С. 68–76.
14. *Еникеев М.И.* Юридическая психология: учебник. Москва: Изд. группа “НОРМА-ИНФРА”, 2001. 439 с.
15. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Ю.С. Шемшученко (гол. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл, 1998. 720 с.
16. *Собко Г.М.* Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. ДНДІ МВС України. Київ, 2020. 791 с.

REFERENCES

1. *David Waxman.* Use of hypnosis in criminology: discussion paper. Journal (I' the Royal Society 01' Medicine, Volume 76, June 1983. P. 480–484. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/014107688307600609> (Date of Application: 25.09.2021) [in English].
2. *Richard L., Ault, J.R.* Hypnosis The FBI's Team Approach. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/64620NCJRS.pdf> (Date of Application: 25.09.2021) [in English].
3. *Klevtsov O.* (1998) Mozhlyvist vykorystannia hipnozu v operatyvno-slidchii praktytsi pravookhoronnykh orhaniv. “The Possibility of Using Hypnosis in the Operational and Investigative Practice of Law Enforcement Agencies”. Law of Ukraine 7, 63–67 [in Ukrainian].
4. TheLaw.com. URL: <https://dictionary.thelaw.com/hypnosis/> (Date of Application: 25.09.2021) [in English].
5. *Busel V.T.* (2002) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language. K.; Irpin: VTF “Perun”. 1440 p. 1440 p. [in Ukrainian].
6. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/hypnosis> (Date of Application: 25.09.2021) [in English].
7. Sovetskyi entsyklopedycheskyi slovar. Soviet encyclopedic dictionary / ed. A.M. Prokhorov. 2nd ed. M., 1982. 100 p. [in Russian].
8. *Ozhegov, S.I., Shvedova, N.Yu.* (2008) Tolkovyy slovar russkogo yazyika: 80 000 slov i frazeologicheskikh vyrazheniy. Explanatory dictionary of the Russian language: 80,000 words and phraseological expressions. The Russian Academy of Sciences. Institute of the Russian language by V.V. Vinogradov. 4th ed., add. M.: ООО “ITI Technologies”. 944 p. [in Russian].
9. Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk. Large encyclopedic legal dictionary. / for ed. acad. NAS of Ukraine Yu.S. Shemshuchenko. K.: Legal Concept, 2007. 992 p. [in Ukrainian].
10. *Prykhodko, Yu.O., Yurchenko, V.I.* (2020) Psykholohichni slovnyk-dovidnyk. Psychological dictionary-reference: textbook way. The 4th type. corrected and ext. K.: Karavela, 2020. 419 p. [in Ukrainian].
11. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. Encyclopedia of modern Ukraine. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=71409 (Date of Application: 25.09.2021) [in Ukrainian].
12. *Lytvynenko, T.A.* (2013) Kryminalne pravo Ukrainy v poniattiakh i terminakh : slovnyk-dovidnyk dlia VNZ. “Criminal Law of Ukraine in Concepts and Terms”: a dictionary-reference book for universities. Kh: Fort Publishing House. 109 p. [in Ukrainian].
13. *Tishkevich, I.S.* (1978) Obiektivnaya storona prestupleniya. Ugolovnoe pravo BSSR. “The Objective Side of the Crime”. Criminal law of the BSSR. Minsk: Higher school. P. 68–76 [in Russian].
14. *Yenikeev, M.I.* (2001) Yuridicheskaya psihologiya. Legal psychology: textbook. Moscow: NORMA-INFRA. 439 p. [in Russian]
15. Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. Legal encyclopedia: in 6 vol. / ed. Yu.S. Shemshuchenko and others. Kyiv: “Ukr. encycl.”. 1998. 720 p. [in Ukrainian].

16. *Sobko, H.M.* (2020) Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni osnovy protydii psykhiichnomu nasylystvu. "Criminal-Legal and Criminological Bases of Counteraction to Mental Violence": thesis ...
Doct. Sci.: 12.00.08. State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv. 791 p. [in Ukrainian].

UDC 340.113

Burbii Anastasiia,
Cand. Sci. (Law), Research Officer,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-4866-321X

THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF "HYPNOSIS" IN CRIMINAL SCIENCE

Hypnosis is a concept that has gone beyond psychiatry and is studied in various sciences of the criminal branch. According to the tasks and content of each of them, it acquires an independent meaning. Legal uncertainty and ambiguity of the scientific vision of this concept do not preclude its practical application. In turn, this exacerbates the need for theoretical research in the direction of defining the essence and establishing the legal status of this category not only in the scientific field, but also in the practical sense.

Research article attempts to analyze a problem of theoretical understanding of hypnosis in criminal law. Despite its seeming simplicity, the definition of "hypnosis" is ambiguous enough. There is no a single interpretation of this concept in legal sources today. Moreover, despite the attention that scientists pay to the issue of hypnosis while studying its possibilities as a *modus operandi*, no one tried to clothe it in a theoretical form. On the basis of medical origin of the concept of hypnosis, the author tried to turn to the medical field as a maternal one in relation to this concept in search of an interpretation of its meaning and content. As a result, the lack of a unified understanding of this category has been also revealed at the level of medical theory. Vocabulary and encyclopedic sources mainly define hypnosis as a condition. Although this approach does not meet the needs of criminal law as well as does not solve the problem comprehensively but it could allow using hypnosis as an aggravating circumstance in the long run. The lack of theoretical certainty of hypnosis as an initial point, in turn, provokes the emergence of erroneous scientific ideas about the possibilities of an unexplored concept in criminal law doctrine. In addition, the situation is complicated by the usage of numerous terminology close to hypnosis such as hypnotism, hypnotic influence, hypnotic suggestion, self-hypnosis, criminal hypnosis, sometimes trance, and so on. As in the situation with hypnosis, they are not given a professional legal interpretation. Such uncertainty creates even more confusion. The relevance of further research on the concept of hypnotic suggestion has been determined. Due to such terminological uncertainty, the impossibility of proper application of the category of hypnosis in criminal law is emphasized.

Keywords: hypnosis, crime, illegal influence, coercion, *modus operandi*.

Отримано 19.10.2021

Гусєва Влада Олександрівна,
доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри
криміналістики, судової експертології та домедичної
підготовки ХНУВС, м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0001-8614-1573

УСТАНОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИЧИН ТА УМОВ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВЧИНЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У статті розглянуто основні проблеми, що унеможливають здійснення криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень, учинених проти працівників правоохоронних органів, а також запропоновано певні рекомендації щодо їх вирішення. Визначено, що доцільним є розроблення окремого закону, у якому мають бути визначені об'єкти та суб'єкти криміналістичної профілактики, причини та умови вчинення злочинів, а також методи та засоби їх профілактики. Детально розглянуто вказані категорії на прикладі злочинів проти працівників правоохоронних органів.

Ключові слова: злочин, криміналістична профілактика, причина, умова, правоохоронний орган, поліцейський.

Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є досить поширеними, їх питома вага в загальній сукупності облікованих кримінальних правопорушень у 2019 р. становила 0,31 %, а у 2020 р. – 0,4 % [1].

Особливу небезпеку серед них становлять злочини, вчинення яких пов'язане із посяганнями на права та законні інтереси працівників правоохоронних органів, перешкоджанням їх професійній діяльності. Серед них зокрема: опір працівникові правоохоронного органу (ч.ч. 2, 3 ст. 342 Кримінального кодексу України), погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України), умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України), посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК України), захоплення працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України), самовільне присвоєння владних повноважень, пов'язане з використанням форменого одягу чи службового посвідчення працівника правоохоронного органу (ч. 2 ст. 353 КК України).

Учинення цих злочинів безпосередньо впливає на можливість реалізації потерпілими, тобто працівниками правоохоронних органів, покладених на них правоохоронних функцій. Через це актуалізується потреба не просто забезпечення ефективного їх розслідування, але й профілактики.

Криміналістична профілактика завжди була та залишається дискусійною темою у наукових колах. Це обумовлено тим, що до прийняття Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 р. на слідчого покладался обов'язок виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинів. Водночас

чинний КПК України таких положень не містить, через що деякі учені наголошують на необхідності реформування кримінального процесуального законодавства у контексті закріплення обов'язку щодо здійснення профілактики злочинів [2; 3]. Точаться з цього приводу дискусії і серед учених-криміналістів, адже дехто наголошує на тому, що заключним елементом у структурі криміналістичної методики має бути криміналістична профілактика [4, с. 126], а дехто не виокремлює її в структурі криміналістичної методики.

Ми дотримуємось позиції тих учених, які наголошують, що криміналістична профілактика має бути одним із завдань, що покладається на органи досудового розслідування, а також інших учасників кримінального провадження. При цьому запровадженню таких законодавчих змін має передувати ретельне вивчення основних проблем, що виключають можливість ефективного її запровадження та реалізації. Саме завдяки такому підходу буде обрано найбільш оптимальний механізм, здатний ефективно функціонувати.

Метою статті є визначення основних проблем, що унеможливають здійснення криміналістичної профілактики злочинів, учинених проти працівників правоохоронних органів, а також відповідних рекомендацій щодо їх усунення.

Основною проблемою неможливості забезпечення криміналістичної профілактики наразі є відсутність відповідних нормативних положень. Прийняття тієї законодавчої моделі, що існувала до прийняття чинного КПК України, не відповідає сучасним потребам, адже окрім установлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, на законодавчому рівні слід визначити ще й об'єкти криміналістичної профілактики, суб'єктів, уповноважених на її здійснення, а також відповідні заходи та методи, спрямовані на усунення виявлених причин та умов. Пропонуємо дослідити визначені нами аспекти на прикладі злочинів, учинених проти працівників правоохоронних органів.

Об'єктами криміналістичної профілактики є конкретні особи, стосовно яких доцільно її здійснювати. Безпосереднім об'єктом криміналістичної профілактики досліджуваних нами злочинів може бути:

1) особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні злочину проти працівника правоохоронного органу (ч.ч. 2, 3 ст. 342, ст. 345, ст.ст. 347–349, ч. 2 ст. 353 КК України);

2) особа, яку було засуджено за вчинення злочину проти працівника правоохоронного органу;

3) особа, яку звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення злочину проти працівника правоохоронного органу з nereабілітуючих обставин;

4) особа, яка має не зняту та не погашену у передбаченому законом порядку судимість за вчинення злочину проти працівника правоохоронного органу;

5) особа, відносно якої здійснюється адміністративний нагляд;

6) особа, відносно якої прийнято рішення про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Таким чином, об'єктами криміналістичної профілактики злочинів проти працівників правоохоронних органів є особи, які мають досвід вчинення злочинів зазначеної категорії.

Щодо суб'єктів, яких слід уповноважити на здійснення криміналістичної профілактики, то ми вважаємо, що найвагомішу роль у цьому процесі відіграватиме слідчий, адже він безпосередньо здійснює розслідування, а отже, самостійно установлює причини та умови, що сприяли вчиненню відповідного злочину, психотип підозрюваного, його мотиви та мету вчиненого діяння тощо.

Водночас, ураховуючи вагому роль прокурора під час розслідування, зокрема, той факт, що він погоджує повідомлення про підозру, клопотання про обрання заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів, ми вважаємо, що криміналістичну профілактику як на стадії досудового розслідування, так і судового провадження може здійснювати і прокурор. Більш того, реалізацію окремих заходів криміналістичної профілактики слід доручати працівникам оперативних підрозділів.

Окремі заходи останні можуть здійснювати під час виконання доручень слідчого на проведення слідчих (розшукових) дій. Взагалі слід наголосити, що будь-яка діяльність правоохоронців, пов'язана із взаємодією з громадянами, зменшує у останніх показник ризику злочинності, підвищує їх рівень довіри до населення, особливо у населених пунктах, які є віддаленими від станцій поліції [5, с. 73; 6, с. 531].

Окрему діяльність у контексті криміналістичної профілактики можуть здійснювати судові експерти. Зокрема, досвід останніх може бути використаний у підготовці звітів щодо узагальнення найбільш поширених причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів проти працівників правоохоронних органів. Підтримуємо позицію Н.Є. Філіпенко, О.П. Угровецького, О.В. Шарапової, які вказують, що профілактична діяльність судово-експертних установ України повинна здійснюватися:

- при виконанні експертиз у конкретних кримінальних, адміністративних або цивільних справах;
- шляхом узагальнення експертної та судово-слідчої практики;
- у процесі наукових досліджень з проблем експертної профілактики;
- шляхом надання на основі спеціальних знань науково-практичної допомоги державним органам і громадським організаціям у виявленні обставин, що сприяють вчиненню злочинів тощо [7, с. 159].

Недооціненим, на нашу думку, у контексті криміналістичної профілактики є роль працівників органів та установ виконання покарань. Це обумовлено тим, що вони можуть клопотати про прийняття рішення щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Крім того, профілактичну діяльність вони можуть здійснювати шляхом профілактичних бесід з особами, засудженими до обмеження чи позбавлення волі. На підставі викладеного, працівники органів та установ виконання покарань, на нашу думку, також належать до суб'єктів криміналістичної профілактики.

Крім того, ураховуючи, що рішення про обрання відносно особи запобіжного заходу або заходу забезпечення кримінального провадження приймає слідчий суддя, а щодо виду та розміру покарання – суд, то до суб'єктів криміналістичної профілактики проти працівників правоохоронних органів слід відносити і суддів.

Таким чином, ми визначили суб'єктів, яких слід уповноважити на здійснення криміналістичної профілактики злочинів, у тому числі, й тих, що посягають на працівників правоохоронних органів. Пропонуємо визначити, які причини та умови сприяють учиненню злочинів, що досліджуються нами, а також заходи, яких слід вживати для їх усунення.

Причини вчинення злочинів – це фактори, що нерозривно пов'язані із мотиваційною сферою особистості, тобто злочинця. Мотивом вчинення досліджуваних нами злочинів є перешкоджання професійній діяльності потерпілих та помста за таку діяльність. Своєю чергою під умовами розуміють зовнішні обставини, які і привели у дію вказані причини.

Досліджуючи причини вчинення опору працівникові правоохоронного органу, слід зазначити, що мотив не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього складу злочину, у зв'язку з чим окремих заходів для їх встановлення слідчими наразі не проводиться. За результатами проведеного нами дослідження матеріалів слідчо-судової практики, ми дійшли висновку, що учинення цього злочину обумовлено бажанням винного уникнути відповідальності чи затримання, бажанням перешкодити затриманню іншої особи, ухилитися від виконання законних вимог правоохоронців, рідше бажанням принизити працівника правоохоронного органу і, таким чином, самоствердитися на його фоні, чи бажанням продемонструвати зневажливе ставлення до норм закону тощо.

Визначаючи умови, що сприяють вченню досліджуваних нами злочинів, слід наголосити, що рівень довіри населення до працівників правоохоронних органів є невисоким. Саме цей фактор деякою мірою обумовлює низьким рівень розкриття злочинців та негативно впливає на можливість взаємодії правоохоронних органів з громадянами підприємства, установами, організаціями тощо.

Аналіз праць зарубіжних вчених, які зосереджували свої зусилля у напрямі виявлення факторів, які знижують рівень довіри громадськості до такого правоохоронного органу, як поліція, дозволив нам дійти висновку, що на це впливають:

- 1) низький рівень згуртованості громади;
- 2) страх перед злочинністю [8];
- 3) соціальні проблеми, такі як: бідність, безробіття [9; 10, с. 25], високий рівень алкозалежних та наркозалежних громадян;
- 4) ненадання належної допомоги та підтримки жертвам злочинів [11, с. 685].

У контексті нашого дослідження слід зазначити, що наведені причини обумовлюють низький рівень правової культури та правової свідомості громадян, що призводить до підвищення кількості злочинів проти правоохоронців.

Визначаючись із причинами опору, до них слід також віднести: низький рівень довіри населення до окремих правоохоронних органів; низький рівень життя; пропаганда зневажливого ставлення до органів правопорядку у суспільстві окремими особами (блогерами, інфлюенсерами тощо).

Опір працівникові правоохоронного органу є найпоширенішим кримінальним правопорушенням серед тих, що посягають на авторитет органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, у зв'язку з чим існує нагальна потреба їх профілактики. Визначаючи суб'єктів криміналістичної профілактики зазначеного злочину, доцільно наголосити на вагомому значенні слідчого, оперативних

працівників, прокурорів, представників органів та установ виконання покарань, слідчих суддів і суддів. Судові експерти у профілактиці опору працівникам правоохоронних органів відіграють мінімальну роль, адже більшість цих кримінальних правопорушень не передбачає застосування спеціальних знань, а отже, і залучення судових експертів. Виняток становлять ті види опору, які пов'язані із застосуванням насильства.

Висловлення погроз або вчинення насильства щодо працівника правоохоронного органу чи посягання на його життя завжди вчиняється у зв'язку з виконанням потерпілим його службових обов'язків. Вчинення цих злочинів завжди передбачає завдання шкоди фізичному чи психічному здоров'ю потерпілого. На жаль, ці кримінальні правопорушення також є досить поширеними за своєю чисельною кількістю, що актуалізує потребу їх профілактики. При цьому насильство щодо працівника правоохоронного органу досить часто вчиняється у сукупності з опором, у зв'язку з чим причини та умови, що сприяють їх вчиненню, є аналогічними до тих, що визначені нами під час дослідження опору працівникам правоохоронних органів.

Посягання на життя працівників правоохоронних органів переважно відбуваються під час затримання чи переслідування злочинців, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини. Метою їх вчинення є бажання особи уникнути кримінальної відповідальності. До вчинення посягань схильні особи з асоціальною поведінкою, які неодноразово засуджувались за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Саме така поведінка, а також відсутність у особи соціальних цінностей є причинами вчинення посягань на життя працівників правоохоронних органів.

На відміну від опору, суб'єктами криміналістичної профілактики погроз, насильства щодо працівників правоохоронних органів чи посягань на життя зазначених суб'єктів виступають ще й судові експерти. Обумовлено це тим, що способи вчинення цих кримінальних правопорушень можуть бути досить різноманітними: застосування холодної чи вогнепальної зброї, вибухових пристроїв тощо. У результаті аналізу слідчо-судової практики нами встановлено, що під час розслідування посягань на життя працівників правоохоронних органів у середньому призначалось від 2-х до 4-х судових експертів.

Причинами вчинення захоплення працівника правоохоронного органу як заручника є реалізація корисливих мотивів або намір уникнути настання кримінальної відповідальності, шляхом примушування державних чи інших установ до вчинення або утримання від вчинення певних дій під умовою звільнення заручника.

Умовами вчинення зазначеного кримінального правопорушення, окрім вище зазначених, є висока корупційна складова серед окремих представників правоохоронних органів; підвищена криміногенна обстановка у суспільстві; високий рівень незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв тощо.

Окрім цього, умовами вчинення погроз або насильства щодо працівників правоохоронних органів, посягань на їх життя чи захоплення в якості заручників є низький рівень фізичної підготовки. Підтримуємо позицію норвезьких учених, які на прикладі поліцейських наголошують, що навчальна діяльність у поліцейській службі в основному спрямована на щоденну роботу поліції та нормальні надзвичайні

ситуації, і недостатньо готує поліцейських та командирів до подолання великих нових криз та стресових ситуацій [12, с. 70]. Про аналогічну проблему вказують й американські та корейські вчені, які наголошують, що для офіцерів, які працюють у районах із високим рівнем злочинності, потрібна посилена підготовка та нагляд [13, с. 491; 14]. Наведені тези актуальні і в наших реаліях, адже потерпілими від злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, що пов'язані з посяганнями на життя та здоров'я, у 85 % стають особи, уповноважені на боротьбу зі злочинністю: працівники патрульної поліції, поліцейські офіцери громади, працівники оперативних підрозділів та слідчі. У зв'язку з цим найбільш ефективним заходом не тільки протидії, а й профілактики злочинів проти працівників правоохоронних органів є високий рівень фізичної підготовки працівників цих органів.

Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу передбачає реалізацію бажання помститися за виконання працівником правоохоронного органу службових обов'язків шляхом заподіяння майнової шкоди внаслідок учинення дій, спрямованих на знищення чи пошкодження його майна. Предметом посягання може бути як рухоме, так і нерухоме майно. Аналіз слідчої судової практики свідчить, що посягання на нерухоме майно досі не вчинялись, а найбільш поширеним предметом учинення цього злочину є транспортні засоби. Це обумовлено тим, що більшість правоохоронців у службових цілях використовують власні транспортні засоби, а тому встановити майбутній предмет посягання злочинцям не має перешкоди. При цьому безпосередньою причиною вчинення цього злочину стає бажання помсти за професійну діяльність потерпілого.

Велика кількість посягань на майно вчиняється за допомогою вибухових пристроїв та бойових припасів, зокрема, із використанням ручних гранат. Таким чином, однією з умов, що сприяє вчиненню посягань на майно, є високий рівень незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв тощо.

Самовільне присвоєння владних повноважень, пов'язане з використанням форменого одягу чи службового посвідчення працівника правоохоронного органу, завжди вчиняється у сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями, зокрема проти власності. Присвоєння владних повноважень не є прямим мотивом винного, воно має допоміжний характер у реалізації іншого злочинного наміру, однак опосередковано це кримінальне правопорушення впливає на зниження рівня довіри до окремих правоохоронних органів чи конкретних їх представників.

Умовами вчинення зазначеного злочину є недостатня обізнаність окремих представників населення щодо повноважень працівників правоохоронних органів, порядку використання ними форменого одягу, знаків розрізнення, службових посвідчень тощо.

Визначаючись з конкретними заходами щодо профілактики злочинів, вчинених проти правоохоронців, слід наголосити, що розробити суто криміналістичні методи та засоби досить складно, адже більшість умов є соціальними, а причини, які обумовлені мотиваційною сферою злочинців, пов'язані з необхідністю підвищення рівня правової культури та правової свідомості громадян, підвищення авторитету правоохоронних органів.

Пропонуємо визначити методи та засоби профілактики, які, на нашу думку, доцільно вживати для профілактики злочинів проти працівників правоохоронних органів. До них ми відносимо:

1) вивчення слідчої, судової та експертної практики для виявлення причин та умов учинення злочинів проти працівників правоохоронних органів;

2) взаємодію правоохоронних органів з громадськістю для підвищення правової культури та правової свідомості громадян, а також підвищення довіри останніх до правоохоронців шляхом проведення профілактичних бесід, інформаційних заходів, спільних патрулювань місцевості з метою забезпечення публічної безпеки та публічного порядку;

3) взаємодію зі ЗМІ щодо поширення результатів діяльності працівників правоохоронних органів та, таким чином, підвищення їх авторитету;

4) підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів;

5) забезпечення навчальних занять щодо підвищення рівня фізичної підготовки працівників правоохоронних органів, а також розвитку навичок стресостійкості та екстремально-психологічної підготовки;

6) проведення досудового розслідування злочинів цієї категорії із дотриманням процесуальної форми, зокрема, своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, обрання запобіжних заходів, затримання, недопущення непритягнення винних осіб до кримінальної відповідальності в міру їхньої вини.

Отже, за результатами аналізу чинних нормативно-правових актів та наукових праць учених у цьому дослідженні здійснено спробу визначення основних проблем, що виникають у питаннях криміналістичної профілактики злочинів проти працівників правоохоронних органів, а також ефективні способи їх вирішення.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що відсутність нормативних положень, які б урегульовували діяльність щодо профілактики кримінальних правопорушень, є основною проблемою, що унеможливує ефективне здійснення цієї діяльності. Профілактика злочинів проти працівників правоохоронних органів має вагоме значення, адже сприяє зниженню рівня злочинності та підвищенню авторитету правоохоронних органів у суспільстві, а отже, позитивно впливатиме і на хід розслідування кримінальних правопорушень інших категорій.

Вирішення зазначеної проблеми можливе шляхом розроблення відповідного закону, який має містити положення щодо: об'єктів криміналістичної профілактики, суб'єктів криміналістичної профілактики, відповідних заходів та методів здійснення криміналістичної профілактики, засад співпраці суб'єктів криміналістичної профілактики та громадян, підприємств, установ, організацій тощо.

Об'єктами криміналістичної профілактики злочинів, учинених проти працівників правоохоронних органів, є: особи, яким повідомлено про підозру у вчиненні злочинів проти працівників правоохоронних органів (ч.ч. 2, 3 ст. 342, ст. 345, ст.ст. 347–349, ч. 2 ст. 353 КК України); особи, яких було засуджено за вчинення злочинів проти працівників правоохоронних органів; особи, яких звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти працівників правоохоронних органів з nereабілітуючих обставин; особи, які мають не

зняту та не погашену у передбаченому законом порядку судимість за вчинення злочинів проти працівників правоохоронних органів.

Суб'єктами криміналістичної профілактики досліджуваних нами злочинів є слідчі, оперативні працівники, прокурори, працівники органів та установ виконання покарань, судові експерти та судді, які здійснюють судовий розгляд цих кримінальних проваджень.

До причин учинення злочинів проти працівників правоохоронних органів є: бажання винного перешкодити професійній діяльності потерпілих та помста за таку діяльність, а також уникнути відповідальності, затримання, перешкодити затриманню іншої особи, ухилитися від виконання законних вимог правоохоронців тощо.

До умов учинення досліджуваних злочинів належать: соціальні причини, що обумовлюють низький рівень довіри населення до працівників правоохоронних органів, низькі рівні правової культури та правової свідомості громадян; пропаганда зневажливого ставлення до органів правопорядку у суспільстві окремими особами (блогерами, інфлюенсерами тощо); високий рівень незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових пристроїв тощо.

Ефективними засобами та методами профілактики злочинів проти працівників правоохоронних органів є:

- 1) вивчення слідчої, судової та експертної практики для виявлення причин та умов вчинення злочинів проти працівників правоохоронних органів;
- 2) забезпечення взаємодії правоохоронних органів з громадськістю;
- 3) забезпечення взаємодії правоохоронних органів зі ЗМІ;
- 4) підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів;
- 5) підвищення рівня фізичної підготовки працівників правоохоронних органів, а також розвитку навичок стресостійкості та удосконалення екстремально-психологічної підготовки;
- 6) проведення ефективного досудового розслідування злочинів цієї категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистична інформація за 2011–2020 роки. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 09.07.2021).
2. *Рось А., Балац Р.* Запобігання кримінальним правопорушенням як одне із завдань кримінального судочинства. *Право і безпека*, 2020. № 4 (79). С. 86–91.
3. *Голіна В.В., Шрамко С.С.* Слідчо-судова профілактика як складова частина стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів (de lege ferenda). *Питання боротьби зі злочинністю*, 2019. № 38. С. 23–34.
4. *Шевчук В.М.* Проблеми формування та удосконалення криміналістичних методик. *Proceedings of the 5 th International Scientific and Practical Conference “Challenges in Science of Nowadays”* (July 16–18, 2020). Washington, USA: EnDeavours Publisher, 2020. С. 119–127.
5. *Montolio, D., Planells-Struse, S.* (2015). When police patrols matter. the effect of police proximity on citizens' crime risk perception. *Journal of Economic Psychology*, 50, 73–93.
6. *Misra, A.K.* (2014). Modeling the effect of police deterrence on the prevalence of crime in the society. *Applied Mathematics and Computation*, 237, 531–545.
7. *Філіпенко Н.Є., Угровецький О.П., Шапанова О.В.* Теоретичні основи експертної профілактики: поняття та завдання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, 2019. № 20. С. 151–162.

8. Baek, H., Han, S., Seepersad, R. (2020). Why do people's complaints still fall on the police? Confidence in the police in Trinidad and Tobago. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 60, 100360.
9. Arisukwu, O., Igbokwu, C., Oye, J., Oyeyipo, E., Asamu, F., Rasak, B., Oyekola, I. (2020). Community participation in crime prevention and control in rural Nigeria. *Heliyon*, 06(9).
10. Kwak, H., Dierenfeldt, R., McNeeley, S. (2019). The code of the street and cooperation with the police: Do codes of violence, procedural injustice, and police ineffectiveness discourage reporting violent victimization to the police? *Journal of Criminal Justice*, 60, 25–34.
11. Boonderm, N., Suriyanratakorn, D., Sangpueng, S., Wongvoravivat, C., & Waiyawuth, W. (2019). Utilization of the cifs dna database to monitor recidivism. *Forensic Science International: Genetics Supplement Series*, 7(1), 685–687.
12. Sommer, M., Nja, O., & Lussand, K. (2017). Police officers' learning in relation to emergency management: A case study. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 21, 70–84.
13. Lee, H., Vaughn, M. S., Lim, H. (2014). The impact of neighborhood crime levels on police use of force: An examination at micro and meso levels. *Journal of Criminal Justice*, 42(6), 491–499.
14. Cho, J. T., Park, J. (2021). Exploring the effects of various types of stressors on the physical and mental health symptoms of police officers in South Korea. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 67, 100494.

REFERENCES

1. Statystychna informatsiia za 2011–2020 roky. “Statistical Information for 2011–2020”. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (Date of Application: 09.07.2021) [in Ukrainian].
2. Ros, A.V., Balats, R.M. (2020) Zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam yak odne iz zavdan kryminalnoho sudochynstva. “Prevention of Criminal Offenses as One of the Tasks of Criminal Proceedings”. *Law and Safety* 4 (79), 86–91. doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.4.13> [in Ukrainian].
3. Golina, V.V., Shramko S.S. (2019) Slidcho-sudova profilaktyka yak skladova chastyna stratehii zmnshennia mozhlyvostei vchynennia zlochyniv (de lege ferenda). “Investigative and Court Prophylactics as a Part of the Crime Reducing Strategy (de lege ferenda)”. *Issues of Crime Prevention* 38, 23–34. doi: 10.31359/2079 6242 2019 38 23 [in Ukrainian].
4. Shevchuk, V.M. (2020) Problemy formuvannia ta udoskonalennia kryminalistychnykh metodyk “Problems of formation and improvement of certain criminal methods”. *Proceedings of the 5 th International Scientific and Practical Conference “Challenges in Science of Nowadays”* (Washington, July 16–18, 2020). USA: Washington, EnDeavours Publisher. P. 119–127 [in Ukrainian].
5. Montolio, D., Planells-Struse, S. (2015) When police patrols matter, the effect of police proximity on citizens' crime risk perception. *Journal of Economic Psychology*, 50, 73–93. URL: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2015.06.008> [in English].
6. Misra, A.K. (2014) Modeling the effect of police deterrence on the prevalence of crime in the society. *Applied Mathematics and Computation* 237, 531–545. doi.org/10.1016/j.amc.2014.03.136 [in English].
7. Filipenko, N.Ye., Uhrovetskyi, O.P., Sharapova, O.V. (2019) Teoretychni osnovy ekspertnoi profilaktyky: poniattia ta zavdannia. “Theoretical Bases of Expert Prevention: Concept and Tasks”. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics* 20, 151–162. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.11> [in Ukrainian].
8. Baek, H., Han, S., Seepersad, R. (2020) Why do people's complaints still fall on the police? Confidence in the police in Trinidad and Tobago. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 60, 100360. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2019.100360> [in English].
9. Arisukwu, O., Igbokwu, C., Oye, J., Oyeyipo, E., Asamu, F., Rasak, B., Oyekola, I. (2020) Community participation in crime prevention and control in rural Nigeria. *Heliyon*, 06(9). doi: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e05015> [in English].
10. Kwak, H., Dierenfeldt, R., McNeeley, S. (2019) The code of the street and cooperation with the police: Do codes of violence, procedural injustice, and police ineffectiveness discourage reporting violent victimization to the police? *Journal of Criminal Justice*, 60, 25–34. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2018.11.001> [in English].
11. Boonderm, N., Suriyanratakorn, D., Sangpueng, S., Wongvoravivat, C., & Waiyawuth, W. (2019) Utilization of the database to monitor recidivism. *Forensic Science International: Genetics Supplement Series*, 7(1), 685–687. doi: <https://doi.org/10.1016/j.fsigss.2019.10.138> [in English].
12. Sommer, M., Nja, O., Lussand, K. (2017) Police officers' learning in relation to emergency management: A case study. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 21, 70–84. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2016.11.003> [in English].

13. *Lee, H., Vaughn, M. S., Lim, H.* (2014) The impact of neighborhood crime levels on police use of force: An examination at micro and meso levels. *Journal of Criminal Justice*, 42(6), 491–499. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2014.09.003> [in English].

14. *Cho, J. T., Park, J.* (2021) Exploring the effects of various types of stressors on the physical and mental health symptoms of police officers in South Korea. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 67, 100494. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2021.100494> [in English].

UDC 343.98

Husieva Vlada,
Doctor Sci. (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Criminalistics,
Forensic Science and Pre-Medical Care, Kharkiv National University
of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-8614-1573

ESTABLISHMENT IN THE PROCESS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF THE CAUSES AND CONDITIONS CONTRIBUTING THE COMMISSION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST LAW ENFORCEMENT OFFICERS

Research article discusses the main problems that exclude the possibility of the implementation of forensic prevention of crimes committed against law enforcement officers, and also offers some recommendations for their solution. In particular, it is noted that the impossibility of carrying out forensic prevention is due to the lack of a legislative mechanism that would regulate such activities. It has been established that the prevention of those who infringe on the rights of law enforcement officials plays an important role in the prevention of crimes, because it is they who are entrusted with the implementation of the law enforcement function. Theoretical basis for this study was the provisions of the current criminal procedural legislation, as well as studies of domestic and foreign scientists, in which the problems of forensic prevention, the reasons and conditions conducive to the commission of crimes were studied. The scientific novelty of the research lies in the fact that, based on the results of the analysis of the current regulatory legal acts and the works of domestic and foreign scientists, the objects and subjects of forensic prevention of crimes committed against law enforcement officers, the reasons and conditions conducive to the commission of crimes of this category, as well as methods and means of their prevention. The position on the need to carry out forensic prevention of crimes, including those committed against law enforcement officers, has been substantiated. It is emphasized the need to develop a separate law, which should define the objects and subjects of forensic prevention, the reasons and conditions for the commission of crimes, methods and means of their prevention, the principles of an interaction between the subjects of forensic prevention and citizens, enterprises, institutions, organizations. These elements have been identified using the example of crimes against law enforcement officers.

Keywords: crime, forensic prevention, reason, condition, law enforcement body, police.

Отримано 12.10.2021

Користін Олександр Євгенійович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9056-5475
Веселова Лілія Юріївна,
доктор юридичних наук, доцент,
Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна
ORCID ID 0000-0001-6665-0426

РИЗИКОРІЄНТОВАНІСТЬ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Статтю присвячено аналізу проблем упровадження ризик-менеджменту у сфері кібербезпеки. Методологічно зосереджується увага на усвідомленні феномену ризику. Акцентовано увагу на питаннях, які формують чітку уяву щодо гібридності кіберзагроз та основних напрямів правового та організаційного забезпечення кібербезпеки. Проаналізовано низку документів Європейського Союзу у частині протидії гібридним кіберзагрозам. Зроблено висновки, що вітчизняна нормативна база має суттєві недоліки та потребує упровадження відповідних норм щодо запровадження ризик-орієнтованого підходу у діяльності щодо забезпечення кібербезпеки в Україні.

Ключові слова: кібербезпека, ризик, загроза, ризик-орієнтований підхід, стійкість, уразливість, гібридні загрози.

У сучасному суспільстві проблематика кібербезпеки привертає все більше уваги. Розвиток інформаційного суспільства та сформовані правові інструменти забезпечують реалізацію інформаційних прав і обов'язків громадян, визначають ступінь розвитку інформаційної сфери України, стан інформаційного правопорядку, рівень забезпечення правової охорони і захисту соціальних цінностей. За умови гібридизації кіберзагроз, національна безпека загалом, зокрема її інформаційна складова – кібербезпека, потребують формування безпекового кіберпростору та системного упровадження правових інструментів превентивного характеру. Одним із ключових світових трендів кібербезпеки базується на ризик-орієнтованому підході.

Сьогодні в умовах гібридної війни, яка з весни 2014 року активно нав'язується Україні, забезпечення кібербезпеки має надзвичайно важливе значення, так як кібератаки, які є фактично ескалацією бойових дій у кіберпросторі, поширюють технологічно новітні форми агресії та підвищують загрози інтересам громадян та суспільства, а в окремих випадках завдають реальних збитків державі.

У НАТО та ЄС є чітке розуміння того, що гібридним загрозам потрібно запобігати, з-поміж іншого, і “пасивними” елементами, такими як посилення стійкості до потрясінь чи несподіванок. У цьому контексті неможливо перебільшити важли-

вість активних дій з посиленням цивільної готовності, вільної преси, освіченого населення і дієвої правової структури тощо [1].

У розвиток зазначеного, Європейська комісія разом з Європейською службою зовнішніх зв'язків (англ. *European External Action Service*, EEAS) у 2016 році розробили Об'єднану структуру протидії гібридним загрозам [2], що складається із 22 заходів для країн-учасниць та інституцій, які визначають підходи до виявлення гібридних загроз, покращувати інформованість про них і здійснювати кроки з розвитку стійкості. Зазначені заходи підвищують спроможність протистояти гібридним загрозам, починаючи від обміну інформацією і до захисту критичної інфраструктури, кібербезпеки, стійкості суспільства до радикалізму та екстремізму, зокрема [3]:

створення гібридної ланки ЄС для збору інформації та інформування осіб, що приймають рішення у закладах ЄС та державах-членах;

створення Європейського центру передового досвіду з протидії гібридним загрозам;

забезпечення проактивної стратегічної комунікації та оптимізації моніторингу ЗМІ щодо протидії дезінформації;

підвищення стійкості;

посилення кібербезпеки у Європі за допомогою широкомасштабних конкретних заходів, спрямованих на значне посилення структур кібербезпеки ЄС та можливостей реагування;

боротьба з онлайн-дезінформацією для забезпечення більш безпечного Інтернету, запобігання втручанням у вибори тощо.

Виділення окремих заходів за напрямом протидії саме гібридним загрозам яскраво демонструє пріоритет, що сформувався в ЄС.

Подальший розвиток системи забезпечення кібербезпеки в ЄС достатньо ґрунтовно характеризується у підсумкових документах, що вийшли у вигляді:

спільних комюніке Європейського парламенту та Європейської ради щодо реалізації заходів протидії гібридним загрозам в Європейському Союзі (06.04.2016 р. [4]; 19.07.2017 р. [5]; 13.06.2018 р. [6]) та звіту про імплементацію плану заходів 2016 року щодо протидії гібридним загрозам, а також Спільного повідомлення 2018 року про підвищення стійкості та посилення можливостей для подолання гібридних загроз від 28.05.2019 [7].

Основною метою зазначених звітних щорічних документів є представлення для європейської спільноти звіту щодо прогресу та наступних кроках щодо виконання дій у чотирьох сферах запропонованих у Спільних заходах: підвищення поінформованості щодо ситуації: стійкість суспільства; посилення здатності щодо запобігання кризи та реагування на них, а також координація відновлення та розширення співробітництва з НАТО для забезпечення взаємного доповнення у заходах.

Розвиваючи питання підвищення обізнаності щодо гібридних кіберзагроз, акценти ставляться на визначенні вразливості суспільства щодо них та скоординованої діяльності щодо оцінювання зазначених загроз. Для виявлення ключових вразливостей, враховуючи конкретні гібридні показники, здійснюється аналіз ризиків, що впливають на інститути та мережі.

З приводу ризик-орієнтованого підходу, доречним є звернути увагу на ухвалення 20 грудня 2002 року Генеральною асамблеєю ООН резолюції 57/239 “Елементи для створення глобальної культури кібербезпеки” [8], згідно з якою термін “кібербезпека” почав активно використовуватись у правовій термінології. Показовим є те, що ще у 2002 році документи ООН вказували на необхідність оцінювання ризиків з метою виявлення загроз та факторів уразливості.

Зі свого боку глобальна культура кібербезпеки передбачає врахування дев'яти взаємопов'язаних елементів, зокрема:

– *обізнаність* (тобто учасники повинні бути обізнані щодо необхідності безпеки інформаційних систем та мереж, а також про те, що саме вони можуть здійснити для підвищення безпеки);

– *відповідальність* (учасники відповідають за безпеку мереж відповідно до власної ролі);

– *реагування* (учасники мають вживати своєчасних та спільних заходів щодо попередження інцидентів, які стосуються безпеки, їх виявлення та реагування, у тому числі обмінюватись інформацією і вводити процедури, які передбачають оперативне та ефективне співробітництво з попередження, виявлення та реагування таких інцидентів);

– *етика* (врахування законних інтересів інших);

– *демократія* (безпека повинна забезпечуватись так, щоб це відповідало демократичним цінностям, включаючи свободу обміну думками та ідеями, вільний потік інформації, конфіденційність інформації, належний захист приватної інформації; відкритість та гласність);

– *оцінка ризиків* (учасники повинні здійснювати періодичну оцінку ризиків з метою виявлення загроз та факторів уразливості, мати належні технології та інструменти контролю для цього з урахуванням значущості інформації, яка захищається);

– *проекування та впровадження засобів забезпечення безпеки*;

– *переоцінка* (належні та своєчасні заходи з внесення змін у політику, практику забезпечення безпеки з врахуванням нових та зміни існуючих загроз) [9, с. 72–73].

Резолюція ООН – не єдиний міжнародний правовий документ, що акцентує увагу на необхідності оцінювання ризиків у системі забезпечення кібербезпеки. Зокрема, Директива ЄС щодо заходів по забезпеченню високого загального рівня безпеки мережевих та інформаційних систем у всьому Союзі (Директива NIS) [10] закладає єдині правила та вимоги в сфері кібербезпеки для всіх країн ЄС, але залишає за кожною країною-членом право вжити власних заходів щодо імплементації норм цієї Директиви в національне законодавство. Більше того, Директива вимагала від країн-членів упровадження цих правил ще до 9 травня 2018 року.

Зазначене передбачає, що для підвищення спроможності забезпечення кібербезпеки на національному рівні держави-члени ЄС повинні розробити національну стратегію мережевої та інформаційної безпеки, яка має включати в себе:

стратегічні цілі, пріоритети та державне підґрунтя,

заходи з підготовки до кіберінцидентів, реагування на них та відновлення після них,

засади державно-приватного партнерства,
програму освітніх, тренувальних заходів та заходів з підвищення обізнаності,
план науково-дослідницьких робіт,
план оцінки та управління ризиками,
список стейкхолдерів, відповідальних за реалізацію стратегії,
визначити один чи більше державних органів, що будуть відповідати за виконання Директиви,
створити одну чи більше команд реагування на комп'ютерні надзвичайні події.

Загалом, для досягнення мети Директиви, забезпечення більш високого рівня мережевої та інформаційної безпеки в межах Європейського Союзу, визначено у якості необхідних заходів три основних напрями:

підвищення спроможності системи кібербезпеки на національному рівні;
підвищення рівня пан-європейського співробітництва;
запровадження управління ризиками та зобов'язання сповіщати про кіберінциденти операторів базових послуг та провайдерів цифрових послуг.

Таким чином, управління ризиками міжнародними правовими актами визначається не лише у якості рекомендацій, а й як обов'язковий елемент, що підвищує обізнаність щодо вразливості системи у сфері забезпечення кібербезпеки.

Для розуміння проблем, що мають місце у сфері забезпечення кібербезпеки, а також знаходження шляхів їх вирішення важливим, є дослідження питань історії і логіки походження поняття “ризик”, його сутності, змісту та місця у системі сучасного суспільного розвитку.

Загалом, потрібно зазначити, що розвиток суспільства у досить тривалий історичний період певним чином відзначався ризиковим характером. Поряд з тим, порівняно новітнім продуктом розвитку наукової думки стало усвідомлення ризикогенності людської діяльності та атрибутивність ризику у процесах сучасного суспільного розвитку.

Як свідчить практичний досвід, для більшості осіб, що приймають управлінські рішення, психологічно важко адекватно сприймати атрибутивність ризику. Особливо нерозуміння важливості зазначеного мало місце за радянських часів, коли головним постулатом було притаманність ризиків лише капіталістичному суспільству через дію ринкових законів, стихійність та відсутності планування. Ментальне несприйняття феномену ризику мало місце не лише у радянських державних діячів. Американський правознавець Т. Лоуві зазначає, що у цей же, фактично, час в американській державній політиці, попри старі традиції лібералізму, які високу цінність надавали праву на ризик, домінувала доктрина захисту від ризику і декларацій побудови у Сполучених Штатах “суспільства, вільного від ризику” [11, с. 254]. Лише з приходом до влади уряду Р. Рейгана розпочалася переоцінка проблеми ризику в політичній ідеології у бік деміфологізації ідеї “суспільства, вільного від ризику” на користь пошуку конструктивних підходів до державного управління ризиками суспільного життя [11].

Обґрунтований погляд на проблему ризику базується на усвідомленні феномену ризику, що є сталим атрибутом людської життєдіяльності, з широким спектром прояву та масштабами, що пов'язані із соціально-історичним розвитком

суспільства, і є певним чином віддзеркаленням його інтенсивності. Для сучасного сприйняття важливим є розуміння того, що в інформаційному суспільстві за рахунок поширення інфогенних ризиків, посилюються характерні для індустріальної стадії суспільного розвитку соціальні ризики.

Гідденс Е. зазначає, що жити в епоху “пізньої сучасності”, під якою він, по суті, розуміє інформаційне суспільство, значить жити в світі випадковостей і ризику, незмінних супутників соціальної системи, що прагне до встановлення владарювання над природою та рефлексивного творіння історії. На його думку, поняття ризику стає центральним у суспільстві, яке прощається з минулим та традиційним і відкривається для незвіданого майбутнього, а в самому суспільстві з’являється таке явище, як прагнення контролювати час і колонізувати майбутнє [12, с. 107].

Так, Штомпка П., розвиваючи погляди щодо зростання ризикогенності суспільного розвитку зазначає, що феномен ризику набуває нових якостей, пов’язаних із виникненням нових некерованих ситуацій, які приховують загрозу не лише окремим індивідам, а й соціальним системам, і в тому числі державам, наражаючи на небезпеку мільйони людей, а то й людство в цілому. Такі нові якості ризику вирізняють його як з об’єктивної, так і з суб’єктивного погляду, бо не лише посилюються й урізноманітнюються фактори ризику самі по собі, але й стає більш гострим, ніж коли-небудь раніше, їх сприйняття [13].

Тобто можемо стверджувати, що феномен ризику набуває більш універсальної форми, що несе певні загрози суспільству незалежно від етнічної чи класової належності. Крім того, ризики глобалізуються, торкаючись все більшої кількості людей, та розповсюджуються на все більш широкі території. У сучасних умовах окремі несприятливі події в різних країнах і регіонах світу трансформуються в цілісну глобальну проблему – проблему виживання людства в ускладнених природних і суспільно-політичних умовах, висувають на порядок денний питання про існування глобального ризику [14]. Тотальність і всеосяжність ризику на сучасному етапі розвитку суспільства сформували підстави щодо утвердження стійкого сприйняття проблеми ризику як одного з утворюючих факторів сучасного і особливо майбутнього суспільства, що також набуває все більшого загально-соціального значення.

Різні автори вбачають у цьому навіть зміну політико-суспільних акцентів і початок процесу формування новітньої фази розвитку суспільства – “суспільства ризику”. Більше того, як стверджує німецький учений Ульріх Бек (Beck U.), людство вже вступило в цю нову фазу свого розвитку [15]. Цієї думки дотримується також Роберт Швებлер (Schwebler R.) [16].

Причиною таких змін є характерні особливості більшості сучасних загроз та породжуваних ними ризиків, які виходять за межі локального значення та набувають глобального. Такий підхід достатньою мірою відображено в наступному визначенні суспільства ризику – це постіндустріальна формація, яка відрізняється від індустріального суспільства низкою особливостей, головною з яких є те, що якщо для індустріального суспільства характерним був розподіл благ, то для суспільства ризику – розподіл загроз і зумовлений цим ризик [17, с. 281–282].

Більше того, низка фахівців у галузі теорії ризику висувають припущення про те, що в найближчій перспективі світове співтовариство чекає ще більш суттєва трансформація. На їх думку, логічним й історично природним продовженням “суспільства ризику” буде суспільство більш високого рівня – побудоване на управлінні ризиком. Тобто суспільство будуватиме свою стратегію розвитку не тільки з урахуванням ризику, але навіть на базі управління ризиком [18].

Бехман Г. зазначає, що в ментальності індустріального суспільства різного роду деструктивні наслідки нерідко звужуються до залишкового ризику, який у зв'язку з величезними прибутками трактується як соціально адекватні втрати, свого роду допустима ціна за добробут [19, с. 27]. Тому ризик не стільки є властивістю техніки, скільки зумовлений потенційною діяльністю суспільства, в якому майбутнє не може бути розмитим і повинно вже сьогодні бути усвідомленим і прорахованим [19, с. 42].

Важливим, на нашу думку, є узагальнення Бека У., який зазначає, що стабільність у суспільстві ризику виявляється стабільністю відмови від продумування наслідків та необхідності усвідомлення ризикогенного характеру сучасного суспільного розвитку як на рівні пересічних громадян, так і на рівні суспільства та державної влади [17, с. 287].

З погляду Лумана Н., слід розмежовувати ризик і небезпеку, бо небезпека є завжди, оскільки немає абсолютної надійності, а ризик має місце там, де є рішення або відмова від нього. При цьому вчений наголошує, що вільної від ризику поведінки не існує, як і не існує абсолютної надійності. Якщо рішення не приймається і суб'єкт утримується від дій, то все одно ризику він не уникає [20]. Так, Луман Н. вважає, що усвідомлення, оцінка ризику і прийняття ризику – проблема не лише ментальна (психологічна), а й соціальна, бо сам по собі зовнішній світ не знає ніякого ризику, оскільки йому, на відміну від людини й суспільства, не відомі ніякі очікування, цінності та калькулювання імовірностей [17, с. 274].

Еволюційні перетворення, що мають місце з утвердженням інформаційного суспільства, потребують упровадження науково обґрунтованої системи заходів прогнозування суспільного розвитку у будь-якій сфері життєдіяльності. Як зазначав відомий американський футуролог Ф. Фукуяма, зрушення у бік інформаційного суспільства віталосся практично всіма, хто про нього писав або говорив. Усі зміни, які принесе розвиток інформаційного суспільства, розглядалися виключно як сприяючі процвітанню суспільства в цілому, а також благотворні для демократії та свободи особистості [21]. Саме в такому аспекті розглядаються й наслідки розбудови інформаційного суспільства в Україні у низці відповідних законодавчих та урядових документів, а також у більшості українських наукових досліджень.

Тому важливим елементом подальшої розбудови системи забезпечення кібербезпеки України, особливо в умовах гібридної війни, є необхідність імплементації положень Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу (далі – Директива NIS) [10]. Положення зазначеної Директиви NIS містять низку вимог щодо покращання рівня кібербезпеки. Зокрема, національні стратегії кібербезпеки, стосується і визначення ризиків.

Крім того, у ст.ст. 14 та 16 першою вимогою щодо безпеки й повідомлення про інциденти зазначено, що держави-члени повинні забезпечити умови операторам основних послуг, а також надавачам цифрових послуг, для вжиття ними відповідних та пропорційних технічних та організаційних заходів для управління ризиками, пов'язаними із безпекою мережевих та інформаційних систем, які вони використовують у своїх операціях.

Загалом у тексті Директиви NIS 17 разів використовується термін “ризик”, який у ст. 4 “Терміни та означення” визначено так: “ризик” означає будь-яку обставину чи подію, яку можна розумно виявити, що має потенційний негативний вплив на безпеку мережевих та інформаційних систем [10].

Потрібно зазначити, що у зв'язку з імплементацією Україною європейського законодавства, ми змушені будемо зазначені норми Директиви NIS також імплементувати до вітчизняного законодавства. Водночас чинний Закон України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України” будь-якої діяльності щодо оцінювання ризиків у сфері забезпечення кібербезпеки не передбачає.

На нашу думку, зазначене є суттєвим недоліком чинного вітчизняного законодавства, що мотивується нами з декількох точок зору:

об'єктивно сучасні процеси суспільного розвитку потребують запровадження інституту наукового прогнозу у прийнятті управлінських рішень, забезпечення якого методологічно лежить у безпекознавчій площині та базується на ризик-орієнтованому підході до прогнозування;

оцінювання ризиків у сфері забезпечення кібербезпеки України є не лише необхідністю сучасного етапу розвитку суспільства, а й вимогою формальною та юридичною міжнародного законодавства, зокрема, європейського, подальша імплементація якого в Україні зобов'язує до виконання та впровадження;

з методологічного погляду, оцінювання ризиків передбачає не лише інформування щодо величини тієї чи іншої загрози у кіберсфері, а й з'ясування питань стійкості суспільства у протидії цим загрозам, що зі свого боку формує підґрунтя для визначення пріоритетних напрямів підвищення стійкості вітчизняної системи у сфері забезпечення кібербезпеки України;

з огляду на місце інституту ризик-орієнтованого підходу (оцінювання ризиків, управління ризиками) у механізмі державного регулювання, об'єктивним є запровадження його у чинному законодавстві та визначення важливим інструментом у механізмі адміністративно-правового регулювання у якості заходів попереджувального характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Співпраця заради протидії гібридним загрозам. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2018/11/23/spvpratsya-zaradi-protid-gbridnim-zagroza/index.html> (дата звернення: 02.07.2021).

2. A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats. URL: https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en (дата звернення: 02.07.2021).

3. A Europe that protects: good progress on tackling hybrid threats. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_2788 (дата звернення: 02.07.2021).
4. Joint Communication to the European Parliament and the Council Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018>(дата звернення: 02.07.2021).
5. Joint Report to The European Parliament and the Council on the Implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats - a European Union response. 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017JC0030> (дата звернення: 02.07.2021).
6. Joint Report to the European Parliament, the European Council and the Council on the Implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats from July 2017 to June 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN:2018:014:FIN> (дата звернення: 02.07.2021).
7. Joint Staff Working Document Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/report_on_the_implementation_of_the_2016_joint_framework_on_countering_hybrid_threats_and_the_2018_joint_communication_on_increasing_resilien.pdf (дата звернення: 02.07.2021).
8. Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН 57/329, прийнята на 78 пленарному засіданні 57-ї сесії. 20 грудня 2002 року. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/555/24/PDF/N0255524.pdf?OpenElement> (дата звернення: 02.07.2021).
9. Довгань О.Д., Доронін І.М. Ескаляція кіберзагроз національним інтересам України та правові аспекти кіберзахисту: монографія. Київ: Видавничий дім “АртЕк”, 2017. 107 с.
10. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16/find?text=%F0%E8%E7%E8%EA (дата звернення: 02.07.2021).
11. Лоуви Т. Риск и право в истории американского государства. THESIS, 1994. № 5. С. 253–267.
12. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. THESIS, 1994. № 5. С. 107–134.
13. Шутаева Е.А. Формирование глобального информационного общества: перспективы Украины. Ученые записки. Симферополь, 2008. Т. 21, № 1 (60): Экономика. С. 139–145.
14. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. Москва: Мысль, 1989. 188 с.
15. Beck U. Risk Society. Towards a New Moderning. London, 1992. 260 p.
16. Schwebler Robert. Individualversicherung in Wirtschaft und Gesellschaft. Versicherungswirtschaft, 1990. № 1.
17. Єфименко Т.І., Гасанов С.С., Користін О.Є. та ін. Розвиток національної системи фінансового моніторингу. Київ: ДНУ “Акад. фін. управління”, 2013. 380 с.
18. Пропозиції до політики щодо реформування сфери кібербезпеки в Україні. Матеріал для обговорення. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/au_White-book-on-cybersecurity-draft_5.pdf (дата звернення: 02.07.2021).
19. Бехман Г. Современное общество как общество риска. Вопросы философии, 2007. № 1. С. 26–46.
20. Луман Н. Понятие риска. THESIS, 1994. Вып. 5. С. 135–160.
21. Фукуяма Ф. Великий разрыв. Москва: PHILOSOPHY, 2004. 480 с.

REFERENCES

1. Spivpratsia zarady protydyi hibrydnym zahrozam. Cooperation to counter hybrid threats. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2018/11/23/spvpratsya-zaradi-protid-gbridnim-zagrozam/index.html> (Date of Application: 02.07.2021) [in Ukrainian].
2. A Europe that Protects: Countering Hybrid Threats. URL: https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/46393/europe-protects-countering-hybrid-threats_en (Date of Application: 02.07.2021) [in English].

3. A Europe that protects: good progress on tackling hybrid threats. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_2788 (Date of Application: 02.07.2021) [in English].
4. Joint Communication to the European Parliament and the Council Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018> (Date of Application: 02.07.2021) [in English].
5. Joint Report to The European Parliament and the Council on the Implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response. 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017JC0030> (Date of Application: 02.07.2021) [in English].
6. Joint Report to the European Parliament, the European Council and the Council on the Implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats from July 2017 to June 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN:2018:014:FIN> (Date of Application: 02.07.2021) [in English].
7. Joint Staff Working Document Report on the implementation of the 2016 Joint Framework on countering hybrid threats and the 2018 Joint Communication on increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats. URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/report_on_the_implementation_of_the_2016_joint_framework_on_countering_hybrid_threats_and_the_2018_joint_communication_on_increasing_resilien.pdf (Date of Application: 02.07.2021) [in English].
8. Rezoliutsiia Heneral'noj Assambley OON 57/329, pryniataia na 78 plenarnom zasedanny 57-j sessyy. 20 dekabria 2002 hoda. UN General Assembly resolution 57/329, adopted at the 78th plenary session of the 57th session. December 20, 2002. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/555/24/PDF/N0255524.pdf?OpenElement> (Date of Application: 02.07.2021) [in Russian].
9. *Dovhan, O.D., Doronin, I.M.* (2017) Eskalatsiia kiberzahroz natsional'nym interesam Ukrainy ta pravovi aspekty kiberzakhystu. "Escalation of Cyber Threats to the National Interests of Ukraine and Legal Aspects of Cyber Defense": monograph. Kyiv: ArtEk Publishing House. 107 p. [in Ukrainian].
10. Directive of the European Parliament and of the Council (EU) 2016/1148 of 6 July 2016 on Measures for a High Common Level of Security of Network and Information Systems in the Union. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16/find?text=%F0%E8%E7%E8%EA (Date of Application: 02.07.2021) [in Ukrainian].
11. *Louvi, T.* (1994) Risk i pravo v istorii amerikanskogo gosudarstva. Risk and Law in the History of the American State. No 5. P. 253–267 [in Russian].
12. *Giddens, Je.* (1994) Sud'ba, risk i bezopasnost'. "Risk and Law in the History of the American State". THESIS. No 5. P. 107–134 [in Russian].
13. *Shutaeva, E.A.* (2008) Formirovanie global'nogo informacionnogo obshhestva: perspektivy Ukrainy. "Formation of a Global Information Society: Prospects for Ukraine". Scientific Notes. Simferopol. Vol. 21. No 1 (60): Economics. P. 139–145 [in Russian].
14. *Al'gin, A.P.* (1989) Risk i ego rol' v obshhestvennoj zhizni. "Risk and Its Role in Public Life". Moscow: Mysl. 188 p. [in Russian].
15. *Beck, U.* (1992) Risk Society. Towards a New Moderning. London. 260 p. [in English].
16. *Schwebler Robert* (1990) Individualversicherung in Wirtschaft und Gesellschaft. Versicherungswirtschaft. No 1 [in German].
17. *Yefymenko, T.I., Hasanov, S.S., O.Ye. Korystin, J.Ye.* and others (2013) Rozvytok natsional'noi systemy finansovoho monitorynhu. "Development of the National System of Financial Monitoring". Kyiv: DNUU "Acad. Financial Management". 380 p. [in Ukrainian].
18. Propozytsii do polityky schodo reformuvannia sfery kiberbezpeky v Ukraini. "Proposals for a Policy on Cybersecurity Reform in Ukraine". Material for discussion. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/au_White-book-on-cybersecurity-draft_5.pdf (Date of Application: 02.07.2021) [in Ukrainian].
19. *Behman, G.* (2007) Sovremennoe obshchestvo kak obshchestvo riska. "Modern Society as a Society of Risk". Issues of Philosophy 1, 26–46 [in Russian].
20. *Luman, N.* (1994) Ponjatie riska. "The Concept of Risk". THESIS. Issue 5. P. 135–160 [in Russian].
21. *Fukujama, F.* (2004) Velikij razryv. "Great Break". Moscow: PHILOSOPHY, 2004. 480 p. [in Russian].

Korystin Oleksandr,Doctor of Law, Professor, Honored Academic of Science and Technology
of Ukraine, State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9056-5475**Veselova Liliia,**Doctor of Law, Associate Professor, Odessa State University
of Internal Affairs, Odesa, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6665-0426

RISK ORIENTATION OF CYBER SECURITY

Research article is devoted to the analysis of the problems of risk management implementation in the field of cybersecurity. Methodologically, the focus is on understanding of the phenomenon of risk. Emphasis is placed on the issues that form a clear idea of the hybridity of cyber threats and the main directions of legal and organizational support of cybersecurity.

Paper analyzes a number of EU documents that form a clear idea of the hybridity of cyber threats and the main directions of legal and organizational support of cybersecurity, in particular, on combating hybrid cyber threats in the European Union. The opinion on risk problems, awareness of the phenomenon of risk, which is a permanent attribute of human life, with a wide range of manifestations and scales related to the socio-historical development of society, and is in some way a reflection of its intensity, is revealed and substantiated. Emphasis is placed on the fact that for modern perception it is important to understand that in the information society due to the spread of infogenic risks, the social risks characteristic of the industrial stage of social development are intensifying. Based on the analysis, it is concluded that at the present stage of development of society formed the basis for the establishment of a stable perception of risk as one of the factors of modern and especially future society, which is also becoming increasingly important. Risk occurs in the activities of management entities in a situation of uncertainty, and therefore is a constant attribute of management activities. At the same time, the evolutionary transformations that take place with the establishment of the information society require the introduction of a scientifically sound system of measures for forecasting social development in any sphere of life. In developing awareness of hybrid cyber threats, emphasis has been placed on identifying societal vulnerabilities to them and coordinated action to assess these threats. To identify key vulnerabilities, taking into account specific hybrid indicators, it is necessary to analyze the risks affecting institutions and networks.

Keywords: cybersecurity, risk, threat, risk-oriented approach, resilience, vulnerability, hybrid threats.

Отримано 18.10.2021

Оцел Валентина Василівна,
науковий співробітник ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7708-1086

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИПАДКІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА (СТ. 126-1 КК) В УКРАЇНІ¹

У статті представлено результати аналізу рішень (вироків), ухвалених у 2019–2020 рр. судами першої інстанції в регіонах України за домашнє насильство (ст. 126-1 КК), подано певну кримінологічну характеристику осіб-кривдників і жертв домашнього насильства. Зазначено, що одним із пріоритетних завдань протидії домашньому насильству є гарантія забезпечення доступу потерпілих осіб до правосуддя, захист їхніх прав і покарання винних. Зроблено висновок, що наявні адміністративні норми покарання за насильство в сім'ях обмежуються штрафом, громадськими роботами чи адміністративним арештом (максимум на п'ятнадцять діб) і мають слабкий каральний ефект.

Ключові слова: домашнє насильство, особа-кривдник, потерпілий від домашнього насильства, кримінальна відповідальність, кримінальна справа, судове рішення.

Проблема домашнього насильства в усіх країнах світу, в тому числі Україні, залишається актуальною і, на жаль, не дивлячись на певні серйозні кроки, зроблені з метою запобігання та протидії цьому явищу, викликає стурбованість, передусім серед жінок. Загостренню цієї проблеми посприяла пандемія коронавірусної хвороби (SARS-CoV-2) (далі – COVID-19), що спостерігається з кінця 2019 р. і не припиняється й до сьогодні. Режимим вимушеного карантину та самоізоляції, котрі запроваджуються в регіонах країни для боротьби з цією хворобою два роки поспіль, призводять до втрати чи обмеження роботи, перебування всіх членів сімей разом весь час удома в замкненому просторі, появи особистісних психологічних проблем, зловживання спиртними напоями, які ще більше загострюють наявні сімейні конфлікти. Зі слів Міністра соціальної політики М. Лазебни, протягом 2020 р. число звернень щодо домашнього насильства зросло на 66 %. Воно має місце в кожній другій родині, яка перебуває в складних життєвих обставинах. Ситуація погіршилася саме через пандемію. За даними Міністерства соціальної політики України, в числі всіх звернень про домашнє насильство – найбільше від жінок (86 %), від чоловіків і дітей – відповідно 12 % і 2 % [1].

Якщо раніше за домашнє насильство передбачалася виключно адміністративна відповідальність за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, то з січня 2019 р. на законодавчому рівні введено кримінальну відповідальність.

¹ Початок. Продовження у наступному номері.

Законом України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами” від 6 грудня 2017 р. до Кримінального кодексу України (далі – КК України) додано статтю 126-1 (“Домашнє насильство”) тощо [2]. За новою статтею передбачено покарання у вигляді громадських робіт на строк від ста п’ятдесяти до двохсот сорока годин, або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п’яти років, або позбавлення волі на строк до двох років. Кваліфікація актів домашнього насильства як адміністративного чи кримінального правопорушення залежить як від систематичності, так і від наслідків для особи, яка постраждала від нього. Таке насильство вважається адміністративним правопорушенням, якщо була (чи могла бути) завдана “шкода” фізичному або психічному здоров’ю постраждалої особи, але ця шкода не вважається рівноцінною “стражданню”; кримінальним ж правопорушенням є тоді, коли воно має систематичний характер і “призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров’я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи” [3]. Обов’язковою ознакою є те, що вина особи-кривдника проявляється у формі умислу, а не необережності.

З 2019 р. розпочато судову практику розгляду кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України, аналіз якої входить до системи моніторингу всіх наявних джерел інформації щодо домашнього насильства, насильства над жінками в Україні тощо. До них також належать результати спеціальних опитувань жертв насильства та дослідження різних вітчизняних і зарубіжних соціологічних груп та інших державних, громадських організацій з метою вивчення проблеми, розвитку та вдосконалення системи реагування на домашнє насильство всіх органів, на які покладається здійснення заходів із запобігання та протидії йому. Так, упродовж серпня-вересня 2014 р. на замовлення Фонду народонаселення ООН компанія ІП “ГФК Юкрейн” (GfK Ukraine) провела національне репрезентативне опитування про насильство стосовно жінок і дівчат з використанням блоку анкети “Відносини в родині” (опитано 1606 респонденток). Протягом січня-жовтня 2017 р. за ініціативою МВС України та за підтримки Фонду народонаселення ООН проведено спеціальне опитування громадян, які зазнали домашнього насильства та зверталися з цього приводу до поліції (опитано 349 респондентів). Також у 2017 р. Українським центром соціальних реформ проведено дослідження та представлено результати комплексної оцінки економічних наслідків насильства щодо жінок в Україні. Навесні-влітку 2018 р. Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) опитала 2048 українських жінок у межах дослідження “Добробут і безпека жінок”. У 2020 р. представлено аналітичний звіт “Вплив COVID-19 на права жінок в Україні”, підготовлений Асоціацією жінок-юристок України “Юрфем” у партнерстві з Офісом Урядової уповноваженої з питань гендерної політики, Міжфракційним депутатським об’єднанням “Рівні можливості” за підтримки проекту “Права людини для України”, який впроваджується ПРООН в Україні та фінансується Міністерством закордонних справ Данії (опитано понад 700 осіб, переважно жінок з усіх областей України).

У 2021 р. ДНДІ МВС України проводилось наукове дослідження “Розроблення кримінологічних та організаційно-правових заходів запобігання домашньому насильству в Україні в період пандемії COVID-19”, у межах якого передбачалося провести аналіз вироків, ухвалених судами першої інстанції за ст. 126-1 КК України у 2019–2020 рр., що заносяться до Єдиного державного реєстру судових рішень (ЄДРСР), складання кримінологічної характеристики осіб-кривдників і жертв домашнього насильства. Масив включав 1187 судових справ, розглянутих щодо 1188 осіб, обвинувачених у домашньому насильстві (по одній справі обвинуваченими виступало подружжя, потерпілим був їхній неповнолітній син).

Так, у 2020 р. судами України було ухвалено в 4 рази більше вироків за ст. 126-1 КК України, ніж у березні–грудні 2019 р. (950 проти 237) (табл. 1). Зростання кількості ухвалених рішень у 2020 р. спостерігається в кожному регіоні, це свідчить про те, що на практиці, дійсно, жінки стали “ближче до правосуддя”, а держава, у свою чергу, виконує “обов’язок розслідувати, переслідувати і карати випадки порушення прав людини...” [4, с. 10].

Таблиця 1

Кількість вироків, ухвалених судами України в 2019–2020 рр.

№ з/п	Регіон	Березень–грудень 2019 р.	Січень–грудень 2020 р.	Всього
1	Вінницька	10	43	53
2	Волинська	–	9	9
3	Дніпропетровська	15	67	82
4	Донецька	13	87	100
5	Житомирська	30	71	101
6	Закарпатська	11	35	46
7	Запорізька	5	22	27
8	Івано-Франківська	11	26	37
9	Київська	2	19	21
10	Кіровоградська	3	32	35
11	Луганська	4	27	31
12	Львівська	33	83	116
13	Миколаївська	7	24	31
14	Одеська	11	33	44
15	Полтавська	4	46	50
16	Рівненська	8	37	45
17	Сумська	12	56	68
18	Тернопільська	4	20	24
19	Харківська	6	63	69
20	Херсонська	21	65	86
21	Хмельницька	3	21	24
22	Черкаська	2	15	17
23	Чернівецька	16	27	43
24	Чернігівська	2	10	12
25	м. Київ	4	12	16
	<i>Всього ухвалено вироків у поточному році</i>	237	950	1187

Найбільша кількість кримінальних проваджень серед регіонів спостерігалася у 2019 р. у Львівській (33), Житомирській (30) і Херсонській (21) областях, у 2020 р. – Донецькій (87), так само Львівській (83) і Житомирській (71) областях.

У 94 % справ дії домашніх кривдників кваліфікувалися тільки за ст. 126-1 КК України, у 6 % – вбачалися також й інші протиправні дії, що підпадали під кваліфікацію кримінального законодавства за: ст. 125 (“Умисне легке тілесне ушкодження”), ст. 122 (“Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження”), ст. 126 (“Побої і мордування”), ст. 128 (“Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження”), ст. 129 (“Погроза вбивством”), ст. 146 (“Незаконне позбавлення волі або викрадення людини”), ст. 185 (“Крадіжка”), ст. 186 (“Грабіж”), ст. 289 (“Незаконне заволодіння транспортним засобом”), ст. 345 (“Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу”), ст. 389 (“Ухилення від по-карання, не пов’язаного з позбавленням волі”), ст. 389-2 (“Злісне ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт”), ст. 390-1 (“Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників”).

У табл. 2 представлено дані стосовно видів домашнього насильства, що вчиняються в українських сім’ях.

Таблиця 2

Розподіл судових справ за певними видами домашнього насильства

Вид насильства	Кількість справ	Частка від загальної кількості, %
Психологічне	724	61,0
Фізичне	8	0,7
Психологічне та фізичне	361	30,4
Психологічне, фізичне та економічне	39	3,3
Психологічне та економічне	54	4,5
Психологічне та сексуальне	1	0,1
<i>Всього</i>	1187	100

Переважно домашнє насильство проявляється як психологічне насильство (61 %), що включає словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, вчиняється на ґрунті сімейних конфліктів, непорозумінь, ревнощів, бажанні домінувати в сім’ї. Особа-кривдник систематично ображає та критикує оточення, не дає самостійно ступити кроку, керує життям інших осіб, забороняє висловлювати їм власні думки та вчиняти будь-які дії. Часто особа-жертва сприймає таке ставлення як норму життя і списує протиправні дії кривдника на риси його характеру, або в усьому звинувачує сама себе, вважаючи свою поведінку поганою.

Психологічне насильство часто супроводжується фізичними діями. Таких справ у 2019–2020 рр., завершених ухваленням вироків, налічувалося 30,4 %. Отже, крім психологічних образ і погроз тощо жертві навмисно завдаються ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, побої, її можуть мордувати, незаконно позбавити волі, залишити в небезпеці, не надати допомогу, якщо особа перебуває в небезпечному для життя стані, та навіть заподіяти смерть. Ознаки фізичного насильства проявляються на тілі потерпілої особи у вигляді синців,

відбитків предметів, переломів, струсу мозку, інших тілесних ушкоджень тощо. Мали місце випадки, коли потерпілу, яка впала на підлогу, тягали за волосся тощо.

У 0,7 % кримінальних справ розглядалося тільки фізичне насильство. Наприклад, у судових матеріалах в окремому випадку фіксувалося вчинення систематичного фізичного покарання неповнолітнього сина батьками у вигляді нанесення ударів по тілу, прив'язування його на ланцюг до ліжка та дверей будинку. В інших випадках – син хватав матір за горло та душив, погрожуючи їй убивством; син постійно штовхав матір, яка одного разу впала спиною на підлогу, вдарившись тім'яною ділянкою голови об поріг, а обвинувачений наносив металевою кочергою удари по її тулубу; чоловік систематично штовхав дружину, хапав руками за волосся та виривав їх з її голови; інший обвинувачений через ревності систематично наносив стусани, побої, штовхав та кусав цивільну дружину тощо.

В епізодах домашнього насильства описуються ситуації, коли дії кривдників є настільки загрозливими, що потерпілі вимушені залишати свої домівки та певний час перебувати на вулиці (в тому числі вночі), проситися “пересидіти” насильницькі напади кривдників у сусідів, друзів, родичів або зачинятися в окремих кімнатах. Таким чином, обмежуються їхні права на пересування та користування предметами домашнього вжитку.

Випадки вчинення одночасно психологічного та економічного насильства розглядалися в 4,5 % кримінальних справ. Ознаками останнього є позбавлення людини житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів тощо. Отже, значимо, що в таких випадках особи-кривдники систематично словесно ображають членів сім'ї, при цьому вимагають гроші (переважно це відбувалося в сім'ях між батьками та їх дорослими дітьми, бабусями/дідусями та онуками, між дружинами і чоловіками, останні ніде не працюють, ведуть аморальний образ життя, зловживають спиртними напоями, перевагу в стосунках надають не сім'ї, а друзям-приякам). Мали місце випадки крадіжок та грабежу домашніми насильниками майна, що належало потерпілим, з метою реалізації на свій розсуд для отримання від цього матеріальної вигоди. З метою залякування кривдники неодноразово розбивали меблі, посуд, вікна будинків, вибивали двері, забирали з холодильників продукти харчування, залишаючи дітей і дружин без їжі, яку купували саме дружини тощо.

У 3,3 % випадках домашнє насильство мало прояв одразу в психологічному, фізичному та економічному виді. А по одній судовій справі – син-кривдник у стані алкогольного сп'яніння вчинив психологічне та сексуальне насильство по відношенню до своєї матері похилого віку, що виражалося в систематичних словесних образах її нецензурними словами, пригніченні її честі та гідності, а також у вигляді оголення статевих органів перед нею та задоволення статевого потягу шляхом подразнення власних ерогенних зон.

Законом України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” визначено категорії осіб, які можуть бути кривдниками або потерпілими в сімейних конфліктах. Так, до них відносяться, незалежно від факту спільного проживання: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) матір (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та іншого з подружжя (колишнього

Потерпілий	Кількість
Тітка	2
<i>Всього</i>	1181
Особи чоловічої статі	
Батько	50
Брат	5
Вітчим	4
Зять	1
Колишній тесть	1
Племінник	1
Син	4
Співмешканець	4
Чоловік	2
Новий чоловік колишньої цивільної дружини	1
<i>Всього</i>	73
Малолітні, неповнолітні діти	
Донька	6
Малолітня сестра	1
Малолітня падчерка	1
Онука	2
Син	11
<i>Всього</i>	21

Проаналізувавши вступну частину вироків, було отримано певну характеристику сімейних насильників. Так, домашнє насильство вчиняють переважно чоловіки (96,5 % від загальної кількості обвинувачених), жінки складають 3,5 %. Більшість осіб-кривдників є громадянами України і лише незначна кількість є уродженцями сусідніх країн.

Більш ніж половина кривдників (51,1 %) мали середню освіту, середню спеціальну – 25,5 %, неповну середню – 6,1 %. Вищу і незакінчену вищу освіту мали лише 2,9 % осіб. У 14,3 % судових рішень інформація про освіту відсутня. Отже, злочинна поведінка таких осіб залежить від рівня освітньої обізнаності, культури, виховання в сім'ї тощо.

74,8 % домашніх кривдників (і чоловічої, і жіночої статі) ніде не працювали та є матеріально залежними від інших членів сім'ї. Серед чоловіків на момент учинення домашнього насильства працювали, у тому числі неофіційно, 159 осіб, серед жінок таких осіб було 4. Непрацюючими пенсіонерами та інвалідами є 47 осіб обох статей. Стосовно 89 осіб дані відсутні.

Щодо сімейного стану, більшість кривдників є офіційно неодруженими чи незаміжними (49,7 % чоловіків, 2,1 % жінок) і розлученими (17,4 % чоловіків, 0,7 % жінок). Офіційно перебувають у шлюбі 17,9 % чоловіків і 0,4 % жінок. Відносно 11,5 % осіб дані відсутні.

За місцем проживання сімейні кривдники характеризуються родичами та сусідами переважно “негативно” і “посередньо”. Лише незначна частина користується довірою: їх характеризують як привітливих, чуйних, товариських і порядних сім'янинів. Слід зазначити, що не в усіх випадках домашнього насильства чо-

ловіки перші влаштовують домашні скандали та сварки, на агресію їх провокують саме жінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. У Мінсоцполітики озвучили статистику звернень через домашнє насильство в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-domashnie-nasylstvo-minsotspolityky/30970575.html> (дата звернення: 11.07.2021).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.07.2021).

3. *Какхидзе А.* Не приватна справа домашнє та сексуальне насильство щодо жінок на Сході України. Amnesty International, 2020. 128 с. С. 34. URL: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR5032552020UKRAINIAN.PDF> (дата звернення: 11.07.2021). Із посилання на: Дудоров О., Хавронюк М. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України 2018 року). С. 78. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/FNOON_Kommentar_A5.pdf?fbclid=IwAR0KjsA6kJGskRU26piONKtHjvRvVocsCwDuCeoWxY4tndNPLF-Kh9xGVNw (дата звернення: 11.07.2021).

4. *Шазія Чодрі.* Доступ жінок до правосуддя: довідник для юристів-практиків. Підготовлено у рамках проекту, що спільно фінансується Європейським Союзом та Радою Європи. 2018. 42 с. URL: <https://rm.coe.int/methodology-womens-access-to-justice-ukr-pgg/16809c828d> (дата звернення: 11.07.2021).

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 11.07.2021).

REFERENCES

1. U Minsotspolityky ozvuchyly statystyky zvernenn' cherez domashnye nasylstvo v Ukraini. The Ministry of Social Policy Announced the Statistics of Appeals Due to Domestic Violence in Ukraine". URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-domashnie-nasylstvo-minsotspolityky/30970575.html> (Date of Application: 11.07.2021) [in Ukrainian].

2. Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Date of Application: 11.07.2021) [in Ukrainian].

3. Kakhidze A. Ne pryvatna sprava domashnye ta seksual'ne nasylstvo shchodo zhinok na Skhodi Ukrayiny. "Domestic and Sexual Violence against Women in Eastern Ukraine Is Not a Private Matter". URL: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR5032552020UKRAINIAN.PDF> (Date of Application: 11.07.2021); With reference to: Dudorov O., Khavronyuk M. Responsibility for domestic violence and gender-based violence (scientific and practical commentary on the novels of the Criminal Code of Ukraine 2018). P. 78. Access by link: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/FNOON_Kommentar_A5.pdf?fbclid=IwAR0KjsA6kJGskRU26piONKtHjvRvVocsCwDuCeoWxY4tndNPLF-Kh9xGVNw (Date of Application: 11.07.2021) [in Ukrainian].

4. *Shaziya Chodri.* Women's access to justice: a handbook for legal practitioners. Prepared in the framework of a project co-financed by the European Union and the Council of Europe. 2018. 42 p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (Date of Application: 11.07.2021) [in Ukrainian].

5. On Prevention and Counteraction to Domestic Violence: Law of Ukraine No 229-VIII dated 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (Date of Application: 11.07.2021) [in Ukrainian].

Otsel Valentyna,Research Officer of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7708-1086**CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CASES OF DOMESTIC VIOLENCE (ART. 126-1 OF THE CRIMINAL CODE) IN UKRAINE**

Research article presents the results of the analysis of decisions (sentences) made in 2019–2020 by the courts of the first instance in the regions of Ukraine for domestic violence (Article 126-1 of the Criminal Code); presents certain criminological characteristics of perpetrators and victims of domestic violence. It is noted that one of the priority tasks of combating domestic violence is to ensure the access of victims to justice, protection of their rights and punishment of the perpetrators. Legal practice shows that the existing administrative penalties for domestic violence are limited to fines, community service or administrative arrest (for a maximum of fifteen days) and have a weak punitive effect. There is little to stop the perpetrators, they continue to commit violence, their subsequent actions become more dangerous, and the lives of the victims are even more intolerable. In this regard, and in order to implement the adopted international legal instruments on the prevention of violence against women, domestic violence and combating these phenomena in 2017, the Criminal Code of Ukraine added Art. 126-1, according to which domestic violence is punishable by community service, arrest, restriction or imprisonment. In 2019, the trial of criminal proceedings under this article was initiated. In the scientific article, based on the analysis of decisions (sentences) made in 2019–2020 by the courts of first instance of Ukraine for domestic violence, it is determined, in which regions more sentences were passed, what form of violence is committed more often, what consequences it has for victims; whether the perpetrators were subject to restrictive and precautionary measures, which was imposed punishment. There are also some criminological characteristics of perpetrators and victims of domestic violence. In particular, it is noted that domestic violence is committed mainly by men (96.5 % of the total number of accused ones), women make up 3.5 %. Most offenders are the citizens of Ukraine and only a small number are natives of neighboring countries.

Regarding marital status, most abusers are officially unmarried (49.7 % of men, 2.1 % of women) and divorced (17.4 % of men, 0.7 % of women). 17.9 % of men and 0.4 % of women are officially married. There aren't any statistics on 11.5 %.

At the place of residence, family abusers are characterized by relatives and neighbors mostly “negatively” and “indirectly”. Only a small number are trusted: they are characterized as friendly, responsive, sociable and decent family members. It should be noted that not in all cases of domestic violence men are the the initiators of scandals and quarrels, women can provoke them as well.

Keywords: domestic violence, offender, victim of domestic violence, criminal liability, criminal case, court decision.

Отримано 12.10.2021

© Otsel Valentyna, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).18](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).18)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravoohorona.com/>

Підюков Петро Павлович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
заслужений професор НАВС, провідний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності
НАВС, м. Київ, Україна

Устименко Тетяна Петрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільно-правових
дисциплін НАВС, м. Київ, Україна

Конюшенко Яна Юріївна,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального
процесу НАВС, м. Київ, Україна

Калиновський Олександр Валерійович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник начальника відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної власності НАВС, м. Київ, Україна

ГЕНЕЗА ТА ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ І ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЙОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ

Стаття присвячена дослідженню інституту покарання у виді довічного позбавлення волі, періодів його становлення та розвитку, виявленню певних прогалин у національному законодавстві та його правозастосуванні, врегулюванню процесуального порядку винесення й виконання обвинувального вироку суду щодо його призначення, перегляду і відбуття, а також розробленню подальших напрямів оптимізації, гуманізації і наближення до європейських та світових міжнародних стандартів українського законодавства у визначеній сфері.

Ключові слова: національне законодавство, кримінальне провадження, досудове розслідування, судочинство, цивільний позов, відшкодування шкоди, обвинувальний вирок, види кримінальних покарань, довічне позбавлення волі, довічне ув'язнення, смертна кара.

У вітчизняній науковій літературі із зазначеної проблематики зазвичай виокремлюють два періоди становлення та розвитку інституту покарання у виді довічного позбавлення волі: перший (оновлено-трансформаційний) період, коли в Україні було введено мораторій, який призупинив виконання покарань у вигляді смертної кари (1995–2001 рр.), та сучасний період – з моменту закріплення в новому кримінальному законодавстві нового виключного виду покарання – довічного позбавлення волі (2001 р. – по теперішній час).

Тобто, першоосновою довічного позбавлення волі правознавці справедливо вважають наявну до нього виключну міру покарання – смертну кару, якій теж притаманні власні історичні корені, що сягають далеко в минуле.

Аналізуючи часи історичного минулого, не можна не помітити, що за виключенням лише окремих загальновідомих періодів (репресії Іоанна IV (Грозного), Петра I, Леніна, Сталіна) чинне на той час російське і радянське кримінальне законодавство, порівняно із законодавством зарубіжних країн, не відзначалося якоюсь особливою жорстокістю.

Наприклад, “Уложение” 1845 року, яке діяло в Росії до жовтневої революції 1917 року, передбачало смертну кару лише за державні та карантинні (тобто вчинені під час епідемій і епізоотій, а також пов’язані з ними) злочини, причому такі вироки набирали чинності виключно після особистого їх затвердження царем. Віковий ценз осіб, до яких могла бути застосована смертна кара, становив від 21 до 70 років. Навіть учинення особою декількох убивств не тягнуло за собою обов’язкового позбавлення її власного життя державою.

Упродовж перших революційних і постреволуційних років мало хто з представників суспільства того часу був зацікавлений у необхідності суворого дотримання законності. У зв’язку з цим нові соціалістичні правила запрацювали лише у 1922 році, коли було значно розширено перелік злочинів, за вчинення яких призначалася смертна кара, а мінімальний вік засуджених до неї знизили до 18 років.

Нова реформа відбулася в 1935 році: було дозволено застосування смертної карі щодо осіб, які досягли 12-річного віку.

У 1947 році в межах загальної післявоєнної лібералізації смертну кару в мирний час відмінили, але невдовзі (в 1950 році) її було поновлено стосовно шпигунів і диверсантів, причому закон про це мав зворотну силу.

У 1954 році смертну кару знову повернули в Кримінальний кодекс за навмисне вбивство при обтяжуючих обставинах, у 1962 році її передбачили також у нормах КК щодо згвалтування та хабарництва при обтяжуючих обставинах.

Нарешті, за КК 1960 року було передбачено, що смертна кара (розстріл) як виключна міра покарання могла застосовуватись лише щодо чоловіків, які вчинили відповідні особливо тяжкі злочини у віці від 16 до 65 років.

Втім, за архівними документами, що збереглися, встановлено, що і протягом завершального періоду дії попереднього КК (тобто до 1991 року) в СРСР було страчено три жінки і понад 22 тис. чоловіків (96 % – за навмисні вбивства при обтяжуючих обставинах), в тому числі 15-річний підліток Аркадій Н., який з метою укриття раніше вчиненої ним квартирної крадіжки зарубав сокирою власницю квартири та її 3-річного сина.

Як і смертна кара раніше, так і довічне позбавлення волі – це найсуворіша міра державного примусу і виняткова (виключна) міра кримінального покарання.

Згідно зі ст. 64 КК України, довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів, застосовується лише у випадках, спеціально передбачених Кримінальним кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк (ч. 1). Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочин у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а

також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку (ч. 2) [1].

Довічне позбавлення волі передбачено 17 статтями Особливої частини КК України 2001 року, практично, які відтворюють переважно ті ж норми КК України 1960 року, санкції яких передбачали смертну кару. Це злочини проти засад національної безпеки України та її народу (ч. 3 ст. 110 КК України – “Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України”; ч. 3 ст. 258 – “Терористичний акт”, що призвів до смерті людини; ч. 3 ст. 321-1 – “Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів”, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, або вчинені в особливо великих розмірах; проти життя та статевої свободи і статевої недоторканості особи (ч. 2 ст. 115 КК України – “Умисне вбивство” з обтяжуючими обставинами; ч. 6 ст. 152 “Згвалтування” та ч. 6 ст. 153 “Сексуальне насильство” з обтяжуючими обставинами); проти життя спеціальних суб’єктів злочинного посягання (ст. 112 – “Посягання на життя державного чи громадського діяча; ст. 348 – “Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця”; ст. 348-1 – “Посягання на життя журналіста”; ст. 379 – “Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв’язку з їх діяльністю, пов’язаною із здійсненням правосуддя” і ст. 400 – “Посягання на життя захисника чи представника особи у зв’язку з діяльністю, пов’язаною з наданням правової допомоги”); проти порядку несення військової служби, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ч. 5 ст. 404 – “Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов’язків з обтяжуючими обставинами; ч. 2 ст. 438 – “Порушення законів та звичаїв війни” поєднані з умисним вбивством; ч. 2 ст. 439 – “Застосування зброї масового знищення”, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки; ч. 1 ст. 442 – “Геноцид”; ст. 443 – “Посягання на життя представника іноземної держави” і ч. 3 ст. 447 – “Найманство”, що призвело до загибелі людини).

Запровадження в національному законодавстві інституту довічного позбавлення волі яскраво свідчить також про зміну пріоритетів державної політики і стратегії в окресленій сфері, її подальшу оптимізацію, гуманізацію та наближення до європейських та світових міжнародних стандартів.

Водночас протягом минулих 20 років відбулося чимало змін у практиці призначення, виконання і відбуття цього виду кримінального покарання, що висвітлили і певні прогалини їх законодавчого регулювання й правозастосування складових зазначеного інституту.

Серед найактуальніших проблем винесення судових рішень у виді довічного позбавлення волі все більше висвітлюються проблеми правового, кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення виконання покарання зазначеного виду; відсутність належних умов для утримання окремої категорії засуджених; розроблення науково обґрунтованої тенденції виконання цього виду покарання, заснованої на вимогах міжнародних стандартів поведінки з ув’язненими й засудженими; постійні чисельні скарги останніх щодо порушення їх прав до Європейського суду з прав людини; право засудженого до покарання у виді довічного позбавлення волі бути звільненим з установи виконання покарань

шляхом помилування або умовно-дострокового звільнення, реалізація ув'язненими і засудженими до покарання у виді довічного позбавлення волі конституційних прав і обов'язків тощо.

Звісно, що зазначене вище не могло не привернути до себе увагу вітчизняних та зарубіжних науковців, відомих учених і практиків (К.А. Автухова, Ю.М. Антоняна, Є.Ю. Бараша, А.І. Богатирьова, І.Г. Богатирьова, О.І. Богатирьової, В.В. Голіни, І.М. Даньшина, О.М. Джузи, О.Г. Колба, І.М. Копотуна, Г.О. Радова та ін.), а також стало потужним поштовхом до проведення серії комплексних наукових досліджень (Л.О. Мостепанюка, С.В. Царюка, О.В. Хорошуна й ін.).

Однак, зазначені та інші дослідники намагалися тлумачити поняття покарання у виді довічного позбавлення волі, аналізуючи проблеми і особливості регулювання порядку його призначення й відбування з урахуванням індивідуального підходу, особистого досвіду та під кутом зору власних наукових надбань.

Здається явно недостатньою до цієї проблематики увага була й з боку широкого кола вчених-процесуалістів, а також науковців цивільно-правової галузі, зокрема, щодо цивільно-правової відповідальності довічно ув'язнених у форматі вирішення заявлених щодо них позовів у кримінальних провадженнях та реального відшкодування спричинених ними збитків.

За офіційними даними Міністерства юстиції України, станом на 01 березня 2021 року в країні у 182 установах виконання покарань (29 з яких розташовані на території Донецької та Луганської областей, непідконтрольній органам вітчизняної державної влади, 5 – на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим) утримувалося 49472 особи. Серед них: 5580 осіб – за умисне вбивство, 2734 – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження, 6188 – за розбій і грабїж, 11331 – за крадіжку, 539 – за зґвалтування, 10 – за злочини проти основ національної безпеки, 4730 осіб, засуджених на строк понад 10 років. У виді довічного позбавлення волі відбували покарання 1548 засуджених (з 01.01.2020 року їх число збільшилося на 12 осіб), ще майже 800 засуджених очікували набуття вироками щодо їх довічного ув'язнення законної сили. Серед осіб, що відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, було 1525 чоловіків і 23 жінки [2, с. 1].

Порівнюючи ці дані з наведеною вище кількістю виконаних вироків про смертну кару протягом дії КК 1960 року, не можна не помітити, що загальне число осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, значно скоротилося (з 22 тис осіб за 35 років до 2,3 тис засуджених за 20 років). Водночас не можна не звернути увагу на значне (майже у вісім разів) зростання серед них кількості жінок (з 3 до 23).

Україна, до речі, сьогодні – єдина з країн пострадянської СНД, де довічне ув'язнення поширюється на жінок, в той час коли в усьому світі наявність чи відсутність у країні довічно ув'язнених жінок є показником надзорстокості суспільства.

Однією з найсерйозніших проблем, пов'язаних з існуванням в Україні такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, є стійка тенденція постійного збільшення загальної кількості засуджених (у середньому на 100 осіб щорічно). З одного боку, це пояснюється, як ми вважаємо, недосконалістю національного

законодавства, а також поширеної практики досудового розслідування і судочинства, коли нерідко довічне позбавлення волі призначається навіть співучасникам, які безпосередньо не вчинювали злочину і не перебували у місці його вчинення.

Сьогодні засуджені до довічного ув'язнення відбувають покарання у 12 виправних колоніях (секторах) та 22-х слідчих ізоляторах. На фоні невпинного зростання кількості таких засуджених невдовзі не вистачатиме місць для їх тримання. Це вимагає невідкладного пошуку нових форм виконання цього покарання та розгляду можливості дострокового звільнення від нього засуджених, заміни невідбутої частини покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким, регламентування процесуального порядку виконання судових рішень про їх призначення й відбуття тощо.

З огляду на це, не досить досконалою здається нам і назва самого поняття “довічне позбавлення волі”, про що вже неодноразово наголошувалося в літературних джерелах.

Вагома частина зазначених проблем і шляхів їх розв'язання була предметом уваги Верховної Ради України, зокрема, при розгляді законопроекту від 03.12.2014 № 1218, ініційованого народними депутатами В.В. Чумаком, О.П. Проданом, А.А. Кожемякіним та ін. “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі”. Цей законопроект, на слушну думку його авторів, у разі ухвалення значно сприяв би захисту прав і законних інтересів осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, членів їх сімей, дозволив би гуманізувати умови їх тримання на принципах неухильного додержання Конституції України, вимог Загальної декларації з прав людини, інших міжнародних правових норм і стандартів поводження з ув'язненими, створив би реальні можливості скорочення чисельності засуджених до цього виду покарання з одночасним забезпеченням безпеки суспільства і держави.

Втім, серйозно повернувся до цих проблем вітчизняний Парламент лише через більш ніж 6 років поспіль, вже у новому скликанні й децю зміненому форматі.

04 березня 2021 року Верховна Рада України прийняла за основу, ухваливши в першому читанні, законопроекти № 4048 і 4049 щодо приведення законодавства України у відповідність з практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Ці законопроекти спрямовані передусім на впровадження механізму подальшої гуманізації покарання для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, оскільки на сьогодні в Україні відсутній дієвий механізм пом'якшення покарання щодо таких осіб.

Законопроект № 4048 передбачає внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України, а законопроект № 4049 – до КК і КПК України щодо запровадження механізмів послаблення покарань у вигляді довічного позбавлення волі.

Зокрема, пропонується визначити в ч. 2 ст. 31 КПК можливість здійснення кримінального провадження в суді першої інстанції у випадках розгляду питання про заміну невідбутої частини покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким у порядку ст. 82 КК України колегіально судом у складі 3 суддів, а також передбачити право суду вирішувати зазначене питання під час виконання вироків (п. 3 ч. 1 ст. 537 КПК).

Вже понад два роки у Верховній Раді України перебуває ще один законопроект № 2033-а, який передбачає порядок і механізм перегляду справ невинно засуджених до довічного ув'язнення і забезпечуватиме право таких засуджених на справедливий суд і правосудний вирок.

Сьогодні Україна посідає перше місце серед 50 європейських країн за кількістю довічно ув'язнених, які практично не мають ніяких перспектив на звільнення від такого ув'язнення, їх кількість досягла вже 1540 осіб.

Як повідомляє на своїй сторінці у Facebook правозахисник, Координатор з правової реформи у Консультативній місії ЄС в Україні Вадим Човган, Європейський суд з прав людини нещодавно ухвалив рішення у справі “Петухов проти України”, в якому визнав, що українське довічне покарання грубо порушує права людини.

“Тепер є твердий юридичний аргумент: в Україні немає реалістичної перспективи звільнення від цього покарання”, – наголошує він, зазначаючи при цьому, що “мізерний шанс на помилування не є такою перспективою”.

“Як наслідок, – упевнений автор, – Україна порушує право цих засуджених не бути підданими катуванням та іншому неналежному поведженню чи покаранню”.

Правові позиції ЄСПЛ мають суттєве значення для удосконалення законодавства України, зумовлюючи необхідність внесення до нього відповідних змін.

Цьому сприяє також активне використання зарубіжного Європейського і світового досвіду розв'язання досить серйозної й надто непростой проблеми довічного позбавлення волі, запровадженого в законодавстві більш ніж 60 країн світу.

У законодавстві Сполучених Штатів Америки, наприклад, довічне позбавлення волі поєднує в собі як абсолютний, так і відносний вид покарання, а також навіть додатковий паралельний строк позбавлення волі.

Так, Верховний Суд США виніс 17.07.2019 офіційний вирок колишньому наркобарону-мільярдеру, відомому за прізвиськом Ель-Чапо, визначивши покарання у вигляді довічного терміну ув'язнення та ще 30 років позбавлення волі, а також зобов'язав його виплатити в якості компенсації за заподіяну шкоду понад 12 млрд дол. США.

Тобто, довічне ув'язнення в цій країні може бути абсолютним, якщо відсутні загальні підстави для звільнення засудженого, і відносним – коли такі підстави є у наявності. Водночас законодавство США передбачає можливість призначення санкцій, що перевищують навіть максимально можливий період життя засудженого з наданням права на реалізацію такої можливості судом, що суперечить (у нашому розумінні) цілям і меті призначеного покарання. Законодавство багатьох штатів не відмовилося при цьому і від застосування смертної кари у той чи інший спосіб (в основному це смертельна ін'єкція або повішення чи електричний стілець).

Не скасована вища міра покарання у виді смертної кари і зберігається паралельно з довічним позбавленням волі також у Білорусі, Казахстані, Латвії, безальтернативною (крім позбавлення волі на певний строк) залишається смертна кара в законодавстві Киргизстану, Таджикистану, Узбекистану.

У США, Бельгії, Сомалі, Туреччині, Ізраїлі, Кубі, Китаї довічне позбавлення волі не призначають неповнолітнім, у Росії таке покарання може застосовуватись лише щодо чоловіків у віці від 18 до 65 років. Водночас 20.07.2020 в США

засудили до довічного ув'язнення підлітка за стрілянину в житлі. Деякі країни (Болівія, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Венесуела, Домініканська республіка, Еквадор, Іспанія, Колумбія, Республіка Конго, Макао, Мексика, Норвегія) скасували довічне позбавлення волі з передбаченням максимального (від 21 до 60 років) строку ув'язнення.

З посиланням на зарубіжний досвід, останнім часом деякі вчені вітчизняної науки в галузі кримінології, кримінального та кримінально-виконавчого права відстоюють ідею відновлення в національному законодавстві смертної кари, яка має існувати як альтернатива довічного позбавлення волі за певних умов і процедур, чітко визначених у законі (процесуальний порядок перевірки законності й обґрунтованості вироку, терміни такої перевірки й виконання вироку, стан здоров'я суб'єкта злочину тощо).

Як на наш розсуд, навряд чи це доречно робити сьогодні.

Відмову від смертної кари й запровадження в національному законодавстві альтернативного їй кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі ми розцінюємо одним із найважливіших кроків і надбань незалежної України на обраному нею шляху наполегливої й безальтернативної розбудови сучасного правового демократичного суспільства з активним його просуванням до європейського і світового цивілізованого правового простору.

Тому більш нагальним вважали б більш активну мобільну комплексну розбудову й удосконалення українського законодавства щодо більш вдалого визначення назви цього виду покарання (наприклад, у виді “понадстрокового позбавлення волі” або “понадстрокового ув'язнення” чи “понадграничного строку позбавлення волі”), врегулювання процесуального порядку виконання обвинувального вироку суду про його призначення й відбуття, в тому числі з урахуванням пропозицій і побажань, наведених нами у окресленому вище форматі.

Безальтернативною обов'язковою умовою перегляду судом обвинувального вироку щодо дострокового звільнення довічно ув'язнених від подальшого відбуття покарання, як нам здається, мають бути законодавчо визначені вимоги щодо повного відшкодування ними заподіяної шкоди потерпілим від учиненого злочину, закріплені процесуальні механізми підготовки, прийняття, перевірки та реалізації таких судових рішень тощо.

Цілком зрозуміло, що це вимагає внесення відповідних змін і доповнень до чинного національного законодавства, зокрема, КК, КПК, КВК, ЦК України, інших нормативно-правових актів. Напрацювання й апробація проектів таких змін і доповнень, на наше переконання, є тематикою наступних наукових публікацій та обговорень у літературі, під час наукових і науково-практичних конференцій, круглих столів та семінарів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 25 берез. 2021 року (офіц. текст). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2021. 212 с.

2. *Марчук В.Т.* Кримінально-виконавчі засади виконання і відбування покарання у виді довічного позбавлення волі: автореф. ... канд. юрид. наук. К., 2021. 20 с.

REFERENCES

1. Criminal Code of Ukraine: current legislation with changes and additions as of March 25, 2021 (official text). K.: Palyvoda A.V., 2021. 212 p. [in Ukrainian]
2. *Marchuk, V.T.* (2021) Kryminal'no-vykonavchi zasady vykonannya i vidbuvannya pokarannya u vydi dovichnoho pozbavlennya voli. "Criminal-Executive Principles of Execution and Serving of Punishment in the Form of Life Imprisonment: author's ref. ... Cand. Sci. (Law). K. 20 p. [in Ukrainian].

UDC 343.2

Pidiukov Petro,

Doct. Sci. (Law), Professor,

Honoured Lawyer of Ukraine, Honoured Professor NAIA,

Leading Researcher of the Department of Organization
of Scientific Activity and Protection of Intellectual Property Rights
of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine**Ustymenko Tetiana,**Cand. Sci. (Law), Associate Professor, Professor of the Department
of Civil Legal Disciplines of the National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine**Koniushenko Yana,**Doct. Sci. (Law), Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Criminal Process of the National Academy
of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine**Kalynovskyi Oleksandr,**Cand. Sci. (Law), Senior Researcher, Co-Chief of the Department
of Organization of Scientific Activity and Protection
of Intellectual Property Rights of the National Academy
of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

**GENESIS AND HISTORICAL ORIGINS OF LIFE IMPRISONMENT
AND PROBLEMS OF THE IMPROVEMENT OF UKRAINIAN
LEGISLATION ON ITS IMPOSITION AND DEPARTURE**

Research article is devoted to the study of the institution of life imprisonment, periods of its formation and development, identification of certain gaps in national legislation and its law enforcement, regulation of the procedural procedure for sentencing and execution of a court verdict on its appointment, review and serving, and further optimization, humanization and approximation to European and world international standards of Ukrainian legislation in a particular sphere.

The introduction of the institution of life imprisonment in national legislation clearly indicates a change in the priorities of state policy and strategies in this area, its further optimization and humanization, approximation to European and world civilized international standards.

At the same time, over the past 20 years there have been many changes in the practice of appointment, execution and serving of this type of criminal punishment,

which highlighted certain gaps in their legislative regulation and law enforcement of the components of this institution.

Among the extremely difficult problems of issuing and enforcing court decisions in the form of life imprisonment are increasingly highlighted problems of legal, personnel, financial and logistical format, lack of proper conditions for detention, lack of scientifically sound concept of the improvement of the mechanisms of an execution of this type of punishment, standards of treatment of prisoners and convicts, constant numerous complaints of the latter about the violation of their rights to the European Court of Human Rights, the inability of a person sentenced to life imprisonment to be released by pardon or parole, restrictions on the implementation of prisoners and convicts life imprisonment of constitutional rights, freedoms and responsibilities, etc.

The name of the very concept of “life imprisonment” does not seem perfect enough.

This publication highlights a significant part of them and the authors’ vision of some options for ways to solve these problems, taking into account international and foreign experience.

Keywords: national law, criminal proceedings, pre-trial investigation, legal proceedings, civil action, damages, conviction, types of criminal penalties, life imprisonment, life imprisonment, death penalty.

Отримано 18.10.2021

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340,13 (73); 351, 741, 082

Ангеленюк Анна-Марія Юріївна,кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-5947-5105

ПЕРЕВІРКА НА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ПОЛІЦІЇ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується перевірка на доброчесність працівників поліції у Сполучених Штатах Америки, розглянуто історію розвитку, досвід застосування, порядок її проведення, а також форми фіксації у правовому полі держави. Проаналізовано елементи проведення такої перевірки, які мають значення для процесу імплементації в правоохоронних органах України. Виокремлено позитивні сторони такої перевірки, що можуть бути застосовані в Україні, враховуючи особливості національного законодавства, та надано відповідні рекомендації.

Ключові слова: перевірка на доброчесність, тест, метод моделювання, поліція, боротьба з корупцією, правова діяльність.

Однією з перших країн, яка стала здійснювати перевірки на доброчесність у системі правоохоронних органів, є Сполучені Штати Америки. Так, ще півстоліття тому перевірка на доброчесність була застосована у Нью-Йоркському департаменті поліції, відповідно, започаткованою стала практика застосування такої перевірки [1, с. 56].

Станом на сьогодні у США проводиться багато перевірок на доброчесність поліцейських, однак чіткої правової основи їх проведення не має, що зумовлено особливостями правової системи, пов'язаної з традиціями прецедентного права. Саме тому перейняття та використання Україною досвіду США потребує клопіткої роботи у напрямі адаптації таких напрацювань до використання в умовах національного законодавства.

В Україні питання доброчесності в органах влади вивчали О.О. Браверман [1], С.В. Жуков [2], В.А. Писанець [3] та інші. На сьогодні триває процес впровадження в Україні перевірки на доброчесність працівників органів влади, в тому числі поліцейських. З метою підвищення ефективності зазначеного процесу необхідним є дослідження застосування доброчесності у зарубіжних країнах. Оскільки США першими започаткували поняття доброчесності в контексті діяльності правоохоронних органів, то видається цікавим розглянути застосування доброчесності саме у цій країні.

Перевірки на доброчесність у США проводяться у формі тесту, під яким розуміють – оперативний поліцейський метод прихованого збору інформації, що проводиться з метою запобігання та виявлення корупції у поліції. Він був представлений ще в 70-х рр. для боротьби з корупцією у Департаменті поліції Нью-Йорка.

Найчастіше тест на доброчесність проводиться за допомогою моделювання ситуації, метою створення якої є спостереження за поведінкою конкретної особи. Такий метод моделювання “несправжніх” ситуацій регулярно застосовується в правоохоронних органах, щодо яких наявна велика кількість скарг громадян, або якщо є інші підозри щодо присутності корупційних проявів у цих підрозділах.

У Бюро внутрішніх справ у США (Internal Affairs Bureau, далі – ІАВ) під поняттям перевірки на доброчесності розуміють створення віртуальних ситуацій або умов, метою яких є провокація особи, що перевіряється на виявлення незаконної реакції. Для людини, яка проходить випробування, ситуація має здаватись реальною. Відповідно, в межах своїх повноважень особа, яка піддається перевірці, може виконувати свої робочі функції або ні.

Перевірка на доброчесність працівника поліції у США може проводитись більш конкретно за типовим робочим завданням, наданим ІАВ. Після чого, враховуючи спостереження за моральними якостями працівника, підрозділом внутрішнього контролю визначається моральність та доброчесність працівника поліції і результати його роботи в цілому [4, с. 2–5].

Отже, у США проведення тесту на доброчесність регулюється внутрішніми правилами, згідно з якими моделювання конкретної ситуації перевірки на доброчесність здійснюється після збору даних щодо можливої протиправної поведінки працівника. З метою забезпечення об’єктивності тестування під час перевірки на доброчесність може бути застосована аудіо-, відеофіксація.

Звернемо увагу, що у 1997 р. у США було прийнято антикорупційну стратегію, яка підтвердила реалізацію цільового і випадкового тестування доброчесності. Так, стратегія боротьби з корупцією 1997 року вказує, що в 1995 і 1996 роках було проведено понад тисячу випробувань для понад двох тисяч поліцейських. Антикорупційна комісія оцінила програму тестування і рекомендувала збільшити кількість цільових та відсоток випадкових тестів на доброчесність.

Отже, вся процедура перевірки на доброчесність у США регулюється внутрішніми правилами, в яких зазначається, що сценарій моделювання складається лише після збору всіх даних і повинен відображати незаконні дії. Слідчому, що проводить тестування, пропонується розробити якомога простіший сценарій моделювання, який є надійним для реального поліцейського середовища. Крім того, слідчий повинен враховувати під час тестування його юридичні наслідки, безпеку і матеріальні та часові ресурси [5, с. 26–27].

Види перевірки на доброчесність у США:

- цільові;
- випадкові.

Цільова перевірка на доброчесність

У разі перевірки на доброчесність у формі цільового тесту, вона спрямовується до конкретного працівника поліції, стосовно якого є твердження про неправомірні дії.

Цільовий тест – це оперативна комбінація, яка проводиться відносно окремих осіб з метою ідентифікації їх поведінки в конкретній ситуації. Використовується, як правило, для серйозних порушень або кримінальних справ і передбачає створення ситуації чи сценарію, заснованого на таких же обставинах, що й твердження підозри проти об'єкту перевірки. Таким чином, цільові тести, зазвичай, проводяться в контексті розслідування звинувачення в порушенні вимог законодавства та внутрішніх політик поліції конкретного працівника. Враховуючи наведене, цільові тести повинні бути точно адаптовані до основного звинувачення, оскільки чим ближче тест пристосований до специфічного методу корумпованої поведінки, тим більш ймовірно, що корумпований офіцер повторить свою неправомірну поведінку під час випробування.

Випадкова перевірка на доброчесність

Під час проведення випадкових тестів увага фокусується на вирішенні статистично виявлених корупційних тенденцій та спрямовується на заздалегідь визначених офіцерів. Така перевірка необхідна для спростування або підтвердження інформації, виявленої за допомогою аналізу статистичних даних [6, с. 8–15].

Випадкове тестування доброчесності створюється для запобігання неприйнятній поведінці шляхом тестування типових ситуацій і фіксації реакції офіцерів, які беруть участь у цьому тесті. Випадкове тестування, як правило, використовується для виявлення незначних порушень і дисциплінарних правопорушень.

Найкращою у США, з точки зору документування перевірки на доброчесність, називають практику поліції Нью-Йорку, яка стала формуватись ще з 1994 р. Частота таких перевірок є своєрідною профілактикою порушень у сфері доброчесності. Таким чином, зазвичай, поліцейський воліє не ризикувати, беручи запропонований хабар, натомість повідомити про інцидент у відповідні інстанції (запропонований хабар може бути елементом перевірки на доброчесність) [7, с. 142].

Алгоритм дій під час перевірки на доброчесність у США

1. Збір оперативних даних.
2. Підготовка відповідного сценарію, який формується на основі попередніх звинувачень.
3. Обстеження планованого місця проведення перевірки.
4. Фіксація результатів проведення перевірки, збереження технічних аудіо-, відеозаписів.

Обстеження планованого місця проведення перевірки на доброчесність включає:

- надання в межах ІАВ інформації, чи заплановані інші розслідування в цьому районі, які можуть перешкоджати проведенню тесту;
- з'ясування наявності проживаючих на цій території інших працівників служб (з метою запобігання випадковому втручання їх у процес перевірки);
- фактичний огляд місця проведення перевірки, що відповідає тому ж дню тижня й часу доби, що і запланований тест.

Будь-яке електронне обладнання, що планується використовуватись, має бути протестоване на запланованій ділянці.

Секретні агенти ІАВ повинні бути впевнені в ролі, яку вони грають, і тому мають бути знайомі зі сценарієм й місцем проведення тесту, бажано шляхом рольової гри до тесту.

Після завершення основної частини тесту обладнання має бути обліковане, записи зареєстровані й збережені, а відповідні робочі аркуші заповнені всіма членами команди.

Тести стосовно доброчесності у США підлягають моніторингу. Так, у результаті вибіркового вивчення матеріалів тестування на доброчесність було виявлено ряд недоліків, а саме:

- 1) відсутність реалістичності та творчості в сценаріях тестів;
- 2) порушення зберігання та документування тестів;
- 3) відсутність звітів після тестів.

Під час моделювання сценарію випадкової перевірки на доброчесність не слід обмежуватись фактичними твердженнями про підозру конкретного працівника, а розглядати також інші можливі варіанти поведінки особи, що перевіряється.

Під час підготовки до проведення перевірки на доброчесність складається тактичний план, який має бути схвалений до виконання тесту керівництвом відповідного підрозділу, що проводить цю перевірку. Тактичний план – це робочий лист, який деталізує специфіку таємної операції, в тому числі інформацію щодо осіб, які мають брати участь в операції, їх роль, точне місце розташування операції та найближчих лікарень у випадку виникнення надзвичайних випадків. Також у тактичному плані зазначено обов'язки учасників під час проведення тестування та інформацію щодо його проведення [6, с. 8–15].

Досвід проведення перевірки на доброчесність США відіграє важливу роль для його впровадження у інших країнах. Так, певні елементи такої перевірки перейняли у Чехії та Румунії з урахуванням національних особливостей цих країн.

Слід зауважити, що подібно до США перевірка на доброчесність у Чехії полягає у моделюванні певної ситуації, яку особа, що тестується, зобов'язана вирішити. Не може проводитися перевірка на доброчесність у Чехії, якщо є реальна загроза чи безпосередня небезпека життю або здоров'ю людей, власності чи обмеження свободи. Після погодження заяви на проведення перевірки на доброчесність формується план (сценарій) проведення перевірки, який містить: 1) дані про особу – об'єкт перевірки; 2) опис ситуації із зазначенням місця та часу; 3) опис перебігу тесту; 6) варіанти вирішення ситуації.

Така система, як у США впроваджена у Румунії, зокрема передбачено створення подібних до повсякденної роботи поліцейських віртуальних ситуацій. Тестування служить для доказу причетності поліцейських до корупційних дій, а також для підвищення уявлення про те, що працівники можуть бути спіймані на корупційних діях. Якщо у США діє прецедентне право, то принципи тестування в Румунії регулюються законом [8], а процедура перевірки на доброчесність визначена в підзаконному акті [9].

Об'єктом тестування у Румунії може бути будь-який із працівників Міністерства внутрішніх справ, однак є критерії добору. Спочатку визначається об'єкт (предмет) випробувальних робіт у відділі міліції, який має на основі аналізу високий ризик корупції. Потім керівники організаційних підрозділів міністерства інформують Головне управління, що існує підозра, що певні особи не діють відповідно до закону та в межах своїх повноважень. Громадяни також можуть повідомляти про корупцію, їх заяви можуть розглядатися як підстави для тестування.

Подібно до США, у Румунії існує чотири етапи тестування, які затверджуються керівником Генеральної дирекції. На початку готується план тестування, враховуючи ситуації, які можуть виникнути під час процесу. Зазначене аналізується на основі зібраної документації, що послужили підставою для рішення про тестування конкретної особи на перевірку доброчесності. Далі йде логістична підготовка тесту, включаючи опис віртуальної ситуації, що складається з двох або більше сценаріїв, адаптованих до поведінки цільового працівника, та надання технічного обладнання, яке буде використовуватися для запису моделювання, а також інших матеріалів, необхідних для тестування (гроші, цінності, особисті посвідчення особи, посвідчення водія). Обов'язково про все це робиться запис. Координатор тесту керує всім процесом і після завершення плану випробувань готує звіт для керівництва Генерального директорату. Звіт також містить запропоновані подальші дії. Залежно від результатів тестування генеральний директор пропонує порушення кримінального або дисциплінарного провадження [5, с. 28–29].

На відміну від США, під час тестування у Румунії забороняється вживати заходів, які впливають на авторитет, репутацію чи функції перевіреної особи або провокують зазначену особу вчинити проступки чи кримінальні правопорушення. Також неприпустимими є провокації у Чехії, тобто навмисні дії з боку поліції, що підштовхують конкретну особу, яка не має наміру вчинити злочин, до скоєння певного кримінального правопорушення.

Підсумовуючи наведене та зважаючи на тривалий час застосування перевірок на доброчесність поліцейських у США, слід звернути увагу на порядок їх проведення, що, безперечно, стане в пригоді під час впровадження такої перевірки у органах системи МВС України. Так, в Україні необхідно: 1) сформулювати два види перевірок на доброчесність, а саме: цільові та загальні; 2) визначити особливості проведення цільових та загальних перевірок на доброчесність; 3) встановити порядок та етапи застосування методу моделювання ситуації під час проведення перевірки на доброчесність; 4) вирішити питання щодо допустимості провокації вчинення злочинних дій у процесі створення моделі ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Браверман О.О.* Правове регулювання перевірки на доброчесність працівників Національного антикорупційного бюро України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: НАВС, 2020. 298 с.
2. *Жуков С.В.* Адміністративно-правове забезпечення доброчесності суддів: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2019. 40 с.
3. *Писанець В.А.* Адміністративно-правове забезпечення доброчесності працівників правоохоронних органів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 201 с.
4. Report to the New York City Commission to Combat Police Corruption. 27 p. URL: <http://www.nyc.gov/html/ccpc/assets/downloads/pdf/The-NYPD-Random-Integrity-Testing-Program-December-1996.pdf> (дата звернення: 07.09.2021).
5. *Sofija Mandic, Sasa Djordjevic.* Testing the Integrity of Police Officers. Belgrade. Publisher Belgrade Centre for Security Policy Djure. 2016. p. 32. URL: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/07/bcbp_-_police_integrity_testing_-_eng.pdf (дата звернення: 07.09.2021).
6. New York City Commission to Combat Police Corruption. The New York City Police Department Random Integrity Testing Program. The Performance Study: the Internal Affairs Bureau's Integrity Testing Program. P. 43 URL: <https://www1.nyc.gov/site/ccpc/reports/1996-2000-reports.page>. (дата звернення: 07.09.2021).

7. Best practices in combating corruption. Organization for Security and Co-operation in Europe. 216 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/a/13738.pdf> (дата звернення: 07.09.2021).
8. Anticorruption General Directorate, Ministry of Internal Affairs. Professional Integrity Testing: Romania Approach. The 13th EPAC/EACN Professional Conference, Krakow, Poland, 13 of November 2013. URL: https://www.epac-eacn.org/fileadmin/Documents/Archive/EPAC_EACN_CC_2014_Update_Sept_2014.pdf (дата звернення: 07.09.2021).
9. Law 38/2011 on modifying the Emergency Government Ordinance No. 30/2007 on the organization and functioning of the Ministry of Internal Affairs.

REFERENCES

1. *Braverman, O.O.* (2020) Pravove rehuliuвання perevirky na dobrochesnist pratsivnykiv Natsionalnoho antykoruptsiinoho biuro Ukrainy. “Legal Regulation of the Inspection of the Integrity of Employees of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine”: thesis ... Cand. Sci. (Law): 12.00.07. Kyiv: NAVS. 298 p. [in Ukrainian].
2. *Zhukov, S.V.* (2019) Administratyvno-pravove zabezpechennia dobrochesnosti suddiv: problemy teorii ta praktyky. Administrative and legal support of judges’ integrity: problems of theory and practice: author’s ref. thesis ... Dr. Sci. (Law): 12.00.07. Dnipro. 40 p. [in Ukrainian].
3. *Pysanets, V.A.* (2020) Administratyvno-pravove zabezpechennia dobrochesnosti pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy. “Administrative and Legal Support of Integrity of Law Enforcement Officers of Ukraine”: thesis ... Cand. Sci. (Law): 12.00.07. Kyiv. 201 p. [in Ukrainian].
4. Report to the New York City Commission to Combat Police Corruption. 27 p. URL: <http://www.nyc.gov/html/ccpc/assets/downloads/pdf/The-NYPD-Random-Integrity-Testing-Program-December-1996.pdf> (Date of Application: 07.09.2021) [in English].
5. *Sofija Mandic, Sasa Djordjevic.* Testing the Integrity of Police Officers. Belgrade. Publisher Belgrade Centre for Security Policy Djure. 2016. p. 32. URL: [https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/07/bc\[in_Ukrainian\].bp_-_police_integrity_testing_-_eng.pdf](https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/07/bc[in_Ukrainian].bp_-_police_integrity_testing_-_eng.pdf) (Date of Application: 07.09.2021) [in English].
6. New York City Commission to Combat Police Corruption. The New York City Police Department Random Integrity Testing Program. The Performance Study: the Internal Affairs Bureau’s Integrity Testing Program. P. 43. URL: <https://www1.nyc.gov/site/ccpc/reports/1996-2000-reports.page>. (Date of Application: 07.09.2021) [in English].
7. Best practices in combating corruption. Organization for Security and Co-operation in Europe. 216 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/a/13738.pdf> (Date of Application: 07.09.2021) [in English].
8. Anticorruption General Directorate, Ministry of Internal Affairs. Professional Integrity Testing: Romania Approach. The 13th EPAC/EACN Professional Conference, Krakow, Poland, 13 of November 2013. URL: https://www.epac-eacn.org/fileadmin/Documents/Archive/EPAC_EACN_CC_2014_Update_Sept_2014.pdf (Date of Application: 07.09.2021) [in English].
9. Law 38/2011 on modifying the Emergency Government Ordinance No 30/2007 on the organization and functioning of the Ministry of Internal Affairs [in English].

UDC 340,13 (73); 351, 741, 082

Anheleniuk Anna-Mariia,

Cand. Sci. (Law), Senior Staff Scientist of the State Research Institute
MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-5947-5105

EXAMINATION OF AN INTEGRITY IN THE USA POLICE: THE REGULATORY ASPECT

Research article examines the integrity of police officers in the United States, discusses the history of development, experience, the procedure for its implementation,

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).20](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).20)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravoohorona.com/>

as well as forms of fixation in the legal field of the state. The elements of such an inspection, which are important for the implementation process in the law enforcement agencies of Ukraine, are analyzed. The positive aspects of such verification that can be applied in Ukraine, taking into account the peculiarities of national legislation, are highlighted, and appropriate recommendations are provided. Thus, most often the test of integrity in the United States is conducted by simulating a situation, which purpose is to observe the behavior of a particular person. Integrity testing is the creation of virtual situations or conditions, which purpose is to provoke the person being tested to detect an illegal reaction. By type, integrity testing is targeted and random. A target test is an operational combination that is performed on individuals in order to identify their behavior in a particular situation. During random tests, the inspectors' attention is focused on solving statistically detected corruption tendencies and is focused on pre-determined officers. The integrity review procedure in the United States includes the following: 1) collection of operational data; 2) preparation of an appropriate scenario, which is formed on the basis of previous allegations; 3) inspection of the planned place of inspection; 4) recording of the results of the inspection, saving technical audio and video recordings.

In addition, the elements of such an inspection, which are important for the implementation process in the law enforcement agencies of Ukraine, are analyzed. The positive aspects of such verification that can be applied in Ukraine, taking into account the peculiarities of national legislation, have been highlighted. Thus, it is recommended to conduct two types of integrity checks in Ukraine: targeted and general; taking into account foreign experience to determine the procedure and stages of an application of the modeling method, during which to decide on the admissibility of provocative actions by inspectors.

Keywords: integrity test, test, police simulation method, anti-corruption, legal activity.

Отримано 01.10.2021

Ievchuk Tetiana,Cand. Sci. (Law), Associate Professor of Odesa Branch
of the Interregional Academy of Personnel Management,
Odesa, Ukraine**Zarosylo Volodymyr,**Doct. Sci. (Law), Professor,
Head of the Department of Volodymyr the Great Law Educational
and Scientific Institute of Law of the Interregional
Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine**Zarosylo Vitalii,**Doct. Sci. (Law), Associate Professor, Associate Professor
of Volodymyr the Great Law Educational
and Scientific Institute of Law of the Interregional Academy
of Personnel Management, Kyiv, Ukraine

THE FRENCH GENDARMERIE AS A LAW ENFORCEMENT AGENCY: THE HISTORY OF ITS ORIGIN AND DEVELOPMENT

The paper analyzes the formation and development of the National Gendarmerie of France. This law enforcement agency has a long history and the specifics of its activities are also unique. In addition, the gendarmerie is primarily a military unit and performs the functions of defense of the country together with the armed forces.

The study of the experience of the gendarmerie and the application of its individual aspects in Ukraine can to some extent contribute to saving money and increase the efficiency of government agencies not only in the field of public order and public safety.

The conclusions of the paper include several proposals for the use of the experience of the French gendarmerie in Ukraine.

Keywords: *gendarmerie, protection of public order and public safety, military unit, functions of gendarmerie at the present stage, structure of gendarmerie.*

In today's world, there are different systems of public order and public safety in different countries, and in addition, there are various law enforcement agencies that carry out such activities. In most countries, the main law enforcement agencies are the court, the police and the prosecutor's office. At the same time, in many countries, in addition to police formations, special formations have been set up, which to some extent perform police functions, but they are not the part of the police. Such formations include the gendarmerie in France, Romania and a number of other countries, the National Guard in the United States, the National Guard in Ukraine and internal troops in a number of countries. Among these formations the gendarmerie was probably the first to be formed in France, which is today the oldest formation in the history of law enforcement agencies of this type.

The *purpose* of the research article is to consider the historical development of the gendarmerie and its current state, as well as some aspects of its activities that can

be used in the activities of the National Guard of Ukraine as a similar law enforcement agency.

Status of studying the problem. In Ukraine, the issue of studying the history of development and activities of the gendarmerie was not considered actively enough. Some researchers have considered it in connection with the description of the law enforcement system and as a law enforcement agency that has specific functions [1, 2]. Some researchers compared the activities of the internal troops and the former Soviet Union with the activities of the gendarmerie [3], but a detailed analysis of the activities of the gendarmerie was not conducted. The issue of gendarmerie activity was partially considered in the historical literature, especially in the period of Emperor Napoleon [4]. However, a detailed study and analysis of the origin and activities of the French gendarmerie in most cases was not conducted. In addition, the gendarmerie system has a number of functions that are performed in Ukraine by various departments that may be subordinated to the National Guard of Ukraine or the police.

The statement of the main provisions of the French Gendarmerie arose according to some data in the XI century, and according to others in 1791 [5, 6]. At the same time, convincing evidence of the emergence of the gendarmerie in the eleventh century, given by some researchers from France, shows that formations similar to the French gendarmerie really existed in the eleventh century.

The emergence of the gendarmerie is associated with the name of King Philip of France and Minister Tibo [7].

The gendarmerie existed at that time as the royal cavalry police, which had the right not only to prosecute criminals but also to carry out judicial functions. In most cases, the ongoing court sentenced the caught criminals to death.

After the Valois dynasty came to power in France, the country was engulfed of a wave of uprisings, assassinations and robberies. This necessitated an increase in the role of the cavalry police, which sought to restore order in the countryside. Police units have already begun to be set up in the cities, but they have been absent in the countryside.

In the middle of the 16th century, the authority of the cavalry police was clearly separated, which had to report its actions to the superintendent, ie the king's representative, and in case of its illegal actions, the cavalry police chiefs were brought to justice.

By the end of the 18th century, two types of police forces had already been formulated in France. The first is the city police, which was subordinated to local authorities, and the royal cavalry police, which performed dual functions. It was a military unit that, in addition to performing military functions, also performed law enforcement functions.

In the provinces, the royal cavalry was subordinated to the governors, who had the right to instruct the cavalry leadership in the fight against crime and public order. In general, the Royal Mounted Police was subordinated to the Secretary of State, who was responsible for military policy, and the Attorney General, who was responsible for maintaining order in the state.

After the revolution of 1791, the institution of royal power was abolished, as well as the royal cavalry police. In general, the royal cavalry police received a new

name, the gendarmerie. It was an institution of order, but its functions in the judiciary were limited. By the decision of the Assembly, the gendarmerie retained its functions and subordination to the Minister of War. The gendarmerie was entrusted with the functions of territorial defense, as well as the protection of public order and public safety. The law of France of January 28, 1791 finally approved the name of the gendarmerie.

After Napoleon Bonaparte came to power, the gendarmerie was reorganized in France. Napoleon saw that only the gendarmerie could bring order to both the army and the field. By the Decree of February 16, 1791, the Revolutionary Government formed a corps of gendarmes, known as the National Gendarmerie, which was designed to monitor the maintenance of order in the armies and within the state.

By the Decree of April 29, 1792, the brigades of the departmental gendarmerie, that is, the gendarmes who served “on the ground”, were increased. It should be noted that Napoleon, in pursuance of the principle of “divide and rule”, gave the task of the gendarmerie to monitor the Minister of Police Fouché, and the police to monitor the gendarmes.

It should be noted that the gendarmes played a very important role in Napoleon’s army: they maintained discipline in the diverse multinational forces gathered under French flags from all over Europe. And as mobilized by these Germans, Austrians, Italians, Spaniards, Dutch quite often violently, the majority of foreign soldiers of the Grand Army did not want to fight for others their interests and use any appropriate case for escape or surrender to the enemy [10].

The same gendarmes, catching and shooting deserters, were the force that forced foreign soldiers to remain in the ranks of the Grand Army and maintain the combat effectiveness of national units.

In addition, in the army the responsibilities of the gendarmerie included the fight against looting and crime; during the fighting, they were behind the battle lines, weeding out the wounded from the fugitives and returning the latter to participate in the battle. The functions of the gendarmes also include the issue of guards and trophies in and prisoners of war.

Departmental gendarmes were to assist in the detention and escort of vagrants, escaped detainees and smugglers, the recruitment of recruits, and, if it is necessary, to provide armed assistance to local authorities in carrying out government orders. Thus, the functions of the gendarmerie were quite diverse [9].

From these functions of the gendarmerie, modern functions of the gendarmerie were gradually formed, which include the departmental gendarmerie, the military gendarmerie, rescue detachments and the transport gendarmerie.

Today, the French gendarmerie is a military unit that includes the functions of the police, the National Guard, rescue teams and the transport police.

The gendarmerie consists of:

- department divisions or territorial force;
- units of the Republican Guard;
- units of mobile forces of military formations;
- units of the naval gendarmerie;
- units of the river gendarmerie;

airfield and air gendarmerie units;
rescue and special units to rescue victims or those in difficulty;
subdivisions of colonies or overseas territories;
security units of especially important objects;
armament units [11].

Departmental units are located mainly in rural areas and small towns. They are the primary links in the protection of public order and public safety, as well as the contacts with the population. The gendarmerie police functions are aimed at crime prevention, protection of public order and public safety.

It should be noted that the main form of activity of territorial forces in the field of public order and public safety is patrolling and contacts with the population. In addition, technical means are used quite actively, which in some cases are installed at the expense of the gendarmerie. These are a video cameras on the streets and roads, contact numbers to call the gendarmes.

The peculiarity of the activities of gendarmes in the villages is that they operate in most cases as in Ukraine district police officers. They receive housing in such villages and communicate with the population almost every day. They also draw up appropriate reports on administrative offenses and send the materials to the court in order to bring the violators to justice.

Territorial subdivisions are located in each settlement. However, the investigation into the commission of crimes is entrusted to special departments. The tasks of these departments include all procedural actions carried out in Ukraine by investigative units and operational units. They search for criminals, conduct operative-search activities, interrogate and detain suspects, witnesses and other persons involved in crimes. In addition, they conduct their own examinations, or send materials for their conduct to the relevant specialized agencies. They are also preparing materials for trial.

At the departmental level, separate traffic police units have also been set up to monitor the order on motorways and main roads. Local gendarmerie units monitor the order on local roads.

The French gendarmerie includes the Republican Guard. According to some researchers, the Republican Guard is a former royal guard. Today, the Republican Guard is in most cases in the field of protection of national palaces and government buildings. In addition, the Republican Guard includes a cavalry battalion that participates in various ceremonies, an army military band, a choir of the French army and units of fanfare.

A separate unit in the French gendarmerie is the naval gendarmerie. The Maritime Gendarmerie performs the following functions:

- provides protection of French sea borders;
- ensures public order and public safety in ports, adjacent areas at sea bases and other areas located on the coast;
- conducts investigations in case of violations on board ships and in ports and bases;
- implements measures to ensure environmental safety in the area of ports and bases;

provides appropriate assistance to victims at sea;
monitors migrants arriving in France.

Along with the naval gendarmerie, the river gendarmerie is also a separate unit. The tasks of the river gendarmerie also include tasks that in most cases are performed by the naval gendarmerie, but the main tasks are as follows:

- protection of the environment and rivers from pollution;
- conduction of an investigation in case of offenses on the banks of rivers and on river vessels;

- controls of fishing and hunting in the river area;
- monitors the state of shipping and transportation of individual goods.

In general, units of the river gendarmerie are subordinated to the territorial command of the gendarmerie.

The airport gendarmerie deals with the issues of public order and public safety at airports. Its units control entry and exit from the country by air. Like all other gendarmerie units, the aerodrome gendarmerie performs the functions of investigating offenses committed at airports, as well as in matters of banning the entry or deportation of foreigners.

In addition, the airfield gendarmerie guards aircraft used by the President of France and members of the government.

Together with the airfield gendarmerie in France, the air gendarmerie is separated. It should be noted that air gendarmerie units have a dual subordination. They are subordinate to both the leadership of the gendarmerie and the command of the air force.

The tasks of the air gendarmerie include:

- control over the state of traffic and detection of violations and drawing up appropriate protocols in order to bring the perpetrators to justice;

- detection of violations of fishing and hunting;

- control over compliance with environmental safety requirements;

- patrolling regions where emergencies and catastrophes have occurred;

- provision of an assistance to victims of accidents and catastrophes, as well as other emergencies;

- detection and detention of criminals, as well as vehicles that have been stolen or are suspicious;

- protection of especially important objects from the air.

The gendarmerie of armament and protection of especially dangerous objects is also allocated separately. In the field of arms control, the French Gendarmerie performs the functions of guarding various military facilities, the location of missile and space complexes, ballistic missile bases and other facilities. In most cases, the gendarmerie takes appropriate preventive measures to prevent intrusion into protected areas and to investigate in the event of such situations.

In addition to these units in the French gendarmerie are also special units that perform specific functions. These special units are involved in the protection of public order and public safety during mass riots and other events that require the intervention of the state and its law enforcement agencies.

Such units also include various rescue units. These include marine rescue units, mountain rescue units and some others that operate in the area and provide an assistance to victims.

Rescue units provide an assistance to people who have been in an emergency and who have suffered as a result of a natural disaster. The specialization of rescue units varies from mountain rescuers to rescuers at sea, etc.

Mobile divisions are also special units of the French gendarmerie. Such units include assault battalions, reconnaissance and logistics sections. The main task of these mobile units is to participate in bringing order and stopping mass riots and other actions that could destabilize the situation in the country.

In addition, there are separate units of the gendarmerie as the gendarmerie of the colonies. Since the issue of policing in the colonies is not within the competence of the police, the issue of maintenance of law and order in the colonies belongs to the competence of special units, which are called the gendarmerie of the colonies. They have a structure that is similar to the departmental gendarmerie, but with some added features. Gendarmes in the colonies can perform functions not only as representatives of the state as law enforcement officers, but they often perform the functions of lawyers, customs officers, security guards, controllers, etc.

Thus, the gendarmerie in France performs most of the work not only in the field of public order and public safety, but in other areas, which in Ukraine are transferred to other units.

However, the gendarmerie is a military unit and it is part of the armed forces.

As a result of the analysis it is possible to draw the following conclusions:

– the French gendarmerie was formed over several centuries and today it is a specific body for the protection of public order and public safety. At the same time, separate units of the gendarmerie have double or even triple subordination, which makes it possible to control the activities of the gendarmerie more effectively;

– in Ukraine, the functions performed by the gendarmerie are distributed among many units that have independent subordination and independent control apparatus. The National Guard of Ukraine performs only certain functions in the field of law enforcement and military functions, which are also performed by the gendarmerie. All other functions are inherent in other departments, and in most cases in the police. Rescue operations are performed by units of the State Emergency Service of Ukraine, which have a fairly extensive system and, accordingly, management staff. In order to reduce the cost of rescue agencies, it is possible to subordinate these units to the National Police or Gendarmerie. In addition, in order to protect the courts and the judicial system as a whole, judicial police units have been established, which can also be subordinated to the National Guard of Ukraine;

– reducing of the number of various units, that perform the functions of rescue and protection of individual objects, may lead to the preservation of funds that can be used to increase the provision of both the National Guard of Ukraine and the police.

REFERENCES

1. *Gubanov, A.V.* (1999) *Politsiya zarubezhnykh stran. "Police of Foreign Countries"*. M.: MAEP [in Russian].
2. *Horbach, D.O.* (2017) *Administrativno-pravovyy status Natsional'noyi hvardiyi Ukrayiny. "Administrative and Legal Status of the National Guard of Ukraine": monograph / for general. ed. Dr.*

Sci. (Law), Prof. O.I. Bezpalov. Kh.: Kharkiv National University of Internal Affairs; FOP Panov. 288 p. [in Ukrainian].

3. *Khantil', M.F.* (2003) Vnutrishni viys'ka MVS Ukrayiny: istoriya i suchasnist' (istorychnyy narys). "Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: History and Modernity (historical essay)". Kyiv: MIA of Ukraine. 254 p. [in Ukrainian].

4. *E. Tarle.* Napoleon. M. 1941 [in Russian].

5. *Smirnov, L.L.* (2004) Sovremennoye sostoyaniye i perspektivy razvitiya natsional'noy zhandarmerii Frantsi. "Current State and Development Prospects of the French National Gendarmerie". Law and Security 4 (13) [in Russian].

6. *Alary E.* (2000) L'histoire de la gendarmerie. Calman-Levy. Paris [in French].

7. *Gasperis I.* (1997) La Gendarmerie. Selection du Rider's Digest. Paris [in English].

8. Zhandarmeriya voyskovaya frantsuzskaya. (La gendarmerie de l'armee francais) URL: <http://impereur.blogspot.com/2009/12/la-gendarmerie-de-larmee-francais.html> (Date of Application: 13.07.2021) [in Russian].

9. Zhandarmy Napoleona. Napoleon's gendarmes. URL: <https://diary.ru/~flugzojg/p178568937.htm?oam> (Date of Application: 13.07.2021) [in Russian].

10. *Iri J.* Effecting policing: the French Gendarmerie. Bradford 1982 [in English].

11. Gendarmerie d'aujourd'hui Atlas, 1991 [in French].

УДК 351.742(44)

Євчук Тетяна Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін
Одеського філіалу МАУП, м. Одеса, Україна

Заросило Володимир Олексійович,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого МАУП,
м. Київ, Україна

Заросило Віталій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права Навчально-наукового інституту
права ім. князя Володимира Великого МАУП,
м. Київ, Україна

ЖАНДАРМЕРІЯ ФРАНЦІЇ ЯК ПРАВООХОРОННИЙ ОРГАН: ІСТОРІЯ, РОЗВИТОК ТА СУЧАСНИЙ СТАН

У статті проаналізовано становлення та розвиток Національної жандармерії Франції. Цей правоохоронний орган має досить давню історію і специфіку її діяльності є також своєрідною.

Жандармерія виконує різноманітні функції, які в Україні виконують різні відомства, при цьому вона виконує ці функції ефективно. Крім того, жандармерія передусім є військовим підрозділом і виконує функції оборони країни разом зі збройними силами.

Особливо важливим у діяльності жандармерії є те, що вона здійснює охорону громадського порядку та громадської безпеки на більш ніж 90 % території Франції. Територіальні підрозділи жандармерії працюють в усіх селах і містах із населенням

до 10 тис. осіб. Цікавим є те, що жандарми, які призначаються на посади в селах, отримують житло за рахунок держави. Крім того, вони забезпечуються транспортом, засобами зв'язку та іншими матеріалами з метою ефективного виконання своїх функцій.

Жандарми також охороняють кордони Франції, адже у Франції немає прикордонних військ, на відміну від України. Це дає можливість використання жандармерії більш ефективно.

У складі жандармерії сформовано також спеціальні рятувальні підрозділи, які діють у різних сферах: гірські рятувальні підрозділи, морські та річкові підрозділи, повітряні підрозділи тощо. Усі ці підрозділи є мобільними й використовуються на всій території країни. В Україні з цією метою створено Державну службу України з надзвичайних ситуацій, яка певною мірою може бути підпорядкована Національній гвардії України.

Особливу роль відіграють у Франції підрозділи транспортної жандармерії, які підтримують правопорядок на транспорті. В Україні ці функції виконує поліція, але зазначені функції можуть бути передані до Національної гвардії України.

Крім того, жандарми беруть участь у припиненні масових заворушень та інших подій, пов'язаних із присутністю великої кількості людей. Подібні функції виконують і підрозділи Національної гвардії України, але підрозділи жандармерії є більш мобільними.

Слід зазначити, що окремі підрозділи жандармерії мають подвійне або потрійне підпорядкування, що дає можливість більш ефективно контролювати їхню діяльність.

Важливою є роль жандармерії й у сфері оборони держави. Наприклад, танковий батальйон жандармерії є першим у збройних силах Франції. Підрозділи жандармерії здійснюють охорону президента та інших посадових осіб, на відміну від України, де сформовано спеціальну службу охорони.

Таким чином, вивчення досвіду жандармерії та застосування її окремих аспектів в Україні може певною мірою сприяти економії коштів та підвищенню ефективності діяльності державних структур не тільки у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки.

У висновках статті сформульовано окремі пропозиції щодо використання досвіду жандармерії Франції в Україні

Ключові слова: жандармерія, охорона громадського порядку та громадської безпеки, військовий підрозділ, функції жандармерії на сучасному етапі, структура жандармерії.

Отримано 19.10.2021

Рямзіна Аліна Юрїївна,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-6250-5296

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ЖІНОК ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ

У статті простежено історію розвитку міжнародного нормативно-правового регулювання засобів запобігання та протидії насильству щодо жінок за ознакою статі. Досліджено розвиток міжнародного нормативно-правового регулювання утвердження рівності жінок із чоловіками, зокрема у політичній, соціально-економічній, освітній сферах, запобігання дискримінації жінок за ознакою статі. Здійснено аналіз удосконалення визначення термінів “дискримінація” та “насильство щодо жінок” у міжнародних нормативно-правових документах. Зроблено висновки щодо необхідності подальшого розвитку та удосконалення міжнародних нормативно-правових актів у сфері запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі.

Ключові слова: міжнародні акти, дискримінація за ознакою статі, насильство щодо жінок за ознакою статі, історія розвитку міжнародного законодавства.

Правовими інструментами запобігання та протидії насильству щодо жінок за ознакою статі у світі є міжнародні нормативно-правові акти, що врегульовують способи запобігання досліджуваній проблематики.

Питання правового регулювання насильства щодо жінок за ознакою статі були висвітлені у наукових працях Миронюк Т.В., Баранова О.В., Мельник О.М., Перунова О.С., Сургова С.Ю., Файчук О.Л. та ін.

Серед міжнародних нормативно-правових актів у сфері визнання рівності жінок і чоловіків основоположною стала Загальна декларація прав людини 1948 р., у ч. 1 ст. 2 якої зазначається, що кожна людина повинна мати всі права і свободи, проголошені Декларацією, без яких би то не було відмінностей, як щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища [1].

Суттєвим кроком у запобіганні насильства щодо жінок за ознакою статі стало прийняття у 1949 р. Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами. Так, ст.ст. 2, 3 Конвенції передбачають зобов'язання держав-учасниць застосовувати кримінальну відповідальність до кожного, хто для вдоволення похоті іншої особи зводить, умовляє або спокушає з метою проституції іншу особу, навіть за згодою цієї особи; експлуатує проституцію іншої особи, навіть за згодою цієї особи; утримує будинок розпусти чи управляє ним або свідомо фінансує чи бере участь у фінансуванні будинку

розпусти; здає в оренду або наймає будівлю чи інше місце, або частину такого, знаючи, що вони будуть використані з метою проституції третіми особами [2].

Положення конвенцій, що проголошують рівність та заборону дискримінації жінок, є одним із превентивних засобів запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі. Значним кроком у запобіганні дискримінації жінок за ознакою статі стало прийняття у 1951 р. Конвенції про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100. У п. b ст. 1 Конвенції зазначено, що термін “рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності” стосується ставок винагородження, котрі визначаються без дискримінації за ознаками статі [3]. Україна ратифікувала Конвенцію 10 серпня 1956 року.

Подальше утвердження рівності жінок з чоловіками вже у політичних правах відбулося з прийняттям Конвенції про політичні права жінок 1954 р. Ст.ст. 1, 2 Конвенції проголошують активне і пасивне виборче право жінок на рівні з чоловіками, ст. 3 Конвенції містить положення, згідно з яким жінкам належить, на рівних з чоловіками умовах, без будь-якої дискримінації, право обіймати посади на суспільно-державній службі та виконувати всі суспільно-державні функції, встановлені національним законодавством [4]. Україна ратифікувала Конвенцію 15 листопада 1954 року.

Конвенція Міжнародної організації праці про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 1958 р. у п. а ст. 1 містить положення, згідно з яким відповідно до мети цієї Конвенції термін “дискримінація” охоплює будь-яке розрізнення, недопущення або перевагу, що робиться за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, іноземного походження або соціального походження і призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поведження в галузі праці та занять [5]. Україна ратифікувала Конвенцію 4 серпня 1971 року.

У галузі освіти рівність дівчат і хлопців, а також необхідність запобігання насильству щодо дівчат за ознакою статі в освітній сфері проголошується Конвенцією про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р. Так, п. а ст. 1 Конвенції проголошує, що у цій Конвенції поняття “дискримінація” охоплює всіляке розрізнення, виключення, обмеження чи перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, метою якого або наслідком є знищення або порушення рівності відношення у сфері освіти, і, зокрема, закриття для будь-якої особи або групи осіб доступу до утворення будь-якого ступеню або типу [6].

Аналізуючи визначення терміна “дискримінація” у Конвенції Міжнародної організації праці про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 1958 р. та у Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р., можна побачити, що положення останньої Конвенції зазнали вдосконалення, оскільки у визначенні цього поняття додалося розрізнення, виключення, обмеження чи перевага за ознакою мови; не лише політичних, а й інших переконань; економічного становища або народження. Крім того, Конвенція Міжнародної організації праці про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 1958 р. для визнання діяння дискримінацією потребує обов'язкового настання наслідку знищення або порушення рівності можливостей, тоді як Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти

1960 р. дискримінаційним визнає діяння, яке має за мету або наслідком знищення чи порушення рівності відношення, отже, настання наслідку для визнання діяння дискримінацією – не є обов'язковим, достатньо наявності мети знищення або порушення рівності відношення.

Наступним міжнародним нормативно-правовим актом, що став на захист жінок від насильства за ознакою статі, є Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів 1974 р., п. 5 якої визнає злочинними всі форми репресій і жорстокого, нелюдського поводження з жінками та дітьми, включаючи ув'язнення в тюрми, катування, розстріли, масові арешти, колективні покарання, руйнування житла і насильницьке вигнання з місць проживання, що здійснюються сторонами, які воюють, у ході військових операцій або на окупованих територіях. Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів 1974 р. вимагає від країн, які беруть участь у збройних конфліктах, військових операціях, вжити заходів для припинення переслідувань, тортур, каральних заходів, поводження, що принижує гідність, та насильства, особливо щодо жінок та дітей (п. 4) [7].

Важливим документом у сфері запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. У ній визначено поняття дискримінації щодо жінок і засоби запобігання такій дискримінації. У ст. 1 Конвенції вже з'являється визначення поняття не дискримінації загалом, а саме дискримінації щодо жінок як розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі.

У Конвенції наголошується на тому, що уряди мають нести відповідальність за дискримінацію жінок. Конвенція гарантує застосування державами заходів, спрямованих на встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками у різних сферах: у сфері розваг та відпочинку (ст. 6); у політичному та суспільному житті (ст.ст. 7–9); у галузі освіти (ст. 10); у сфері зайнятості (ст. 11); у сфері охорони здоров'я (ст. 12); в особистісній сфері (ст. 16) [8]. Україна ратифікувала Конвенцію 12 березня 1981 року.

Декларація про викорінювання насилля щодо жінок, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 1993 р., стала основоположним документом із запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі. Насильство щодо жінок визначається у ст. 1 Декларації про викорінювання насилля щодо жінок як будь-який акт насильства за ознакою статі, що завдає або може завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання жінкам, включаючи погрози здійснення таких актів, примус чи свавільне обмеження свободи, незалежно від того, відбувається це в суспільному чи особистому житті. Декларація містить види насильства щодо жінок (фізичне, статеве, психологічне), обов'язок держав засудити насильство щодо жінок і унеможливує посилення держав на жодні традиції, звичаї чи релігійні мотиви для ухилення від виконання своїх зобов'язань щодо викорінення насильства щодо жінок [9].

У Пекінській декларації 1995 р. визнається, що за останнє десятиліття становище жінок в основному істотно поліпшилося, але такий прогрес був нерівномірним, і нерівність між чоловіками та жінками існує, як і раніше, й основні перешкоди зберігаються, що серйозно відбивається на добробуті всіх людей (п. 5). Важливим твердженням Пекінської декларації є визнання прав жінок правами людини (п. 14). Окрім того, у Декларації проголошується необхідність забезпечувати жінкам і чоловікам рівний доступ до освіти та медичної допомоги і рівне ставлення до них у цих галузях, а також підвищення освітнього рівня жінок (п. 30) [10].

Рада Безпеки ООН у 2000 р. прийняла Резолюцію 1325 “Жінки, мир, безпека”. Це був перший міжнародний документ, у якому визнавалося, що збройний конфлікт зачіпає жінок інакше, ніж чоловіків. Метою прийняття Резолюції стала необхідність донести, що жінки непропорційно страждають від військових конфліктів та їх наслідків, проте вони не беруть участі у процесах прийняття рішень і проведення мирних переговорів [11]. Ратифікації Резолюція не потребує, оскільки є документом деклараційного характеру.

Генеральна Асамблея ООН у Резолюції 60/141 “Дівчатка” від 2005 р., будучи глибоко стурбована дискримінацією щодо дівчат і порушенням їх прав, що часто призводить до того, що дівчата мають менший доступ до освіти, харчування, охорони фізичного і психічного здоров'я та користуються меншими правами, можливостями та перевагами дитинства і батьківства, ніж хлопчики, і часто є жертвами культурної, соціальної, сексуальної і економічної експлуатації та насильства в різних формах і такої згубної практики, яка пов'язана з жіночим інфантицидом, зґвалтуванням, кровозмішенням (інцестом), вступом у шлюб у ранньому віці, примусовим вступом у шлюб, дородовим відбором за ознакою статі та калічащими операціями на жіночих статевих органах (п. 9), настійно закликає всі держави прийняти і забезпечити дотримання законів, що захищають дівчат від усіх форм насильства та експлуатації, включаючи жіночий інфантицид і допологовий відбір за ознакою статі, калічащі операції на жіночих статевих органах, зґвалтування, побутове насильство, кровозмішення, сексуальні наруги, сексуальну експлуатацію, дитячу проституцію і дитячу порнографію, торгівлю дівчатками і примусову працю, а також створити відповідні віку безпечні та конфіденційні програми і служби медичної, соціальної та психологічної підтримки для надання допомоги дівчатам, які піддаються насильству [12]. Резолюція має рекомендаційний характер.

Резолюція Ради Безпеки ООН № 1820 2008 р. вимагає, щоб всі сторони у збройному конфлікті прийняли належні заходи для захисту цивільних осіб, включаючи жінок і дівчат, від усіх форм сексуального насильства, серед яких обмеження здійснення права військово-дисциплінарних заходів та забезпечення дотримання принципу відповідальності командирів, роз'яснення військовослужбовцям категоричної заборони усіх форм сексуального насильства та евакуації жінок і дітей у випадку безпосередньої загрози сексуального насильства на безпечну територію (п. 3) [13].

Ключовим міжнародно-правовим актом з протидії насильству щодо жінок за ознакою статі є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно

жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), підписана 11 травня 2011 року. Конвенція набрала чинності 1 серпня 2014 року і є комплексним міжнародним нормативно-правовим актом, спрямованим на захист, запобігання, судову відповідальність і вироблення стратегії у сфері протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству. У ст. 3 Конвенції насильство щодо жінок визначається як порушення прав людини й форма дискримінації щодо жінок, що включає всі акти насильства щодо жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання щодо жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті. У Конвенції наводиться конкретний перелік видів насильницьких діянь. Україна підписала Конвенцію у 2011 р., проте досі не ратифікувала її. Крім того, Стамбульська Конвенція визначає поняття домашнього насильства, насильства щодо жінок за гендерною ознакою (ст. 3). Також у Конвенції містяться положення про запобігання таким видам насильства щодо жінок за ознакою статі: фізичне насильство (ст. 35); сексуальне насильство, в тому числі зґвалтування; здійснення без згоди інших актів сексуального характеру з особою; примушування іншої особи до здійснення без згоди актів сексуального характеру з третьою особою (ст. 36); психологічне насильство (ст. 33); переслідування (сталкінг) (ст. 34); примусові шлюби (ст. 37); каліцтво жіночих геніталій (ст. 38); примусовий аборт (ст. 39); примусова стерилізація (ст. 39); сексуальне домагання (ст. 40); злочини, учинені в ім'я так званої “честі” (ст. 42). Також Конвенція визначає, що Сторони осуджують усі форми дискримінації стосовно жінок і своєчасно вживають необхідних законодавчих та інших заходів для запобігання дискримінації (ст. 4). Сторони утримуються від вчинення будь-яких актів насильства стосовно жінок і забезпечують, щоб державні органи, посадові особи, представники, установи та інші учасники, які діють від імені держави, діяли відповідно до цього зобов'язання (ст. 5) [14].

Якщо проаналізувати визначення поняття “насильство щодо жінок” у Декларації Генеральної Асамблеї ООН про викорінювання насилля щодо жінок 1993 р. та у Стамбульській конвенції 2011 р., то у Стамбульській конвенції, у порівнянні з Декларацією про викорінювання насилля щодо жінок, насильство щодо жінок визнається ще й формою дискримінації щодо жінок, подається визначення поняття через призму насильства щодо жінок за гендерною ознакою, а також, що є надзвичайно важливим, визнається насильством щодо жінок діянням, яке завдає жінкам, зокрема, економічної шкоди.

Міжнародне законодавство розвивалося у напрямі утвердження рівності жінок з чоловіками у політичних, соціально-економічних, освітніх та ін. правах, а також суттєвого значення набув розвиток міжнародного законодавства у сфері запобігання дискримінації жінок та запобігання насильству щодо жінок за ознакою статі. Надзвичайно важливо на міжнародному рівні продовжувати розвиток та вдосконалювати міжнародні нормативно-правові акти у сфері запобігання та протидії насильству щодо жінок за ознакою статі та погоджувати українське законодавство з міжнародними нормативно-правовими актами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини: Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй. 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 16.07.2021).
2. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами: Організація Об'єднаних Націй. 02.12.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text (дата звернення: 16.07.2021).
3. Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100: Генеральна Конференція Міжнародної Організації Праці. 29.06.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002#Text (дата звернення: 16.07.2021).
4. Конвенція про політичні права жінок: Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй. 07.07.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text (дата звернення: 16.07.2021).
5. Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять № 111: Міжнародна організація праці. 25.06.1958. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161/ed1958062522#Text (дата звернення: 16.07.2021).
6. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти: Генеральна конференція Організації Об'єднаних Націй. 14.12.1960. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 16.07.2021).
7. Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів: Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй. 14.12.1974. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317#Text (дата звернення: 16.07.2021).
8. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Організація Об'єднаних Націй. 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 16.07.2021).
9. Декларація про викорінування насилля щодо жінок: Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй. 20.12.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text (дата звернення: 16.07.2021).
10. Пекінська декларація: Всесвітня конференція зі становища жінок. 15.09.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text (дата звернення: 16.07.2021).
11. Резолюція 1325 “Жінки, мир, безпека”: Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй. 31.10.2000. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_669 (дата звернення: 16.07.2021).
12. Резолюція 60/141 “Дівчатка”: Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй. 16.12.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e59#Text (дата звернення: 16.07.2021).
13. Резолюція 1820 (2008): Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй. 19.06.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_h11#Text (дата звернення: 16.07.2021).
14. Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Рада Європи. 11.05.2011. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (дата звернення: 16.07.2021).

REFERENCES

1. Universal Declaration of Human Rights. (1948) Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].
2. Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others. (1949). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].
3. Convention concerning Equal Remuneration for Men and Women Workers for Work of Equal Value (No 100) (1951). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].
4. Convention on the Political Rights of Women (1954). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].
5. Convention concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation (No 111). (1958). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161/ed1958062522#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

6. Convention against Discrimination in Education (1960). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

7. Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict (1974). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

8. Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women (1979). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

9. Declaration on the Elimination of Violence against Women (1993). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

10. Beijing Declaration. (1995) Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

11. Resolution 1325 on Women, Peace and Security (2000). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_669 (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

12. Resolution 60/141. The Girl Child. (2005). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e59#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

13. United Nations Security Council Resolution 1820 (2008). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_h11#Text (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

14. The Council of Europe Convention on Preventing and Combating violence against Women and Domestic Violence (2011). Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].

UDC 343.85-055.2:341

Riamzina Alina,
Cand. Sci. (Law), Research Officer,
of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6250-5296

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF PREVENTION OF THE GENDER-BASED VIOLENCE AGAINST WOMEN

Gender-based violence against women is a widespread problem in the world. It is extremely important to improve the means of preventing this phenomenon, in particular, at the international level. The world is constantly developing international legislation governing the prevention of gender-based violence. The legal instruments for preventing and combating gender-based violence against women in the world are international regulations ones regulating ways to prevent the research problem. As the provisions of international treaties proclaiming equality and prohibiting discrimination against women are one of the preventive means of preventing gender-based violence against women, the paper examines the development of international legal regulation of equality between women and men, in particular, in political, socio-economic, educational spheres, the history of development of the international normative-legal regulation of means of prevention and counteraction to gender-based violence against women is traced. Research article traces the history of the development of international

legal regulation of means to prevent and combat violence against women on the grounds of sex. The development of international legal regulation of equality of women with men, in particular in the political, socio-economic, educational spheres, prevention of discrimination against women on the grounds of sex has been studied. An analysis of the improvement of the definition of the terms “discrimination” and “violence against women” in international legal instruments is carried out.

An overview of international regulations that are legal instruments for combating gender-based violence against women at the international level has been done. An analysis of the improvement of the definition of the terms “discrimination” and “violence against women” in international legal instruments has been carried out. It has been concluded that international law has been developed in the direction of establishing the equality between women and men in political, socio-economic, educational and others. rights, as well as the development of international legislation in the field of prevention of discrimination against women and prevention of gender-based violence on the grounds of sex. It is extremely important at the international level to improve the provisions of international regulations in the field of preventing and combating gender-based violence against women and to bring Ukrainian legislation in line with international regulations.

Keywords: international acts, gender-based discrimination, gender-based violence against women, history of international law.

Отримано 12.10.2021

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9:351.74(477)

Барко Вадим Іванович,

доктор психологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0003-4962-0975

Фатхутдінов Василь Гайнулович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
голова Головного управління Пенсійного фонду України
в Київській області, м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЛНИЧНИХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті представлені основні правові та соціально-психологічні характеристики діяльності дільничних офіцерів Національної поліції України. Визначено основні характеристики, які вирізняють професію серед інших видів професійної діяльності. На основі широкого дослідження представлені вимоги професії до знань, умінь, компетентностей працівників. Розкрито умови професійного навчання та перспективи кар'єрного зростання дільничних офіцерів у процесі служби в поліції. Описані соціально-психологічні умови професійної діяльності поліцейських, типові помилки при здійсненні професійної діяльності, рекомендовані для службової діяльності психологічні характеристики.

Ключові слова: Національна поліція, дільничний офіцер поліції, права і обов'язки, професійна діяльність, соціально-психологічні характеристики.

У сучасних умовах неабиякого значення набуває проблематика вивчення правових та соціально-психологічних особливостей діяльності працівників Національної поліції України. Це пояснюється необхідністю більш ефективного використання персоналу поліції, оптимізації добору найбільш придатних кандидатів, покращання професійної підготовки поліцейських. Сьогодні в нашій державі не вистачає наукових досліджень, які стосуються діяльності працівників структурних підрозділів НПУ, у тому числі дільничних офіцерів поліції, що відповідно до законодавства виконують важливі правоохоронні функції у складі Національної поліції України. *Дільничний офіцер поліції (ДОП)* – це службова особа НПУ,

© Barko Vadym, Fatkhutdinov Vasyl, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).23](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).23)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravoohorona.com/>

уповноважена в межах компетенції вирішувати завдання з охорони публічного порядку, попереджувати правопорушення, а також сприяти та допомагати громадянам у реалізації їхніх прав й законних інтересів [2; 4]. Дослідження правових і соціальних характеристик цієї категорії працівників НПУ є важливим теоретичним і прикладним завданням.

Результати досліджень вітчизняних науковців (Д. Олександров, О. Бандурка, В. Барко, О. Кудерміна, В. Криволапчук, Ю. Ірхін, Т. Малкова, Т. Нешерет, В. Остапович, О. Шаповалов, С. Яковенко та ін.) дозволили розробити і впровадити в практику професіограми деяких поліцейських професій, а також розробити методики психологічного добору кандидатів на службу до органів внутрішніх справ України та нині – до НПУ [6–8]. Науковці зарубіжних країн також досліджували проблематику правового і соціально-психологічного забезпечення діяльності підрозділів поліції (С. Bouchard, S. Blair, W. Haskell, D. Bufkin, R. Cochraine, R. Tett, L. Vandecreek, G. Barrett, R. Miguel, J. Hurd, S. Lueke, J. Tan та ін.) [8–11].

Проте глибоке соціально-правове вивчення діяльності ДОП до цього часу не проводилось, тому дослідження правових і соціально-психологічних аспектів службової діяльності поліцейських, розробка на цій основі сучасних науково обґрунтованих рекомендацій щодо оптимізації професійного добору і професійного навчання ДОП є актуальним завданням. Це дослідження проводилось упродовж 2018–2020 років і охоплювало близько 200 ДОП із 15 областей держави; у процесі його проведення використовувалась низка якісних і кількісних методів (аналіз законодавства і нормативних документів, що регламентують службову діяльність поліцейських, психодіагностичні методики, інтерв'ю з керівниками поліцейських підрозділів, тестування, анкетування, бесіди, ретельно вивчався досвід професійного добору і призначення на посади ДОП).

Метою статті є визначення правових і соціально-психологічних засад діяльності ДОП. Для досягнення мети потрібно виконати такі *завдання*: а) проаналізувати нормативні документи, які регламентують діяльність ДОП; б) встановити основні правові характеристики професії ДОП; в) визначити головні соціальні і психологічні характеристики діяльності поліцейських.

Наукова новизна дослідження – уперше встановлено правові та соціально-психологічні характеристики службової діяльності ДОП Національної поліції України, які можуть бути використанні у процесі професійного добору працівників поліції та призначення їх на посади, а також удосконалення професійного навчання.

За Національним класифікатором України “Класифікатор професій” ДК 003:2010 [3] посада ДОП віднесена до розділу 3 “Фахівці”, код підкласу – 3451, назва класифікаційного угруповання – “Інспектори правоохоронних органів та фахівці із дізнання”, код КП (згідно з покажчиком професійних назв робіт за кодами професій) – 3451, професійна назва роботи – “Інспектор (органи внутрішніх справ)”.

Сутність професійної діяльності. *Правовою основою діяльності ДОП є:* Конституція України; закони України “Про Національну поліцію”, “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі”, “Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі

на певний строк”, “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону”; наказ МВС України від 28.07.2017 № 650 “Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції”, інші акти законодавства України, нормативно-правові акти Міністерства внутрішніх справ України.

Наведемо сутність виконуваних професійних функцій. Дільничний офіцер поліції [2]:

здійснює профілактичну роботу, спрямовану на запобігання вчинення кримінальних та інших правопорушень; виявляє причини та умови, що призводять до вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень, уживає у межах компетенції заходи для їх усунення; вживає заходи, спрямовані на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; у випадках, визначених законом, здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення, приймає рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання; доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення; уживає всіх можливих заходів для надання невідкладної допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я, а також особам, які постраждали від торгівлі людьми; уживає заходів для запобігання домашньому насильству; здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система; взаємодіє відповідно до законодавства у межах контрольованих прикордонних районів з дільничними інспекторами прикордонної служби щодо проведення превентивних заходів з протидії нелегальній міграції та іншій протиправній діяльності на державному кордоні, отримання інформації про шляхи проникнення та накопичення контрабандних товарів; уживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку під час примусового виконання судових рішень і рішень інших органів, а також заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю державних виконавців, приватних виконавців та інших осіб, які беруть участь у вчиненні виконавчих дій, здійснення приводу у виконавчому провадженні; бере участь у межах повноважень, передбачених законом, у здійсненні заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі; уживає заходів для взяття на облік осіб, щодо яких здійснюється превентивна робота, підтримання в актуальному стані інформаційних підсистем МВС; співпрацює з групами реагування патрульної поліції, іншими службами та підрозділами щодо застосування превентивних заходів стосовно осіб, які схильні до вчинення правопорушень та/або перебувають на превентивних обліках поліції; інформує чергову частину органу поліції у разі отримання від населення відомостей про осіб, які мають

наміри вчинити кримінальні правопорушення, розшукуваних злочинців, осіб, які зникли безвісти.

Загальні кваліфікаційні вимоги до дільничного офіцера: громадянство України, вільне володіння державною мовою, вища освіта (освітній ступінь не нижче “бакалавр”, галузь знань – право або інші галузі, спеціальність – “Право”, “Правоохоронна діяльність” або інші, залежно від галузі знань).

Поліцейський *провадить свою діяльність на принципах* верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства. Для вирішення зазначених завдань поліцейський застосовує у передбаченому законом порядку такі *методи*, як бесіда, спостереження, опитування громадян, психологічний вплив, дослідження предметів і документів, ідентифікація особистості, обстеження приміщень, будівель, ділянок місцевості й транспортних засобів тощо.

Умови професійної діяльності. *Санітарно-гігієнічні умови праці.* Безпечні та здорові умови праці дільничного офіцера поліції створюються шляхом забезпечення зручним робочим місцем; форменим одягом, зброєю, спеціальними засобами, іншим необхідним майном та спорядженням; медичним обслуговуванням і санітарно-профілактичними заходами, що призначені для збереження здоров'я [2; 4; 7]. Дільничний офіцер поліції для виконання покладених на нього завдань повинен бути забезпечений службовим приміщенням, телефоном, засобами оргтехніки, необхідною кількістю бланків процесуальних документів, автомобільним транспортом. Робоче місце дільничного офіцера поліції для прийому громадян знаходиться у приміщенні поліцейської станції або іншому місці. Є фактори виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність фахівців під час виконання ними професійних обов'язків. Фізичні фактори: мікроклімат (температура 18–23 °С і вологість приблизно 50–70 %); освітлення – природне та штучне. У випадку підвищення або зниження норм температури і вологості продуктивність праці знижується. Фактори трудового процесу: напруженість праці (навантаження на центральну нервову систему, органи чуття, інтелектуальні навантаження); емоційні навантаження; режим праці, специфічні умови роботи (служба у вихідні та святкові дні, служба позмінно, служба з нерівномірним графіком, служба у нічний час тощо).

Основні види захворюваності. Характер професійної діяльності часто спричиняє негативні наслідки у вигляді професійних захворювань [6–8]. Серед останніх виокремлюють: нервово-психічні захворювання (виникнення неврозів, симптомів психічної втоми та перевтоми, що характеризується головним болем, підвищеною стомлюваністю, дратівливістю, порушенням сну, проявами вегето-судинної дистонії, артеріальною гіпертензією, виразковими хворобами, ішемічними хворобами серця); захворювання шкіри, інфекційні та паразитарні хвороби, отримані в процесі професійної діяльності внаслідок контакту з хворими, алергічні захворювання.

Організаційні умови праці. Дільничний офіцер поліції працює за планом, який затверджується керівником відділу (відділення) поліції та розробляється з урахуванням пріоритетів громади у сфері публічної безпеки та порядку, оперативної обстановки на дільниці, а також веде контрольно-наглядову справу, у якій містяться відомості щодо оперативно важливих особливостей території

обслуговування. Основні складові професійної діяльності дільничного офіцера поліції та часові витрати робочого дня на виконання завдань розподіляються так: забезпечення публічної безпеки громадян на території закріпленої дільниці, патрулювання – 24 %; прийом громадян, розгляд заяв та повідомлень про правопорушення або події – 18 %; робота з порушниками антиалкогольного законодавства, наркотично залежними особами, неповнолітніми правопорушниками, особами, що вчиняють домашнє насильство, особами, що перебувають на превентивному обліку тощо – 15 %; розкриття та попередження злочинів – 14 %; інші завдання – 29 %.

Соціальні характеристики діяльності. *Характер діяльності* дільничного офіцера поліції – переважно індивідуальний, рідше колективний у випадках виконання завдань спільно з представниками інших служб і організацій. Він персонально відповідає за підтримання правопорядку в межах закріпленої поліцейської дільниці [6; 7]. Дільничний офіцер поліції також тісно взаємодіє з працівниками інших служб свого територіального органу чи підрозділу. *Рівень відповідальності* службової діяльності дільничного офіцера поліції – дуже високий, що пов'язано із частим прийняттям рішень одноосібно та різноплановістю службової діяльності. *Тип діяльнісних відносин* дільничного офіцера поліції переважно належить до системи “людина – людина”, рідше “людина – техніка” і “людина – знакова система”. *Спілкування в професійній діяльності* – постійне, особисте, з великою кількістю людей. Комунікативна діяльність є важливою складовою професійної діяльності дільничного офіцера поліції, яка визначає ефективність його роботи в ситуаціях взаємодії з громадянами, працівниками інших служб, соціальними групами.

Узагальнення змісту, характеру, методів діяльності дільничних офіцерів дозволяє визначити *основні її характеристики*, які вирізняють її серед інших видів професійної діяльності. До них належать: широкий спектр завдань професійної діяльності; часта зміна об'єктів професійної діяльності; самостійність в організації процесу професійної діяльності; одноосібність у прийнятті рішень і висока відповідальність за них; владні повноваження; висока інтенсивність професійних взаємодій; значні просторові переміщення в межах дільниці; виконання завдань з обслуговування дільниці, що можуть виходити за межі функціональних.

Професійну діяльність дільничного офіцера супроводжує низка *негативних чинників*, до яких належать: значні фізичні й психічні навантаження, зумовлені дефіцитом часу або інформації; порушення регламентованого режиму праці та відпочинку; тривалість робочого часу може значно перевищувати встановлені нормативи; порушення режиму харчування; часті стресові та конфліктні ситуації; необхідність професійних контактів із найбільш небезпечною та соціально занедбаною категорією правопорушників.

Узагальнення вимог професії до знань, умінь і компетентностей.

Виконання дільничним офіцером поліції службових обов'язків потребує правових і психолого-педагогічних знань, а також багатьох спеціальних умінь. Дільничний офіцер поліції має *знати*: Конституцію України; акти законодавства, що стосуються діяльності Національної поліції України; укази Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, розпорядчі документи МВС України, інші нормативно-правові акти, інструктивні та методичні документи, що регулюють діяльність служби дільничних

офіцерів поліції, а також взаємодію з органами державної влади та органами місцевого самоврядування; відомчі та міжнародні нормативні документи, що регулюють питання дотримання поліцейськими прав людини; організаційну структуру та особливості діяльності підрозділів Національної поліції України; місце і завдання Національної поліції України у системі правоохоронних органів; її структуру, принципи, методи правоохоронної діяльності, правове забезпечення; особливості здійснення профілактичної роботи; порядок вжиття заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку, реагування на заяви та повідомлення про кримінальні та адміністративні правопорушення або події, запобігання та протидії домашньому насильству; населення поліцейської дільниці, характер його зайнятості, етнічний склад, місцеві звичаї, традиції та культуру; порядок організації роботи щодо взаємодії з населенням; порядок здійснення контролю за дотриманням правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система; принципи функціонування міграційної служби; організацію роботи з особами, які перебувають на превентивному обліку; заходи безпеки, умови та порядок зберігання, правила поводження зі спеціальними засобами, табельною вогнепальною зброєю та боєприпасами; порядок застосування й використання в межах своєї компетенції поліцейських превентивних заходів та поліцейських заходів примусу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї; правила ділового етикету та професійної етики; види та форми звітності; основні нормативно-правові положення щодо зберігання інформації з обмеженим доступом, оформлення відповідних службових документів; правила охорони праці та протипожежної безпеки; порядок формування та користування базами даних Національної поліції України.

Дільничний офіцер поліції також має знати основи загальної та вікової психології, психології спілкування; володіти додатковою інформацією про: оперативну обстановку і дислокацію нарядів поліції, представників громадських об'єднань із забезпечення публічної безпеки і порядку; прикмети осіб, транспортних засобів і майна, яке знаходиться у розшуку; місця найбільш ймовірного скоєння злочинів, скупчення антисоціальних елементів і осіб, звільнених із місць позбавлення волі; місцезнаходження найважливіших об'єктів органів державної влади і управління в регіоні, підрозділів пожежної охорони, гуртожитків, підприємств, організацій та установ тощо; розташування прилеглих до маршруту вулиць, провулків, прохідних дворів, площ тощо.

Дільничний офіцер поліції повинен *уміти*: виявляти причини та умови, що призводять до вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень, уживати заходів для їх усунення; уживати заходи, які спрямовані на усунення загроз життю, здоров'ю фізичних осіб, публічній безпеці й порядку; приймати рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечувати їх виконання; запобігати та протидіяти домашньому насильству або насильству за ознакою статі; доставляти затриманих та підозрюваних осіб; працювати з інформацією стосовно об'єктів професійної уваги; складати адміністративно-процесуальні документи; розглядати заяви, звернення, скарги громадян й приймати за ними обґрунтовані рішення; володіти комплексом професійно важливих комунікативних умінь;

організовувати спільну діяльність із представниками підрозділів Національної поліції та інших правоохоронних органів, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування і громадських організацій; правильно і своєчасно застосовувати й використовувати поліцейські превентивні заходи та поліцейські заходи примусу; аналізувати та планувати свою роботу, вести її облік і звітність; взаємодіяти з представниками засобів масової інформації; правильно оформлювати службові документи; надавати невідкладну допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я.

Ключові компетентності дільничного як працівника поліції [5]: відповідальне ставлення до службової діяльності; здатність працювати в команді; дотримання професійної етики; здатність запобігати конфліктним ситуаціям і знаходити шляхи їх розв'язання; адаптивність і витривалість; самостійність прийняття рішень; здатність діяти в нестандартних ситуаціях; уміння планувати службову діяльність; здатність виокремлювати головне в службовій діяльності й досягати поставленої мети; прагнення самовдосконалюватися шляхом набуття нових знань, умінь і навичок.

Загальнопрофесійні компетентності дільничного як працівника поліції [5]: знання основ конституційного права; дотримання вимог забезпечення прав і свобод людини та громадянина; знання основ антикорупційного законодавства; дотримання норм професійної етики; дотримання толерантності та принципу недискримінації в роботі; здатність ефективно спілкуватися; стресостійкість; здатність ефективно взаємодіяти з населенням на засадах партнерства; дотримання вимог законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству; знання Правил дорожнього руху; дотримання положень законодавства про охорону праці та безпеки життєдіяльності; знання правових та організаційних основ діяльності Національної поліції України; уміння правильно оформляти службові документи.

Професійне навчання та перспективи кар'єрного зростання в поліції. Професійне навчання складається з первинної професійної підготовки; підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання; післядипломної освіти; службової підготовки [4; 7]. Поліцейські, які вперше прийняті на службу в поліцію, зобов'язані пройти первинну професійну підготовку за відповідними навчальними програмами (планами), затвердженими Міністерством внутрішніх справ України. Для роботи дільничним офіцером поліції кандидат повинен мати освітній ступінь “бакалавр” у галузі знань “Право” або у інших галузях знань [25; 27]. Післядипломна освіта може здійснюватися безпосередньо в підрозділах поліції або в закладах вищої освіти. Підвищення кваліфікації за напрямом службової діяльності має здійснюватися не рідше одного разу на три роки або перед призначенням на керівну посаду.

Типові помилки в професійній діяльності, їх можливі наслідки. З урахуванням завдань, напрямів та особливостей організації діяльності дільничних офіцерів поліції визначено найбільш типові помилки, що мають (чи можуть мати) місце в професійній діяльності:

1) незнання належною мірою оперативної обстановки на території поліцейської дільниці;

- 2) недоліки у зборі та оформленні документів у процесі розгляду звернень громадян;
- 3) недоліки у зборі та оформленні матеріалів про адміністративні правопорушення, неправильна кваліфікація правопорушень;
- 4) незазначення всіх необхідних даних у протоколі про адміністративне правопорушення;
- 5) порушення процесуальних норм з прийняття рішення за зверненнями громадян, зокрема списання матеріалів з ознаками кримінального правопорушення;
- 6) низький рівень знань нормативно-правових актів, які стосуються службової діяльності, а також відсутність дисциплінованості та належної етичної поведінки;
- 7) перевищення влади чи службових повноважень;
- 8) низький рівень координації або відсутність розподілу функцій з охорони публічного порядку та безпеки громадян між підрозділами поліції, органами місцевого самоврядування та громадянами;
- 9) неналежне здійсненні превентивної роботи з особами, які перебувають на превентивному обліку;
- 10) порушення правил нагляду та відсутність належної профілактичної роботи;
- 11) низький рівень у здійсненні контролю за дотриманням фізичними і юридичними особами правил дозвільної системи;
- 12) ненадання отриманої інформації про можливе скоєння кримінального правопорушення до оперативних служб для проведення слідчих дій;
- 13) несвоєчасне виконання постанов суду про накладення адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту;
- 14) низький рівень комунікації з громадянами;
- 15) ігнорування заходів особистої безпеки під час виконання службових обов'язків.

Дослідження з використанням психодіагностичних методів показало, що успішне оволодіння професією дільничного офіцера поліції та ефективність подальшої діяльності значною мірою залежать від ступеня сформованості *головних професійно важливих якостей*, що визначається такими ознаками (перераховані за рангом важливості):

- 1) високий або середній рівень комунікативних здібностей;
- 2) середній та вищий за середній рівень загальних здібностей (вербального та невербального інтелекту, креативності);
- 3) середньо-сильний тип нервової системи, високий або середній рівень її лабільності;
- 4) високий рівень розвитку спеціальних професійних здібностей;
- 5) сформованість характерологічних рис (спонтанність, сміливість, екстравертованість, упевненість, оптимізм, наполегливість, самоконтроль тощо);
- 6) сформованість властивостей темпераменту (темпу, ергічності, пластичності);
- 7) середній або високий рівень самоактуалізації;
- 8) сформованість емоційно-вольових якостей (здатність долати труднощі, брати на себе відповідальність, емоційна стійкість у стресових ситуаціях);

9) достатній рівень розвитку пізнавальних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення);

10) високий рівень психомоторних властивостей (простої реакції та реакції на рухомий об'єкт);

11) достатня чутливість аналізаторів (зорового, слухового, дотикового, нюхового).

Встановлені психологічні та психофізіологічні протипоказання до оволодіння професійною діяльністю (критерії професійної непридатності), а саме: слабкий тип нервової системи; низький рівень лабільності нервової системи; недостатня швидкість простої реакції (перевищує 230 мс) і реакції на рухомий об'єкт (сумарна величина відхилень перевищує 1500 за 30 проходжень); недостатній рівень розподілу і швидкості переключення уваги (при виконанні тесту Грюнбаума час перевищує 20 с, кількість помилок більше 2); недостатній рівень функціональної активності мозку і адаптивних резервів організму (величина омега-потенціалу або нижча за 20 мВ, або перевищує 40 мВ); низький рівень будь-якої зі складових інтелектуального потенціалу (вербального та невербального інтелекту, креативності), тобто становить менше 95 одиниць IQ); низький рівень сформованості комунікативних здібностей (за тестом Лірі показники октантів № 1, 2, 3, 4, 8 в профілі перевищують 10 балів; показники октантів 5, 6, 7 перевищують 8 балів); низький рівень самоактуалізації та мотивації досягнення; домінування мотивації уникнення невдачі та мотивів, непов'язаних зі змістом службової діяльності; негативні характерологічні риси (наявність в особистісному профілі підвищених шкал гіпостенічного типу реагування: 7 (тривожності), 6 (сензитивності), 5 (інтроверсії) – більше 7 балів) і високих показників за шкалами стеничного типу реагування: 2 (спонтанності), 3 (агресивності), 4 (ригідності) – більше 8 балів); дефекти і порушення діяльності аналізаторів (зорового, слухового, дотикового, нюхового); порушення або низький рівень сформованості пізнавальних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення).

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, у статті представлені основні правові і соціально-психологічні характеристики діяльності дільничних офіцерів Національної поліції України. Поліцейські здійснюють професійну діяльність в особливих умовах, професія висуває підвищені вимоги до знань, умінь та індивідуальних якостей працівників. Поліцейський провадить свою діяльність на принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства. У роботі поліцейських є фактори виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність фахівців під час виконання ними професійних обов'язків. Діяльність поліцейського пов'язана з високою фізичною та психоемоційною напруженістю. Рівень відповідальності службової діяльності поліцейського дуже високий. Виконання поліцейським службових обов'язків потребує правових і психолого-педагогічних знань, а також багатьох спеціальних умінь.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у дослідженні правових та соціально-психологічних особливостей діяльності працівників інших органів системи МВС України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30 Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 03.09.2019).
2. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ МВС України від 28.07.2017 № 650. Офіційний вісник України, 2017. № 70. С. 471. Ст. 2136. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17> (дата звернення: 07.12.2018).
3. Національний класифікатор України “Класифікатор професій” ДК 003:2010, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327. URL: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm (дата звернення: 27.08.2020).
4. Про Національну поліцію: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 21.01.2019).
5. Про затвердження стандарту професійної (професійно-технічної) освіти з робітничої професії “Поліцейський”: наказ Міністерства освіти і науки України від 21.06.2018 № 669. Київ, 2018. 22 с.
6. Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Нещерет Т.В. та ін. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України. Київ: РВЦ КНУВС; ДП “Друкарня МВС”, 2007. 100 с.
7. Остапович В.П., Дубова І.О., Барко В.І. та ін. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності: наук.-практ. посібник / за заг. ред. проф. В. О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України; ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.
8. Александров Д.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. К.: КНТ, 2007. 360 с.
9. Bouchard C., Blair S.N., Haskell W.L. Physical activity and health. *Human Kinetics*, 2007. 410 p.
10. Cochaine R.E., Tett R., L. Vandecreek. Psychological Testing and the Selection of Police Officers A National Survey. *Criminal Justice and Behavior*, 30(5):511-537 · October 2003. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668> (дата звернення: 21.09.2021).
11. Gerald V. Barrett, Rosanna F. Miguel, Jennifer M. Hurd, Sarah B. Lueke and James A. Tan. Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. *Public Personnel Management* Volume 32 No. 4. Winter 2003.

REFERENCES

1. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 No 254k / 96-VR. Current edition from 30.09.2016. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No 30 (dated 23.07.1996). Art. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (Date of Application: 03.09.2019) [in Ukrainian].
2. On Approval of the Instruction on the Organization of Activities of District Police Officers: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 28.07.2017 No 650. Official Gazette of Ukraine. 2017. No 70 (from 08.09.2017). P. 471. Art. 2136. Code of Act 87093/2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17> (Date of Application: 07.12.2018) [in Ukrainian].
3. National Classifier of Ukraine “Classifier of Professions” SC 003: 2010, approved by the order of Derzhspozhyvstandart of Ukraine from 28.07.2010 No 327 (valid from 01.11.2010); site. URL: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm (Date of Application: 27.08.2020) [in Ukrainian].
4. On the National Police: Law of Ukraine of 10.12.2015 No 889-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. No 40–41 (dated 09.10.2015). Art. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (Date of Application: 21.01.2019) [in Ukrainian].
5. On Approval of the Standard of Professional (professional and technical) Education in the Working Profession “Policeman”: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 21.06.2018 No 669: official publication. Kyiv, 2018. 22 p. [in Ukrainian].
6. Barko, V.I., Irkhin, Yu.B., Neshcheret, T.V. and others (2007). Profesiografichnyi opys osnovnykh vydiv diialnosti v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy. “Profesiographic Description of the Main Types of Activity in the Bodies of Internal Affairs of Ukraine”. Kyiv: RVC KNUVS; State Enterprise “Printing House of the Ministry of Internal Affairs”. 100 p. [in Ukrainian].

7. *Ostapovych, V.P., Dubova, I.O., Barko, V.I.* and others (2018) *Profesiohramy za osnovnymy vydamy politseiskoi diialnosti. "Professiograms on the Main Types of Police Activity": manual / for general ed. of prof. V.O. Kryvolapchuk.* Kyiv: State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; FOP Kandiba T.P. 244 p. [in Ukrainian].

8. *Iurydychna psykholohiia. "Legal Psychology": a textbook / for general ed. L.I. Kazmirenko, E.M. Moisieiev; authors D.O. Alexandrov, V.G. Androsyuk, L.I. Kazmirenko and others.* K.: KNT, 2007. 360 p. [in Ukrainian].

9. *Bouchard, C., Blair, S.N., Haskell, W.L.* (2007). *Physical activity and health.* Champaign: Human Kinetics. 410 p. [in English].

10. *Cochrane, R.E., Tett, R., Vandecreek, L.* (2003) *Psychological Testing and the Selection of Police Officers A National Survey.* *Criminal Justice and Behavior*, 30(5):511-537 October. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668> (Date of Application: 21.09.2021) [in English].

11. *Gerald V. Barrett, Rosanna F. Miguel, Jennifer M. Hurd, Sarah B. Lueke and James A. Tan.* *Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection.* *Public Personnel Management.* Volume 32 No 4 .Winter 2003 [in English].

UDC 159.9:351.74(477)

Barko Vadym,

Doct. Sci. (Psychology), Professor, Honored Worker of Science
and Technology of Ukraine, Main Researcher, of the State Research Institute
MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-4962-0975

Fatkhutdinov Vasyl,

Doct. Sci. (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Main Directorate of the Pension Fund of Ukraine in Kyiv Region,
Kyiv, Ukraine

LEGAL AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE SERVICE ACTIVITIES OF DISTRICT OFFICERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Research article presents the main legal and socio-psychological characteristics of the activities of district police officers of the National Police of Ukraine. In particular, it provides a general description of activities, job functions and powers of police officers, working conditions etc. It is noted that district police officers carry out professional activities in special conditions, the profession sets up stringent requirements to the knowledge, skills and individual qualities of employees. It is shown that district police officers carry out their activities on the principles of the rule of law, observance of human rights and freedoms, legality, openness and transparency, political neutrality, interaction with the population on the principles of partnership. The main characteristics that distinguish the profession from other types of professional activity have been determined. On the basis of a broad study, the requirements of the profession for the knowledge, skills, and competencies of police officers are presented. The conditions of professional training and career prospects of district officers in the process of serving in the police have been revealed. Also the socio-psychological conditions of the professional activities of police officers have been described, as well as typical mistakes in the implementation of professional activities. The psychological

© Barko Vadym, Fatkhutdinov Vasyl, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).23](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).23)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravohorona.com/>

characteristics recommended for official activity and a list of the main professionally important qualities are presented, the main of which are of a high or medium level of communication skills; average and above average level of general abilities (verbal and non-verbal intelligence, creativity), medium-strong type of the nervous system, high or medium level of its lability; a high level of development of special professional abilities; the formation of character traits, the formation of the properties of temperament; medium or high level of self-actualization; formation of emotional and volitional qualities; a sufficient level of development of cognitive processes; high level of psychomotor properties and sufficient sensitivity of analyzers.

Thus, the paper presents the main legal and socio-psychological characteristics of the precinct officers of the National Police of Ukraine. Police officers carry out professional activities in special conditions, the profession places high demands on the knowledge, skills and individual qualities of employees. The police officer conducts his activities on the principles of the rule of law, respect for human rights and freedoms, legality, openness and transparency, political neutrality, interaction with the population on the basis of partnership. There are factors in the work environment and work process that affect the health and efficiency of professionals in the performance of their professional duties. The activities of a police officer are associated with high physical and emotional stress. The level of responsibility of the police officer is very high. The performance of police duties requires legal and psychological and pedagogical knowledge, as well as many special skills.

Keywords: National Police, district police officer, rights and duties, professional activity, socio-psychological characteristics.

Отримано 07.10.2021

Остапович Володимир Петрович,доктор юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9186-0801**П'янківська Людмила Володимирівна,**кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9086-271X**Легенький Микола Іванович,**доктор юридичних наук,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-4179-1964

ФАКТОРНА СТРУКТУРА ІНДИВІДУАЛЬНО- ТИПОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Стаття присвячена проблематиці структури характерологічних особливостей особистості поліцейського патрульної поліції. Зазначено, що індивідуально-типологічні особливості особистості поліцейського патрульної поліції мають значний вплив на їх професійну придатність, надійність та ефективність виконання ними службових завдань. Виокремлено факторну структуру індивідуально-типологічних особливостей особистості поліцейського патрульної поліції, що зведена до чотирьох значущих факторів: “екстраверсія–відкритість досвіду”, “самоконтроль”, “стенічності”, “чуттєво-динамічний”. Змістове наповнення кожного фактора сприяло визначенню дієвих напрямів психопрофілактичної роботи у системі психологічного супроводження поліцейського.

Ключові слова: поліцейський патрульної поліції, індивідуально-типологічні особливості особистості, стресостійкість, психологічне супроводження, напрями психопрофілактичної роботи.

На сучасному етапі розвитку держави відбуваються інтенсивні зміни у різноманітних сферах суспільства, зокрема здійснюється реформування у Національній поліції України задля виховання поліцейських нової генерації, що забезпечують охорону прав і свобод людини, протидіють злочинності, підтримують публічну безпеку і порядок та мають високий авторитет з боку населення. Специфіка професійної діяльності вимагає від поліцейських патрульної поліції бути витривалими і стресостійкими, відповідальними й емоційно зрілими, мати високу готовність до виконання службових завдань, проявляти гнучкість у поведінці.

Безпосередньо ключову роль у професійній діяльності поліцейського відіграють психологічні характеристики, від яких залежать особливості його процесів адаптації до складних і непередбачуваних умов праці, здатність витримувати інтенсивні навантаження й ненормованість робочого часу, гнучко й нестандартно вирішувати конфлікти при взаємодії з громадянами, вміння налагоджувати міжособистісні стосунки, що впливають як на стан його здоров'я так і на успішність виконання ним професійної діяльності. Недостатня їх сформованість у працівника перешкоджає ефективному виконанню ним функціональних обов'язків, спричиняє появу помилок у діяльності та породжує деструктивні зміни й погіршення стану здоров'я. Знання індивідуальних властивостей працівника й специфіки професійних складових діяльності, наявних переваг та передбачення можливих ризиків є запорукою ефективного виконання ними службових завдань.

На сьогодні у психологічній науці у межах цієї проблеми залишаються недостатньо висвітлені індивідуально-типологічні особливості поліцейського патрульної поліції. Таким чином, актуальність наведеної проблематики зумовила доцільність дослідження факторної структури індивідуально-типологічних рис особистості поліцейського патрульної поліції.

Мета статті полягає у визначенні факторної структури індивідуально-характерологічних показників особистості поліцейського. Для її досягнення поставлено такі *завдання*: 1) визначити й здійснити інтерпретацію факторної структури вимірюваних індивідуально-типологічних показників особистості поліцейського патрульної поліції; 2) за установленими факторами окреслити напрями психопрофілактичної роботи у процесі психологічного супроводження службової діяльності патрульного.

Проблематика дослідження індивідуально-типологічних особливостей поліцейського патрульної поліції вперше вирішується шляхом виокремлення факторної структури базових показників. Отримані результати у подальшому сприятимуть удосконаленню системи психологічного супроводження професійної діяльності патрульних.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчує, що вивченням індивідуально-психологічних особливостей особистості займалася низка науковців, серед яких варто згадати Д. Кейрсі, Р. Кеттелла, П. Коста, К. Леонгарда, А. Личка, Дж. Мак-Кра, В. Русалова, Л. Собчик, Б. Теплова, Л. Ямпольського та ін. Ураховуючи дослідження учених, проаналізуємо теоретичні наукові бачення щодо окресленого питання.

У психологічній науці для позначення індивідуально-типологічних особливостей особистості використовуються різноманітні поняття: індивідуально-типологічні, характерологічні, індивідуально-психологічні, індивідуальні особливості. Вітчизняні учені С. Максименко та В. Соловієнко індивідуально-типологічні особливості трактують як неповторну своєрідність психіки кожної людини і вважають їх природною передумовою [9]. Т. Ледовська розглядає їх як особливості психічних процесів, станів і властивостей, за якими люди відрізняються між собою [6].

Учений Б. Ананьєв індивідуально-типологічні особливості особистості розуміє як клас первинних властивостей, що складається із трьох груп природних

характеристик (конституційні, нейродинамічні, білатеральні), що у процесі формування людини включаються у її загальну структуру [1].

Варто звернути увагу на бачення Б. Теплова, який вважає, що індивідуально-типологічні особливості особистості не визначають жодних форм поведінки, але є основою для їх формування [4, с. 85]. А. Фернхем акцентує на їх причинно-наслідковому зв'язку, де характерологічні риси є причиною, а поведінка – наслідком [14].

Розглядаючи індивідуально-психологічні особливості особистості, В. Бодров указує, що від них залежать професійна придатність, ефективність і надійність діяльності фахівця [4, с. 86]. Низка характерологічних властивостей – основа для визначення рівня професійної придатності особистості, впливають на формування індивідуального стилю й особливості організації діяльності, а також контролюють характер конкретних дій та специфіку прояву.

Учений Є. Ільїн доводить вплив індивідуально-типологічних особливостей на ефективність і надійність професійної діяльності фахівця, й визначає надзвичайну їх значущість в екстремальних умовах [5]. Науковець експериментально демонструє, що виникнення несприятливих емоційних станів, прояв вольових якостей і психомоторних здібностей розкривають суть надійності у діяльності фахівця й залежать від поєднання типологічних характеристик властивостей нервової системи, а стресостійкість визначається комплексом особливостей їх прояву. Він також констатує, що фахівці із сильною силою нервової системи мають високу здатність витримувати тривалі навантаження у напружених ситуаціях, проявляють сміливість, витримку, дисциплінованість, старанність.

Отже, проведений теоретичний аналіз наукових джерел дає підставу констатувати, що не існує єдиного бачення щодо трактування поняття індивідуально-типологічні особливості особистості. Більшість науковців вказують на їх вплив на професійну придатність, надійність та ефективність діяльності фахівця.

Загалом поле сучасного стану наукових пошуків дослідження особистості поліцейського патрульної поліції є широким та різноманітним. Воно охоплює усі етапи його професіогенезу від професійно-психологічного добору на службу до професійного становлення сучасного патрульного. У предметному полі психології індивідуально-типологічні особливості особистості поліцейського патрульної поліції слугували об'єктом наукових досліджень Ю. Александрова, В.І. Барка, В.В. Барка, Л. Кирієнко, В. Литвин, В. Остаповича, І. Озерського, І. Пампури.

Поліцейські патрульної поліції у межах своїх повноважень провадять професійну діяльність, базуючись на принципах верховенства права, законності, відкритості та прозорості, дотримання прав і свобод людини, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства [11].

У своїй професійній діяльності поліцейський патрульної поліції керується низкою нормативно-правових актів: Конституцією України, законами України “Про Національну поліцію”, “Про запобігання корупції”, “Про Дисциплінарний статут Національної поліції України”, “Про звернення громадян”, “Про доступ до публічної інформації”, “Про захист персональних даних”, “Про попередження насильства в сім'ї”, “Про дорожній рух”, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним

кодексом України, Указом Президента “Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності”, постановами КМУ “Про Правила дорожнього руху”, “Про затвердження Порядку тимчасового затримання та зберігання транспортних засобів на спеціальних майданчиках і стоянках”, Положенням про Департамент патрульної поліції, наказом МВС України “Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських” тощо.

Працівники новоствореного підрозділу Національної поліції України постійно цілодобово патрулюють територію та перші виїжджають на виклики гарячої лінії “102” при надходженні інформації про вчинення правопорушень, а також за необхідності здійснюють поліцейське піклування. Перед сучасними поліцейськими патрульної поліції постають такі важливі завдання, як: забезпечення публічного порядку та безпеки, охорона прав і свобод людини та інтересів суспільства і держави; профілактика, виявлення та припинення кримінальних та адміністративних правопорушень; забезпечення безпеки дорожнього руху, організація контролю за додержанням законів й інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху, а також у разі потреби надання допомоги особам з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій [7; 13].

Можна стверджувати, що діяльність патрульних належить до складних та екстремальних видів професійної діяльності, що постійно супроводжується ризиком для життя і здоров'я, значними фізичними і психофізіологічними навантаженнями, характеризується стресогенністю й необхідністю застосовувати заходи фізичного впливу, зброї у разі протидії кримінальному оточенню тощо.

У цьому контексті варто звернути увагу на бачення В. Литвин, яка стверджує, що для діяльності поліцейських патрульної поліції властиві такі складні й екстремальні умови, як: скорочені часові межі виконання завдань; різноманітність службових завдань та постійна мінливість оперативної обстановки; підвищена концентрація уваги одночасно на кількох об'єктах діяльності; виконання окремих доручень керівництва й плинність кадрів; відсутність комунікації з населенням; постійна невідкладність і злагодженість дій у складних і непередбачуваних ситуаціях; постійне перенапруження й переважання негативного психоемоційного стану [7, с. 43].

Тому ці аспекти підтверджують необхідність якісного кадрового забезпечення підрозділів патрульної поліції Національної поліції України й доцільність обов'язкового врахування індивідуально-типологічних особливостей при професійно-психологічному доборі та психологічному супроводженні фахівців задля збереження їх стану здоров'я й ефективного виконання службових завдань.

Спробуємо окреслити наукові бачення індивідуально-типологічних особливостей особистості поліцейського патрульної поліції. Слід зазначити, що вітчизняні науковці В. І. Барко, В. В. Барко, Л. Кирієнко, В. Остапович створили професіограму патрульного й визначили, що загалом йому властивий стеничний тип реагування, а базовими рисами у профілі особистості виокремили екстраверсію, спонтанність і лабільність [2; 3].

Дослідник А. Москаленко вказує на значущість професійно важливих якостей поліцейського. Серед яких він виокремлює: здатність адаптуватися до мінливого характеру роботи протягом робочого дня; нестандартний підхід до вирішення

службових завдань; обережність, витривалість при виконанні кропіткої й відповідальної роботи; схильність до виконання монотонних й одноманітних завдань, при цьому зберігаючи працездатність; стресостійкість та готовність до дій, здатність швидко реагувати на непередбачувані ситуації й переключати увагу з одного об'єкта на інший [10].

Науковець І. Озерський серед базових характеристик профілю особистості успішного патрульного поліцейського виокремлює: достатньо розвинені контроль емоцій і впевненість у собі, обдуману та виправдану рішучість, моральний контроль поведінки й комунікативні якості, адекватну самооцінку, посередні лідерську активність і тактовність, чуттєвість, конформність й низький рівень підозрілості. Серед ключових протипоказань до служби у патрульній поліції дослідник відносить: неадекватну самооцінку, пасивність, песимізм, відсутність самостійності, наявність внутрішніх конфліктів та емоційну нестійкість [12, с. 264].

У “Професіограмі за основними видами поліцейської діяльності”, що виконана фахівцями Державного науково-дослідного інституту МВС України за участю працівників МВС та НПУ, серед протипоказань до оволодіння професійною діяльністю патрульного виокремлено такі негативні індивідуально-типологічні особливості, як: підвищення індексу шкал гіпостенічного (тривожності, чутливості, інтроверсії) та стеничного типів (спонтанності, агресивності, ригідності) реагування [7, с. 74].

Отже, як бачимо, дослідники акцентують увагу на значущості індивідуально-типологічних особливостей особистості працівника патрульної поліції безпосередньо у професійній діяльності й виділяють значущі характеристики й протипоказання до служби.

З метою вивчення зазначеної проблеми нами застосовано низку наукових методів: аналіз та узагальнення наукових джерел, психологічна діагностика, методи математичної статистики. Для визначення факторної структури характерологічних показників застосовано такі психодіагностичні методики: індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО) Л. Собчик та опитувальник “Велика п'ятірка” [2; 3; 8]. Статистичну обробку отриманих емпіричних даних здійснено за допомогою застосування стандартизованого пакету програм *IBM SPSS Statistics 23.0*.

Емпіричне дослідження проведено на вибірці у кількості 245 поліцейських патрульної поліції віком від 21 до 36 років та зі стажем служби від 3 років. Під час формування вибіркової сукупності ми дотримувалися вимог до її змістовності та еквівалентності.

Шляхом застосування факторизації методом головних компонент (*principal components*) із поворотом *varimax* здійснено компактну візуалізацію й мінімізацію кількості отриманих показників, що сприяли виокремленню та інтерпретації факторної структури індивідуально-типологічних особливостей особистості поліцейського патрульної поліції. Визначені елементи факторної матриці, представляють коефіцієнти кореляції одного фактора з усіма іншими діагностованими показниками. Застосування критеріїв вибіркової адекватності Кайзера-Мейєра-Олкіна ($KMO \geq 0,5$) та сферичності Бартлетта ($BT \leq 0,05$) дали змогу провести перевірку доцільності використання факторного аналізу. Нами встановлено міру вибіркової адекватності Кайзера-Мейєра-Олкіна 0,766, на рівні значущості 0,0001

(табл. 1), що пояснює 62,08 % загальної дисперсії й засвідчує доцільність та можливість застосування заданого типу аналізу для обраних показників.

Таблиця 1

Установлені показники критеріїв Кайзера-Мейера-Олкіна та сферичності Бартлетта у досліджуваних поліцейських ($n=245$)

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,766
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	848,989
	df.	78
	Sig.	,000

У процесі факторного аналізу виокремлено чотирифакторну модель (табл. 2), яка перевірена результатами застосування критерію Х. Кайзера та вибором факторів за допомогою “критерію кам’яного насипу” Р.Б. Кеттелла, що ілюструє їх збалансованість (рис. 1).

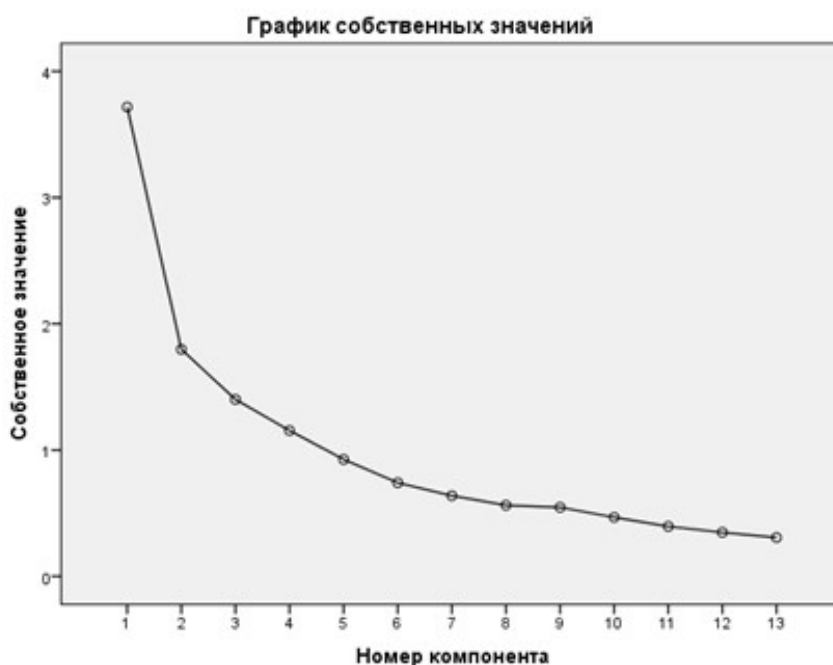

Рис. 1. Графічне зображення власних значень (“кам’яний насип”)

Отримана матриця факторних навантажень після *varimax*-обертання виявилася структурованою, а найбільш значущі фактори демонструють відповідні високі показники коефіцієнтів факторних навантажень (табл. 2). Ці фактори дали змогу визначити дієві напрями психопрофілактичної роботи у процесі психологічного супроводження службової діяльності поліцейського патрульної поліції.

Власні значення виокремлених факторів

Component	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3,717	28,590	28,590
2	1,798	13,827	42,418
3	1,401	10,777	53,195
4	1,154	8,880	62,075

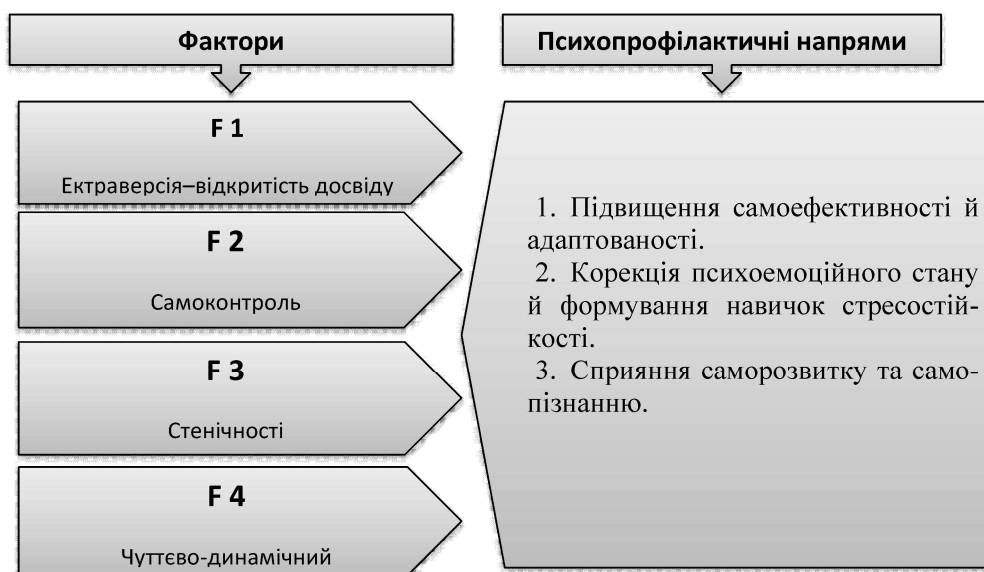
Як бачимо з таблиці 2, перший фактор пояснює 28,59 % загальної дисперсії емпіричного масиву даних, другий – 13,83 %, третій – 10,78 %, а четвертий – 8,88 %. Детальніше проаналізуємо кожний виділений фактор (табл. 3). Слід зазначити, що при здійсненні аналізу факторної матриці нами ураховано знаки факторних навантажень кожного компонента. Наявність навантаження з протилежними знаками в одному і тому ж факторі вказує на обернено пропорційну залежність між змінними.

Матриця факторних навантажень характерологічних показників особистості працівника патрульної поліції після обертання (метод *Varimax* із нормалізацією за Х. Кайзером)

Показники	Компонент			
	1	2	3	4
Екстраверсія	,832			
Інтроверсія	-,786			
Екстраверсія (“Велика п’ятірка”)	,641			
Відкритість досвіду	,422			
Поступливість		,803		
Нейротизм		-,749		
Сумлінність		,746		
Ригідність			,775	
Агресивність			,752	
Спонтанність			,639	
Сензитивність				,771
Тривожність				,723
Лабільність				,568

Перший фактор F1 (біполярний), який умовно назвемо “екстраверсія–відкритість досвіду”, містить чотири компоненти: екстраверсія (0,832), інтроверсія (–0,786), екстраверсія (“Велика п’ятірка”) (0,641), відкритість досвіду (0,422) (рис. 2). Цей фактор своїм змістовним наповненням фокусує увагу на взаємозв’язку

показників екстравертованості і відкритості, що формують виражений позитивний полюс. Їх підвищення виражається загальною активністю, оптимістичним поглядом на життя та події, соціальною спрямованістю, комунікабельністю, енергійністю, зацікавленістю та сприйнятливістю до будь-якої інформації, широтою кола інтересів, нестандартністю та критичністю мислення, здатністю віднаходити нові підходи у вирішенні проблемних ситуацій, рефлексивністю та схильністю до самоаналізу.

Негативний полюс представлений інтровертованістю, що виявляється пасивністю у поведінці, скромністю, індивідуалістичністю, спрямованістю у внутрішній світ переживань. Ці характеристики вказують на необхідність психопрофілактичної роботи з поліцейськими патрульної поліції при їх проявах. Таким чином, цей фактор є важливим під час проходження патрульними служби з метою ефективного виконання ними службових завдань та позитивної адаптації у професійному середовищі.

Другий фактор F2 також біполярний. Умовно його можна назвати “самоконтроль”, куди з найбільшим навантаженнями увійшли: поступливість (0,803), нейротизм (–0,749), сумлінність (0,746). Виокремлений фактор своєю наповненістю демонструє взаємозв'язок між показниками поступливості і сумлінності. Їх підвищення проявляється здатністю контролювати власну поведінку і діяльність, достатнім самовладанням, відповідальністю, організованістю, дисциплінованістю, наполегливістю, доброзичливим ставленням до оточення, орієнтованістю на співробітництво, довірливістю, неконфліктністю, схильністю до підпорядкування власних інтересів потребам групи.

Негативний полюс за показником нейротизму характеризується проявами тривожності, нервово-психічної нестійкості, легкістю появи негативних емоцій, схильності до зниженого фону настрою, дратівливості. Ці особливості прояву індивідуальних властивостей здатні негативно впливати на якість виконання професійної діяльності поліцейськими патрульної поліції (припущення помилок у

виконанні завдань, конфліктність при взаємодії з колегами та громадянами) й загалом бути чинником погіршення стану здоров'я.

Отже, враховуючи отримані результати за цим фактором, вважаємо, що обов'язково доцільно врахувати показник нейротизму при професійно-психологічному доборі на службу в поліцію та безпосередньо при психологічному супроводженні поліцейського патрульної поліції.

Третій фактор F3 є уніполярний, що умовно названий нами “стенічності” й визначений трьома компонентами: ригідність (0,775), агресивність (0,752), спонтанність (0,639). Нормативна вираженість показників указує на стійкість до стресових впливів, наполегливість, активність життєвої позиції, практичність, упевненість у собі і власних можливостях, сформованість особистісної позиції, здатність відстояти власну думку й швидко приймати рішення, прагнення до самоствердження та самореалізації.

Водночас при підвищенні цих показників можемо говорити про негативний їх вияв, а саме: егоцентризм, схильність до не завжди виправданого ризику, завищену самооцінку, недостатність контролю емоцій, імпульсивність і прямолінійність у поведінці, недовірливість й підозрливість. Отже, можна зазначити, що при психологічному супроводженні патрульного необхідно обов'язково проводити психопрофілактичну роботу щодо підтримання його стресостійкості.

Четвертий фактор F4 визначений також як уніполярний. Його умовно ми назвали “чуттєво-динамічний”, об'єднує показники сенситивності (0,771), тривожності (0,723) та лабільності (0,568). За своєю змістовністю він виражається чутливістю до впливів соціального середовища, емпатійністю, схильністю до співчуття та підтримки, відповідальністю, обережністю у прийнятті відповідальних рішень, соціальною спрямованістю, мінливістю настрою, демонстративністю, певною емоційною нестійкістю. Підвищення балів за шкалами проявляється схильністю до самозвинувачень та драматизації подій, зниженням самооцінки, невпевненістю, страхами та деструктивними проявами у поведінці. Тому необхідно проводити цілеспрямовану психопрофілактичну роботу задля підтримання гармонійного стану особистості патрульного.

Виходячи із окреслених факторів, вважаємо, що дієвими психопрофілактичними напрямками при психологічному супроводженні поліцейського патрульної поліції є (рис. 2):

1. Підвищення самоєфективності й адаптованості працівника. Підтримання належного рівня самоєфективності сприяє підвищенню інтересу та мотивації до професійної діяльності, впевненості у своїх можливостях і здібностях, прояву стресопружності, здатності організувати і виконувати службові задачі, домагатися успіху у конкретних ситуаціях.

2. Корекція психоемоційного стану й формування навичок стресостійкості. Цей напрям роботи сприяє гармонізації психоемоційного стану, сприяє зменшенню внутрішнього напруження, тривожних проявів, нівелює стресовість й впливає на мобілізацію внутрішніх ресурсів.

3. Сприяння саморозвитку та самопізнанню. Саморозвиток є базовим елементом самореалізації поліцейського патрульної поліції та слугує самопізнанню й генеруванню нових стратегій поведінки.

Таким чином, описані нами напрями психопрофілактичної роботи є важливими і перспективними для збереження кадрового потенціалу патрульної поліції, а психопрофілактична робота має бути систематичною, комплексною, організаційно- та індивідуально-спрямованою.

Отже, застосування факторного аналізу у проведеному емпіричному дослідженні сприяло верифікації факторної структури індивідуально-типологічних особливостей особистості поліцейського патрульної поліції шляхом зменшення розмірності вимірюваних показників й зведення їх до чотирьох незалежних факторів: F1 – “екстраверсія–відкритість досвіду”; F2 – “самоконтроль”; F3 – “стенічності”; F4 – “чуттєво-динамічний”. Виокремлені фактори дали змогу визначити дієві напрями психопрофілактичної роботи у процесі психологічного супроводження поліцейського патрульної поліції: підвищення самоефективності й адаптованості працівника; корекція психоемоційного стану й формування навичок стресостійкості; сприяння саморозвитку та самопізнанню. Урахування цих напрямів психологами у практичній діяльності сприятиме підвищенню ефективності виконання службових завдань патрульними та збереженню їх психологічного здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ананьев Б.Г.* Избранные психологические труды. Москва: Педагогика, 1980. 288 с.
2. *Барко В.І., Барко В.В., Кирієнко Л.А.* Професійний психологічний добір на службу до поліції з використанням адаптованого індивідуально-типологічного опитувальника. *Право і безпека*, 2017. № 3 (66). С. 125–133.
3. *Барко В.І., Остапович В.П., Барко В.В.* Можливості використання “Опитувальника Великої п’ятірки” психологами Національної поліції України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 2018. Вип. 3. № 2. С. 181–186.
4. *Бодров В.А.* Психология профессиональной пригодности: учеб. пособ. для вузов. Москва: ПЕР СЭ, 2001. 511 с.
5. *Ильин Е.П.* Обеспечение надежности деятельности в связи с учетом типологических особенностей свойств нервной системы. *Проблемы инженерной психологии*. Ярославль, 1976. С. 113–121.
6. *Ледовская Т.В.* Влияние индивидуально-типологических особенностей на успешность учебной деятельности студентов. *Ярославский педагогический вестник*, 2010. № 1. С. 167–171.
7. *Литвин В.В.* Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності поліцейських патрульної поліції: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 19.00.06. Київ, 2019. 261 с.
8. *Методики психологічної діагностики індивідуально-психологічних особливостей працівників Національної поліції України: методичні рекомендації / В.О. Криволапчук, А.С. Сизоненко, В.П. Остапович, В.І. Барко.* Київ: Вид-во «Людмила», 2019. 78 с.
9. *Максименко С.Д., Соловієнко В.О.* Загальна психологія: навч. посібник. Київ: МАУП, 2000, 256 с.
10. *Москаленко А.П.* Психологічне забезпечення професійного відбору до вищих навчальних закладів системи МВС України: дис. ... канд. психол. наук. Харків, 2002. 247 с.
11. *Остапович В.П.* Правові підстави діяльності поліцейських патрульної поліції НПУ. *Європейські перспективи*. Науково-практичний журнал, 2020. № 1. С. 108–118.
12. *Озерський І.В.* Психологічне вивчення особистості патрульного поліцейського. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (м. Кривий Ріг, 07 лютого 2019 року)*. Кривий Ріг, 2019. С. 261–264.

13. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 16.07.2021).

14. *Фернхем А.* Личность и социальное поведение. Санкт-Петербург: Питер, 2001. С. 297–336.

REFERENCES

1. *Anan'yev, B.G.* (1980) *Izbrannyye psikhologicheskiye trudy*. “Selected psychological works” Moscow: Pedagogy. 288 p. [in Russian].
2. *Barko, V.I., Barko, V.V., Kyriyenko, L.A.* (2017) Profesynnyy psikhologichnyy dobir na sluzhbu do politysiyi z vykorystanniam adaptovanoho indyvidual'no-typologichnoho opytuval'nyka. “Professional psychological selection for service in the police using an adapted individual-typological questionnaire”. *Law and Safety* 3(66), 125–133 [in Ukrainian].
3. *Barko, V.I., Ostapovych, V.P., Barko, V.V.* (2018) Mozhlyvosti vykorystannya “opytuval'nyka velykoyi p'yatirky” psikhohohamy natsional'noyi politysiyi Ukrayiny. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences. Issue 3. No 2.* P. 181–186 [in Ukrainian].
4. *Bodrov, V. A.* (2001) *Psikhologiya professional'noy prigodnosti*. “Psychology of Professional Suitability”: textbook. Moscow: PER SE. 511 p. [in Russian].
5. *Il'in, Ye.P.* (1976) Obespecheniye nadezhnosti deyatel'nosti v svyazi s uchetom tipologicheskikh osobennostey svoystv nervnoy sistemy. “Ensuring the Reliability of Activities in Connection with the Typological Features of the Properties of the Nervous System”. *Problems of Engineering Psychology. Yaroslavl.* P. 113–121 [in Russian].
6. *Ledovskaya, T.V.* (2010) Vliyaniye individual'no-tipologicheskikh osobennostey na uspeshnost' uchebnoy deyatel'nosti studentov. “The Influence of Individual-Typological Characteristics on the Success of Students' Educational Activities”. *Yaroslavl Pedagogical Bulletin. No 1.* P. 167–171 [in Russian].
7. *Litvin, V.V.* (2019) *Psikhologo-pravovi zasady udoskonalennya profesynnoyi diyal'nosti politseys'kykh patrol'noyi politysiyi*. “Psychological and Legal Ambush of Perfection of Professional Efficiency of Police Patrol Police”: thesis. ... Cand. Sci. (Law). Kyiv. 261 p. [in Ukrainian].
8. *Kryvolapchuk, V.O., Syzonenko, A.S., Ostapovych, V.P., Barko, V.I.* (2019). *Metodyky psikhologichnoyi diagnostyky indyvidual'no-psikhologichnykh osoblyvostey pratsivnykiv Natsional'noyi politysiyi Ukrayiny*. “Methods of Psychological Diagnostics of Individual-Psychological Features of Employees of the National Police of Ukraine”: methodical recommendations. Kyiv: Lyudmyla Publishing House. 78 p. [in Ukrainian].
9. *Maksymenko, S.D., Soloviyenko, V.O.* (2000) *Zahal'na psikhohohiya*. “General psychology”: a textbook. Kyiv: MAUP. 256 p. [in Ukrainian].
10. *Moskalenko, A.P.* (2002) *Psikhologichne zabezpechennya profesynnoho vidboru do vshchyykh navchal'nykh zakladiv systemy MVS Ukrayiny*. “Psychological Support of Professional Selection to Higher Educational Institutions of the System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”: thesis. ... Cand. Sci. (Law). Kharkiv. 247 p. [in Ukrainian].
11. *Ostapovych, V.P.* (2020) *Pravovi pidstavy diyal'nosti politseys'kykh patrol'noyi politysiyi NPU*. “Legal Bases of Activity of Policemen of Patrol Police of NPU”. *European Perspectives. Scientific and practical journal. No 1.* P. 108–118. [in Ukrainian].
12. *Ozers'kyi, I.V.* (2019) *Psikhologichne vyvchennya osobystosti patrol'noho politseys'koho*. “Psychological Study of the Personality of a Patrol Policeman”. *Psychological Principles of Ensuring the Service Activities of Law Enforcement Officers: materials of the II All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation (Kryvyi Rih, February 7, 2019).* Kryvyi Rih. P. 261–264 [in Ukrainian].
13. On the National Police: Law of Ukraine of 02.07.2015 No 580-VIII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2015. No 40–41.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (Date of Application: 16.07.2021) [in Ukrainian].
14. *Fernkhem A.* (2001) *Lichnost' i sotsial'noye povedeniye*. “Personality and Social Behavior”. St. Petersburg: Peter. P. 297–336 [in Russian].

Ostapovych Volodymyr,
Doct. Sci. (Law), Senior Researcher, Chief of the Research Laboratory,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9186-0801

Piankivska Liudmyla,
Cand. Sci. (Psychology), Senior Staff Scientist of the
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9086-271X

Lehenkyi Mykola,
Doct. Sci. (Law), Leading Researcher of the
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-4179-1964

FACTOR STRUCTURE OF INDIVIDUAL-TYOLOGICAL INDICATORS OF PERSONALITY OF PATROL POLICE OFFICER

Research article is devoted to the issue of the structure of the characterological features of the personality of the patrol police officer. A theoretical analysis of the views of scientists on the essence of the concept of «individual-typological features of personality». It has been determined that they directly affect the professional suitability, reliability and efficiency of the specialist.

It has been noted that the individual-typological features of the personality of the patrol police officer have a significant impact on the effectiveness of their performance of official duties, including in extreme conditions. The basic professionally important qualities of a police officer have been outlined. The main negative individual-typological features have been identified, which are a contraindication to mastering the professional activity of a patrolman.

The factor structure of individual-typological features of the patrol police officer's personality is singled out, which is reduced to four significant factors: «extraversion-openness of experience», «self-control», «walliness», «sensory-dynamic». The characteristic of each selected factor of the matrix in the structure of the measured individual-typological indicators of the personality of the patrol police officer is given. The analysis made it possible to state that the content of each factor contributes to the definition of effective areas of psychoprophylactic work in the system of psychological support of police officers.

Thus, the use of factor analysis in the empirical study helped to verify the factor structure of individual typological characteristics of the patrol police by reducing the dimensionality of the measured indicators and reducing them to four independent factors. The highlighted factors made it possible to determine the effective directions of psychoprophylactic work in the process of psychological support of a patrol police officer. Consideration of these areas by psychologists in practice will help to increase the efficiency of patrols and maintain their psychological health.

Keywords: patrol police officer, individual-typological features of personality, stress resistance, psychological support, directions of psychoprophylactic work.

Отримано 04.10.2021

© Ostapovych Volodymyr, Piankivska Liudmyla, Lehenkyi Mykola, 2021

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).24](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).24)

Issue 3(53) 2021

<http://naukaipravookhorona.com/>

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

NAUKA I PRAVOOKHORONA

SCIENTIFIC JOURNAL

Випусковий редактор

Лелет С.М.

Редакційна група:

Алексеева О.В.,

Кожухар О.В.,

Якубчик Т.В.

(переклад на англійську мову)

Алексеева О.В.

Комп'ютерна верстка

Мухіна Т.М.

Issuing Editor

Lelet S.M.

Editorial Group

Aliexsieieva O.V.,

Kozhukhar O.V.,

Yakubchik T.V.

(English interpreter)

Aliexsieieva O.V.

Makeup

Mukhina T.M.

Підписано до друку 27.10.2021.
Формат 60x80 ¹/₈. Гарнітура Petersburg. Друк офсетний.
Папір офсетний. Ум.-друк. арк. 9,8.
Наклад 50 прим.

Видавець ФОП Горбенко Ю.В.
м. Харків, вул. Ахсарова, 3, корп. В, кв. 168.
Дата та номер запису в ЄДР
01.08.2017 № 24800000000198912.